

**Хмельницька обласна рада
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова**

**УПРАВЛІНСЬКІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
ЯК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

***збірник тез
XXIV щорічної звітної наукової
конференції науково-педагогічних
працівників, докторантів та аспірантів
із заочною формою участі***

(м. Хмельницький, 27–30 квітня 2020 року)

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2020**

Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави :збірник тез XXIV щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 27 квітня – 30квітня 2020 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 199 с.

У збірнику представлені тези доповідей, які були подані на XXIV щорічну звітну наукову конференцію науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів «Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 27 квітня – 30 квітня 2020 року. Розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет XXIV щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів «Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави» не завжди поділяє думку учасників конференції. Основний матеріал доповідей подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи університету, які рекомендували ці матеріали до друку.

ЗМІСТ

КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Місінкевич Л.Л. Репресії інтелігенції м. Кам'янець-Подільського в кінці 1920 – початку 1930 х рр.....	7
Вовк В.М. «Право на помилку» як різновид соціальної безвідповідальності.....	10
Олійник У.М. Правовий нігілізм у сфері оподаткування.....	11
Стеньгач Н.О. Політико-правові погляди Семена Десницького.....	13
Тополь Ю.О. Радикальна концепція націоналізму Д. І.Донцова.....	15

КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Буханевич О.М. Сутнісна характеристика та проблеми забезпечення ефективного функціонування електронних адміністративних послуг в Україні.....	17
Берцюх М.З. Окремі аспекти реалізації принципу верховенства права в діяльності національної поліції.....	19
Бойченко І.В. Подальша спеціалізація судової системи як альтернативний варіант підвищення ефективності захисту земельних прав в Україні.....	23
Василенко К.О. Правові засади призначення на посаду головного лікаря державного закладу охорони здоров'я: загальнотеоретичний аспект.....	25
Галус О.О. Правове регулювання загальних зборів громадян за місцем проживання.....	27
Каньовський Р.А. До питання про поширення недостовірної інформації у соціальній мережі «Facebook».....	30
Кізляр В.Б. Забезпечення права на доступ до правосуддя в межах розвитку України як європейської держави.....	32
Литвиненко І.Л. Політичні партії та місцеве самоврядування.....	33
Панчук М.В. Забезпечення права на доступ до правосуддя в межах розвитку України як європейської держави.....	35
Рижук І.В. Інституційні гарантії прав дитини в Україні.....	37
Сторожук І.П. Проблемні аспекти конституційного розуміння змісту «інформаційні права».....	40
Токар А.М. Стадії дисциплінарного провадження щодо державних службовців.....	41

КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Гринько С.Д. Поняття договірної зобов'язання за правом Стародавнього Риму.....	45
Анікіна Г.В. Захист особистих немайнових прав фізичної особи, порушених в інтернеті.....	47
Бондаренко-Зелінська Н.Л. До питання про методологію науки цивільного процесуального права.....	49
Бориславська М.В. Спадково-правовий статус дитини.....	52
Гарієвська М.Б. Окремі аспекти доступу до правосуддя у цивільному судочинстві.....	54
Іваницький А.М. Неурядова організація в розумінні положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.....	56

Кірик А.Ю. Гарантії прав спадкоємців в спадковому праві.....	58
Левицький М.О. Право військовослужбовця на фізичну недоторканість після смерті.....	60
Панченко С.В. Судовий прецедент як джерело цивільного договірному права.....	62
Паславська Ю.В. Філософсько-правові засади свободи.....	64
Ромась М.І. Поняття держава Україна в договірному адміністративному та цивільному праві.....	67
Сердечна І.Л. Зміна черговості одержання права на спадкування.....	69
Трач О.М. Окремі аспекти перегляду судових рішень у справах, що виникають із спадкових правовідносин, судом касаційної інстанції.....	71
Чорна Ж.Л. До питання про водні об'єкти як об'єкти сервітуту.....	73
Якимчук С.О. Захист прав орендаря під час карантину.....	74

КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Омельчук О.М. Особливості визнання службової особи суб'єктом злочину за чинним кримінальним кодексом України.....	77
Крушинський С.А. Класифікація процесуальних рішень у кримінальному провадженні.....	80
Виговський Д.Л. Окремі аспекти детермінації злочинності неповнолітніх в сучасних умовах.....	82
Захарчук В.М. Суб'єкт складу злочину забруднення або псування земель.....	83
Каліновська М.О. Вплив тяжкості покарання, що загрожує особі на оцінку ризику переховування від органів досудового розслідування та/або суду у контексті практики Європейського суду з прав людини.....	86
Налуцишин В.В. Організація превентивної діяльності геронтологічному насильству: зарубіжний досвід.....	87
Оборонова І.В. Критерії диференціації кримінального провадження в суді першої інстанції.....	89
Туровець Ю.М. Моральні дилеми в адвокатській діяльності.....	91

КАФЕДРА ТРУДОВОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Костяшкін І.О. Окремі аспекти зняття заборони на відчуження земель товарного сільськогосподарського призначення в Україні.....	94
Андрушко А.В. Свобода у контексті захисту трудового права.....	95
Бляхарський Я.С. До проблеми визначення поняття «девелоперський проект».....	97
Миросліп Н.В. Соціальні стандарти в системі юридичних гарантій права на пенсійне забезпечення: порівняльний аспект.....	98
Михайлова І.Ю. Особливості розвитку пенсійного законодавства в перші роки незалежності України.....	101
Місінкевич А.Л. Правові проблеми державної політики України щодо здійснення охорони лісів.....	103
Петрівський Д.П. Окремі аспекти принципу рівності права власності на землю в ринкових умовах.....	104

Ратушна С.І. Особливості суб'єктивного складу права спільної сумісної власності на земельну ділянку.....	106
Тараненко Л.С. Юридичні служби в Україні: правові проблеми забезпечення їх діяльності.....	108
Чудик-Білоусова Н.І. Сприяння територіальній громаді у наданні окремих видів соціального забезпечення в умовах карантину.....	109

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Черняк О.Ю. Принцип безпеки в договірному праві ЄС.....	112
Лозінська С.В. Міжнародно-правова доктрина про унікальність римського «Jusgentium».....	113

КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНСТРУВАННЯ

Баюк М.І. Ризики державної безпеки в гуманітарнійсфері.....	116
Гаман Т.В. HR і децентралізація: окремі аспекти підвищення кваліфікації представників системи місцевого самоврядування.....	119
Ковтун І.Б. Сучасні аспекти партисипативної демократії на місцевому рівні.....	120
Коруняк А.В. Проблемні питання визначення повноважень старости як нової посадової особи місцевого самоврядування вУкраїні.....	122
Марущин Ю.В. Передумови модернізації інноваційного механізму державної підтримки розвитку ОТГ в Україні.....	124
Матвейчук Л.О. Цифрова грамотність громадян – умова розвитку України як європейської держави.....	126
Романова В.В. Функціонування ринку праці: реалії та виклики сьогодення.....	128
Савицький В.Т. Чи стандартні стандарти.....	130
Щепанський Е.В. Стратегічне планування розвитку туризму вУкраїні.....	132
Ярмолинська І.В. Досвід реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в країнах Європи.....	135

КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ, ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Синчак В.П. Антикризова податкова політика підприємства.....	137
Арзянцева Д.А. Захист нетрадиційних торговельних марок в Україні.....	140
Булат Г.В. Особливості експрес-аналізу фінансового стану суб'єктів малого підприємництва.....	142
Бучковська Я.Г. Сучасний стан місцевих запозичень вУкраїні.....	143
Грамотович Ю.В. Формування кадрового потенціалу підприємства.....	146
Захаркевич Н.П. Дотримання гендерної рівності при формуванні органів публічного управління.....	147
Корюгін А.В. Особливості управління стратегічним розвитком підприємства	150
Крушинська А.В. Бюджетно-податкові інструменти підтримки індустрії туризму в умовах кризи.....	152
Кудельський В.Е. Стартап в Україні: переваги та недоліки.....	154
Самарічева Т.А. Система ціноутворення: сутність і складові.....	155
Ткачук Н.М. Особливості концентрації страхового ринку України.....	158

Ярмоленко Ю.Ю. До питання оприлюднення інформації з бюджетного відшкодування податку на додану вартість сільськогосподарським товаровиробникам.....	159
--	-----

КАФЕДРА МАТЕМАТИКИ, СТАТИСТИКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Кулинич Р.О. Статистичне моделювання чинників економічного зростання та рівня матеріального добробуту.....	162
Кізляр О.О. Статистичне забезпечення управління розвитком сучасного міста.....	164
Кулинич О.І. Практичні аспекти застосування Гугл-технології в навчальному процесі.....	165
Лановий А.О. Статистичне забезпечення управління соціальною інфраструктурою в умовах децентралізації.....	168
Фасолько Т.М. Методи моделювання впливу курсу валют на ВВП.....	169
Федорчук О.С., Фасолько Т.М. Цифрова грамотність юристів та управлінців на базі інструментів Google.....	170
Чайковська І.І. Застосування Google Data Studio для бізнес-аналітики.....	172

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІАЛЬНО ГУМАНІТАРНИХ НАУК ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Виговський Л.А. Пандемія коронавірусу (COVID-19) як чинник процесу модернізації українського православ'я.....	174
Гуменюк О.Г. Формування якісних характеристик лідерства в розгалуженій системі студентських академічних груп.....	175
Куліш Н.С. Проблемні аспекти реалізації державно-церковних відносин в сучасній Україні.....	178
Лозінський С.В. Фізичне виховання – компонент всебічного розвитку студента.....	179
Сірий О.М. Особливості модернізації методологічної системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів.....	184
Шутяк І.А. Маніпуляція в діловому спілкуванні.....	185
Янков С.В. Нормативно-правове забезпечення державної політики у розвитку фізичного виховання в системі вищих навчальних закладів.....	188

КАФЕДРА МОВОЗНАВСТВА

Нагорна О.О. Поступ британської юридичної освіти.....	191
Голуб С.М. Удосконалення підходів до викладання іноземних мов в контексті нових методик та інформаційних технологій.....	191
Гуменчук О.Є., Петренко М.О. Формування комунікативної компетентності майбутніх управлінців у процесі навчання.....	193
Павлик О.Б. Особливості перекладу багатокомпонентних юридичних термінів з німецької мови наукаїнську.....	195
Подольчук О.В. Проблеми вживання прийменника <i>pri</i> у текстах документів.....	197

Кафедра теорії та історії держави і права

*Місінкевич Леонід Леонідович,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор історичних наук, професор*

РЕПРЕСІЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ М. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО В КІНЦІ 1920 – ПОЧАТКУ 1930-Х РР.

В умовах незалежності України вітчизняні та іноземні дослідники зробили серйозний аналіз природи більшовицького режиму, виявили в архівах значні масиви документів з проблем державного терору, які тривалий час замовчувалися або інтерпретувались у вигідному руслі політичного курсу правлячого режиму. До цих проблем необхідно віднести політичні репресії 20 – 30 рр. ХХ століття, які позначились на всіх без винятку верствах населення. Значних людських втрат зазнало й населення прикордонного м. Кам'янець-Подільського.

Оцінюючи репресивні заходи у м. Кам'янці-Подільському, необхідно зазначити, що на репресивні дії впливали певні обставини: приналежність регіону до прикордоння, багатонаціональний склад населення краю та осілість великої групи національно-свідомої інтелігенції, яка після завершення національно-визвольних змагань відмовилась від еміграції. У місті був сформувався великий прошарок наукової, освітньої, медичної, культурницької інтелігенції, яка працювала у вищих навчальних закладах й технікумах, художньо-промисловій школі та інших навчальних закладах.

З початком насильницької колективізації сільського господарства та ліквідацією НЕПу започатковуються колективні репресії проти можливого опору антинародній політиці більшовиків на селі з боку української інтелігенції. У червні – липні 1929 р. був проведений арешт семи осіб «контрреволюційного угруповання», організованого на засадах літературного гуртка «ТВИСС» (труд, весельє, искусство, спорт, самообразование) із студентів Кам'янець-Подільського хімічного технікуму.

Матеріали слідства засвідчують, що літературний гурток «ТВИСС» трансформувалася у студентську націоналістичну контрреволюційну організацію, яка за оцінкою депеушників висловлювала впевненість, що свободу для українського народу можливо домогтися шляхом звільнення України від засилля Москви і звільнення від гегемонії будь-якої політичної партії. «Студенти-контрреволюціонери» були переконані, що селянство невдоволене хлібозаготівлею, неминуче разом з міським населенням виступить проти радянської влади. Гуртківці мали взяти на себе керівництво повстанням на території Кам'янець-Подільського округу. Для пришвидшення військового виступу студенти через заступника голови краєзнавчого товариства мали проводити агітаційну роботу серед селян навколишніх сіл, використовуючи націоналістично налаштованих керівників краєзнавчих осередків [1, с. 424 – 425, 427].

За рішенням судової трійки при колегії ДПУ УССР керівник літературного гуртка Маркотенко С. І. засуджений до вищої міри покарання, Гурбановський О. Л. – до десяти років ув'язнення, Томасевич М. В. – до п'яти, Галицький Й. Й. та Піонтковський М. А. – до трьох років виправно-трудова таборів. Кілінську В. П. та Базяк Т. Я. було вислано в адміністративному порядку за межі УРСР на два роки [1, арк. 429].

На активність репресій у м. Кам'янці-Подільському вплинула й та обставина, що в місті залишилися чимало учасників революції в Галичині та Українських національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр., які не бажали повертатись до Польщі. Вони повірили більшовицьким гаслам і продовжили працювати в навчальних та культурницьких закладах краю.

Серед галичан, які залишилися працювати в Кам'янець-Подільському, слід назвати професора Гериновича В. О. – референта Президента ЗУНР Петрушевича Є. О., біолога Гаморака Н. – колишнього військового прес-аташе президента ЗУНР, ректора Кам'янець-

Подільського інституту народної освіти Кондрацького Ф. А. – голову ревкому Червоної Української Галицької армії, завідувача лабораторії музично-вокального мистецтва Кам'янець-Подільського інституту народної освіти Коссака М. А. – колишнього військового диригента Української Галицької армії, професора Мельника О.С. – комісара Зборівського повітового комітету ЗУНР, професора Баєра М. – голову Української народної партії, професора Любарського І. – активного провідника автокефального церковного руху.

Розпочинаючи боротьбу проти контрреволюційних елементів, депеушники активізували роботу з фальсифікації діяльності Української військової організації в прикордонних територіях України, зокрема Поділля. За матеріалами Центрального державного особливого архіву МВС СРСР, для цього були використані польські документальні матеріали про установчий «З'їзд делегатів Українських Військових організацій за кордоном», який відбувся 31 серпня 1920 р. в м. Празі і сформував основи діяльності «УВО». У вересні 1920 р. був створений керівний орган всіх українських військових організацій – Головна Колегія «УВО», яку в 1923 р. очолив полковник Коновалець Є. М. [2, арк. 315].

Фальсифікуючи діяльність «УВО» депеушники активно долучили до міфічної організації науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Організована тоді науково-дослідна кафедра історії і культури Поділля активно розроблялася як осередок контрреволюційної організації, до якої входили вчені – вихідці із Західної України: професори Геренович В. О., якому приписали керівництво «УВО» [3, арк. 388], Гамарак Н. Т., Кондратський Ф. А., Коссака М. А. Мельник О. С., асистенти Довбуш А., та Марценюк А. А., професори Волянський А., Кожухов О. М. та викладачі навчальних закладів м. Кам'янець-Подільського.

До контрреволюційної організації слідчі включили вчителів сільських шкіл Кам'яниччини, в яких були сформовані краєзнавчі організації, що стали структурними підрозділами «контрреволюційної УВО». Всього в Кам'янецькому окрузі було сформовано 50 «контрреволюційних» краєзнавчих осередків, а заснований краєзнавчий комітет виступав «центром контрреволюційної» діяльності. За планами депеушників комітет мав здійснити повалення радянської влади, шляхом куркульського повстання та допомоги закордоння [4, арк. 17, 32].

На підставі свідчень заарештованих було затримано інших викладачів вищих навчальних закладів та співробітників науково-дослідних установ. До так званих «ворогів народу» були зараховані професори Кам'янич-Подільського інституту птахівництва Геращенко М. Т., Плюйко С. А., Храчевич В. П., завідувач навчальною частиною цього інституту Розенкранц А. В., та професори Кам'янич-Подільського інституту соціального виховання Курневич М. В. і Бутко Г. Д., доцент Артемівського інституту соціального виховання Савченко М. Є., асистент фізіології інституту технічних культур Наливайко Ф. Д., директор ботанічного саду Панасюк Ф. С. та старший референт Кам'янич-Подільської райпотребкооперації Якімов М. П.

За планами депеушників, «УВО» мала здійснити підготовку військового повстання, повалення радянської влади та відновлення «буржуазної Соборної України». Для проведення шкідницької роботи був вибраний сільськогосподарський інститут, у якому мали формуватись периферійні повстанські осередки через наукові експедиції та екскурсії контрреволюційної організації, пропагуючи збройне повстання Дунаєвщини.

Репресивна машина безжалісно розправлялася з тими, кого включили у списки неіснуючої контрреволюційної організації. В обвинувальному вирокі за кримінальною справою Гереновича В. О. слідство визнало його шпигунську діяльність на користь Польщі, співпрацю з керівниками української еміграції, організацію в 1931 р. на Дунаєвщині антирадянського виступу селян. Судова трійка при колегії ДПУ УРСР 10 листопада 1933 р. ухвалила вирок – 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах [4, арк. 384]. Його колеги професори сільськогосподарського інституту Мельник О. С. [5, арк. 92], Геращенко М. Т., Плюйко С. А., Храчевич В. П., завідувач навчальною частиною Розенкранц А. В. та професор Курневич М. В. з інституту соціального виховання, асистент фізіології інституту технічних культур Наливайко Ф. Д. та директор ботанічного саду

Панасюк Ф. С. рішенням колегії ДПУ УРСР від 3 грудня 1933 р. за ст. 54¹¹ були позбавлені волі на 5 років кожний у виправно-трудовах таборах. За цим же рішенням професор, завідувач кафедри інституту соціального виховання Бутко Г. Д. був позбавлений волі у виправно-трудовах таборах строком на 3 роки, а доцент цього ж інституту Савченко М. Є. та старший референт Кам'янець-Подільської райпотребкооперації Якімов М. П. засуджені до вислання в Сибір строком до трьох років [5, арк. 191 – 192]. Науковий співробітник гідробіологічної станції Марценюк А. А. був позбавлений волі за ст. 54¹¹ до 5 років. Відбуваючи покарання на Соловках, ув'язнений за рішенням трійки УНКВС Ленінградської області від 25 листопада 1938 р. був засуджений до страти без пред'явлення звинувачення [4, арк. 166].

Архівні матеріали вражають тими «зізнаннями» та обвинуваченнями, які заарештовані зводили як на себе, так і один на одного. Як добувались свідчення від заарештованих, можна дізнатися із заяви першому секретарю ЦК КПРС М. С. Хрущову від колишнього викладача сільськогосподарського інституту Плюйка С. А, якому вдалось пережити свавілля сталінських репресій. У листі подані факти вибивання свідчень від заарештованих осіб, коли слідчий викликав його ночами декілька днів підряд. Під час допиту він не давав можливості спати, приймати їжу, заставляв стояти на одному місці по декілька годин підряд, у результаті чого його ноги опухали, він не міг рухнутися з місця. Доведений такими методами слідства до відчаю в одну з ночей він підписав необхідні для слідчого свідчення [2, арк. 423]. Професор Геращенко К. Т. під час допиту 12 листопада 1957 р. повідомив, що слідчий Співак під час допитів у березні 1933 р. довів його до стану повного нервового розладу, і він вимушений був підписати необхідні свідчення [2, арк. 252 – 254].

Досвід «шахтинської справи» – першого великого публічного процесу – враховувався в організації та проведенні наступних судових «розборок», зокрема показовому політичному процесі – справі «Спілки визволення України». Опубліковані архівні матеріали переконливо засвідчують, що у вигляді, поданому чекістами, «СВУ» не могла існувати. Тоталітарний режим реанімував у 1929 р. організацію, яка діяла на початку першої світової війни і використав її в боротьбі проти національної інтелігенції.

Сфабрикована в кабінетах ДПУ справа «СВУ» об'єднала академіків, професорів, лікарів, священників, викладачів вищих навчальних закладів, вчителів та студентів. Серед 45 репресованих громадян семеро були вихідцями з Поділля. Незабаром за справою було заарештовано ще 700 громадян [6, с. 20]. У подальшому в Одесі, Дніпропетровську, Вінниці, Полтаві, Миколаєві, Чернігові було репресовано близько 5 тисяч осіб [7, с. 54]. Всього під час та після процесу «СВУ» заарештовано, знищено або заслано понад 30 тисяч осіб [8, с. 405].

У тезах розкриті окремі фрагменти початку масових репресій у м. Кам'янець-Подільському, які здійснювалися позасудовими органами. За обставин, коли «трійки» не справлялися з величезним напливом кримінальних справ був прийнятий оперативний наказ № 00485 від 11 серпня 1937 р. про створення нового позасудового органу – «вищої двійки» (комісія у складі наркома НКВС СРСР та Прокурора СРСР).

На території області теж діяла «двійка», утворена з начальника місцевого управління НКВС та прокурора регіону. За списками «двійка» визначала долю громадян за першою та другою категоріями. Надалі кожні десять днів підписані списки надсилались до «вищої двійки». Після затвердження списків виконувались визначені вироки.

За роки масових репресій у м. Кам'янець-Подільському позасудовими органами було репресовано 1315 осіб [9, с. 9], з них кожний другий репресований був представником наукової, освітньої, медичної, технічної та культурницької інтелігенції.

Література:

1. Державний архів Хмельницької області. (далі – ДАХМО) Ф. 6193. Оп. 12. Спр. П 23791. Арк. 424 – 425, 427, 429.
2. ДАХМ.О. Ф. 6193. Оп. 12. Спр. П 5966. Арк. 252 – 254, 315, 423.
3. Галузевий архів СБ України. Ф. П. Спр. 5971. Арк. 384, 388.
4. ДАХМ.О. Ф. 6193. Оп. 12. Спр. П 17758. Арк. 17, 32, 166.

5. ДАХм.О. Ф. 6193. Оп. 12. Спр. П 19057. Арк. 92, 191, 192.
6. Василенко Владимир. Голодомор 1932 – 1933 годов в Украине: правовая оценка. *Зеркало недели*. 2008. 4 – 10 октября. 38 с.
7. Касьянов Г. В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-і роки). К. : Наукова думка, 1991. 96 с.
8. Шаповал Ю.І. Переддень і апогей великого терору. Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ – ХХ ст. Історичні нариси. / ред. рада: В.М. Литвин (гол.) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2002. С. 400 – 495.
9. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Хмельницька область. / Редакція тому: Гаврішко В. Д. (голова) та ін. Упорядники: Місінкевич Л. Л., Подкур Р. Ю.. Кн. 3. Хмельницький, 2010. – 1126 с.

Вовк Вікторія Миколаївна,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, професор

«ПРАВО НА ПОМИЛКУ» ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Про феномен соціальної відповідальності написані тисячі сторінок наукових та наукоподібних праць, цей феномен став «куркою, яка несе золоті яйця» для журналістики та белетристики. Щодо власне науково-теоретичних розробок проблем соціальної відповідальності, то тут пальму першості тримають соціальна філософія, етика і психологія. Феномен соціальної відповідальності є також і предметом наукового зацікавлення і правознавства, і науки державного управління, але лише в одній із своїх граней. Останні п'ятдесят років дали нам достатньо наукових розробок, щоб окреслити основні напрямки дослідження соціальної відповідальності у трьох напрямках: індивідуальної, тобто окремої людини (особистості); корпоративної та держави, тобто її структур, включаючи владні [3].

В самому широкому розумінні, соціальна відповідальність є готовністю суб'єкта (особи, групи людей) передбачати наслідки та готовність «розплачуватися» за свої дії. Але людство живе в бінарному життєвому просторі, і кожне соціальне явище, кожне поняття, створене людиною, має протилежність. Щодо соціальної відповідальності, то її «альтер Его» є соціальна безвідповідальність. Якщо соціальна відповідальність спрямована у «майбутнє і виступає як усвідомлення обов'язку дбати про наслідки своїх дій» [1, с. 124], то соціальна безвідповідальність теж направлена в майбутнє, але означає настання небажаних, руйнівних наслідків без усвідомлення суб'єктом своїх некомпетентних або свідомих дій.

І як засвідчує аналіз наукової літератури, соціальна безвідповідальність не належить до топових тем дослідження. Актуальність цієї теми важко не оцінити в сучасному секулярному світі (під сучасністю ми розуміємо відтинок європейської культури, який розпочався з другої половини ХХ століття і триває до сьогодні). Оскільки саме в секулярному світі суб'єкт (особа чи група осіб) втрачає можливість перекласти відповідальність за власну неспроможність, непрофесіоналізм та помилки на об'єктивні обставини, які сильніше за людину. В секулярному суспільстві більше немає місця Долі, Рокові, Богові чи Природі. В секулярному світі людина залишилася один на один з самою собою, але залишилась потреба у виправданні свого соціально-професійного безсилля, морально-етичної нищості і небажання нести відповідальність за свої дії. Як зауважують Г. Дмитренко та М. Кириченко, «безвідповідальність за кінцеві результати (які, повторимось, чітко не визначені) в умовах неналагодженого зворотного зв'язку, дає можливість займати керівні посади не самим компетентним, порядним і патріотичномислячим працівникам на усіх ієрархічних рівнях управління» [2].

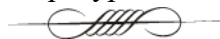
Одним із різновидів такої соціальної безвідповідальності є «право на помилку», яке намагаються популяризувати та легітимувати у вітчизняному соціальному просторі деякі народні обранці. Що означає легітимація «права на помилку» у суспільстві? Це є: по-перше,

свідченням низької моральної культури адептів «помилки» (спрацьовує принцип, чому нести відповідальність, адже це була помилка); спробою затушовування відвертого непрофесіоналізму (прийняття непрофесійних рішень тягне за собою небезпечні наслідки культурного, техногенного, безпекового характеру); по-третє, результатом глобальної гуманітарної кризи (кризи виховної та освітянської сфер: система загальнолюдських цінностей більше не є цінністю, у меркантильнозорієнтованому світі навчальні заклади перебувають у режимі виживання, заробляючи гроші, переорієнтувавшись із підготовки Фахівця на Власника диплому).

Якщо говорити про глибинний зріз проблеми «права на помилку», то нам пропонують це право сприйняти як індульгенцію, що звільняє авторів цієї помилки від будь-яких моральних зобов'язань перед іншими людьми і соціумом.

Література:

1. Діденко Н., Павлова Г. Аксіологічні детермінанти соціальної відповідальності бізнесу. *Схід*. 2009. Жовт. (№7). С. 124-126.
2. Дмитренко Г., Кириченко М. Соціальна відповідальність як імператив зворотного зв'язку у системі державного управління. UPL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2016/4.pdf
3. Петроє О. М. Соціальний діалог як інструмент формування корпоративної соціальної політики: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2008. 152 с.

Олійник Уляна Миколаївна,
*доцент кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ В СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Правовий нігілізм в умовах утвердження сучасної правової державності є одним із найперших проявів соціального нігілізму як його родового поняття та несприятливого явища повсякденного життя українського сучасного суспільства. Вся його суть як деформаційного чинника полягає в напруженості, свідомому, але вкрай неухважному ставленні до права, всіх нормативно-правових документів, настанов, конституційних обов'язків, а з огляду на передумови, причини їх появи - в правовій відсталості, неусвідомленні, соціально-юридичній невихованості більшості населення, нехтуванні правовими приписами.

Правовий нігілізм є наслідком соціальних відносин. Він має своїм підґрунтям, основним джерелом політико-правові явища й умови, зокрема боротьбу за керівне місце при владі, корупціонізм, самолюбство лідерів держави, низький рівень життя певних незахищених верств населення, що конче призводить до недотримання чинного законодавства та вчинення правопорушень.

Аналізуючи причини виникнення податкових правопорушень, яких є насправді дуже багато, умовно можна виділити три категорії: правові, економічні, моральні.

Податковий кодекс України від 02.12.2010 р., усе наше чинне законодавства, що регулює взаємовідносини у сьогоднішній сфері оподаткування, доволі масивне і складне для аналізу та сприйняття, оскільки багато норм так і залишилися розпорошеними по інших законодавчих актах, в які досить часто та динамічно вносяться корективи, зміни і доповнення. Наявність значної кількості прогалин, колізій, нестабільність, важкість у сприйнятті та застосуванні є причинами правового характеру.

Всі економічні чинники визначаються критично високою дією податкових ставок, з яких впливає неможливість фізичних осіб-підприємців, та окремих інших платників податків своєчасно та в повному обсязі сплачувати всі встановлені податки та інші встановлені чинним законодавством збори. Вся справа в тому, що законодавець, встановлюючи не обґрунтовано високі податкові ставки, оминає увагою штучно створену в державі несприятливу економічну ситуацію, вважаючи, що всі юридичні особи, основними

функціями яких є торгівельно-закупівельна діяльність, мають постійний високий прибуток. Звісно, вони можуть своєчасно в повному обсязі сплачувати податки, але інші виробники через застаріле, а часто і зіпсоване обладнання, не мають у своєму розпорядженні обортових коштів, і, відповідно, ніяк не можуть ніде реалізувати свою продукцію, так як вона не є конкурентноспроможною. З цього відповідно випливає неплатоспроможність підприємства, що призводить до повної або часткової неможливості сплати ним податкових платежів.

До моральних причин можна віднести критично низький рівень суспільної правової культури, правової свідомості, свідоме нехтування податкових зобов'язань, неприязне, доволі вороже ставлення до існуючої податкової системи.

Низький рівень правової культури можна пояснити історичними подіями, факторами, а саме відносно недовге існування інституту, а згодом підгалузі податкового, який, нараховує в Україні не більше ста років. За цей період не було можливості сформувати в державі культуру, яка б стала зразком, подібною в цілому податковій культурі розвинутих західноєвропейських держав, де історія встановлення, збору податків налічує багато століть.

Оскільки найпоширенішим правопорушенням є ухилення від сплати платежів, то цілком логічно в західній літературі, яка описує дане питання, присвячена класифікація причин, які змушують платника певним чином ухилитись повністю або частково від сплати податків. Так, П.М.Годме виділяє декілька структурних груп причин:

- політичні
- економічні
- моральні
- технічні [1, с.154]

Політичні причини пояснюються тим, що держава встановлює та використовує податки не лише як засіб забезпечення доходів у казну, але і є регулюючим інструментом. Платник, можливості та суспільні інтереси якого держава нехтує шляхом ухилення від сплати податків, може протистояти цьому.

Економічні причини доволі подібними є до економічних причин сучасності з акцентом на засобах впливу на платника податків. Алгоритм простий, тобто, якщо санкцією за податкові правопорушення передбачено менші фінансово-економічні несприятливі наслідки для нього в розмірі меншому за встановлену суму податку, то, платник відповідно, зацікавлений ухилитися від сплати всіх необхідних податків.

Моральні причини випливають із самої сутності людини і базуються на невідповідності прийнятих податкових законів загальноновизнаним принципам законодавства: відповідності, справедливості, рівності, постійності, що значно впливає на їх престиж, авторитет та роль в урегулюванні суспільних відносин.

Технічні причини, що ведуть до ухилення від сплати встановлених податків пов'язані з недосконалими формами, встановленими методами контролю, засобами впливу на них. Органи, які наділені законом функціями податкового контролю, не мають можливості постійно контролювати всі або деякі господарчі операції, перевіряти достовірність усіх бухгалтерських документів, розрахунків, ставок і т.п. [2, с. 52].

Можна зробити висновок, що для подолання певною мірою правового нігілізму, необхідно, насамперед, реформувати чинне законодавство, скасувати застарілі, суперечливі норми, подолати колізії та прогалини у чинному законодавстві, мінімізувати застосування аналогії закону та аналогії права, привести його у відповідність з вимогами ринкової економіки, здійснювати контроль та вживати першочергові заходи, які б перешкождали розвитку тіньової економіки. При цьому основний акцент необхідно ставити на прибутках підприємств, їх платоспроможності, перегляді, а подекуди і значному підвищенні санкцій за податкові злочини, переважно за , за ухилення від сплати податків.

Так, викоренити повністю правовий нігілізм з нашого суспільства, а зокрема із податкової сфери сьогодні жодним чином не вдасться, але зменшити його прояви, безумовно можна шляхом проведення цілого комплексу навчально-профілактичних заходів, профілактиці правопорушень, проведення правової реформи, що сприятиме підвищенню рівня волі та свідомості людей.

Чисто механічне запозичення ідей західних авторів і соціальної практики найбільш

розвинутих країн світу навряд чи дасть бажаний результат. Ці ідеї необхідно адаптувати до нашої дійсності, наших традицій, ментальності, психології. Необхідно враховувати слабкі демократичні традиції, засилля бюрократичного апарату. Правова наука зобов'язана дати відповідь на питання, як подолати ці негативи, зробити метою діяльності не тільки політиків і державних діячів, а й суспільства в цілому, кожної особи зокрема. Необхідно сформувати у кожного почуття особистої причетності до цього історичного процесу.

Література:

1. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. М, 2016. 552 с.
2. Теорія держави і права. Академічний курс. За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К: Юрінком Інтер, 2017. 688 с.

Стеньгач Надія Олександрівна,
*професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат історичних наук, доцент*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ СЕМЕНА ДЕСНИЦЬКОГО

В середині XVIII ст. в Росії, як і західноєвропейських країнах, почала формуватися ідеологія Просвітництва. Представники цього напрямку політико-правової думки розуміли, що самодержавний лад, соціальні суперечить інтересам економічного розвитку країни. Але ідею народної революції вони не сприймали, сподіваючись, що "освічений монарх" сам, за велінням розуму, усвідомить необхідність радикальних соціально-економічних і політичних реформ в країні та звільнить селян від кріпацтва, а монархію абсолютну трансформує в конституційну, обмежену законом. До плеяди найбільш відомих просвітителів Росії, ідеологів молодого буржуазії належав українець С.Ю. Десницький.

Семен Юхимович Десницький (1740-1789) народився в м. Ніжині у сім'ї міщан. Навчався в духовній семінарії Троїце-Сергієвої лаври, Московському університеті, Петербурзькій академії, а завершив освіту в університеті Глазго (Англія), де захистив дисертацію на звання доктора цивільного та церковного права. Повернувшись до Росії, він став професором юридичного факультету Московського університету, був обраний членом Російської академії наук. Автор багатьох праць, серед яких "Юридичні міркування про початок і походження шлюбу", "Подання про заснування законодавчої, судової та каральної влади в Російській імперії", "Слово про причини смертних страт по справам кримінальним". Зміст цих праць свідчить про те, що їх автор був засновником нового етапу в розвитку юридичної науки в Росії, який спробував застосувати ліберальні європейські ідеї до реформування її суспільного і політичного ладу. Просвітницькі погляди вченого на реформування Російської держави були використані в "Наказі" Катерини II.

Питання про походження держави мислитель вирішував не з позицій теорії суспільного договору. Він вважав, що поява первісних держав не відповідала інтересам більшості народу, оскільки їхньою сутністю був захист егоїстичних інтересів меншості. На його переконання, питання щодо виникнення та розвиток держави необхідно розглядати в органічному взаємозв'язку з такими інститутами, як сім'я, приватна власність і право. Всі ці інститути, включаючи і державу, не є вічними, вони виникли за певних історичних умов, залежать від форм господарської діяльності, які й обумовлювали історію народів, форми правління, закони та звичаї.

Торкаючись питання про походження та еволюцію сім'ї, мислитель стверджував, що після того як люди почали займатися хліборобством, у них на основі господарської вигоди виник інститут парного шлюбу, тобто, моногамна сім'я. Приватну власність Десницький також розглядав як одну з причин появи держави. Коли не існувало приватної власності, не було ні держави, ні права. Мета держави – досягнення найбільшої кількості благ найбільшим

числом людей. Республіку, як форму правління, Десницький не сприймав. Він боявся активності народних мас, яка в умовах республіканської форми правління, на його думку, породжує хвилювання і заворушення. Його ідеалом була конституційна монархія, яка повинна служити інтересам не тільки дворянства, а й усіх власників. Функція законотворчості в умовах конституційної монархії має здійснюватися не монархом одноособово, а разом із авторитетним однопалатним представницьким органом, в якому представлені всі стани суспільства, крім кріпаків.

Десницький робив наголос на тому, що в системі розподілу влад, законодавча влада займає особливе місце. Вона стоїть вище всіх інших властей, оскільки створює те законодавче поле, в межах якого діють всі інші гілки влади.

Щодо судової влади, то Десницький вимагав повного відокремлення суду від адміністрації, повного позбавлення органів управління судових функцій. Право судити надавалося тільки незалежним і колегіальним судам. Суддями могли стати лише ті особи, які змогли здати кваліфікаційний екзамен перед професорами юридичного факультету Московського університету. Мислитель пропонував введення єдиного для всіх станів суду присяжних, виступав за гласність судового процесу і його безперервність, надання обвинуваченому права на захист. В галузі судочинства повинні бути запроваджені такі демократичні принципи, як: рівність всіх перед законом, рівність покарань за вчинення однакових злочинів, відповідність покарань характеру і тяжкості правопорушення. Суддів призначав на довічно і міг усунути з посади імператор. Справи в судах мали розглядатися за участі 15 присяжних засідателів. Довічне призначення суддів мало на меті гарантувати їх незмінність та незалежність, причому перше він ставить у залежність від другого, "щоб суддя... до самої смерті суддею й при своїй посаді завжди перебував, і щоб при цьому йому надана була повна влада судити без винятку так, що й апеляції на нього давати нікому не дозволялося, окрім випадку, коли той проти закону когось явно засудить".

Актуальними і сьогодні були пропозиції Десницького про організацію п'ятої влади – громадянської. Громадянська влада – це виборні органи місцевого самоврядування. Формуватися ці органи мають з дворян, купців та ремісників, що обираються на підставі майнового цензу. Ця влада повинна мати широке коло повноважень: контролювати ціноутворення, стягувати мито і збирати податки, наглядати за містобудуванням, вирішувати місцеві суперечки, зокрема, цивільні справи за позовами на незначну суму, підтримувати в належному стані міське господарство та благоустрій населених пунктів.

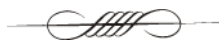
Через весь проект розподілу влад Десницького головною проходила ідея законності. "Правда, – писав він, – що законодавча влада справедливо у всіх народів ставиться першою: однак від судової, наказової та громадянської влади все виконання законів залежить. Багато народів на досвіді переконалися, що краще не мати деяких законів, аніж, маючи, не виконувати". Визначаючи повноваження кожної з гілок влади мислитель наголошував, що вони мають діяти на підставі та в межах закону, з тим, "щоби одна влада не виходила за свої межі в іншу".

Кріпацтво Десницький вважав основною перешкодою для розвитку промисловості та землеробства. Не пропонуючи повного його скасування, він пропонував провести певні заходи, головним з яких було б надання селянам права власності на землю, яку вони обробляють і на знаряддя праці. Торкаючись проблеми прав людини, Десницький, в контексті "природної і загальної юриспруденції" поділяв їх на: природні, невід'ємні права, які людина має для захисту персональної безпеки ("свого тіла"), честі, гідності, персональної свободи та своєї власності; права набуті, які виникають у суспільстві в залежності від їхнього стану і звання у сферах влади: "законодавчої, судової чи каральної"; права, що "виникають від різних і взаємних справ між обивателями: власність, право дозволене, спадкоємство, застава, особливі та інші персональні привілеї, контракт і подібне контрактне право"; права, що "належать до благоустрою і добробуту, зручного утримання і безпеки обивателів..., до запобігання внутрішнім заворушенням і до захисту від ворожих нападів".

Політико-правові ідеї, що були закладені Десницьким у його проекті реформування державно-правових установ Росії, своїм новаторським змістом суттєво збагатили юридичну науку. Ці ідеї справили значний вплив на формування просвітницької антифеодальної

ідеології і були зорієнтовані на створення конституційного варіанту монархічного правління Російської імперії.

Тополь Юрій Олексійович,
*професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат історичних наук, доцент*

РАДИКАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛІЗМУ Д.І. ДОНЦОВА

У першій половині ХХ ст. ідеологія націоналізму була популярною в Європі. Це було пов'язано з боротьбою поневолених народів проти імперського гніту і за національне визволення. Одним з найвідоміших ідеологів українського націоналізму був Дмитро Іванович Донцов, автор концепції за створення української держави.

Ідейний рух Д. Донцова у бік націоналізму був обумовлений суспільно-політичними подіями в Україні в період 1917-1920 років. На його переконання руйнівна політика Центральної ради, а потім Гетьманату і Директорії, безвладдя і хаос в Україні скомпрометували демократичну і монархічну моделі державності. Ці події стали для нього підтвердженням того, що необхідна докорінна зміна політико-правової доктрини в контексті формування української політичної нації і побудови незалежної держави.

Мислитель звертається до популярних в Європі початку ХХ ст. ідей інтегрального, вольового націоналізму, які, на його переконання, дали б можливість українській нації «утриматися на поверхні жорстокого життя» і реалізувати свій державотворчий потенціал. Характерні риси цього різновиду націоналізму – крайній радикалізм, войовничість, експансіонізм.

Д. Донцов звертається також до практики тогочасних тоталітарних режимів. Для української боротьби за незалежність, заявляв він, треба брати приклад державотворення фашистів та більшовиків, приклад того, як вони захопили владу.

Вихідна позиція інтегрального, вольового націоналізму, яку сформулював Д. Донцов, наступна: якщо український народ хоче здобути державну незалежність, він має позбутися рис другорядності як світогляду і переконань нижчих рас, переможених, націй, яким притаманні брак віри і брак волі. Саме цей брак – причина трагедії української нації.

Мислитель обґрунтовує шість вимог цього різновиду націоналізму:

1. Воля до життя та влади. Він писав: «На цій волі, не на розумі, не на доведеній правді... мусить бути збудована наша національна ідея» Українська нація, якщо вона хоче вижити та перемогти, повинна мати непереробну волю до цього.

2. Прагнення до боротьби: це найкраща форма прояву волі нації, а в цій боротьбі треба спиратися на право сили, як основний закон природи. Тільки боротьба гарантує гідне місце під сонцем у цьому світі.

3. Романтизм, догматизм, ілюзійнізм. Нація повинна мати власний ідеал як мету свого існування, хоч якою б ілюзорною ця мета здавалася. Романтичні ідеї (власний ідеал нації) – завжди догматичні.

4. Фанатизм і аморальність: всі великі події в історії результат фанатичних ідей. Для досягнення національної мети не існує недозволених засобів.

5. Імперіалізм – це право сильних рас організувати народи і людей для зміцнення існуючої цивілізації і культури; це експансія, від якої зрікається лише той, у кого немає почуття патріотизму і це право вищих народів правити іншими.

6. Еліта і творче насильство – лише «провідна верства» (ініціативна меншість) шляхом творчого насильства спроможна реалізувати національну ідею, очолити процес національного відродження та побудови власної держави, а не народ (народ ніколи!).

Націоналістична політико-правова ідеологія Д. Донцова дала поштовх розвитку тієї державно-правової і політичної думки, що сповідувала принцип Н. Макіавеллі: мета виправдовує засоби.

Радикальний націоналізм ніколи не був домінуючим напрямком української національної ідеї. Ці ідеї набули значного поширення в 30-х роках ХХ ст. лише в Західній Україні. Вони були адекватною відповіддю політиці національного поневолення українців польським і радянським режимами. Сьогодні ці ідеї стали тоталітарним анахронізмом.

Література:

1. Дмитро Донцов. Націоналізм. – 3-тє вид.–Лондон, 1966.
2. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій. – Львів: Квартальник Вістника.– 1938.
3. Донцов Д. Про актуальні річи // Літературно-науковий вістник. – 1932. – Ч. 3.
4. Донцов Д. Церква і націоналізм // Літературно-науковий вістник. – 1924. – № 5-6.
5. Донцов Д. «Дух нашої давнини».
6. Донцов Д. Якою має бути література?. Торонто: Мова-У, 1949.
7. Донцов Д. Дві раси, дві касти, дві культури: (Дмитро Донцов – літературний критик)// Дзвін. – 1997. – № 9.

Кафедра конституційного, адміністративного та фінансового права

Буханевич Олександр Миколайович,
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Словник сучасної української мови та сленгу «Ми слово» обрав слово «діджиталізація» словом 2019 року. Цей термін з великим відривом очолив список найвідвідуваніших слів словника. Неологізм походить від англійського «digitalization» та означає зміни в усіх сферах суспільного життя, пов'язанні з використанням цифрових технологій, тоді як «цифрова трансформація» є проявом глобальної цифрової революції.

«Держава у смартфоні» – також важливий вираз минулого року, та і майбутнього також.

Світові тренди, такі як зміна клімату чи проблеми гендерної ідентичності, не набули суттєвого поширення в українській публічній дискусії [1].

Сьогодення характеризується стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (від англ. *Information and communication stechnology, ICT*) та їх застосування у всіх сферах суспільного життя, виправдано не стали виключенням і електронні адміністративні послуги які мають сприяти підвищенню оперативності процесу надання адміністративних послуг, прозорості, відкритості та ефективності цієї діяльності, зниженню ресурсних витрат органів публічної адміністрації і рівня корупції та зловживань серед відповідних посадових осіб суб'єктів надання таких послуг, покращенню якості та доступності адміністративних послуг, налагодженню зворотного зв'язку органів влади та фізичних і юридичних осіб – одержувачів адміністративних послуг, а також зростанню довіри суспільства до влади.

Нормативне відображення електронні адміністративні послуги знаходять в Законі України «Про адміністративні послуги» в якому зазначено, що надання адміністративних послуг в електронній формі та доступ суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги з використанням мережі Інтернет забезпечуються через Єдиний державний портал адміністративних послуг, який є офіційним джерелом інформації про надання адміністративних послуг в Україні, у тому числі через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування.

Держателем Єдиного державного порталу адміністративних послуг є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику економічного розвитку. Єдиний державний портал адміністративних послуг забезпечує: 1) доступ суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги та про суб'єктів надання адміністративних послуг; 2) доступність для завантаження і заповнення в електронній формі заяв та інших документів, необхідних для отримання адміністративних послуг; 3) можливість подання суб'єктами звернення заяви за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку; 4) можливість отримання суб'єктами звернення інформації про хід розгляду їхніх заяв; 5) можливість отримання суб'єктами звернення за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку результатів надання адміністративних послуг; 6) можливість здійснення суб'єктами звернення оплати за надання адміністративної послуги дистанційно, в електронній формі.

Однак в чинному законодавстві не має власне визначення електронні адміністративні послуги”, яке можна сформулювати, як публічно-владну діяльність суб'єкта надання адміністративних послуг за зверненням фізичної або юридичної особи, що здійснюється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з використанням електронного підпису та без безпосередньої взаємодії, яка спрямована на набуття, зміну чи припинення прав,

обов'язків та/або задоволення законних інтересів такої особи відповідно до закону, що призводить до певного результату.

Електронним адміністративним послугам притаманні загальні ознаки, характерні для всіх видів адміністративних послуг, а також особливі ознаки. До загальних ознак відносяться наступні:

1) адміністративні послуги надаються органами публічної влади шляхом реалізації владних повноважень. Їх можуть надавати виключно суб'єкти надання таких послуг, які зазначені у п. 3 ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року № 520 [2]. Органи публічної адміністрації уповноважені вирішувати звернення особи шляхом прийняття відповідного рішення, тобто реалізовувати компетенцію у сфері надання адміністративних послуг;

2) адміністративні послуги надаються за зверненням фізичних та юридичних осіб. Зі змісту ст. 3 Закону України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР «Про звернення громадян» [3] випливає, що заява є одним із видів звернення особи з проханням про здійснення певних дій та/або прийняття рішень адресатом. Діяльність органів публічної адміністрації щодо надання адміністративних послуг здійснюється суб'єктом надання таких послуг виключно за ініціативою суб'єкта звернення;

3) звернення спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав, обов'язків та/або задоволення законних інтересів такої особи. Це означає, що рішення прийняте за результатами розгляду звернення особи суб'єктом надання адміністративних послуг породжує, змінює чи припиняє права, обов'язки та/або задовольняє законні інтереси такої особи.

4) повноваження органів публічної адміністрації та процедура надання адміністративних послуг визначаються законом. Тобто конкретне повноваження суб'єкта надання адміністративних послуг має бути закріплене виключно законом, а порядок розгляду та вирішення справ з надання адміністративних послуг повинні чітко бути прописані в законі з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також захисту останніх від можливого зловживання владою посадовими особами;

5) діяльність органів публічної адміністрації призводить до певного результату. За результатами розгляду звернення особи суб'єктом надання адміністративних послуг має бути прийняте відповідне рішення (задоволено звернення суб'єкта щодо надання адміністративної послуги або відмовлено у задоволенні надання такої послуги).

До особливих ознак електронних адміністративних послуг належать наступні:

1) надання за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, тобто сукупності методів, засобів та прийомів пошуку, отримання, перетворення, опрацювання, передачі, обміну, зберігання і використання інформації, графічних, текстових, цифрових, аудіо та відеоданих на базі комп'ютерних мереж та засобів зв'язку;

2) використання електронного підпису, тобто електронних даних, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис;

3) доступність адміністративних послуг незалежно від часу та місця перебування суб'єкта звернення;

4) без посередньої взаємодії, тобто відсутності безпосереднього контакту суб'єкта звернення з суб'єктом надання адміністративних послуг;

5) дистанційність процедури надання адміністративних послуг.

Кабінетом Міністрів України ще 16 листопада 2016 р. за № 918-рзатверджено Концепцію розвитку системи електронних послуг в Україні [4]. Реалізація Концепції спрямована на: покращення якості надання адміністративних послуг для громадян та суб'єктів господарювання відповідно до європейських вимог; підвищення ефективності роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування і досягнення якісно нового рівня управління державою, що базується на принципах результативності, ефективності, прозорості, відкритості, доступності та підзвітності; забезпечення необхідної мобільності і конкурентоспроможності громадян та суб'єктів господарювання у сучасних економічних умовах; зменшення ризику корупції під час надання адміністративних послуг;

покращення інвестиційної привабливості, ділового клімату та конкурентоспроможності держави; стимулювання розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Проте сучасний стан розвитку електронних адміністративних послуг продовжує характеризуватися наступними проблемами: 1) недосконала нормативно-правова база, що регулює сферу надання електронних послуг; 2) низький рівень розвитку електронного документообігу в органах державної та місцевої влади; 3) відсутність системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів; 4) недосконалість чинного законодавства про електронний документообіг та електронний цифровий підпис; 5) неврегульованість питання електронної ідентифікації; 6) відсутність єдиних загальнодержавних стандартів функціонування систем електронного документообігу; 7) недостатній рівень захисту інформації в системах електронного документообігу органів державної та місцевої влади; 8) неналежне фінансування впровадження надання адміністративних послуг в електронній формі; 9) низький рівень комп'ютерної грамотності, а також обізнаності громадян щодо можливостей та переваг отримання адміністративних послуг в електронній формі; 10) невисокий рівень комп'ютеризації домогосподарств; 11) нерівномірний та недостатній рівень проникнення Інтернету в Україні; 12) відсутність єдиної стратегії впровадження електронних адміністративних послуг.

Електронізація адміністративних послуг можлива лише у випадку їх чіткого визначення, стандартизації та уніфікації процесу надання електронних адміністративних послуг.

Література:

1. Myslovo.Словник, який пишеш ти! Скажи своє слово. (заголовок з екрана). URL : myslovo.com.

2. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 року № 520 (редакція від 19.04.2020 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : zakon.rada.gov.ua. ...

3. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР (редакція від 19.04.2020 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : zakon2.rada.gov.ua > laws > show.

4. Концепція розвитку системи електронних послуг в Україні : схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 918-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : zakon.rada.gov.ua >.

Берцюх Мирослава Зіновіївна,

*старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Одним із принципів діяльності Національної поліції визначений принцип верховенства права, що особливо важливо з огляду на те, що Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Вказана норма ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» [1] відповідає положенням ч. 2 ст. 3 Конституції України, згідно з якою права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Зміст принципу верховенства права визначений, хоч і не достатньо розкритий, у ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію». Так, поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються

найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [1]. Тобто відбулась трансформація міліції, наділеної каральними функціями, в поліцію, діяльність якої спрямована на захист прав особи, надання послуг. Про вказане свідчать і завдання поліції. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1]. Слід вказати і на те, що Розділ II Рекомендацій Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» присвячений правовим основам поліції в умовах верховенства права [3].

Мета діяльності поліції з забезпечення верховенства права включає два різні, але взаємопов'язані обов'язки: забезпечувати дотримання офіційних законів, належним чином прийнятих державою, що включає забезпечення загального стану публічного спокою, та пов'язаний з цим обов'язок суворо обмежуватися власними визначеними повноваженнями, утримуючись від будь-яких свавільних дій і дотримуючись особистих прав і свобод представників громадськості. Верховенство права передбачає не тільки те, що робиться, але і те, як це робиться. При виконанні своїх обов'язків поліція повинна дотримуватись індивідуальних прав громадян, включаючи права і свободи людини, і не вчиняти свавільних або протиправних дій. Це є основоположним для розуміння верховенства права і, отже, для значущості і для мети діяльності поліції в демократичній державі [4, с. 25].

Н. В. Піно і М. Д. Вятровські, аналізуючи принципи демократичного поліціювання, зазначають, що демократичні інститути мають бути прозорі, підзвітні, легітимні, підпорядковані цивільній владі та верховенству права [5, с. 8]. Науковці вказують, що верховенство права означає, що регулювання всіх видів соціальної поведінки і розв'язання суперечок у суспільстві здійснюється за законами та через правові інститути, створені в демократичний спосіб. Верховенство права визначає належну правову процедуру та забороняє позаконні санкції. Поліціанти не судять і не карають. Вони підзвітні перед законом, а не перед урядом, окремими посадовцями чи партіями. Порядок, досягнутий завдяки демократичному поліціюванню, пов'язаний не тільки з цілями контролю злочинності, а й із засобам досягнення цих цілей. Важливим є усвідомлення поліціантами того, що джерелом їхньої влади виступають демократично ухвалені закони. Крім того, верховенство права вимагає, щоб поліціанти убезпечували активність громадян, адже це важливо для утвердження демократії [5, с. 41].

В аспекті діяльності поліції зміст принципу верховенства права складають такі незаперечні вимоги:

– визнання пріоритетності, домінування, визначальної ролі прав людини у діяльності поліції, оскільки принцип верховенства права прямо закріплено в ст. 8 Конституції України, в преамбулі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та втілено в усіх статтях цього міжнародного акта, що його зобов'язались виконувати та дотримуватись держави-члени Ради Європи;

– поширюваність пріоритетності цього принципу на діяльність усієї системи правоохоронних органів України, включно із поліцією;

– правова певність, визначеність (legal certainty) становища як посадових і службових осіб поліції, так і контрагента в особі іншої сторони правоохоронних відносин;

– обсяг будь-якого правового розсуду посадових і службових осіб поліції та спосіб його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом;

– неприпустимість затримання особи на невизначений і непередбачуваний строк, якщо воно не ґрунтується на законі чи судовому рішенні;

– наявність громадської довіри до поліцейських як ефективних захисників справедливості;

– безвиняткова можливість доступу до поліції людини, у разі порушення її конституційних прав і свобод у результаті вчинення відносно неї кримінального злочину чи адміністративного правопорушення;

– наявність прокурорського нагляду (за додержанням законів посадовими особами поліції, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, а також нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян) та судового контролю за діяльністю поліції;

– підпорядкованість судовому рішення, безвиняткова обов'язковість його виконання всіма органами поліції, їх службовими і посадовими особами;

– забезпечення органами поліції України, у разі застосування ними вогнепальної зброї, швидкого й ефективного розслідування справи їхніми слідчими підрозділами, «аби підтримувати громадську довіру з додержання ними верховенства права» [6, с. 21].

Отже, для поліцейських принцип верховенства права означає в першу чергу точне дотримання закону з урахуванням пріоритету прав особи, уникнення свавілля, здійснення дискреційних повноважень виключно з метою дотримання прав особи, задоволення їх інтересів. Крім того, вимога правової визначеності знаходить своє вираження і у визначенні чітких вимог до поліцейських заходів. При цьому принцип верховенства права повинен діяти і під час застосування (виключно на законних підставах лише з дотриманням прав особи) превентивних поліцейських заходів і поліцейських заходів примусу, під час здійснення усіх повноважень поліції.

У контексті принципу верховенства права заслуговує уваги конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» [7]. Суб'єкт права на конституційне подання звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580–VIII (далі – Закон), за якими «під час наповнення баз (банків) даних, визначених у пункті 7 частини першої цієї статті, поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК)», стосовно дозволу Національній поліції України під час наповнення баз (банків) даних забезпечувати збирання, накопичення біометричних даних у вигляді зразків ДНК. Конституційний Суд України оголосив перерву у розгляді справи щодо відповідності Конституції України положень частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» [8]. Однак відповідно до Ухвали Великої палати Конституційного Суду України від 6 грудня 2018 року № 10-уп/2018 конституційне провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580–VIII на підставі частини першої статті 63 Закону України «Про Конституційний Суд України» закрито за письмовою заявою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про відкликання конституційного подання [9]. У зв'язку з цим погоджуємося з аргументами та підтримуємо точку зору Шевчука С.В., що Конституційний Суд України мав би утриматися від закриття конституційного провадження та продовжити розгляд цієї справи по суті [10].

Отже, чинний Закон України «Про Національну поліцію» не позбавлений недоліків, його норми все ще потребують удосконалення, яке має сприяти практичному застосуванню поліцейськими під час здійснення повноважень вимог принципу верховенства права. Слушною є думка Пасічника С. В., який зазначає, що вимогам правової визначеності не відповідає положення ч. 3 статті 30 Закону, де після вказівки на те, що поліція має право застосовувати заходи, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним процесуальним кодексом та Законом «Про Національну поліцію», з незрозумілої причини встановлено, що поліція «для виконання покладених на неї завдань може застосовувати інші заходи, визначені окремими законами». Цим вноситься зайва

розпорошеність до правового регулювання повноважень поліції, створюється ґрунт для колізій та труднощів під час тлумачення, що в результаті негативно впливатиме на дотримання прав і свобод людини. Таким чином, неоднозначно або нечітко викладені норми Закону стосовно гарантування прав і свобод людини мають бути або виправлені у законодавчому порядку або скореговані практикою свого застосування. Основні засади практичного застосування Закону в частині реалізації поліцейськими своїх владних повноважень тільки починають формуватися [11, с. 109-110].

Література:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Європейський кодекс поліцейської етики : рекомендація Rec. (2001) 10 прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів. URL : <http://www.cm.coe.int/ta/rec/2001/2001r10.htm>.
4. Статус поліції : міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг ред. О.А. Банчука. К. : Москаленко О.М., 2013. 588 с.
5. Демократичне поліціювання : зб. наук. статей / за заг. ред. О. М. Бандурки та Дж. Перліна ; наук. ред. О. В. Тягло. Л. : Астролябія, 2011. 491 с.
6. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» / Кол. авт.; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т.П. Мінка. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 480 с.
7. Конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію». URL : http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ccu/5_422.pdf.
8. Конституційний Суд України оголосив перерву у розгляді справи щодо відповідності Конституції України положень частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію». URL : <http://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynu-u-sud-ukrayiny-ogolosyv-perervu-u-rozglyadi-spravu-shchodo-vidpovidnosti>.
9. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» від 6 грудня 2018 року № 10-уп/2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010u710-18>.
10. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С.В. стосовно Ухвали Великої палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na10d710-18>.
11. Пасічник С.В. Захист прав людини в системі правоохоронних органів (поліції). *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 2(1). С. 105-110. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_2%281%29__28.

Бойченко Іван Васильович,
*аспірант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПОДАЛЬША СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ВАРІАНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Загальними принципами побудови системи судоустрою України статтею 125 Конституції України визначено територіальність та спеціалізацію. Роз'яснення останнього критерію на сьогодні міститься у ст. 18 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (надалі – Закон № 1402-VIII), яка вказує, що суди в Україні спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення; допускає необхідність спеціалізації суддів у місцевих та апеляційних судах із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Питання поглиблення спеціалізації у системі судоустрою завжди розглядалося як один із варіантів удосконалення ефективності виконання судами свого основного завдання – здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечити кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою.

Тривалий час у науковому та практичному просторі дискутується пропозиція щодо створення в Україні системи спеціалізованих судів з розгляду саме земельних спорів (Д.В. Ковальський, Л.В. Лейба, А.М. Мірошніченко та інші), наводячи успішний досвід функціонування спеціальних органів земельного правосуддя зарубіжних держав (Великобританія, Австралія, Нова Зеландія (земельні суди), Франція (суди сільськогосподарської оренди), Німеччина (суди щодо земель сільськогосподарського призначення), Мексика (аграрні суди) та інші). Позитивами цієї ідеї традиційно визначають: забезпечення професіоналізму суддів щодо розгляду відповідної категорії підвідомчих справ; можливість повнішого врахування аспектів вирішуваної справи, зумовлене ефектом розвантаження та названого попередньо зростання професіоналізму у сфері юрисдикції; організованість та систематизованість роботи суддів та апарату. Зазначене у підсумку здатне підвищити доступність, ефективність та авторитет правосуддя через забезпечення прав громадян.

Активна робота над однією із сучасних реформ – скасування мораторію на розпорядження землями сільськогосподарського призначення, що веде до впровадження ринку землі, очевидно у суспільному просторі актуалізує ідею паралельного впровадження спеціальної земельної юрисдикції, здатної оперативно та фахово впоратися з прогнозованим збільшенням відповідної групи спорів.

Незважаючи на те, що у цілому представники судового корпусу позитивно оцінюють ідею спеціалізації у відповідних видах спорів, що має навіть своє нормативне закріплення у формі визначення окремих палат у судах апеляційної чи касаційної інстанції з розгляду окремих категорій справ, ідея подальшого розгалуження системи судоустрою за рахунок створення додаткових спеціалізованих судів, в тому числі й земельних, – є істотно менш популярною. Очевидно, що маючи максимально повну та об'єктивну інформацію про стан здійснення судочинства, а подекуди навіть відверту зацікавленість у зростанні кількості судових органів для зменшення одиничного службового навантаження, такий підхід свідчить про існування значної кількості усвідомлених загроз фахівцями впровадження цієї ідеї.

На сьогодні, спеціалізація відповідає визначеним спеціальним процесуальним порядкам діяльності судів, що регулюються відповідними судово-процесуальними кодексами. Згідно з цим, кожен із профільних процесуальних законів розкриває ознаки спорів, які належать до відповідного виду судових юрисдикцій, використовуючи різні нормативні прийоми: формулювання загальних ознак сфери справ відповідної юрисдикції,

визначення спеціального суб'єктного складу, встановлення конкретних категорій підвідомчих справ (ч. 1 ст. 19 КАС України, ч. 1 ст. 19 ЦПК України, ч. 1 ст. 20 ГПК України) та визначення винятків, що відповідають загальним ознакам справ юрисдикції, однак не підлягають розгляду в порядку відповідного судочинства. Зважаючи на викладене, слідуючи логічним шляхом згідно з чинними законодавчими нормами та практикою вищих судових інстанцій, для правильного розмежування питання юрисдикції, слід звертати увагу на комбінаторне застосування нормативних критеріїв розмежування юрисдикції: 1) суб'єктний склад спору, що одночасно охоплює статус учасників спірних правовідносин; 2) особливості змісту та природи спірних правовідносин; 3) предмет позовних вимог, який повинен відповідати визначеній процесуальними кодексами юрисдикції справ та компетенції судових органів.

При подальшому «розмиванні» теорії чіткості розмежування предмету матеріальних галузей права, фактично, розмежування юрисдикцій зберігає єдиний універсальний «вододіл» ще з часів римського права – приватне та публічне право, відносячи спори, які виникають у сфері першого до цивільної чи господарської юрисдикції (з урахуванням природи приватно-правової діяльності), а другого – до адміністративного, деліктного (кримінального чи адміністративного) або конституційного судочинства.

Сьогоднішня комплексна природа самої галузі земельного права та норм її джерел переконливо свідчать, що у її структурі теж існує поєднання публічно-правових та приватноправових засад, що не дозволяє запропонувати уніфіковану судово-процесуальну форму діяльності для вирішення спорів, які виникають із земельних правовідносин щодо реалізації речових прав на земельні ділянки чи при здійсненні функцій управління земельним фондом. У цих умовах, земельні суди продовжували б працювати на підставі чинних процесуальних кодексів, відповідно до природи конкретного спору, який ними розглядається.

Звичайно, що у сьогоднішніх умовах часткової юрисдикційної невизначеності, використання послуг правосуддя громадянами при захисті їх земельних справ було б полегшено шляхом того, що визначення предмету їхнього спору, який впливає з земельних правовідносин, однозначно спонукало б їх до звернення саме до спеціалізованого земельного суду. Однак, зважаючи на попередні зауваження, питання обрання процесуальної форми звернення та відповідного регулювання провадження – залишалося б актуальним для позивачів і для суду. А тому, навряд чи вказане є достатнім обґрунтуванням викликів, які зумовить реалізація ідеї створення спеціальних судів для захисту земельних прав. При цьому, у чинному законодавстві України передбачені механізми для вирішення юрисдикційних спорів між судовими гілками Великою Палатою Верховного Суду, а вимоги щодо форми здійснення судочинства не допускають можливість поверхневого, неповного з'ясування обставин чи вирішення справи суддями загальних, господарських чи адміністративних судів.

Цим ми не намагаємося повністю заперечити ідею запровадження спеціалізації судів у справах з земельних правовідносин, оскільки такі дійсно мають специфіку зумовлену предметом і підставами спорів. Але слід обґрунтовано та виважено підходити до розв'язання цього питання за допомогою аналізу існуючої практики діяльності окремих судів, запрошення до дискусії самих судів та проведення експериментальних спроб запровадження нової системи організації роботи у судах, оцінки рівня відповідності матеріально-ресурсних та організаційних затрат ефективності досягнутої мети.

На нашу думку, в умовах сьогодення, пропозиція створення спеціалізованих судів для захисту саме земельних прав не містить оптимальний варіант вирішення проблеми, оскільки навіть за наявності відповідних нормативних, кадрових та матеріально-технічних ресурсів, початок їх діяльності зумовить чергове розпорошення судової юрисдикції, проблеми нормативного регулювання діяльності земельних судів, ускладнення користування послугами правосуддя громадянами тощо. Чинна система судочинства цілком здатна задовольнити запит у правосудді у випадку покриття кадрового дефіциту шляхом заповнення вакансій у загальних судах України, вирішення питання юрисдикційних спорів між адміністративним, цивільним та господарським судочинством, підвищення якості

нормативно-правового регулювання та формування обґрунтованих і послідовних правових правозастосовних позицій Верховним Судом у сфері земельних правовідносин.

Література:

1. *Дейнінгер Клаус* Земельная политика в целях развития и сокращения бедности [пер. с англ.]. М.: Изд-во „Весь Мир”, 2005. 256 с.
2. *Ковальський Д.В.* Земельно-процесуальні правовідносини: [монографія]. К.: Юрінком Інтер, 2009. 176 с.
3. *Лейба Л.В.* Правове регулювання вирішення земельних спорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 „Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право”. Х, 2005. 19 с.

Василенко Катерина Олександрівна,

*аспірант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДУ ГОЛОВНОГО ЛІКАРЯ ДЕРЖАВНОГО ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Будь-яка держава світу завжди повинна переслідувати мету захисту національної безпеки. На нашу думку, загрозою національної безпеки та національним інтересам може бути визнана, у тому числі, й криза системи охорони здоров'я і соціального захисту, а наслідок цієї кризи – погіршення стану здоров'я населення.

Однією із важливих складових організації системи охорони здоров'я є інститут допуску до медичної діяльності. Ефективне правове регулювання визначеного інституту повинно уберегти населення країни від некваліфікованої медичної допомоги [1, с. 167]. З нашої точки зору, розгляд даного питання варто починати саме з посади керівника того чи іншого, зокрема, державного закладу охорони здоров'я, оскільки саме ця особа щоденно здійснює безпосереднє управління діяльністю та забезпечує безперебійне функціонування всього медичного персоналу загалом у межах конкретно визначеної установи. У зв'язку з цим, пропонуємо дослідження провести на прикладі центру первинної медичної (медико-санітарної) допомоги.

Згідно з п. 1 Розділу III Положення про центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.07.2016 року №801 «Про затвердження Положення про центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги та положень про його підрозділи» [2], центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги є закладом охорони здоров'я, що створюється з метою забезпечення потреб населення у первинній медичній допомозі.

Очолює ЦПМСД головний лікар, який призначається на посаду за рішенням Засновника шляхом укладання контракту за згодою Міністра охорони здоров'я АР Крим, керівників структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (п. 1 Розділу IV даного Положення).

Повноваження головного лікаря: здійснює загальне керівництво ЦПМСД; спрямовує і координує заходи, що належать до компетенції ЦПМСД; призначає своїх заступників та керівників підрозділів ЦПМСД; здійснює прийом працівників на роботу та звільнення з роботи у ЦПМСД; затверджує плани роботи ЦПМСД та його підрозділів; затверджує режим роботи ЦПМСД та його підрозділів за поданням їх керівників; організовує контроль за виконанням планів та дотриманням графіків роботи підрозділів ЦПМСД; видає накази по ЦПМСД; затверджує посадові інструкції працівників ЦПМСД; забезпечує впровадження і вдосконалення системи управління якістю у ЦПМСД; забезпечує впровадження і вдосконалення системи мотивації праці у ЦПМСД; заохочує працівників та накладає стягнення у встановленому законодавством порядку; укладає договори від імені ЦПМСД;

представляє інтереси ЦПМСД в органах місцевого самоврядування, центральних органах виконавчої влади, органах судової влади; від імені власника підписує колективний договір з одним або кількома профспілковими чи іншими уповноваженими на представництво трудовим колективом ЦПМСД органами, а у разі відсутності таких органів - представниками працівників, обраними і уповноваженими трудовим колективом ЦПМСД; забезпечує дотримання антикорупційного законодавства працівниками ЦПМСД.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року [3], керівником закладу охорони здоров'я незалежно від форми власності може бути призначено лише особу, яка відповідає єдиним кваліфікаційним вимогам, що встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Призначення на посаду та звільнення з посади керівника закладу охорони здоров'я здійснюються відповідно до законодавства.

Керівники державних та комунальних закладів охорони здоров'я призначаються на посаду уповноваженим виконавчим органом управління власника закладу охорони здоров'я на конкурсній основі шляхом укладання з ними контракту на строк від трьох до п'яти років.

У п. 1 Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. №1094 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я» [4], зазначено, що конкурс проводиться з дотриманням принципів: забезпечення рівного доступу; політичної неупередженості; законності; довіри суспільства; недискримінації; прозорості; добросовісності; ефективного і справедливого процесу відбору.

Для проведення конкурсу рішенням органу управління утворюється конкурсна комісія (постійно діюча або для проведення окремого конкурсу).

Комісія не пізніше ніж протягом трьох днів після формування її складу оприлюднює на офіційному веб-сайті органу управління оголошення про проведення конкурсу. В оголошенні зазначаються такі відомості: правові підстави проведення конкурсу; найменування, юридичне та фактичне місцезнаходження закладу, основні напрями його діяльності з додержанням вимог законодавства про інформацію з обмеженим доступом, статут, структура закладу, а також кошторисні призначення для фінансового забезпечення діяльності закладу; дата початку, кінцевий строк і адреса приймання документів для участі у конкурсі; номер телефону та адреса електронної пошти для довідок; перелік документів, що подаються претендентом для участі в конкурсі; вимоги до претендента та конкурсної пропозиції; умови оплати праці керівника закладу із зазначенням істотних умов контракту; дата і місце проведення конкурсу.

Для участі у конкурсі особа подає особисто або надсилає поштою конкурсній комісії у визначений в оголошенні строк документи згідно з переліком, визначеним у п. 28 вищезгаданого Порядку.

Початком проведення конкурсу вважається дата, на яку призначено засідання конкурсної комісії з розгляду заяв претендентів і доданих до них документів. Проведення конкурсу завершується в день ухвалення конкурсною комісією рішення про затвердження його результатів. Строк проведення конкурсу становить не більш як 30 календарних днів.

Конкурсна комісія заслуховує на засіданні конкурсну пропозицію учасника конкурсу, проводить з ним співбесіду та враховує відповідність учасника конкурсу та його конкурсної пропозиції встановленим вимогам.

Під час прийняття рішень за результатами конкурсу конкурсна комісія враховує здатність учасників конкурсу висловлювати свої думки, уміння викладати інформацію, комунікабельність, тактовність, ділові та вольові якості, готовність брати на себе відповідальність, уміння аналізувати проблеми і налагоджувати ділові зв'язки, виявляти творчий підхід до роботи, добросовісність (у тому числі академічну), емоційну врівноваженість.

За результатами заслуховування конкурсних пропозицій і проведених співбесід конкурсна комісія шляхом голосування відбирає з числа учасників конкурсу одну

кандидатуру, яка відповідає встановленим вимогам, - переможця конкурсу, після чого вносить відповідне подання керівникові органу управління, що здійснює призначення переможця конкурсу на посаду керівника закладу. Рішення про призначення на посаду та укладення контракту на строк від трьох до п'яти років, приймається протягом одного місяця з дня внесення конкурсною комісією відповідного подання. Зазначений строк може бути продовжено на період проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком (у випадках, передбачених законодавством), інших процедур, передбачених законодавством.

Результати конкурсу оприлюднюються на офіційному веб-сайті органу управління.

Отже, дослідивши дане питання, ми дійшли висновку, що на сьогоднішній день в Україні закріпленою на законодавчому рівні та поширеною на практиці є процедура конкурсного зайняття посади керівника державного закладу охорони здоров'я. Ми вважаємо, що, за умови безумовного дотримання прозорості та чесності, а також інших, закріплених у чинних вітчизняних нормативно-правових актах, принципів при проведенні такого відбору серед кандидатів, цілком реальним є забезпечення конкретної установи належним та кваліфікованим управлінцем, що, у свою чергу, слугуватиме запорукою якісного надання медичних послуг населенню задля забезпечення збереження їхнього життя та здоров'я загалом.

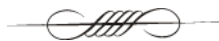
Література:

1. Літінська Я.Г. Генезис законодавства про допуск до медичної діяльності в деяких країнах світу до початку ХХ ст. // Медичне право України: законодавче забезпечення царини охорони здоров'я (генезис, міжнародні стандарти, тенденції розвитку й удосконалення). – Львів: ЛОБФ «Медицина і право», 2011. – С. 167 – 173.

2. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.07.2016 року №801 «Про затвердження Положення про центр первинної медичної (медико-санітарної) допомоги та положень про його підрозділи» [Електронний ресурс]: МОЗ України; Наказ, Положення від 29.07.2016 № 801 / Законодавство України: сайт. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1167-16>

3. Закон України «ОсновизаконодавстваУкраїни про охоронуздоров'я» [Електронний ресурс]: Закон України від 19 листопада 1992 р., №2801-ХІІ / ЗаконодавствоУкраїни: сайт. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page>

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. №1094 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посади керівника державного, комунального закладу охорони здоров'я» [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Заява, Форма типового документа від 27.12.2017 № 1094/ Законодавство України: сайт. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2017-%D0%BF>

Галус Олена Олександрівна,

*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ГРОМАДЯН ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ

Загальні збори громадян за місцем проживання є однією з найбільш поширених та масових форм безпосереднього народовладдя на місцевому рівні. Під ними в ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» розуміється зібрання всіх чи частини жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення [1].

Загальні збори громадян за місцем проживання на даний час регулюються Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 8), статутами територіальних громад, Положенням про загальні збори громадян за місцем проживання, затвердженим Постановою Верховною Радою України 17.12.1993 р. № 3748-ХІІ [2].

Згідно із ч. 3 ст. 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається законом та статутом територіальної громади. Що ж стосується Постанови Верховної Ради України, якою затверджено Положення про загальні збори громадян за місцем проживання [2], то її законом не визначено в якості нормативно-правової бази щодо регулювання порядку проведення цих зборів. Крім того, дана Постанова прийнята ще до набрання чинності Конституцією України 1996 р. та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 р., і багато її положень є такими, що суперечать Конституції і законам.

Що стосується муніципально-правового регулювання порядку організації та проведення загальних зборів за місцем проживання, то воно здійснюється, як правило, у статутах територіальних громад. Розглянемо детальніше процедуру організації та проведення загальних зборів, врегульовану Статутом територіальної громади м. Хмельницького, який був затверджений Рішенням Хмельницької міської ради від 31.05.2017 р. № 5 [3].

Так, загальні збори (конференції) у м. Хмельницькому можуть скликатися: Хмельницьким міським головою; Хмельницькою міською радою; виконавчими органами міської ради; громадською радою при виконавчому комітеті міської ради; органом самоорганізації населення; громадськими об'єднаннями, зареєстрованими у відповідності до чинного законодавства не менше ніж за рік до прийняття рішення про скликання; а також а пропозицією: ініціативної групи у складі не менше 11 повнолітніх громадян, які проживають на відповідній території; постійної комісії міської ради; депутатської фракції або групи; трудового колективу.

Міський голова скликає загальні збори (конференцію) шляхом видачі відповідного розпорядження. Міська рада, її виконавчі органи, громадська рада при виконавчому комітеті міської ради, орган самоорганізації населення, об'єднання громадян – шляхом прийняття відповідного рішення.

Рішення про скликання зборів (конференції) надсилається/передається до виконавчого органу міської ради, до повноважень якого віднесена співпраця з громадськістю, не пізніше 10 робочих днів до дати їх проведення і має повідомний характер.

Загальні збори (конференція) за пропозицією ініціативної групи громадян, постійної комісії міської ради; депутатської фракції або групи; трудового колективу скликаються міським головою шляхом видачі відповідного розпорядження.

Розпорядження міського голови, рішення про скликання загальних зборів (конференції), не пізніш як за 7 робочих днів до їх проведення, із зазначенням часу скликання, місця проведення зборів, питань, які передбачається винести на їх обговорення, доводиться до відома громадян, які проживають на відповідній території, шляхом оприлюднення на офіційному веб-сайті міської ради та поширюється будь-якими іншими доступними способами з метою ознайомлення з ними якомога більшої частини громадян.

Загальні збори (конференції), скликані міським головою, міською радою, її виконавчими органами, відкриває і веде міський голова або його заступник. Загальні збори (конференції), скликані громадською радою при виконавчому комітеті міської ради; органом самоорганізації населення, об'єднанням громадян, відкриває і веде їх керівник або його заступник. Загальні збори (конференції), скликані за пропозицією ініціативної групи громадян, які проживають на відповідній території; постійної комісії міської ради; депутатської фракції або групи; трудового колективу, відкриває і веде один із їх представників.

Для ведення протоколу загальних зборів (конференції) обирається секретар зборів. Для ведення загальних зборів (конференції) може обиратися президія зборів. Загальні збори (конференція) можуть обирати також лічильну комісію.

Порядок денний і порядок роботи загальних зборів (конференції) затверджуються зборами (конференцією).

З розглянутих питань загальні збори (конференція) приймають рішення відкритим або таємним голосуванням більшістю голосів громадян (представників), які присутні на загальних зборах (конференції). Рішення загальних зборів (конференції) підписуються головою та секретарем зборів.

За результатами загальних зборів (конференції) та ухвалених на них рішень складається протокол у двох примірниках, до якого додаються матеріали реєстрації їх учасників.

Копія протоколу передається до Хмельницької міської ради, яка забезпечує розміщення сканованого протоколу зборів (конференції) з усіма додатками на офіційному веб-сайті міської ради протягом п'яти робочих днів з дня їх надходження, при цьому вилучає з них персональні дані фізичних осіб.

Рішення загальних зборів (конференції) проводяться в життя міським головою, міською радою та її виконавчими органами, органами самоорганізації населення. До реалізації рішень загальних зборів (конференції) залучаються населення відповідної території, підприємства, організації, установи, які розташовані на відповідній території.

Дію рішень загальних зборів (конференції), прийнятих з порушенням Конституції та законодавства України, може бути зупинено Хмельницькою міською радою або її виконавчим комітетом до вирішення питання про їх законність у судовому порядку.

Пропозиції до міської ради або її виконавчого комітету, викладені у протоколі загальних зборів (конференції), розглядаються на найближчому відкритому засіданні Хмельницької міської ради та/або її виконавчого комітету (залежно від того, до кого вони скеровані) за обов'язкової участі ініціаторів загальних зборів (конференції), яким надається слово для виступу.

За результатами проведення засідання органи місцевого самоврядування або їх посадові особи ухвалюють рішення про врахування, часткове врахування або відхилення рішень загальних зборів (конференції).

Рішення органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб за результатами розгляду рішень загальних зборів (конференції) протягом п'яти робочих днів з дня розгляду надсилається ініціаторам скликання загальних зборів (конференції) та розміщається на офіційному веб-сайті Хмельницької міської ради.

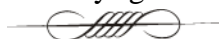
Таким чином загальні збори громадян за місцем проживання є достатньо ефективною та потужною формою безпосереднього народовладдя, проте на сьогодні постає нагальна потреба удосконалення їх правового регулювання та вироблення єдиного підходу до порядку їх проведення на місцях.

Література:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. №280/97-ВР. URL: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

2. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3748-12

3. Про затвердження нової редакції Статуту територіальної громади м. Хмельницького : Рішення Хмельницької міської ради від 31.05.2017 р. № 5. URL : <https://khm.gov.ua/uk/content/statut-terytorialnoyi-gromady-m-hmelnyskogo>

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОШИРЕННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ «FACEBOOK»

Сьогодні успішність у соціальному житті людини напряму залежить від її репутації у віртуальній площині. Тому все частіше виникають подібні запитання щодо реальності захисту честі, гідності, ділової репутації від неправомірних посягань у мережі інтернет, зокрема і у соціальних мережах.

Аби ефективно з'ясувати перспективи судового захисту прав, у подібних ситуаціях слід чітко встановити наступне.

1. Чи маємо справу з фактичним твердженням ймовірного порушника, а чи оціночним судженням?

Закон України «Про інформацію» передбачає, що ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовностилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Право висловлювати судження, оцінку, думки закріплено також у ст. 10 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [1], які, відповідно до ст. 9 Конституції України, є частиною законодавства України.

Отже, якщо інформація, яка Вам видається некомфортною, містить ознаки оціночних суджень, суд не зможе прийняти рішення про спростування такої інформації. Якщо ж твердження мають більш різкий, безапеляційний характер, та можуть бути перевірені на достовірність, вони можуть бути спростовані судом.

Досить часто не можна сказати однозначно, чи є інформація твердженням, а чи оціночним судженням. Тоді залучаються експерти для проведення лінгвістичної експертизи.

2. Хто є дійсним власником сторінки (облікового запису) у соціальній мережі?

У так званих «репутаційних» справах позивачеві необхідно буде довести, не лише сам факт поширення інформації, а і встановити та вказати у позові автора інформаційного матеріалу, особу, яка його поширила, а також власника веб-сайту, на якому розміщено інформаційний матеріал (пункти 9, 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [2]).

Саме з встановленням реального власника сторінки та належного відповідача у справі будуть найбільші труднощі. У неперифікованих облікових записах (які не містять галочки на блакитному полі, якщо мова йде про Facebook) довести, що сторінка дійсно належить особі, яка вказана там, дуже складно. Хіба що ця особа сама визнає у суді, що обліковий запис належить їй.

Якщо такого визнання не відбудеться – це повинен буде довести позивач, оскільки, як відомо кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайту – вільним, належним відповідачем є власник веб-сайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації. Але у контексті «Facebook», власником сайту є іноземна корпорація, яку важко буде змусити виконати рішення українського суду.

Отже, позивач повинен довести факт поширення інформації відповідачем, а також те, що внаслідок цього було порушено його особисті немайнові права.

Водночас, якщо цей рубікон буде перейдено – і вдасться поєднати реальну особу відповідача з його сторінкою у соціальній мережі, доведення правдивості поширеної інформації вже буде його обов'язком. Так, за ст. 277 ЦК України [3] та ст. 12 ЦПК України [4], обов'язок довести, що поширена інформація є достовірною, покладається на відповідача. Позивач же має право подати докази недостовірності поширеної інформації.

Після вирішення перелічених вище завдань, позивачеві можна з впевненістю до суду, де буде встановлюватися юридичний склад правопорушення, а саме:

а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб;

б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача;

в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності;

г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто, або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Під поширенням інформації слід розуміти: опублікування її у пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі.

Недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені).

Негативною слід вважати інформацію, в якій стверджується про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій (наприклад, порушення принципів моралі, загально визнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації.

Як правило, суд у своєму рішенні про задоволення позовних вимог визнає конкретну цитату чи текст недостовірною, та зобов'язує опублікувати текст цього ж рішення на сторінці відповідача. Також можна очікувати на відшкодування моральної шкоди, якщо така вимога заявлялася позивачем, та буде визнана судом обґрунтованою.

Отже, для підсумку слід зазначити, що захистити честь, гідність та ділову репутацію в епоху цифрових засобів масової комунікації цілком можливо, і судовий реєстр містить уже чимало позитивних рішень.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Верховного суду України від 27.02.2009 р. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6153>.

ПОНЯТТЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ І СВОБОД

Аналіз теорії конституційного права дає підстави стверджувати, що розуміння права на інформацію пройшло певний еволюційний шлях, який на сьогодні ще є не завершеним. Найбільшою трансформацією змісту інформаційних прав є виникнення такого феномену як «цифрові права та свободи».

Зокрема, П. Сухорольський [1, с.21] у спеціальному дослідженні підкреслює, що, наприклад, в англійських джерелах вже виділяються так звані цифрові права і свободи людини (digital rights and freedoms), під якими розуміють сукупність загально визнаних та інших прав людини у контексті поширення нових цифрових технологій, зокрема Інтернету. Такий підхід дав підстави автору під інформаційними правами людини розуміти певний перелік основних прав людини в різних сферах, на які значною мірою впливає розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в інформаційному суспільстві [2, с. 115].

Поняття «цифрові права» можна визначити, як фундаментальні права людини, перенесені в віртуальний простір Інтернету. Рада ООН по правах людини прийняла резолюцію, відповідно до якої всі права людини з режиму оффлайн в рівній мірі повинні застосовуватись в онлайн. Таким чином, Організація Об'єднаних Націй запропонувала не генерувати нові права для онлайн-простору, а розширити існуючі [3], а саме: право на доступ, використання, створення і публікацію цифрових продуктів, а також доступ до комп'ютерів, електронних приладів та до мережі Інтернет.

Перехід прав з оффлайн в онлайн режим чітко прослідковується в «Керівництві по правах людини для інтернет користувачів» [4]. Даний документ має рекомендаційний характер, однак, в пояснювальному меморандумі до нього зазначено, що всі держави члени Ради Європи зобов'язані поважати, захищати і дотримуватись прав і свобод, що закріплені в ратифікованих ними документах. Зважаючи на те, що даний документ базується на Європейській конвенції захисту прав людини то він є обов'язковий до виконання.

На сьогодні, Інтернет є одним із основних засобів здійснення права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Дане право поширюється не лише на інформацію, а й на засоби її розповсюдження.

Спеціальний доповідач ООН з питання про право на свободу переконань і їх вільне вираження Франк Ларю підкреслив, що «Інтернет став необхідним інструментом для реалізації цілого спектра прав людини, боротьби з нерівністю і прискорення розвитку і людського прогресу, при цьому забезпечення загального доступу до Інтернету має бути пріоритетом для всіх держав. Кожна держава, виходячи з цього, має розробляти конкретну і ефективну політику в консультаціях з людьми з усіх секторів суспільства, в тому числі і з приватним сектором і з відповідними державними установами, для того щоб Інтернет був широко доступний, відкритий і надавався за помірною вартістю для всіх груп населення... Будучи каталізатором для людей в здійсненні їх права на свободу слова і висловлення думки, Інтернет дозволяє також реалізувати цілий спектр інших прав людини» [5].

Хоча цифрові права (як доступ до Інтернету) офіційно не визнані як право людини але їх треба розглядати, як умову для реалізації права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Отже, ігнорування державою цифрових прав є не тільки не виправдано, а й небезпечно бо швидкий розвиток глобальної інформаційної системи може призвести до не контрольованості процесу дотримання прав людини в віртуальному просторі.

Потрібно зазначити, що визнання цифрових прав процес неминучий і тут стоїть питання тільки в строках. Або наша держава визнає цей вид прав і візьме на себе їх гарантування зараз створивши базу для правового регламентування даних відносин. Або чекає настання масових порушень прав і свобод людини, в не контрольованій віртуальній

сфері, і буде змушена втрутитись та визнати існування цифрових прав та свобод, як постфактум.

Після визнання цифрових прав і свобод людини конституційним правом вони займуть місце в основних інформаційних правах бо їх об'єктом також безпосередньо є інформація тільки в віртуальній сфері.

Отже, аналіз конституційних основ інформаційних прав показав, що на сьогодні склалась така ситуація, що зміни в інформаційних відносинах вносять корективи в розуміння, розширюють зміст, а іноді і вимагають визнання нових інформаційних прав, що зафіксовані в Конституції та спонукають до розвитку нових напрямів державної політики в інформаційній сфері.

Література:

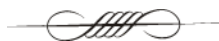
1. Сухорольський П. Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 1. С. 21.

2. Костецька Т. А. Конституційно-правове регулювання інформаційних прав: деякі термінологічні аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2013. №2. С.114-117.

3. Манучарян Диана. Цифровые права. Есть ли они у украинцев? URL: https://lb.ua/society/2017/11/24/382792_tsifrovie_prava_li.html

4. Руководство по правам человека для интернет-пользователей. Рекомендация CM/Rec(2014)6 принята Комитетом министров 16 апреля 2014 года и пояснительный меморандум. URL: book.coe.int > attachment

5. Франк Ларю. Доклад по вопросу о праве на свободу убеждений и их свободное выражение. URL: http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/a.hrc.17.27_en.pdf.

Литвиненко Ірина Леонідівна,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ

Наближення чергових місцевих виборів, проведення яких планується в жовтні 2020 року, а також набрання чинності Виборчим кодексом України [1], який передбачає широке застосування пропорційної виборчої системи на виборах депутатів місцевих рад, актуалізує проблему взаємодії політичних партій та місцевого самоврядування, впливу партій на реалізацію місцевої політики.

Місьцеве самоврядування за своєю природою є специфічною формою публічної влади, яка реалізує місцеві інтереси територіальних громад. Партійні організації, в свою чергу, є одним з інструментів оптимального поєднання державних і самоврядних (муніципальних) інститутів, виступають посередником між громадою та органами, які вона формує.

Загальною тенденцією останніх років є посилення впливу політичних партій на органи місцевого самоврядування. Хоча правове регулювання діяльності місцевих осередків політичних партій від початку формування політичної системи України практично не зачіпало владних відносин на місцевому рівні.

Ситуація змінилась із запровадженням пропорційної виборчої системи на місцевих виборах. Але, разом з тим, лишаються не врегульованими ряд питань. Зокрема, щодо утворення більшості (коаліції) у місцевих радах. Відсутність стабільної депутатської більшості на партійній основі у місцевих радах породжує безвідповідальне ставлення посадових осіб місцевого самоврядування до прийнятих рішень. Територіальна громада не знає, яка політична сила має нести відповідальність за ті чи інші рішення, а тому на

наступних виборах громадянам буде важко дати політичну оцінку діяльності представленим у місцевій раді політичним силам.

Пропорційна система виборів залишила відкритим питання відповідальності партій, їх місцевих осередків за реалізацію місцевої політики. Насамперед це стосується відповідальності конкретних політичних сил, і передусім утворення більшості в місцевих радах. Саме це питання, як засвідчила практика формування місцевих представницьких органів, потребує подальшого законодавчого вирішення, зокрема правової інституціоналізації місцевого осередку політичної партії та визнання його суб'єктом місцевої політики [2, с. 134].

Пропорційна система виборів до місцевих представницьких органів дає змогу партіям посилити свій вплив на представницькі органи влади. З іншого боку, при рівному представництві політичних партій в органах місцевого самоврядування не вщухають конфлікти, які блокують роботу виборних органів влади [3].

Відтак політична реформа призвела до заміни відповідальності депутата перед виборцями на відповідальність перед партією, що позначилося на правовому регулюванні відносин «політична партія – органи місцевого самоврядування». Закон «Про місцеве самоврядування» передбачає структурування місцевих представницьких органів на рівні депутатських груп і фракцій [4]. Законом України «Про статус депутатів місцевих рад» (ч. 1 ст. 27) [5] встановлюються межі щодо утворення фракцій. За фракціями місцевих рад, аналогічно фракціям парламенту, закріплюється низка повноважень, але на відміну від Регламенту Верховної Ради України механізми їх реалізації не регламентовані.

Крім того співвідношення політичних сил у центрі й на місцях не завжди однакове. Не виключено, що в тій чи іншій області чи місті більшість депутатських мандатів одержать організації та осередки опозиційних партій, що, як правило, вибиває такі територіальні громади із системи державного управління.

Хоча, безумовно, надання політичним партіям права формувати представницькі органи є кроком уперед на шляху подальшого розвитку виборної демократії. Однак відсутність механізмів реалізації владних повноважень після виборів порушує питання, по-перше, спроможності партій реалізувати власні програми і тим самим виконати свої зобов'язання перед виборцями та посилити відповідальність за розподіл майнових і ресурсних можливостей місцевих громад [6, с. 20]; по-друге, збереження місцевого самоврядування в умовах домінування осередків політичних партій як самостійного інституту громадянського суспільства.

Ці питання, особливо за пропорційної системи виборів, потребують невідкладного законодавчого врегулювання. Зміна системи виборів у поєднанні з низьким рівнем структуризації партій та слабким кадровим потенціалом на місцях, як і політична боротьба за органи місцевої влади, негативно вплинула на якісний склад виконавчих комітетів, які стали залежними від виборчих списків та особистої відданості партійним лідерам, а не інтересам місцевих громад [7].

Тобто зростання впливу партій на місцях спричинить не посилення відповідальності партійних осередків за стан справ, а зростання впливу центрального апарату партії (лідера організації) на рішення органів місцевого самоврядування. Крім того, партії (у разі входження до парламентської коаліції) формують уряд, а відповідно зацікавлені у вирішенні загальнодержавних питань, навіть за рахунок місцевих громад.

Отже, потрібно шукати баланс між органами виконавчої влади, місцевим самоврядуванням, інститутами громадянського суспільства, зокрема місцевими партійними та громадськими організаціями з метою подолання недоліків організації влади на місцях та ефективного функціонування місцевого самоврядування незалежно від домінування тієї чи іншої політичної сили.

Література:

1. *Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 р. Законодавство України.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4124>.

2. Доля І. Політичні партії як дієві суб'єкти місцевого самоврядування. URL: http://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/dolia_politychna.pdf.

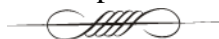
3. Місюра В. Взаємодія політичних партій та місцевого самоврядування у розвитку громадських ініціатив населення в Україні. *Актуальні проблеми внутрішньої політики*. К.: Вид-во НАДУ, 2005. Вип. 1. С. 133-139.

4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

5. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15>.

6. Кресін О. Громадянське суспільство і держава: шлях до порозуміння і співпраці: (з методологічного семінару). *Право України*. 2004. № 3. С. 18-21.

7. Громадська думка післявиборчого опитування. *Разумков Центр*. URL: http://www.razumkov.org.ua/upload/1423821492_file.pdf.

Панчук Микола Валерійович,

*аспірант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
суддя Кременського районного суду Луганської області*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В МЕЖАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Право на доступ до правосуддя в демократичному суспільстві крокує в одну ногу з розвитком державності. При поділі влади в державі на три окремі гілки – законодавчу, виконавчу та судову, кожна з них має найвищим завданням забезпечення принципу верховенства права. Першою гілкою влади, яка асоціюється із цим принципом є, звичайно, судова, однак остання не зможе в повній мірі забезпечувати дію даного принципу в окремій державі, без відповідного забезпечення і зі сторін останніх двох гілок влади, та в цьому аспекті необхідно не забувати, а безпосередньо враховувати систему стримувань та противаг.

В процесі розвитку держави, судова гілка влади у повній мірі має відповідати викликам, які виникають перед суспільством. Україна, здійснюючи реформування, покладається на досвід європейських країн, зокрема і при виникненні непередбачуваних глобальних ситуацій. Одним із таких викликів є забезпечення доступу до правосуддя у визначені дату, час та місці проведення розгляду справи, в світлі розширення можливостей для людей перебувати у будь-якому місці як у межах держави, так і за кордоном. Окрім того, величезним викликом для суспільства є поява небезпек, які безперешкодно можуть поширюватися у просторі, зокрема – поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) та встановлення таких обмежень, як забезпечення фактичної можливості вільного пересування без використання власного транспортного засобу тощо, що об'єктивно перешкоджає можливості явки у судові засідання.

При вирішенні питання фактичного забезпечення можливості участі у судовому розгляді справ із віддалених місць перебування учасників справи в Україні, із врахуванням практики зарубіжних країн, введено інститут відеоконференцзв'язку, забезпечення проведення якого покладено на інші суди України, обрання яких покладено на ініціатора такого розгляду. Однак, із врахуванням поширення коронавірусної хвороби (COVID-19), спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, що поставило вимогу мінімізувати будь-які контакти людей між собою, виконання клопотань учасників справи про здійснення розгляду справи в режимі відеоконференції поставило під загрозу неможливості їх реалізації, зокрема із впровадженням судами в адміністративному порядку особливого режиму роботи, впровадження якого рекомендувала Рада суддів України своїм рішенням № 19 від 17 березня 2020 року [1] та припинення проведення таких судами.

Належним рішенням у даній ситуації було внесення змін у цивільне, господарське, адміністративне судочинство Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 року № 540-ІХ щодо розширення можливостей учасників справи у використанні технічних засобів та цифрових технологій, зокрема різного роду месенджерів із функцією відеозв'язку, які забезпечать участь осіб у судовому засіданні із будь-яких місць перебування, без виключення, за умови технічної можливості, тобто учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, а підтвердження особи учасника справи здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису, то у порядку, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» або Державною судовою адміністрацією України» [2]. На виконання даного закону Державною судовою адміністрацією України 23.04.2020 р. видано наказ № 196 «Про внесення змін до Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду» та визначено порядок роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду, а системою відеоконференцзв'язку прямо визначено будь-який комплекс технічних засобів та програмного забезпечення, що може забезпечити проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку, за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі, у порядку, встановленому процесуальним законодавством [3].

На виконання клопотань учасників справи щодо проведення засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів судами України відразу розпочалось використання даного програмного забезпечення, шляхом постановлення ухвал суду, однак наявні непоодинокі випадки відмови у проведенні судових засідань у вказаному виді, зокрема з підстав заперечення інших учасників справи, які бажають брати безпосередню участь у судовому засіданні, з огляду на що робимо висновок про те, що таке право не є абсолютним.

Окрім того, технічна можливість використання програмного забезпечення має забезпечуватися належним правовим регулюванням. Зокрема, у випадку неможливості даного програмного забезпечення здійснювати коректну роботу без установлення додаткових ліцензійних програм, суди не мають правових підстав у використанні такого способу зв'язку, адже за умови іншого є розумні сумніви у надійності такої програми, забезпечення захисту персональних даних учасників процесу, що недопустимо у правовій державі.

З огляду на досліджене, наявна позитивна практика в Україні при удосконаленні доступу до правосуддя, зокрема у таких нестандартних ситуаціях, як поширення коронавірусної хвороби (COVID-19), шляхом надання можливості учасникам судового провадження брати участь у засіданнях в режимі відеоконференцзв'язку із застосуванням власних технічних засобів, однак така практика потребує додаткового правового регулювання, зокрема у зв'язку із її впровадженням та використанням, захистом персональних даних, щодо відповідальності за допущення порушень. Разом з тим, така позитивна практика може бути використана і в подальшій роботі судів, не залежно від наявності нестандартних ситуацій, що також покращить доступ до правосуддя, дотримання строків розгляду справи тощо і буде відповідати практиці європейських держав.

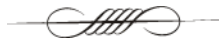
Література:

1. Щодо організації роботи судів та органів суддівського самоврядування в мовах карантину: Рішення Ради суддів України від 17.03.2020 р. № 19. URL : <http://rsu.gov.ua/ua/documents/101>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням

коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>.

3. Про внесення змін до Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду : Наказ Державної судової адміністрації України від 23.04.2020 р. № 196. URL : https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/N_196_20.pdf

Рижук Ірина Володимирівна,
*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук*

ІНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

В Україні сформовано систему органів державної влади й місцевого самоврядування, які покликані вирішувати питання забезпечення прав дитини, а також сприяти запобіганню негативним явищам у дитячому середовищі. Це відповідає вимогам ст. 3 Конвенції ООН про права дитини, згідно з якою держави-учасниці мають забезпечити, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема, в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду [1].

Забезпечуючи реалізацію цих вимог Конвенції, а також реагуючи на нові виклики правам дітей, в Україні здійснюється реформування державної системи охорони дитинства.

Реалізацію державної політики щодо охорони дитинства через розробку і здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей, координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади забезпечує Кабінет Міністрів України.

Питання забезпечення прав дитини віднесені до компетенції кількох центральних органів виконавчої влади, серед яких головним на сьогодні є Міністерство соціальної політики України (далі - Мінсоцполітики).

Попередником даного міністерства було Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, яке було створено у 2005 р.

За роки незалежності воно неодноразово реорганізовувалось, змінювались його функції, повноваження і структура та назва. Протягом шести років функціонував Державний комітет України з цих питань. Відсутність певний час центрального органу виконавчої влади з належним статусом, який би здійснював реалізацію державної політики в галузі забезпечення прав дитини, негативно відбивалася на ефективності цієї роботи в державі. Відповідно до Указу Президента України від 26 лютого 2005 р. "Про Міністерство України у справах молоді та спорту", Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді та Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту були реорганізовані у Міністерство України у справах молоді та спорту [2]. До 2011 року на даний орган виконавчої влади покладались повноваження із забезпечення реалізації державної політики з питань сім'ї, дітей, молоді, гендерної рівності, фізичної культури та спорту.

8 липня 2011 року внесено зміни до Положення "Про Міністерство соціальної політики України", відповідно до яких Мінсоцполітики України є центральним органом виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей [3].

Отже, координуючим органом з формування та забезпечення реалізації державної політики щодо дітей є Мінсоцполітики, в якому лише наприкінці 2011 р. розпочав діяльність Департамент захисту прав дитини та усиновлення. З 1 жовтня 2012 р. він переформатований у Департамент сім'ї та дітей, а в подальшому в Департамент захисту прав дітей та

усиновлення, який на сьогодні є структурною одиницею центрального апарату Міністерства соціальної політики України.

Згідно зі ст. 4 Закону України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" "штатна чисельність працівників районних, міських, районних у містах служб у справах дітей устанавлюється з розрахунку один працівник служби не більше ніж на дві тисячі дітей, які проживають у районі, та не більше ніж на чотири тисячі дітей, які проживають у місті, районі у місті" [4].

Також ст. 12 Закону України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" визначено, що для здійснення функцій щодо опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, у складі служби у справах дітей має створюватись окремий підрозділ, штатна чисельність якого встановлюється залежно від кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [5].

В Україні створена також мережа спеціалізованих формувань центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: служби соціальної підтримки сім'ї, служба "Телефон довіри", школа волонтерів, студентські соціальні служби, мобільні консультаційні пункти соціальної роботи в сільській і гірській місцевості, інформаційно-ресурсні центри, служба роботи з ін'єкційними споживачами наркотиків тощо.

Однак, попри наявність розгалуженої системи органів і служб, покликаних забезпечувати права дитини, їх доволі велику чисельність, права дитини у багатьох випадках залишаються не захищеними, зокрема, внаслідок недостатньої визначеності сфер компетенції, дублювання функцій, недоступності та непрозорості послуг, низького рівня відповідальності працівників.

Міністерство юстиції України здійснює надзвичайно важливі функції у сфері захисту прав і свобод дітей. Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р., міністерство забезпечує реалізацію державної правової політики та політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС, організовує в установленому порядку своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), яке покладено на державних виконавців, забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина у визначеній сфері тощо [6]. Повною мірою ця діяльність міністерства поширюється на сферу охорони дитинства.

Виконуючи Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Мін'юст готує рекомендації щодо приведення законодавства України відповідно до *acquis communautaire* та на їх підставі розробляє проекти нормативно-правових актів. Зокрема, при підготовці змін до українського законодавства щодо реалізації прав дітей воно має якнайкраще враховувати їх інтереси. Так, міністерством розроблено проект закону щодо внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України з метою врегулювання питань застосування судами норм ратифікованої Україною у 2006 р. Конвенції про цивільно-правові аспекти викрадення дітей 1980 р.

Попри те, що ця Конвенція на території України застосовується недавно, вже є прецеденти звернення громадян іноземних держав із заявами до України про повернення дітей. Міністерство юстиції України та його регіональні управління беруть участь у судових розглядах таких справ, представляючи інтереси позивачів.

Питанням забезпечення прав дітей на здобуття дошкільної, середньої, вищої та позашкільної освіти, що належать до повноважень Міністерства освіти і науки України, прав на охорону здоров'я, медичну допомогу та на оздоровлення, що є функцією Міністерства охорони здоров'я України.

Дуже важливі функції щодо боротьби з порушенням прав дітей покладено на Міністерство внутрішніх справ України.

Міністерство закордонних справ України забезпечує громадянам України, зокрема неповнолітнім, можливість користуватися у повному обсязі правами, наданими їм законодавством держави перебування, та міжнародним правом. На консульські служби міністерства покладено надзвичайно відповідальні функції здійснення контролю за

додержанням прав українських дітей, усиновлених іноземцями.

Крім зазначених центральних органів виконавчої влади, у реалізації державної політики щодо охорони дитинства беруть участь Міністерство культури України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України, інші центральні органи виконавчої влади. У багатьох з них функціонують підрозділи, які безпосередньо координують роботу відповідних регіональних органів щодо прав дітей.

Районні, районні у містах Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. визначені як органи опіки і піклування, що провадять діяльність з надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування цих дітей, встановлення опіки та піклування над ними, із захисту особистих, майнових та житлових прав дітей.

Уповноважений з прав людини є незалежним конституційним контрольним субсидіарним органом позасудового захисту прав дитини відповідно до Конвенції ООН про права дитини.

Повноваження Уповноваженого з прав людини щодо здійснення контролю за станом дотримання та захисту прав людини, у тому числі дітей, ґрунтуються на вимогах міжнародних документів, що ратифіковані Україною, визначені й низкою інших законів України.

Захист прав дитини є предметом особливої турботи Уповноваженого з прав людини. До Омбудсмена надходить багато звернень щодо проблем забезпечення прав дітей. Більшість з них тісно пов'язані з гарантуванням прав сім'ї, материнства та батьківства. Як правило, автори звертаються щодо розв'язання кількох проблем родини та кількох порушень прав дитини. Тому їх розглядом одночасно займаються фахівці кількох підрозділів Секретаріату Уповноваженого з прав людини.

Досить важливим інститутом у системі забезпечення прав дитини є Уповноважений Президента з прав дитини, хоча його основною функцією є моніторинг ситуації із дотримання прав дитини в Україні, а не реалізація політики. Рекомендації за результатами моніторингу лягають в основу актів Президента, що формують державну політику з охорони дитинства.

Отже, як ми бачимо, система захисту прав дитини в Україні залишається не скоординованою. Відповідальність за дітей розділяється між різними міністерствами та відомствами, співпраця між ними є малоефективною, подекуди взагалі відсутня, що в свою чергу робить неефективною роботу органів державної влади у галузі захисту прав дітей.

Література:

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – 205 с.
2. Про Міністерство України у справах молоді та спорту: Указ Президента України від 26.02.2005р.(зі зм. і доп.)// Офіційний вісник України. – Офіц. вид. –2005. – № 9. – Ст. 467.
3. Про Міністерство соціальної політики України: Положення Кабінету Міністрів України, затверджене Указом Президента України від 06. 04.2011р. (зі зм. і доп.)// Офіційний вісник України. – Офіц. вид. –2011. – № 29. – Ст. 66.
4. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995р. (зі зм. і доп.)// Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – 1995. – № 6. – Ст. 35.
5. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005р.// Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. –2005. – № 6. – Ст. 267.
6. Положення про Міністерство юстиції України: Положення Кабінету Міністрів України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 02. 07.2014р. (зі зм. і доп.)// Офіційний вісник України. – Офіц. вид. –2014. – № 54. – Ст. 88.

Сторожук Ірина Петрівна,
*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ «ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА»

Термін «інформаційні права» досить широко вживається в юридичній науці. І. Бачило, В. Лопатин, М. Федотов трактують інформаційні права як «основні права і свободи громадян, що реалізуються в інформаційній сфері» [1, с.220].

Відносно змісту даного поняття то в науці як конституційного так і інформаційного права є спірні питання.

По-перше, відносно безпосереднього розуміння даної категорії. Якщо розглядати термін «інформаційні права» з точки зору конституційного закріплення то складовими його будуть як само право на інформацію так і ціла низка прав, свобод людини і громадянина об'єктом яких є інформація, інформаційні ресурси, інформаційні послуги та інше. Отже, інформаційні права можна умовно поділити на основне – це право об'єктом якого є безпосередньо інформація тобто право на інформацію та дотичні – це права реалізація яких пов'язана з інформаційною складовою. До дотичних відносимо право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на свободу світогляду і віросповідання та інші.

Конституційні норми, що встановлюють інформаційні права і свободи людини в переважній більшості містяться в розділі II Конституції України, що має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Основним з них є право на інформацію. Вперше на міжнародному рівні право на інформацію було задекларовано в ст. 19 Загальної декларації прав людини, а саме: «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів»[2]. Право на інформацію в Україні це передбачене та гарантоване ч.2 ст. 34 Конституції самостійне конституційне право, яке дозволяє людині вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким способом.

По-друге, це місце інформаційних прав в класифікації інформаційних прав. Хоча право на інформацію було передбачено в Конституції одночасно з іншими правами, однак, відношення до його розуміння було не однозначним. Якщо інші права беззаперечно було віднесено до певної категорії прав (особисті, культурні, політичні чи інші) то право на інформацію, до сьогодні, не має однозначного місця в цій класифікації. На початку право на інформацію відносили до політичних прав аргументом було те, що законодавець виписав його в одній статті з правом на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Однак, право на інформацію на багато ширше ніж політичне право бо має багато інших проявів. Визнання його політичним правом є наслідком ідеології і світогляду, що сформувалися за роки заполітизованого радянського режиму. Але право на самовираження, що передбачає і право на інформацію, очевидно, є не тільки політичним правом громадянина, а й природним особистим правом, таким, як право на життя, свободу пересування. Воно притаманне людині від народження, а не лише у контексті участі у політичному житті країни.

Деякі автори [3] зазначали, що віднесення даного права до політичних прав і свобод є надмірною політизацією цієї свободи і відносили його до культурних (духовних) прав. Бо інформація є невід'ємною складовою культурного чи духовного надбання певного соціуму і окремо людини. Дана точка зору також має право на існування бо право на інформацію можна віднести до культурних прав як можливість реалізувати свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості (стаття 54 Конституції), реалізації права на освіту (стаття 53 Конституції) тощо. Очевидно, що реалізація соціальних та економічних прав

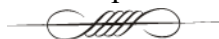
неможлива без вільного поширення інформації. Ця думка підтверджується, зокрема, Декларацією свободи висловлювань та інформації [8], що була прийнята Комітетом міністрів ради Європи у 1982 р. У ній наголошено, що свобода інформації необхідна для соціального, економічного, культурного і політичного розвитку кожної людини, вона є умовою гармонійного розвитку соціальних і культурних груп, націй і міжнародного співтовариства [5].

Існує й інша точка зору на місце права на інформацію в класифікації конституційних прав. Це визнання цього права особистим правом кожного. Підтримуючи даний підхід вважаємо, що право на інформацію належить будь якій людині з моменту народження, незалежно від її громадянства й не може бути ніким скасоване чи припинене. Право на інформацію мають всі люди, що проживають на території нашої держави незалежно від їх правового статусу. Отже, право на інформацію, в силу своєї соціальної природи та набуття за фактом народження, однозначно належить до особистих прав людини.

Проведений аналіз показує, що в теорії конституційного права розуміння права на інформацію пройшло певний еволюційний шлях, який на сьогодні ще є не завершеним. Найбільшою трансформацією змісту інформаційних прав є виникнення такого феномену як «цифрові права та свободи».

Література:

1. Бачило І. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. А. Информационное право. Учебник. СПб. Юрид. центр Пресс, 2001. 725с.
2. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Конституційне право України / За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. К.: Український центр правничих студій, 1999. 376 с.
4. Про свободу вираження поглядів та інформації: Декларація Комітету міністрів Ради Європи № 994_885 від 29.04.1982р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885
5. Міжнародна інформація. Кудрявцева С.П., Колос В.В., Навчальний посібник К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. 400с. URL: <https://buklib.net/books/22617/>.

Токар Алла Миколаївна,

*старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

СТАДІЇ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Вчені адміністративісти приділяють значну увагу структурі дисциплінарного провадження, але виокремлення стадій має найбільш суперечливий характер. Стадія як правова категорія має значне змістове навантаження, що обумовлюється її ознаками: конкретні завдання і функції притаманні лише одній конкретній стадії; певне коло ініціюючих обставин, система юридичних фактів, що безпосередньо забезпечують перехід з однієї стадії в іншу; специфіка правового становища учасників процесу (коло учасників у різних стадіях є відмінним); специфічність здійснюваних дій та наявність процесуального акта, яким завершується кожна стадія. Ці ознаки вказують автономність процесуальних стадій, їх специфічність стосовно різних видів провадження.

Щодо видової різноманітності стадій, то серед науковців відсутня одностайна позиція. Так, С.В. Ківалов виділяє такі стадії звичайного дисциплінарного провадження: 1) порушення дисциплінарного провадження; 2) дисциплінарне розслідування; 3) розгляд дисциплінарної справи і винесення рішень; 4) виконання прийнятого рішення; 5) перегляд рішення за скаргою; 6) перегляд рішення в порядку нагляду [1, с. 248]. І.О. Картузова визначає подібні стадії дисциплінарного провадження щодо державних службовців:

1) порушення дисциплінарного провадження; 2) дисциплінарна перевірка (розслідування); 3) розгляд дисциплінарної справи і винесення рішення щодо неї; виконання рішення по справі; 4) перегляд рішення по скарзі; 5) перегляд рішення в порядку нагляду [2, с. 19]. Погоджуючись в цілому з виділенням таких стадій в дисциплінарному провадженні зауважуємо, що зміна функціонального спрямування діяльності прокуратури України вказує на недоцільність виділення останньої стадії. Дещо відмінний перелік стадій дисциплінарного провадження щодо окремої категорії осіб було закріплено законодавцем. Так, у ст. 39 «Стадії дисциплінарного провадження» Закону України «Про Вищу раду юстиції» (на даний момент втратив чинність) виділялись наступні стадії: 1) перевірка даних про дисциплінарний проступок; 2) відкриття дисциплінарного провадження; 3) розгляд дисциплінарної справи; 4) прийняття рішення. Звертаємо увагу, що відсутність вказівки на можливість перегляду прийнятого рішення обмежує конституційне право громадян на оскарження дій та рішень будь-якого органу державної влади чи місцевого самоврядування.

Стосовно державних службовців законодавець у Розділі VIII Закону України «Про державну службу» [3] від 10 грудня 2015 року «Дисциплінарна та матеріальна відповідальність державних службовців» розкриває основні засади дисциплінарного провадження, з урахуванням окремих його етапів, однак не вказує кількість та назву стадій такого провадження. Реалізуючи свої повноваження відповідно до ст.71 Закону України «Про державну службу» [3] Кабінет Міністрів України 4 грудня 2019 року затвердив «Порядок здійснення дисциплінарного провадження» [4] вказуючи, що процедура такого провадження обов'язково передбачає: прийняття рішення про порушення дисциплінарного провадження; формування дисциплінарної комісії та її склад; визначення повноважень дисциплінарної комісії; визначення основних засад роботи дисциплінарної комісії; формування дисциплінарної справи; прийняття рішення за результатами розгляду дисциплінарної справи.

Вважаємо, що дисциплінарне провадження як системне утворення повинно складатись з наступних стадій: відкриття дисциплінарного провадження; проведення перевірки даних про дисциплінарне правопорушення, розгляд справи та прийняття рішення, перегляд рішення.

Розглянемо сутність зазначених стадій. Дисциплінарне провадження порушується шляхом видання відповідного наказу (розпорядження). Такий наказ, відповідно до ч.1 ст 68 Закону України «Про державну службу» приймається декількома суб'єктами: стосовно державного секретаря міністерства – відповідним міністром, стосовно інших державних службовців – суб'єктом призначення. Порядком здійснення дисциплінарного провадження [4] деталізуються положення щодо ініціювання такого провадження суб'єктом призначення, а саме: щодо державних службовців, які займають посади державної служби категорії «А» розпорядження видає Кабінет Міністрів України, щодо державних службовців, які займають посади державної служби категорії «Б» та здійснюють повноваження керівників державної служби в державних органах, а також їх заступників розпорядження видають голови місцевих державних адміністрацій, щодо інших державних службовців, які займають посади державної служби категорій «Б» і «В» - наказ видають керівники державної служби в державному органі.

Тривалість здійснення дисциплінарного провадження не може перевищувати 15 календарних днів. За потреби зазначений строк може бути продовжений міністром або суб'єктом призначення, але не більш як до одного місяця.

Після прийняття акта про порушення дисциплінарного провадження обов'язково має бути сформована дисциплінарна комісія до повноважень якої входить визначення ступеня вини, характеру і тяжкості вчиненого дисциплінарного проступку.

Дисциплінарною комісією стосовно державних службовців, які займають посади державної служби категорії «А», є Комісія з питань вищого корпусу державної служби, склад якої затверджується Кабінетом Міністрів України. Дисциплінарну комісією стосовно державних службовців, які займають посади державної служби категорії «Б» та здійснюють повноваження керівників державної служби в державних органах, а також їх заступників, утворює суб'єкт призначення. Дисциплінарну комісією стосовно інших державних

службовців, які займають посади державної служби категорій «Б» і «В», утворює керівник державної служби у кожному державному органі та своїм наказом затверджує її кількісний склад. У випадках неможливості утворення в державному органі дисциплінарної комісії дисциплінарні провадження здійснюються дисциплінарною комісією державного органу вищого рівня в порядку підпорядкування.

У разі відсутності державного органу вищого рівня дисциплінарна комісія утворюється одноразово для здійснення конкретного дисциплінарного провадження за рішенням Національного агентства України з питань державної служби за поданням особи, яка прийняла рішення про порушення дисциплінарного провадження.

Комісія з питань вищого корпусу державної служби та дисциплінарна комісія приймають рішення за результатами розгляду дисциплінарної справи, які готують відповідно комітет з дисциплінарних проваджень та доповідач (один з членів дисциплінарної комісії).

Результатом розгляду дисциплінарної справи є пропозиція Комісії з питань вищого корпусу державної служби або подання дисциплінарної комісії, які вносяться суб'єкту призначення (керівникові державної служби) разом з матеріалами дисциплінарної справи не пізніше ніж протягом трьох робочих днів з дня її (його) підписання.

Слід зауважити, що таке подання (пропозиція) має рекомендаційний характер для суб'єкта призначення. Однак, рекомендаційний характер подання дисциплінарної комісії не позбавляє суб'єкта призначення обов'язку виконати дії, передбачені Законом України «Про державну службу». Виникає питання чи може державний службовець не погодитись з пропозицією чи поданням дисциплінарної комісії та їх оскаржити. З цього приводу хочемо навести рішення Луганського окружного адміністративного суду від 13 лютого 2018 року Справа № 812/1872/17: «За встановлених обставин, у суду немає підстав вважати, що саме оскаржені Позивачем висновок від 29.08.2017 та подання від 20.11.2017 дисциплінарної комісії можуть бути самостійним предметом оскарження у даній справі, у зв'язку з чим в задоволенні позовних вимог слід відмовити за необґрунтованістю» [5].

На стадії розгляду справи суб'єкт призначення протягом 10 календарних днів зобов'язаний прийняти рішення на підставі подання дисциплінарної комісії або надати вмотивовану відмову протягом цього строку. Слід зауважити, що повноваженнями щодо визначення виду стягнення і врахування, зокрема обставин, що пом'якшують чи обтяжують дисциплінарний проступок, наділена виключно дисциплінарна комісія відповідно до Закону України «Про державну службу», який не надає права суб'єкту призначення застосовувати до державного службовця інший вид дисциплінарного стягнення, ніж той, що рекомендований дисциплінарною комісією. Таким чином, виключними повноваженнями щодо встановлення факту вчинення дисциплінарного проступку та вини державного службовця наділена лише дисциплінарна комісія. Суб'єкт призначення приймає рішення про накладення на державного службовця дисциплінарного стягнення чи закриття дисциплінарного провадження. Рішення оформляється відповідним актом суб'єкта призначення. З огляду на зазначене, накладання дисциплінарного стягнення за дисциплінарний поступок віднесено до виключної компетенції суб'єкта призначення. Водночас приймати таке рішення суб'єкт призначення зобов'язаний на підставі подання дисциплінарної комісії, тобто застосовуватись може тільки той вид стягнення, що рекомендований дисциплінарною комісією, виняток з цього становить зауваження. У випадку відмови суб'єкта призначення від застосування рекомендацій дисциплінарної комісії він повинен надати обґрунтовані підстави такої відмови. Наслідком згаданої відмови має бути закриття дисциплінарного провадження.

Також хочемо звернути увагу, що відповідно до ст.75 Закону України «Про державну службу», перед накладенням дисциплінарного стягнення суб'єкт призначення повинен отримати від державного службовця, який притягається до дисциплінарної відповідальності, письмове пояснення. Вважаємо, що дане положення втрачає своє змістовне навантаження і лише ускладнює дисциплінарне провадження, адже таке пояснення відповідно до «Порядку здійснення дисциплінарного провадження» [4] вже є у дисциплінарній справі. Хоча тлумачення даного Порядку вказує на право державного службовця давати пояснення, а не його обов'язок, що обумовлює можливість відсутності такого пояснення в дисциплінарній

справі. Відповідно пропонуємо змінити формулювання п.31 «Порядку здійснення дисциплінарного провадження» та вказати, що дисциплінарна комісія не пропонує, а зобов'язує державного службовця надати пояснення.

Наступною стадією дисциплінарного провадження є перегляд рішення про накладення дисциплінарного стягнення. Ця стадія визначається як факультативна, її виникнення обумовлене правом державного службовця оскаржити рішення про накладення дисциплінарного стягнення до суду (ст. 78 Закону України «Про державну службу»). Реалізація такого права повинна бути здійснена державним службовцем протягом 10 календарних днів після одержання копії наказу (розпорядження) про накладення дисциплінарного стягнення. Перегляд рішення про накладення дисциплінарного стягнення на державного службовця здійснюється в порядку адміністративного судочинства.

Підсумовуючи зазначене, відмічаємо, що стадії дисциплінарного провадження щодо державних службовців мають свої особливості. Зміст цих стадій обумовлений функціональною діяльністю Комісії з питань вищого корпусу державної служби, дисциплінарної комісія, міністрів та інших суб'єктів призначення, що відіграють у дисциплінарному процесі провідну роль, адже мають право (юрисдикційні повноваження) приймати юридично значимі рішення, що є обов'язковими до виконання адресатами. Усі стадії дисциплінарного провадження нерозривно пов'язані між собою та мають взаємообумовлений зв'язок, тільки повна реалізація попередньої стадії дає підстави для вчинення дій щодо реалізації наступної.

Література:

1. Ківалов С.В. Адміністративне право України: навч.-метод. посібн. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Одеса: Юрид. літ., 2002. 312 с.
2. Картузова І.О. Дисциплінарна відповідальність державних службовців: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Одеса, 1999. 20 с.
3. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
4. Про затвердження Порядку здійснення дисциплінарного провадження: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1039 . *Офіційний вісник України*. 2019. №100. Ст.3354.
5. Рішення Луганського окружного адміністративного суду від 13.02.2018 № 812/1872/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/72386269>(дата звернення: 15.04.2020).

Кафедра цивільного права та процесу

*Гринько Світлана Дмитрівна,
завідувачка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, професор*

ПОНЯТТЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА ПРАВОМ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Договірні зобов'язання були основною формою, на основі якої здійснювався величезний товарний і господарський обіг у Стародавньому Римі. Римська юриспруденція створила розгалужену систему договорів, що забезпечували надійну правову основу ділових відносин. Римське договірне право класичного і післякласичного періодів були результатом тривалого розвитку, вдумливого аналізу і відбору практики преторів. Багато договорів були рециповані пізнішими правовими системами, а відтак збереглися і в сучасному праві [1, с. 366–367]. Однак поняття «договір» не було характерним для давнього римського права. Взаємне волевиявлення двох або декількох осіб щодо чого-небудь в римському праві носило назву *conventio, pactio* або *pactum conventum*.

Слово *pactum* (правочин) походить від *pactio*, звідси походить і слово *pac* (мир); правочином є співпадання бажання двох або декількох осіб про одне і теж та їхня згода (Д. 2. 14. 1. 1-2) [2, с. 257]. Не будь-яке взаємне волевиявлення створювало юридичні наслідки, тобто встановлювало або припиняло права і обов'язки сторін. У своїй сентенції Гай зазначав, що правочини, укладені всупереч правилам цивільного права, не мають сили (Д. 2. 14. 28) [2, с. 283]. Тому юридичні наслідки зумовили виникнення лише тих правочинів, які визнавалися *jure civili*, тобто мали за собою *causa civilis*.

Римське право розрізняло два види такої домовленості: *pactum* та *contractus*. *Pactum* або *pactum nudum* було простою домовленістю волі двох або декількох осіб, що не породжувала цивільного зобов'язання, а лише зобов'язання натуральне, тобто таке, що не охороняється позовом. Для того, щоб виникло цивільне зобов'язання, яке охороняється позовом, недостатньо було простої домовленості, вимагалася наявність факту, з яким позитивне право поєднує наслідок – із домовленості кредитор набуває право на позов. Якщо домовленість супроводжується фактом, на підставі якого висловлене право кредитора охороняється позовом, то така домовленість називалася в джерелах договором – *contractus* (від *contrahere* – стягувати, збирати) [3, с. 55]. Наприклад, ті правочини, які породжують позови, не залишаються при своїй (загальній) назві (*pacta*), а позначаються наданою цьому виду назвою «контракти»: такими є купівля-продаж, найм, товариство, позика, зберігання та інші подібні контракти.

Отже, за давнім римським правом домовленість двох або більше осіб про виникнення, зміну чи припинення правовідношення була за контрактом або за пактом. Лише з часом римські юристи спробували створити загальне поняття *договору*, який поділявся на *contractus* (договір із позовним захистом) та *pactum* (договір, як правило, без позовного захисту).

На цьому положенні римського права ґрунтувався поділ договорів на *contractus* і *pacta*. Контракти як формальні угоди визнавалися *jure civili* та забезпечувалися позовним захистом. Система контрактів була замкнута, тому тривалий час вони не визнавалися правочинами, оскільки не передбачалися приватним правом. Однак під впливом потреб товарообігу, що швидко розвивався, класичне і післякласичне приватне право вже допускало певні відхилення. Пакти були неформальними правочинами, правовою формою ділового життя за межами кола контрактів, тому вони не визнавалися *jure civili*. Вони не мали позовного захисту і юридичного значення, тому виконання зобов'язання залежало від добросовісності контрагентів, їхніх моральних якостей, а не припису позитивного права. Невиконання пакту не зумовлювало юридичної відповідальності. З розвитком ремесел, торгівлі, сільського господарства цивільний обіг уже не задовольняло замкнуте коло

контрактів. Нові відносини вимагали нових договірних форм. Римська юридична практика змушена була визнати за деякими пактами силу контрактів, надавши їм позовного захисту [1, с. 367–368].

Слово «договір» не слід ототожнювати зі словом «зобов'язання». Поняття «договір», з одного боку, ширше поняття «зобов'язання», а з іншого, – вужче. Воно ширше у тому розумінні, що, крім зобов'язальних договорів, були й інші договори – речові, *traditio rei*, сімейно-правові (наприклад, *nuptiae* – взагалі, будь-який правочин як домовленість двох осіб). Договір вужчий, так як зобов'язання виникали не лише із договорів, а за вказівкою римлян походили з чотирьох головних причин, при цьому контракт є одним із різновидів *causarum civilium*[4, с. 230].

До якої категорії не відносився б договір (контракт або пакт), у будь-якому випадку істотною ознакою поняття договору була домовленість двох осіб про встановлення зобов'язального права. Тому договір вважався різновидом юридичного правочину. Із поняття договору зрозуміло, що він належав до категорії двосторонніх правочинів, так як наявна домовленість двох сторін. При цьому, за змістом договори поділялися на односторонні й двосторонні (взаємні) залежно від того, чи породжує договір зобов'язальну вимогу для однієї сторони або ж для обох сторін, так що кожна із них була кредитором і боржником. Договір був завжди двостороннім правочином, хоча за характером міг бути одностороннім або двостороннім.

Таким чином, *договір – це домовленість двох або більше осіб про встановлення, зміну або припинення цивільного правовідношення, тобто прав і обов'язків*. Домовленості сторін, як відзначав Лабенон, можна досягти або шляхом речі, або шляхом листа, або через вісника, якщо сторони не перебувають в одному місці; навіть мовчазною згодою (Д. 2. 14. 2) [2, с. 259]. Форма вираження домовленості (згоди) сторін була байдужа. Однак якщо позитивне законодавство передбачало для договорів певної форми, то вона вже становила *corpus* правочину. Якщо закон не вимагав певної форми для договору, то контрагенти могли домовитися про надання договору певної форми, і тоді договір стане для них зобов'язальним з моменту дотримання цієї форми [3, с. 61].

Зобов'язальна сила договору передбачає попередню домовленість між сторонами, тому слід з'ясувати момент, з якого домовленість вважали такою, що відбулася. Воля обох контрагентів щодо укладення договору повинна виражатися одночасно із пропозицією однієї сторони та обіцянки її прийняти іншою стороною. Якщо прийняття пропозиції відбувається через певний час після її одержання (наприклад, укладення договору між відсутніми особами), то слід з'ясувати момент, з якого домовленість є такою, що відбулася. Джерела римського права не дають однозначної відповіді. В юридичній літературі з цивільного права було розроблено три теорії. При цьому, найбільш визнаною була теорія, відома як *Vernehmungstheorie*, за якою договір вважався укладеним і мав зобов'язальну силу з моменту, коли особа, яка зробила пропозицію, одержала повідомлення про її прийняття іншою стороною. До цього моменту особа, яка її запропонувала, могла відмовитися від своєї пропозиції [3, с. 60]. Зазначена теорія була розроблена відомим цивілістом Д. І. Меєром [5, с. 192–201].

Систему договорів у римському праві можна поділити *за способами захисту* на контракти та пакти; контракти, в свою чергу, поділялися на іменні та безіменні; серед іменних контрактів виділяли формальні та матеріальні; до формальних контрактів відносили вербальні та літеральні, а до матеріальних – консенсуальні та реальні; *за розподілом прав і обов'язків між сторонами* на односторонні та двосторонні; *за критерієм відплатності* на відплатні та безоплатні; *за ймовірністю задоволення майнового інтересу кредитора* виділяли ризикові або алеаторні договори; пакти поділялися *залежно від позовного захисту* на пакти одягнуті та голі пакти.

Незважаючи на різноманітність римських договорів, вже здатних задовольнити всі потреби практичного життя, римська договірна система характеризувалася суворою типізацією. При цьому, належність договору до відповідного типу (виду) визначалася шляхом з'ясування позову, який можна було подати за таких правовідносин.

Література:

1. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: [підручник]. К. : Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
2. Дигесты Юстиниана: [в 8 т./ [пер. с латинского Кофанова Л. Л., Смышляева А. Л., Щеголева А. В., Ляпустина Е. В. и др.]; [отв.ред.Л. Л. Кофанов] . М. : Статут, 2002. Т. I. 584 с.
3. Дормидонтов Г. О. Система римского права. Обязательственное право : [Конспект лекцій]. Казань : Типография Я. Н. Подземского. 164 с.
4. Дорн Л. Б. Догма римского права. С.–Петербург : Паровая типогр. Муллер и Богельман, 1891. 349 с.
5. Мейер Д. И. Русское гражданское право (по изданию 1902 г.) : в 2 ч. М. : Статут, 2003. 831 с.

Анікіна Галина Володимирівна,
*доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук*

ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ПОРУШЕНИХ В ІНТЕРНЕТІ

Масове використання можливостей Інтернету призвели до інформаційного вибуху сучасного суспільства. Будь-хто має можливість розмістити на веб-ресурсі або на своїй сторінці в соціальній мережі інформацію на будь-яку тему, після чого стає доступною необмеженій кількості читачів. Суб'єкти всесвітньої мережі, що забезпечують доступ до інформації та надають відповідні послуги, не мають змоги контролювати весь обсяг інформації, яка розміщується в мережі «Інтернет». У нас час досить часто виникають ситуації, коли в Інтернеті розміщується неперевірена, перекручена інформація, яка не відповідає дійсності, фотографії, звуко- та відеозаписи, дані про фізичну особу, що стосуються її приватного життя.

Ч. 2 ст. 302 ЦК України покладає на фізичну особу, яка поширює інформацію, обов'язок переконатися в її достовірності [1].

Згідно з ч. 3 статті 277 ЦК України негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного (презумпція добропорядності). Відповідно до абз. 5 п. 15 постанови Пленуму ВСУ у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи «недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені)» [2]. У юридичній літературі під поняттям «недостовірна інформація» пропонують розуміти інформацію, що не відповідає дійсності [3, с.13]. Недостовірною є інформація яка відтворює події і явища, які не мали місця, або не відбулися в тому розумінні, що їм надано особою, яка їх поширила [4, с.5].

Під час кваліфікації інформації, поширеної в мережі «Інтернет», характер такої інформації має важливе значення, адже впливає на можливість захисту особистих немайнових прав фізичної особи у випадку їх порушення. Так, під час оцінки інформації, розміщеної в Інтернеті, слід з'ясувати, чи є така інформація фактичним твердженням, чи оціночним судженням. Відповідно до ч. 1 ст. 30 Закону України «Про інформацію» ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. У ч. 2 ст. 30 цього закону роз'яснюється, що оціночними судженнями, є висловлювання, які не містять фактичних даних: «Критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані. Такі судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості [5].

Під час захисту прав, які порушуються через мережу «Інтернет», труднощі можуть виникнути із процесом доведення. Особа, права якої порушуються в Інтернеті, повинна надати до суду докази такого порушення.

Справа в тому, що інформація, яка розміщена у всевітній мережі, може в будь-який момент бути видаленою з Інтернету, особою, яка є її автором або власником інтернет-ресурсу. Окрім того, у всевітній мережі не завжди можна встановити особу, яка є автором публікації та інформацію про власника веб-ресурсу, на якому вона розміщена. Без такої фіксації, в разі видалення інформації із сторінок певного веб-ресурсу, довести факт порушення у суді буде неможливо.

Зафіксувати факт розміщення в мережі інформації, яка порушує право на честь та гідність фізичної особи та її зміст, можна, зберігши цю інформацію на електронному носії відповідної копії інтернет-сторінки. Найдієвішим способом доведення факту порушення прав на честь та гідність у мережі «Інтернет» є завірення в нотаріуса інтернет-сторінок [1]. Чинне законодавство в сфері правового регулювання здійснення нотаріальної діяльності не передбачає вчинення такої нотаріальної дії нотаріусами України. Таким чином, застосування такого способу фіксації розміщення інформації у всевітній мережі стане можливим лише після наділення нотаріусів відповідними повноваженнями та внесення відповідних змін до змін до національного законодавства.

Суд, який розглядає справу, задовольняючи позов, повинен у рішенні зазначити, чи було порушено особисте немайнове право особи, яка саме інформація визнана недостовірною і порочить гідність, честь фізичної особи, вказати на спосіб захисту порушеного особистого немайнового права. У випадку ухвалення рішення про право на відповідь або про спростування поширеної недостовірної інформації суд в рішенні може викласти навіть текст спростування інформації або зазначити, яким способом має здійснюватися спростування. За загальним правилом, інформація, що порочить особу, має бути спростована у спосіб, найбільш подібний до способу її поширення.

Відповідно ч. 4 ст. 32 Конституції України «Кожен вправі вимагати в судовому порядку спростування недостовірної інформації, що порочить честь і гідність членів його сім'ї» [6]. Відповідно до ч. 1 ст. 277 ЦК України фізична особа, у випадку порушення її особистих немайнових прав внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь або на спростування цієї інформації [1].

Відповідачами у справі про захист особистих немайнових прав порушених в мережі «Інтернет» є автор неправдивого матеріалу та власник веб-сайту. У випадках, коли автор поширеної інформації невідомий, також якщо інформація є анонімною, належним відповідачем є власник веб-сайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створює технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації.

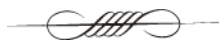
Всевітня мережа обслуговує мільярди користувачів у всьому світі, тому правове регулювання розміщення інформації в Інтернеті, не може здійснюватися нарівні з іншими ЗМІ, тому потребує спеціального правового регулювання.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 року №1. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09
3. Жданенко С.Б. Правовий захист честі й гідності: історія та сучасність Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ». 2012. № 4. С. 39-46.
4. Саприкіна І. В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 21 с.
5. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року №2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.

6. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна,
професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ НАУКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Методологія науки цивільного процесуального права – це сукупність самостійних за своїм змістом і межами застосування, об'єктивно зумовлених, і взаємодіючих методів наукового пізнання, які використовуються для дослідження об'єктів, що входять у предмет науки цивільного процесуального права для отримання нових знань, удосконалення і доповнення існуючих для підвищення ефективності та значення науки в цілому [1, с. 76].

Питання про методологію цивільного процесуального права залишається в юридичній науці вельми суперечливим. В монографічних, дисертаційних дослідженнях, публікаціях робиться посилення на методологічні основи дослідження, але часто це зводиться лише до певного переліку методів наукового пошуку, не завжди правильно розкривається їх зміст і призначення, відсутні підходи і форми їх застосування [1, с. 78]. У сучасних підручниках з цивільного процесу при висвітленні поняття процесуальної науки питання про методи цієї науки зазвичай опускається зовсім [2].

Щодо методів пізнання, то на нашу думку, найбільш обґрунтованою є точка зору тих науковців, які стверджують, що для цивільного процесуального права характерними є загальнонаукові, приватнонаукові, загальноправові, спеціально-юридичні (методи інших галузей права), спеціальні методи цивільного процесуального права [3, с. 52-54].

Загальнонаукові методи дослідження поділяють на три великі групи: методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимір, експеримент, моніторинг); методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, уявний експеримент, формалізація, аксіоматичний метод або дедуктивно-аксіоматичний); загальні методи, використовувані як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування й конкретизація, аналіз, синтез, індукція, дедукція, абдукція, моделювання, аналогія, історичний і логічний методи) [4, с. 15].

До загальноправових методів дослідження слід віднести історико-правовий метод, порівняльно-правовий метод, формально-юридичний метод і метод інтерпретації (тлумачення) [5, с. 124].

Серед приватнонаукових (неюридичних) методів наукового дослідження цивільного процесуального права виділяються методи економічного, соціологічного, психологічного аналізу, соціокультурний метод тощо [4, с. 66].

Як аргументовано вказує С. В. Васильєв, методологія цивільного процесуального права з одного боку є різновидом загальнонаукової і загальноправової методології і не може їх спростовувати, у той же час, враховуючи спеціальний предмет дослідження, використання лише загальнонаукових методів буде недостатнім для його вивчення. Потрібними є спеціальні методи, що дозволяють ефективно досліджувати специфіку предмета юриспруденції, тобто предмету певної науки повинні відповідати методи його вивчення. ... До таких методів автор відносить синергетичний метод, метод аналізу й узагальнення судової практики, метод правового моделювання [5, с. 124, 125].

Д. Я Малєшин, виділяє в методології ЦПП загальнонаукові, приватнонаукові, загальноправові та спеціальні методи ЦПП [3, с. 14]

На нашу думку, більш аргументованою видається диференціація методів ЦАПП на загальнонаукові, приватнонаукові та спеціальні.

Вибір методів для конкретного дослідження, на нашу думку, повинен визначатися, зважаючи на предмет наукового пізнання, яким у нашому випадку є галузь цивільного процесуального права, відповідні процесуальні правовідносин та юридична діяльність, правозастосовча практика та статистика тощо.

Тому одним із основних методів будь-якого наукового пізнання доктрини цивільного процесуального права є *діалектичний метод*. Суть якого полягає в тому, що якщо в об'єктивному світі відбувається постійний розвиток, виникнення і знищення усього, взаємопереходи явищ, то поняття, категорії й інші форми мислення повинні бути гнучкими, рухливими, взаємозалежними, єдиними в протилежностях, щоб правильно відбити реальну дійсність, що розвивається. Тому найважливішим принципом діалектики є історизм – розгляд предмета в його розвитку, динаміці, зміні. Цей метод передбачає пізнання дійсності в її суперечливості, цілісності й розвитку.

Цей метод дозволяє аналізувати динаміку правової доктрини цивільного процесуального права загалом і в окремих її частинах.

Ще одним важливим інструментом наукового пізнання є історико-правовий метод. Він є різновидом методу історизму і полягає у виявленні історичних фактів і на цій основі – здійсненні такого уявного відтворення історичного процесу, при якому розкривається логіка його руху. Він припускає вивчення виникнення та розвитку об'єктів дослідження у хронологічній послідовності [6, с. 405].

Тісно пов'язаним із діалектичним та історико-правовим методами є системний підхід (метод системного аналізу). Сутність його полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин [7, с. 60]. Інакше кажучи, в основу цього методу покладено уявлення про об'єкт як системне утворення.

Системний підхід можна визначити як напрямок наукового дослідження об'єкта, що піддається системному утворенню для визначення того, яким чином розташовані елементи для розкриття характеру їх зв'язків [8, с. 72].

При використанні системного методу досліджуються статичні, структурні, динамічні компоненти та властивості, їх внутрішні та зовнішні вияви, функціональні зв'язки, взаємодії з середовищем тощо. Основними категоріями, що використовуються у системному дослідженні, є: елемент, частина, ціле; внутрішнє – зовнішнє; аналіз – синтез; статика – динаміка; склад – структура; зв'язки – відносини; властивості тощо [9, с. 83-84]. Системний метод дозволяє повніше усвідомити сутність та специфіку дотрини цивільного процесуального права та її предмету.

Серед приватнонаукових методів цивільного процесуального права увагу привертає також соціокультурний метод, суть якого зводиться до врахування особливостей культурологічного типу суспільства, національних інтересів у різних сферах суспільного життя [3, с. 75]. Використання цього методу дозволяє виявити взаємозв'язок динаміки цивільного процесуального права та соціально-економічних перетворень, що відбуваються в нашій державі, в т.ч. з процесом євроінтеграції, а також визначити перспективні напрямки реформування цивільного процесуального законодавства.

Також важливим інструментом наукового пізнання є порівняльний (порівняльно-правовий) метод. На підставі порівняльного вивчення позитивного права декількох держав даються порівняльні догматичні конструкції окремих інститутів або цілої юридичної системи [5, с. 125]. Порівняльно-правовий метод припускає зіставлення юридичних понять, явищ, процесів і виявлення між ними схожості та відмінностей.

Цей метод використовується при ретроспективному дослідженні цивільного процесуального права та законодавства України, а також при співставленні окремих правових норм права України та деяких інших країн з метою визначення перспектив реформування національного механізму правового регулювання.

Серед засобів дослідження цивільного процесуального права особливе місце посідає функціональний підхід (метод), сутність якого відображається у виділенні форм взаємодій різноманітних елементів цілісного об'єкта, кожен з яких має власне функціональне призначення. Такий підхід дає змогу вивчати різноманітність зв'язків компонентів цілого,

виокремлювати серед них істотні і неістотні, необхідні й випадкові, оцінювати їх функції шляхом віднесення їх до основних, допоміжних і непотрібних. Функціональний метод дозволяє розглядати досліджувані явища в якості діяльності.

Враховуючи динамічний характер цивільного процесу, видається вірною точка зору тих науковців, які стверджують, що застосування цього методу має особливе значення в процесуальних дослідженнях, оскільки дозволяє проводити дослідження не тільки сукупності правових норм та інститутів цивільного процесуального права (тобто його статичного стану), але й сукупності процесуальних дій (тобто динаміки цивільного процесу) [3, с. 37-65].

Значущість теоретичних досліджень, як зауважують деякі науковці, полягає в практичному значенні останніх, що виражається в їх здатності вплинути на правову дійсність, юридичну діяльність, юридичне мислення або правову свідомість [10]. Очевидно, що це неможливо зробити без конкретних пропозицій щодо удосконалення конкретних норм цивільного процесуального права, без аналізу правозастосовної практики.

Не випадково особливе місце серед способів наукового пізнання цивільного процесуального права належить спеціальному методу аналізу та узагальнення судової практики. Попри те, що цей метод широко застосовується в інших юридичних науках, як справедливо зазначив Д. Я. Малешин, його витоки походять саме з науки цивільного процесуального права [3, с. 174].

Вивчення судової практики визнається в доктрині одним із найбільш ефективних способів цивільного процесуального дослідження [5, с. 127] і це не дивно. Адже судова практика у процесі правозастосування стає своєрідним індикатором ефективності правового регулювання тих чи інших правовідносин, оперативним способом наявності прогалин в праві, дуалізму правових норм, необхідності їх зміни або удосконалення.

Цей метод широко використовується в доктрині цивільного процесуального права з метою виявлення проблем правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин та специфіки правозастосування. Це дозволяє розробити конкретні пропозиції щодо реформування чинного законодавства України в цій сфері.

Важливим також є статистичний метод, який ґрунтується на аналізі кількісних показників, що відбивають стан і динаміку того чи іншого явища (наприклад, судової практики). Він містить спостереження за явищами, вільну обробку даних, їх науковий аналіз і використовується щодо явищ, відмінних масовістю і повторюваністю. Цей метод використовується для визначення якості правового регулювання, а також ефективності взаємодії судів та інших учасників цивільного процесу.

Підсумовуючи, слід констатувати, що використання в комплексі загальнонаукових, приватнонаукових та спеціальних методів науки цивільного процесуального права сприяє правильному розумінню сутності правових категорій цивільного процесуального права, закономірностей їх трансформації та визначенню перспектив ефективного реформування механізму правового регулювання відповідної сфери правовідносин.

Література:

1. Гетманцев О. В. Методологія науки цивільного процесуального права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 578. Правознавство. С. 76-79.
2. Зубович М. М. Ценностный аспект методологии гражданской процессуальной науки / Сибирский Юридический Вестник. - 2004. - № 3. *Юридическая Россия. Федеральный правовой портал*. URL:<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1183299>.
3. Малешин Д. Я. Методология гражданского процессуального права. *Правоведение*. 2010. 1(288). С. 49-70.
4. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: Навч. Посібник. Х.: НТУ «ХП», 2009. 142 с.
5. Васильев С. В. Загальноправові та спеціальні методи дослідження джерел цивільного процесуального права. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 123-128.
6. Введение в философию: Учебник в 2 ч. Ч. 2. М., 1989.

7. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково- дослідницької діяльності. К.: Знання-Прес, 2003. 295с.
8. Гетманцев О. В. Системний підхід у науці цивільного процесуального прав. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 597. Правознавство. С. 69-73.
9. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юр. діяльності) Навчальний посібник. К.: Знання, 2005. 655 с.
10. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы современного правоведения. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Екатеринбург, 2002. 46 с. *disserCat - электронная библиотека диссертаций/ URL: <http://www.dissercat.com/content/metodologicheskie-problemy-sovremennogo-pravovedeniya>*.

Бориславська Марина В'ячеславівна,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

СПАДКОВО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ

В науковій літературі правовий статус особи визначається як система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві [1, с. 377]. Правовий статус в цілому характеризує сукупність прав і обов'язків будь-якого суб'єкта, що свідчить про його місце та можливості з точки зору закону, існує реально навіть незважаючи на те, що його окремі елементи можуть створювати тільки можливість для виникнення правовідносин [2, с. 123].

Під правовим статусом неповнолітньої особи слід розуміти сукупність прав та обов'язків, якими наділена неповнолітня особа та які кваліфікуються залежно від вікових та психологічних особливостей дитини [3, с.13]. Правовий статус особи, що не досягла повноліття, як учасника правовідносин поділяється на загальний, спеціальний та індивідуальний. Загальний – це статус особи, що не досягла повноліття, як громадянина держави, який закріплений у законодавстві конкретної держави. Він є загальним, узагальненим і однаковим для вищевказаних осіб, незалежно від національності, релігійних переконань, соціального становища. Характеризується стабільністю і визначеністю, передбачає рівність прав та обов'язків громадян, рівність їх перед законом, а також демонструє суспільну цінність людини. Наприклад, право на життя, на здоров'я, на свободу, на особисту недоторканність, на безпечне довкілля тощо. Спеціальний - це статус особи, що не досягла повноліття, як представника тієї чи іншої соціальної групи, відокремленої за певним юридично важливим критерієм, а саме віковим обмеженням. Вказана особа належить до особливої вікової групи: малолітня або неповнолітня. У даному випадку спеціальний статус має комплексний характер, оскільки регулюється в рамках декількох галузей права: цивільного, сімейного, трудового, конституційного, кримінального та інших. Індивідуальний - це статус особи, що не досягла повноліття, як індивіда, що розкривається через персоніфіковані права та обов'язки, враховуючи конкретні, природні та набуті здатності та особливості (вік, сімейне, трудове становище, стан здоров'я тощо) [3, с. 13]. Зазначений підхід дозволяє сформулювати визначення індивідуального правового статусу дитини в спадковому праві (або спадково-правовий статус дитини). Видом індивідуального правового є спадково-правовий статус дитини.

Отже, спадково-правовий статус дитини – це статус особи, що не досягла повноліття (18-тирічного віку), як індивіда, що розкривається через персоніфіковані спадкові права, передбачені або незаборонені спадковим законодавством, які особа здійснює самостійно або в порядку, визначеному законодавством, з допомогою інших осіб. Зупинимося на з'ясуванні змісту спадково-правового статусу дитини.

В літературі поширеною є теорія, згідно якої правосуб'єктність належить до умов набуття правового статусу, оскільки вона полягає в здатності особи мати права, виконувати обов'язки, нести відповідальність. Припускаючи наявність правосуб'єктності, правовий статус особи є свого роду інструментом, який систематизує норми про суб'єкта права (його права, свободи, обов'язки, відповідальність) і приводить їх у стійкий стан. Тому, правосуб'єктність як важливий «опорний» інститут (фундамент) набуття правового статусу фізичною або юридичною особою може бути включена до складу правового статусу [1, с. 379-380]. Таким чином, структура правового статусу особи може бути представлена у вигляді сукупності елементів: правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, відповідальність. Правосуб'єктність є однією із базових категорій у юридичній науці. Категорія правосуб'єктності міцно затвердилася у науковій термінології та широко застосовується у всіх галузевих юридичних науках. Формування ефективної моделі правосуб'єктності є однією із ключових проблем сучасної теорії права, адже правосуб'єктність можна вважати умовою визнання фізичної особи суб'єктом права, а внаслідок її реалізації особа стає суб'єктом правовідносин [4, с. 169-170]. По суті, правосуб'єктність характеризує особу в якості суб'єкта права, визначає її як носія всіх природних невідчужуваних прав і можливостей, які напрацьовані відповідною правовою системою. Наприклад, здатність бути спадкоємцем розглядається як елемент правосуб'єктності, проте підстави закликання до спадкування визначаються сукупністю юридичних фактів (заповіт, відкриття спадщини, прийняття спадщини) [5, с. 190].

Правовий статус і правосуб'єктність характеризують громадян як суб'єктів права з різних сторін: правовий статус визначає міру поведінки щодо користування матеріальними та духовними благами, а правосуб'єктність вказує на закріплену правом здатність особи до усвідомленої поведінки в рамках, межах правового статусу. Тільки володіючи якістю правосуб'єктності, суб'єкт може бути носієм правового статусу» [6, с. 34]. Таким чином, правосуб'єктність як сукупність право- та дієздатності входить до складу правового статусу, в т. ч. сімейно-правового статусу дитини.

Отже, одним з елементів спадково-правового статусу дитини є правоздатність. Прийнято вважати, що спадкова правоздатність виникає з моменту народження дитини живою. Разом з тим, згідно зі ст. 1222 ЦК спадкоємцями можуть бути фізичні особи, які були зачаті за життя спадкодавця, але народжені живими після відкриття спадщини. Тим самим реалізується правова конструкція, запозичена з арсеналу римського правового інструментарію, відомого під назвою інститут насцитуруса¹. Насцитурус не є суб'єктом права і не наділяється цивільною правоздатністю, яка виникає в момент його народження, а не зачаття, що впливає з буквального тлумачення норм цивільного законодавства. В даному випадку закон гарантує охорону майбутніх прав людини, виникнення яких у нього можливо лише в разі народження живим. Припиняється спадкова правоздатність в момент смерті головного мозку, що відповідає і положенням чинного законодавства.

Інший елемент спадково-правового статусу дитини - дієздатність. В юридичній літературі справедливо запропоновано виділяти спадкову дієздатність і розуміти її як можливість суб'єкта своїми діями набувати і здійснювати спадкові права, а також здійснювати дії, регульовані спадковим правом. Зміст і обсяг спадкової дієздатності різних суб'єктів спадкового права не збігаються, обумовлені їх сутнісними особливостями (вік, стан здоров'я тощо) [7]. Спадкову дієздатність дитини необхідно розділяти на повну та неповну: повна настає після досягнення дитиною повноліття, а також в разі набуття її при вступі в шлюб до досягнення шлюбного віку чи надання цивільної дієздатності (ст. 35 ЦК); до набуття спадкової дієздатності в повному обсязі дитина має неповну спадкову дієздатність [8, с. 61]. Неповна спадкова дієздатність дитини в залежності від віку різниться на неповну дієздатність дитини у віці до 14 років і неповну дієздатність дитини у віці 14 років і старше. Діти з неповною дієздатністю у віці до 14 років мають право на відмову від спадщини за попередньою згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування (ч. 3 ст. 1273 ЦК).

¹Від лат. *nasciturus* – дитина в утробі матері.

Таким чином, спадкоємець, вступаючи у спадкові правовідносини, набуває відповідного правового статусу, який конкретизується через визначені законом права спадкоємця, серед яких центральне місце займає право на прийняття спадщини чи її частини або відмови від цього права; обов'язки, здійснювати які спадкодавця зобов'язує чинне законодавство, і відповідальність як негативний наслідок неналежної поведінки спадкоємця.

Література:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник для студ. вищ. навч. закладів. Харків: Консум, 2006. 656 с.
2. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. Москва: Юридическая литература, 1974. 352 с.
3. Сингубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття : автореф. ... докора юрид. наук : 12.00.03. К., 2015. 39 с.
4. Надьон В. В. Загальна характеристика правосуб'єктності. *Актуальні проблеми приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова*, 28 лют. 2014 р. Харків, 2014. С. 168–172.
5. Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав у цивільному праві України: дис... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 458 с.
6. Чефранова Е. А. Правосуб'єктность несовершеннолетних по советскому гражданскому праву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 1978. 205 с.
7. Бахмуткина К. Ю. Наследственная правосуб'єктность: понятие и содержание. *Юрист*. 2008. № 6. С. 30-33.
8. Касаткина А. Ю. Осуществление наследственных прав ребенка в Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2014. 209 с.

Гарієвська Мирослава Богданівна,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Проблема ефективної реалізації права кожної особи на належний судовий захист безпосередньо пов'язана із забезпеченням доступності до правосуддя. Частиною третьою ст. 3 Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453–VI «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією та законами України [1]. Даною нормою суди визначено суб'єктом, який повинен забезпечити в Україні реалізацію конституційного права на належний судовий захист.

Зважаючи на продовження процесу реформування цивільного процесуального законодавства актуальним залишається питання забезпечення доступності правосуддя, доступності судового захисту.

Одним із важливих аспектів в контексті забезпечення права на доступ до правосуддя є економічні умови доступності правосуддя, які включають встановлення розумного розміру судового збору і забезпечення процесуального механізму відстрочки, розстрочки чи часткового або повного звільнення від сплати судового збору.

На підтвердження цього доцільно навести Рекомендації відносно шляхів полегшення доступу до правосуддя № К (81)7, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 14 травня 1981 р., відповідно до яких прийняття справи до провадження не повинно зумовлюватися сплатою стороною державі якої-небудь грошової суми, розміри якої нерозумні стосовно

справи, яка розглядається. У тій мірі, в якій судові витрати є явною перешкодою для доступу до правосуддя, їх треба по можливості скоротити або анулювати [2].

Обов'язковою умовою при зверненні до суду або вчиненні окремих процесуальних дій (забезпечення позову, забезпечення доказів тощо) є необхідність сплати судового збору. Невиконання передбаченого законодавством обов'язку щодо сплати судового збору має певні негативні процесуальні наслідки. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 185 ЦПК суддя, встановивши, що при поданні позовної заяви не сплачено судовий збір, постановляє ухвалу про залишення заяви без руху [3].

Звернення до суду не може й не повинно бути безкоштовним. З метою забезпечення доступності правосуддя повинні бути встановлені розумні розміри судового збору. Судовий збір є певним обмежувальним чинником, який забезпечує подання належним чином обґрунтованих та мотивованих позовів. Проте варто забезпечити на законодавчому рівні необхідність дотримання балансу між інтересами держави щодо стягнення судового збору за розгляд справи, та забезпеченням права особи на доступ до правосуддя.

Законом України «Про судовий збір» [4] передбачено диференційовані підходи до обчислення ставок судового збору у цивільному судочинстві. Зокрема розмежовані ставки судового збору для юридичних та фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців. Так, за зверненням із цивільним позовом юридична особа сплачує 1,5 % ціни позову, але не менше 1 прожиткового мінімуму для працездатних осіб (далі – ПМПО) і не більше 350 розмірів ПМПО. Та якщо з аналогічним позовом звернеться громадянин або приватний підприємець, він платитиме лише 1 % ціни позову, але не менше 0,4 ПМПО та не більше 5 розмірів ПМПО.

Важливо, що фізичні особи-підприємці по-різному розподіляються за шкалою ставок у майнових і немайнових позовах.

Щодо обрахування ставок при апеляційному та касаційному оскарженні, то судовий збір за подання апеляційної скарги на рішення суду становитиме 150 % від ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, а касаційної скарги – 200 %.

Визначені законодавством ставки судового збору є суттєвим бар'єром для осіб, які звертаються до суду з метою захисту своїх прав та свобод. Для порівняння наведемо ставки судового збору у деяких країнах.

На суд як орган державної влади покладений обов'язок забезпечення належної рівноваги між інтересами держави щодо стягнення обов'язкових платежів за розгляд позовів, з одного боку, та інтересом позивача щодо відстоюванні свого позову в суді, з другого боку.

При встановленні ставок судового збору доцільно керуватись критерієм «розумності», тобто розмір судового збору повинен бути таким, що може бути сплаченим заявником із врахуванням його фінансового положення. Адже не виправдано великі ставки судового збору можуть розглядатись як такі, що непропорційно обмежують право на доступ до правосуддя.

Зважаючи на це законодавство містить низку положень, які сприяють забезпеченню права на доступ до правосуддя особам, які не мають фінансової спроможності сплатити судовий збір у встановленому розмірі.

До таких норм можна віднести:

1) положення, які передбачають звільнення від оплати судового збору при зверненні до суду;

2) положення, які передбачають можливість відстрочення та розстрочення сплати судового збору або зменшення його розміру.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про судовий збір» визначено пільги щодо сплати судового збору. Дана норма передбачає звільнення від сплати судового збору за об'єктивним та суб'єктивним критерієм. Зокрема звільняються від сплати позивачі щодо окремих позовів, а також деякі категорії осіб, визначені законом, незалежно від виду позову.

Внаслідок незадовільного майнового стану сторони суд може зменшити розмір належних до оплати судових витрат, пов'язаних із розглядом справи, або звільнити від їх оплати. До судового збору дане положення не застосовується, тому звільнити від сплати судового збору або зменшити його розмір суд не може.

Враховуючи значне збільшення ставок судового збору, питання акцентування уваги на реальну спроможність заявників сплатити судовий збір набуває надзвичайної актуальності. У випадку, якщо заявники ставлять питання про розстрочення чи відстрочення сплати судового збору суду слід належним чином обґрунтовувати свої рішення з цього питання.

Література:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
2. Рекомендації відносно шляхів полегшення доступу до правосуддя № К (81)7, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 14 травня 1981 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_133 (дата звернення: 25.11.2019).
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р., у ред. Закону від 03.10.2017 р. № 2147–VIII. Верховна Рада України. Законодавство URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 25.11.2019).
4. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674–VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59 (12.08.2011). Ст. 2349.

Іваницький Андрій Миронович,

аспірант кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

НЕУРЯДОВА ОРГАНІЗАЦІЯ В РОЗУМІННІ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) є міжнародним договором, який, на перший погляд, гарантує та захищає основні права та свободи лише фізичних осіб. Водночас, необхідно звернути увагу, що суб'єктами, які користуються захистом прав людини є не тільки фізичні особи, адже Конвенція є «живим» правовим інструментом, який повинен тлумачитися в світлі сучасних умов. Якщо більш детально проаналізувати зміст вимог щодо суб'єктного складу заявників індивідуальних заяв до Європейського суду з прав людини (далі – Суд), який, по суті, є єдиним правозастосовним та правоінтерпретаційним органом положень Конвенції, виявиться, що до Суду з індивідуальними заявами окрім фізичних осіб, їхніх груп, можуть звертатись також і юридичні особи. Проте у самій Конвенції не закріплюється таке право на звернення саме за юридичними особами в тому класичному правовому значенні, яке закріплене за такими утвореннями у вітчизняному законодавстві або правовій доктрині. Конвенція надає таке право на звернення до Суду саме неурядовим організаціям, проте, не визначає ознаки або характеристики таких утворень. Саме тому важливим є визначення поняття та змісту терміну «неурядова організація» в контексті Конвенції через призму наявності правосуб'єктності таких осіб звертатись до Суду за захистом свої порушених прав та інтересів.

Якщо говорити про суб'єктний склад заявників до Суду, то виходячи зі змісту статті 34 Конвенції [3], юридичні особи можуть бути заявниками, лише будучи у статусі неурядових організацій, тобто, юридичні особи публічного права, а саме, державні, урядові підприємства, установи, організації позбавлені права звертатись до суду за захистом свого порушеного права. На перший погляд, дія Конвенції на таких юридичних осіб не поширюється.

Разом із тим варто зауважити, що за певних обставин, якщо навіть юридична особа, формально, є публічною, вона може розглядатись як особа приватного права в розумінні Конвенції, але, лише за умови, якщо її діяльність та цілі не дозволяють визначити її як юридичну особу публічного права, яка діє в інтересах державного управління [1].

На думку Суду, юридичні особи публічного права, наприклад, публічні корпорації та урядові організації, будуть вважатися такими, що мають статус неурядових організацій, але, за умови, що останні є абсолютно незалежними від волі держави, не виконуються функції державного управління та першочергово не були створенні для досягнення певних державно-публічних цілей. Водночас, ці випадки є виключенням із загального правила, яке міститься у статті 34 Конвенції [3].

Поміж іншого, зазначаємо, що деякі науковці [2, с. 49] схиляються до позиції, що стаття 34 Конвенції, не визнає чітко коло організації, які можуть підпадати під поняття «неурядові організації». Водночас, вважаємо, що Суд у своїй практиці, прийшов до висновку, що «неурядові організації» - це будь-які організації, які не здійснюють владних повноважень (публічних функцій) і не є державами.

Поняття «юридичної особи», відповідно до положення Цивільного кодексу (далі – ЦК) України [5], це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правосдатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом.

Товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом. Товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Особливості правового статусу окремих видів установ встановлюються законом.

Вітчизняне законодавство закріплює, що залежно від порядку створення юридичних осіб, останні поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Публічного - державні підприємства, установи, організації тощо, приватного - усі інші юридичні особи, які створюються не державою, її органами, як правило, для отримання прибутку. Нормативно-правовими підставами виділення і систематизації юридичних осіб публічного і приватного права стали положення статті 81 ЦК України [5].

Тому, аналізуючи вітчизняне законодавство, в якому відсутнє легальне визначення неурядової організації, зазначаємо, що в аспекті статті 34 Конвенції, право на звернення до Суду юридичні особи як неурядові організації, можуть мати – громадські об'єднання, організації, добровільні об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, які створюються для задоволення суспільних, економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів, зокрема, можуть створюватись у формі товариства, установи, спілки, ліги, благодійної організації, фонд, фундації, об'єднання тощо [4].

Отже, підсумовуючи вищенаведене варто зазначити, що юридична особа, відповідно до положень Конвенції, нарівні з фізичними особами, групами фізичних осіб має право звертатись до Суду за захистом свого порушеного права. Однак, головна вимога Конвенції до юридичної особи – вона має мати статус неурядової організації. В результаті проведеного дослідження можливо виокремити наступні ознаки неурядовості, яким мають відповідати юридичні особи, в розумінні практики Суду: цілі та мета створення не мають бути пов'язані з державним, публічним управлінням; не здійснюються функції державної влади, державного управління, публічного управління або їхня частина; залежно від порядку створення - юридична особа приватного права.

Література:

1. Case of The Holy Monasteries v. Greece (Application no. 13092/87; 13984/88) 09 December 1994. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57906> (дата звернення: 20.04.2020).
2. Абашидзе А.Х. Право Совета Европы. Конвенция о защите прав человека и основных свобод: учебное пособие. Москва, 2007. 303 с.

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.04.2020).

4. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 року № 4572-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 13.04.2020).

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.04.2020). 22.

Кірик Алла Юрївна,

аспірант кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ГАРАНТІЇ ПРАВ СПАДКОЄМЦІВ В СПАДКОВОМУ ПРАВІ

Слід відзначити, що термін «гарантія» доволі розповсюджений в юриспруденції, так і в інших науках (соціології, політології, економіці та ін.). Однією з особливостей використання даного поняття є його багатозначність.

В теорії держави та права питання гарантій прав особи досліджувалось достатньо детально. Найбільше уваги зазначеному питанню приділяється в роботах з конституційного права, це і зрозуміло, оскільки гарантії прав людини – це важливий інститут, який визначає статус особи в державі та суспільстві. Але питанню гарантій прав певних категорій, зокрема гарантій прав спадкоємців, приділяється незначна увага.

Варто зазначити, що у всіх галузях права гарантії відіграють вирішальну роль, адже тільки при гарантованості прав можна розраховувати на повне і вільне їх використання. Як для кожної галузі права гарантія має свій зміст, так і для різних науковців вона розуміється по своєму.

Малеїн М. С. та Шемшученко Ю. С. упевнені, що гарантії прав та свобод громадян - це умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод людини. Поняття «гарантії» охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного, або можливого здійснення [1, с. 41; 2, с. 555].

Гарантії прав людини підпорядковані цілям реалізації конкретного права, і, як зазначає Л. Д. Воєводін, призначення гарантій «полягає в тому, що вони потрібні не самі по собі, а для ... повного втілення в життя прав, і обов'язків особистості. У зв'язку з цим їх характер повинен відповідати певним формам реалізації прав і свобод, а також здійсненню обов'язків і притягнення до відповідальності» [3, с.222].

Слід визначити основні ознаки гарантій прав:

- державна природа гарантій;
- нормативно-правова закріпленість гарантій;
- універсальний та безперервний характер гарантій;
- визначення рівня розвитку суспільного життя станом закріплення гарантій

У сфері спадкового права гарантії прав спадкоємців розглядаються, як встановлені державою і закріплені в нормативно-правових актах способи, засоби і прийоми, що використовуються правомочним законодавством суб'єктами (нотаріусами, спадкодавцем, спадкоємцями) в цілях повнішого здійснення закріплених в законодавстві прав на отримання спадку відповідно до принципів, – свободи заповіту і охорони інтересів сім'ї.

Слід зазначити, що вся сукупність норм цивільного права у книзі шостій Цивільного кодексу України – «спадкове право» спрямована на забезпечення прав або спадкодавця, або спадкоємців, або їх обох.

Забезпечення прав родичів спадкодавця залежить від того, які принципи домінують в законодавстві.

Сучасне спадкове право України виходить з поєднання двох основних принципів: свободи заповіту і охорони інтересів сім'ї. На сьогодні, багато цивілізованих держав стали на

шлях все більшого обмеження вільного розпорядження своїм майном і захисту прав членів сім'ї спадкодавця.

Деякі норми цивільного законодавства більше направлені на забезпечення прав учасників спадкових правовідносин, ніж інші. Наприклад міри застосовувані нотаріусами по охороні майна до прийняття спадщини, безпосередньо спрямовані на захист прав спадкоємців. Іншим прикладом є норми про обов'язкову частку у спадщині, зазначена норма спрямована саме на захист прав спадкоємців.

Найбільш проблемними положеннями в спадковому праві, які впливають на гарантованість прав спадкоємців є наступні:

- положення стосовно повноважень і організації діяльності нотаріусів. Тут, в першу чергу, слід зазначити повноваження нотаріусів пов'язанні з посвідченням заповіту і перевірці дієздатності – заповідача. По-друге, не менш важлива правомочність: нотаріусів по охороні майна, що входить в спадкову масу. Слід зазначити, що нотаріат є системою організованою за територіальним принципом, що також спрямоване на забезпечення прав фізичних осіб і, зокрема, спадкоємців;

- положення стосовно обов'язкової частки і необхідних спадкоємців. Ці норми складають основний законодавчо встановлений спосіб захисту прав родичів спадкодавця при спадкуванні за заповітом, обмежуючи принцип вільного заповідального розпорядження своїм майном;

- положення про секретний заповіт (таємний заповіт – форма передбачена у більшості країн континентальної Європи). Оскільки такий заповіт найбільше відповідає принципу свободи заповідального розпорядження, саме за його допомогою можуть понад усе бути порушені законні права і інтереси родичів спадкодавця;

- положення стосовно термінів прийняття спадку. Ці питання також безпосередньо впливають на права родичів спадкодавця.

Цивільно-правовими гарантіями права спадкування для спадкоємців є: право прийняти спадщину (юридичним і фактичним способом) або відмовитися від неї; можливість прийняття спадщини через представника, якщо в дорученні спеціально передбачено повноваження на прийняття спадщини; можливість в судовому порядку відновлення строку для прийняття спадщини та інші. Слід наголосити, що правові гарантії прав родичів спадкодавця, у своїй сукупності і визначають рівень і міру забезпеченості їх прав.

На основі всього вищезазначеного можна визначити, що гарантії прав спадкоємців – це система прийомів та засобів, встановлених державою і закріплених в нормативно-правових актах, які покликані забезпечити закріплені в законодавстві права на отримання спадщини у відповідності з принципами – свободи заповіту і охорони інтересів сім'ї.

Література:

1. Малєин Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан // Сов. государство и право. 1977. № 6. С. 41-46.

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред - кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.

3. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России : учебное пособие. М. : Изд-во МГУ, Издат. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 304 с.

ПРАВО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ НА ФІЗИЧНУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ПІСЛЯ СМЕРТІ

До змісту права на фізичну недоторканість військовослужбовця відноситься право на «надання пожиттєвої згоди на визначення долі свого тіла та його частин після смерті» [1, с. 382].

У ст. 6 Закону України «Про поховання та похоронну справу» закріплено право фізичної особи на «поховання їхнього тіла та волевиявлення про належне ставлення до тіла після смерті». При цьому дане право фізична особа може здійснити такими способами:

- 1) побажанні бути похованим у певному місці, за певними звичаями;
- 2) наданні згоди чи незгоди на проведення патолого-анатомічного розтину;
- 3) наданні згоди чи незгоди на вилучення органів (тканин) тіла.

Відповідно до ст. 6 цього Закону «дії щодо тіла померлого повинні здійснюватися в повній відповідності з волевиявленням померлого». Водночас законодавець встановлює винятки з цього правила. Якщо фізична особа померла насильницькою смертю, раптово або при нез'ясованих обставинах, а також її особистість не була встановлена, обов'язково проводиться судово-медична експертиза (дослідження) (п. 1.7 Правил проведення судово-медичної експертизи (дослідження) трупів у бюро судово-медичної експертизи, затв. Наказом Міністра охорони здоров'я України 17.01.1995 р. № 6 (зареєстрована в Міністерстві юстиції України 26.06.1985 р. за № 257/793)

У разі смерті військовослужбовця виконання його волевиявлення щодо його тіла не завжди можливе за додаткових до вищезазначених обставин або за законом. Це зумовлено особливими умовами проходження військової служби.

Згідно Інструкції про організацію поховання військовослужбовців, які загинули (померли) під час проходження військової служби, затв. Наказом Міністра оборони України 05.06.2001 р. № 185 (зареєстрована в Міністерстві юстиції України 19.06.2001 р. за № 524/5715) виконання волевиявлення військовослужбовця щодо свого тіла після смерті **обмежено** у таких випадках:

- 1) якщо військовослужбовці померли від особливо небезпечних інфекцій, - тіла для поховання не видаються (п. 3.2);
- 2) якщо мали місце сильно виражені гнилісні зміни трупа, то поверх небіжчика укладають обмундирування (п. 3.4);
- 3) якщо військовослужбовці загинули (померли) внаслідок учинення ними злочину, почесні, передбачені військовими статутами Збройних Сил України, не віддаються (п. 5.3).

Слід зазначити, що інші пункти Інструкції про організацію поховання військовослужбовців № 185 застосовуються лише у разі, якщо відсутнє розпорядження військовослужбовців щодо свого тіла після смерті або вони йому відповідають, зокрема такі:

- 1) ховають загиблого (померлого) військовослужбовця в костюмі літньому польовому або в парадно-вихідній формі одягу (п. 3.3);
- 2) ховають з відданням військових почесностей, а тих, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною – до складу почесного ескорту призначається військової оркестр (п. 5.1).

Військовослужбовець має право визначити місце поховання свого тіла. Тому командир військової частини, який організовує транспортування тіла військовослужбовця, узгоджує місце поховання військовослужбовця з рідними померлого (загиблого), які можуть бути обізнані про таке розпорядження (п. 4.2, 4.3 Інструкції про організацію зберігання тіл військовослужбовців, які загинули (померли) під час проходження військової служби, затв. Наказом Міністра Оборони України 05.06.2001 р. № 185 (зареєстрована в Міністерстві юстиції України 19.06.2001 р. за № 523/5714). Слід зазначити, що рішенням виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у місцях поховання можуть бути відведені сектори

для поховання померлих (загиблих) військовослужбовців (ст. 23 Закону України «Про поховання та похоронну справу»).

Військовослужбовець має право висловити свою волю про згоду чи незгоду на проведення патолого-анатомічного розтину свого тіла (ст. «Про поховання та похоронну справу»). Однак таке розпорядження військовослужбовця не буде виконано, якщо він загинув (помер) під час проходження військової служби.

Відповідно до Інструкції про організацію зберігання тіл військовослужбовців, які загинули (померли) під час проходження військової служби № 185, після констатації факту смерті тіло загиблого (померлого) військовослужбовця повинно бути доставлено в патолого-анатомічний (судово-медичний) заклад (відділення), де є приміщення для зберігання трупів (п. 2.1) для проведення *патолого-анатомічного (судово-медичного) дослідження* (п. 4.1). Слід зазначити, що патолого-анатомічне (судово-медичне) дослідження тіла військовослужбовця проводиться у разі його смерті під час виконання військових обов'язків, так і під час перебування у відпустці, відрядженні (п. 4.3). Без дослідження трупа військовослужбовця судово-медичним експертом або патологоанатомом, місцевий санітарно-епідеміологічний заклад не надасть дозвіл на його транспортування в іншу місцевість (п. 5.1).

Крім того розпорядження військовослужбовця про заборону *бальзамування свого тіла* не буде виконано, якщо виникла потреба перевезення трупа на далеку відстань у теплу пору року, у разі неможливості організації зберігання трупа або за інших обставин, що можуть призвести до прискорення розкладання тканин трупа, до поховання (п. 2.3).

Військовослужбовець має право розпорядитися (дати згоду або заборонити) щодо вилучення органів (тканин) та інших анатомічних матеріалів тіла після своєї смерті (ч. 3 ст. 290 ЦК України), зокрема для передачі науковим, медичним або навчальним закладам (ч. 4 ст. 289 ЦК України), для лікування хворих. Якщо відсутнє таке розпорядження військовослужбовця, то вилучення органів (тканин) тіла здійснюється з дозволу чоловіка, дружини, близьких родичів (батьків, дітей, сестри, брата, діда, баби, онуків), іншої особи, яка взяла на себе зобов'язання поховати померлого та має свідоцтво про смерть (ст. 6 Закону України «Про поховання та похоронну справу»). При цьому дане вилучення проводить тільки з дозволу експерта і про це ним повинен бути зроблений запис у протоколі розтину (п. 1.20 Правил проведення судово-медичної експертизи (дослідження) трупів у бюро судово-медичної експертизи № 6).

Вищезазначене дозволяє зробити такі висновки.

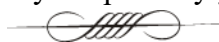
По-перше, військовослужбовець, як фізична особа має право на фізичну недоторканість, що полягає у визначенні долі свого тіла та його частин після смерті шляхом надання згоди чи незгоди бути похованим у певному місці, за певними звичаями; на проведення патолого-анатомічного розтину; на вилучення органів (тканин) тіла.

По-друге, виконання розпорядження військовослужбовця щодо місця поховання та за певними звичаями обмежено у таких випадках: смерті від особливо небезпечних інфекцій; наявності сильно виражених гнилісних змін трупа; смерті внаслідок учинення ними злочину.

По-третє, розпорядження військовослужбовця не виконується щодо заборони проведення патолого-анатомічного (судово-медичного) дослідження та бальзамування тіла.

Література:

1. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту / Р. О. Стефанчук. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2007. – 626 с.

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦИВІЛЬНОГО ДОГОВІРНОГО ПРАВА

У юридичній науці на сучасному етапі не існує єдиного підходу щодо видів джерел права: хоча ця проблема не є новою. Більшість науковців, досліджуючи проблему співвідношення джерел права між собою, розглядали питання їх видів відповідно до певних критеріїв. Ця дискусія визначається складністю досліджуваної категорії, яка є багатоаспектною [1, с. 127].

Джерела права утворюють цілісну систему та перебувають в активній взаємодії між собою, що характеризується такою закономірністю: зниження значення одних джерел є наслідком підвищення ролі та необхідності використання в механізмі правового регулювання інших джерел [2, с. 21]. Вони мають різну юридичну силу і залежно від свого регулятивного впливу утворюють певну сукупність взаємозалежних і одночасно відокремлених актів, що формують ієрархію з певною внутрішньою системою [3, с. 38].

В основу системи джерел цивільного договірної права покладено загальні засади системи джерел теорії права. Водночас вони володіють певними особливостями, що зумовлені таким: 1) наявність джерел загальної дії (наприклад, Цивільний кодекс України) та спеціальної дії (наприклад, Правила комісійної торгівлі); якщо відсутнє джерело спеціальної дії, то застосовується джерело загальної дії; 2) на формування системи джерел впливають, насамперед, учасники ділового обороту, а лише потім уповноважені державою органи. Це пояснюється значенням звичаю, договору, які є джерелом цивільного договірної права. В юридичній літературі більшість науковців до джерел цивільного права відносять судовий прецедент.

При дослідженні питання судового прецеденту, науковець М.М. Марченко, дійшов висновку, що поняття прецедента, як і будь-якого джерела права досить складне та багатогранне поняття, яке відображає історичні, соціальні, політичні та інші традиції та умови існування того правового середовища, в межах якого прецедент виникає та функціонує [4, с. 97].

Динаміка розвитку нашого суспільного життя обумовлює те, що законодавець не встигає приймати правові норми для врегулювання усіх суспільних відносин, що виникають у державі, внаслідок чого судові органи в процесі вирішення конкретної цивільної справи змушені використовувати аналогію закону, права або застосовувати норми суміжного інституту чи галузі [5, с. 76].

Р.Б. Сабодаш правовий (судовий) прецедент визначає як джерело права, виражене у об'єктивованому рішенні органу держави, містить юридичний зміст або надає тлумачення щодо спірного питання, або ж вирішує не передбачені у законі питання, якому надається формальна обов'язковість при вирішенні всіх наступних аналогічних справ. Структура правового прецеденту містить три елементи: встановлення конкретних обставин справи, правові принципи, що застосовуються при її розгляді та вирішенні, і висновок у справі [6, с. 142-143].

На сьогодні, судовий прецедент не закріплений в законодавстві, але є основним джерелом права англосаксонської правової сім'ї. Але Т.А. Желдибіна зазначає, що в багатьох країнах Європи (наприклад, ФРН, Греція, Італія, Норвегія, Фінляндія, Швеція) судовий прецедент законодавством не визнається, але він неофіційно існує [7, с. 54]. На це ж положення наголошує М.М. Марченко, та зазначає, що в більшості країн романо-германської правової сім'ї прецедент як джерело права формального не визнається, але фактично використовується [4, с. 105]. Т.А. Желдибіна звертає увагу на той факт, що вищі судові органи мають важливе значення та отримують вплив на роботу органу законодавчої влади. Оскільки саме на основі судової практики, в нормативно-правові акти можуть вноситися зміни та доповнення [7, с. 54].

Суть судового прецеденту полягає в наданні рішенням суду нормативного характеру за конкретною справою. З судового прецеденту з часом можуть формувати норми законів [8, с. 288], що вказує на тісний зв'язок між такими джерелами цивільного договірної права як судовий прецедент та нормативно-правовий акт.

На думку Р.Б. Сабодаша, рішення Європейського суду з прав людини є особливою формою прецеденту, створюваної наднаціональним органом і обов'язковою для самого наднаціонального органу та держав-учасниць Конвенції, а також держав, що перебувають під юрисдикцією держав-учасниць Конвенції [6, с. 144].

У зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України, необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї 23.02.2006 року був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (набрив чинності 30.03.2006 року). Статтею 17 цього Закону встановлено, що [національні] суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права [6, с. 140].

При аналізі рішень Верховного Суду України як джерела цивільного договірної права А.І. Дрішлюк зазначає, що воно стає зразковим для вирішення аналогічних спорів у майбутньому. Саме «зразковість» і є характерною рисою прецедентного застосування [9, с. 253]. Відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: «Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права». Так, відповідно до висновку ВСУ в постанові №347/1910/15-ц одночасне застосування штрафу й пені за порушення строків виконання грошових зобов'язань свідчить про недотримання положень, закріплених у ст. 61 Конституції. Це питання не було вирішено на рівні нормативно-правових актів.

Тому в результаті вищенаведеного виділимо види судового прецеденту як джерела цивільного договірної права: 1) рішення Європейського суду з прав людини; 2) рішення судів на території України.

Виникає запитання чи є судовий прецедент джерелом цивільного договірної права? Першою відповіддю є не визнання його джерелом, оскільки суддя при прийнятті рішення керується нормативно-правовими актами, а не рішенням суду вищої інстанції. Водночас роз'яснення Верховного Суду є обов'язковими до застосування.

Поряд із судовим прецедентом, в науці виділяють окремо судову практику як джерело права. На думку А.І. Дрішлюка константувати наявність судової практики можна лише у тому разі, якщо за однорідною категорією справ приймаються однакові рішення судами всіх рівнів. До цього моменту ми можемо лише вести мову про наявність рішень суду певної інстанції, які лише механічно можна визнавати судовою практикою [9, с. 251].

С.І.Клім пропонує виділити три функції судової практики: правозастосовну, інтерпретаційну та правотворчу [5, с. 76]. При цьому саме правозастосовну практику автор називає як основну. Автор зазначає, що при застосуванні права, що є особливою формою реалізації права. Інтерпретаційна функція виконується судами під час правозастосування та як самостійний вид діяльності. Правотворча функція, на думку автора, не є основною функцією судової практики. Безсумнівно, діяльність суду не може бути безпосередньо спрямована на створення норм права. Тому очевидно, що виконання судовою практикою цієї функції вже за результатами правозастосовної та інтерпретаційної діяльності судів є додаток до них [5, с. 76-78].

Вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що судовий прецедент слід визнавати джерелом цивільного договірної права, що зумовлено сучасними тенденціями розвитку національної правової системи (правовим значенням рішень Європейського суду з прав людини та правових позицій Верховного Суду).

Література:

1. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології, Монографія. К.: ТОВ «Видавництво Юридична думка». 2008.336 с.

2. Белоусов С.А. Дисбаланс в системе источников Российского права: актуальные проблемы и пути устранения. Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. С. 20-27. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/disbalans-v-sisteme-istochnikov-rossiyskogo-prava-aktualnye-problemy-i-puti-ustraneniya>.

3. Зайцев О.В. Закон как источник гражданского права Российской Федерации. Дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.03. М.: 2003. 223с.

4. Марченко М.Н. Судебный прецедент: разнообразие понятий и многообразие форм проявления. С. 96-107. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sudebnyu-pretседent-raznoobrazie-ponyatiy-i-mnogoobrazie-form-proyavleniya>

5. Клім С.І. Значення судової практики як додаткового джерела цивільного права. Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 51/ редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. Одеса : Юридична література, 2009. 496 с.

6. Сабодаш Р.Б. Практика Європейського Суду з прав людини як джерело права України. Наше право. 2013. № 9. С. 140-145.

7. Желдыбина Т.А. Судебный прецедент: современный взгляд. Теория права. 2015. № 3. С. 53-56. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sudebnyu-pretседent-sovremennyu-vzglyad>

8. Теория государства и права: учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. М. : Издательская группа НОРМА-ИНФА М., 1999. 570 с.

9. Дрішлюк А.І. Вплив судової практики Верховного суду України на систему джерел цивільного та цивільно-процесуального права України. Наукові праці НУ ОЮА. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2012. Т. 12. С. 245-256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnyua_2012_12_26.

Паславська Юлія Валеріївна,

асистентка кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СВОБОДИ

Існує безліч підходів до інтерпретації сутності поняття «свободи», які відрізняються своїми складовими частинами, принципівим підходом та ознаками.

Неможливо розглядати цей феномен у правовій науці без філософського осмислення. Адже всім відомо, що всі науки пов'язані з філософією. Тому, було б доцільно коротко з'ясувати погляди окремих філософів, щоб виокремити риси притаманні цьому поняттю як філософської категорії.

У Короткому філософському словнику термін «свобода» визначено як одну з характерних рис людини, яка полягає в тому, що вона (подібно до Бога) може діяти (чи не діяти) з власної волі, не детермінуючись обставинами [1]. Тобто, людина прирівнюється до Бога, і не залежно від обставин сама визначає свою поведінку. Свобода – характерна риса людини, природній її стан.

У філософському енциклопедичному словнику поняття «свобода» навпаки розкивається у залежності від духовної реальності. Свобода як особливий спосіб детермінації духовної реальності. Оскільки, духовність є специфічною властивістю людського існування (екзистенції), свобода безпосередньо виявляє себе у людській життєдіяльності, що становить взаємодію духовних (свідомих і несвідомих) і природних (тілесно-біологічних) чинників [2, с. 570- 71]. Отже, в цьому випадку, зміст поняття свободи передбачає певну залежність людини як від природних чинників, так і духовних.

Водночас, колектив авторів юридичної енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка розрізняє свободу у широкому і вузькому розумінні. Так, у широкому філософському розумінні свобода – це природний стан народу або окремої людини, який характеризується можливістю діяти на власний розсуд, а у вузькому розумінні свобода – це суб'єктивна можливість людини і громадянина здійснювати або не здійснювати певні дії, що

ґрунтуються на його конституційних правах і свободах [3, с. 441]. В даному випадку мова йде не лише про природний стан людини, а також про можливість діяти довільно, але зважаючи на закон.

Таке ж філософське бачення ми спостерігаємо у напрацюваннях відомого науковця-теоретика права С.С. Алексєєва. На його думку, свобода займає центральну ланку в філософії права. Свобода повинна бути властива кожній людині і дарувати їй життєве задоволення. Свобода як здатність або можливість вибору на власний розсуд діяти згідно своєї волі і своєму інтересу, а не по волі і інтересу «іншого», тим більше – зовнішньої владної сили, політичної, державної [4, с. 81]. Важливого значення у формуванні поняття свободи вчений надає саме цивільним законам. Він зазначає, що вирішальну роль серед законів, поява яких була рівнозначна «прориву» в праві континентальної Європи, а потім і всього світу, зіграли цивільні закони: Французький цивільний кодекс 1804 року (Кодекс Наполеона) і Німецьке Цивільне Уложення 1900 року [4, с. 107]. Саме ці документи, за його твердженням, є відпрацьованими в регулюванні всіх відносин особистості, і свободи зокрема. За його переконанням, саме цивільні закони є тими головними факторами, за допомогою яких ідеали свободи, вимоги демократичної і правової культури фактично реалізуються в повсякденному житті громадян, і тим самим з юридичної сторони забезпечується реальне формування сучасного вільного громадянина суспільства [4, с. 107-108].

Такий підхід вважаємо правильним. Слід зауважити, що людина має чітко усвідомлювати певні межі своєї свободи. Тобто свобода має обмежуватися певними межами. При цьому, інтереси однієї людини, ні в якому разі не повинні нашкодити інтересам іншої людини. В цьому випадку є доречною думка Михайла Бакуніна, який зазначав, що свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої [5]. Тобто, безмежної свободи у поведінці людини бути не може.

Таким чином, як бачимо, у філософській доктрині переважає теорія природного права. Ми можемо зазначити, що в даному випадку поняття свободи є природним станом людини, можливістю вчиняти певні дії незалежно від зовнішніх обставин.

Між тим В. Франкл стверджував, що бути вільним це лише негативний аспект цього феномену. Позитивний аспект якого - бути відповідальним. Свобода може переродитись в просте свавілля, якщо не проживається з точки зору відповідальності [6, с. 88]. Свобода може керуватися не лише духовністю, природним станом чи можливістю діяти з власної волі та відповідно до власних інтересів чи потреб, але також повинна керуватися й правовими принципами. Тому, відповідальність є важливим атрибутом свободи, адже без відповідальності свобода перетвориться в свавілля.

Також слід відмітити, що у Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «свобода» розкривається як відсутність політичного й економічного гноблення, утиску та обмежень у суспільно-політичному житті якої-небудь верстви або всього суспільства [7]. Тобто, позначається відсутність заборон та обмежень у поведінці людини чи всього населення.

Охарактеризуємо розуміння змісту свободи крізь призму конституційно-правової думки. Демократичні зміни, які відбуваються сьогодні, обумовлюють необхідність подальшого розкриття соціальної цінності свободи. Відповідно до ст. 23 Конституції України поняття свободи розкривається таким чином, що: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [8]. Таким чином, в конституційно-правовому аспекті поняття «свобода» включає в себе дві основні ознаки: права та обов'язки. Як стверджує А. Камю: «Свобода – це, у першу чергу, не привілеї, а обов'язки» [9].

Представник конституційно-правової думки А.Ю. Олійник у своїй монографічній праці розглядає філософську та правову думку ідей про свободу в різні історичні епохи. З філософської точки зору, найдавніше розуміння свободи було пов'язане з обмеженням влади чиновників, які порушували право підданих монархічної держави на приватну власність. Сутність такого розуміння свободи не втратила чинності і сьогодні. Головне завдання

держави в сучасних умовах цивілізації полягає в тому, щоб не допустити незаконного втручання держави, її органів і посадових осіб в процес реалізації індивідуальної свободи людини [10, с.66]. Автор стверджує, що основу свободи складає природне та позитивне право, що закріплюється у правових законах та інших джерелах права. Дії кожної людини в межах правових законів гарантують їй індивідуальну свободу від втручання в її індивідуальність (її внутрішній стан). Позитивні закони в такому випадку повинні базуватися на справедливості і природному праві людини [10, с. 71]. Отже, для науковця наявність свободи ґрунтується на конституційних засадах та на природному і позитивному праві. Конституційна свобода людини залежить від того, наскільки реально в демократичному суспільстві утверджується і забезпечується індивідуальна свобода, недоторканність і права людини [10, с. 73].

Подібні міркування висловлює В.В. Кравченко, який пояснює, що конституційні права та свободи людини і громадянина – це закріплені в Конституції України невід’ємні права і свободи людини і громадянина, що належать їм від народження чи завдяки наявності у них громадянства України, гарантуються українською державою і становлять ядро правового статусу особи в Україні [11]. Такої ж думки дотримується Р.О. Стефанчук, який вважає, що Конституція України досить органічно увібрала в себе весь зміст фундаментальних та непорушних прав людини, забезпечивши їх при цьому дієвими правовими гарантіями здійснення та захисту [12, с. 4]. При цьому, Р.О. Стефанчук одним із перших досліджував поняття «свободи» як цивільно-правову категорію. Він зазначає, що саме для цивільного права важливим є виокремлення поняття «особистої свободи», яка має належний правовий режим, а відповідно гарантії розвитку та охорони [13, с. 364, 365]. При цьому, на думку вченого, свобода має значення для цивільного права через ознаку особистості, тобто пов’язується із категорією особи. Він визначає «особисту свободу» як особисте немайнове благо фізичної особи, суть якого полягає у можливості вільно, на власний розсуд, з метою задоволення власного інтересу та переслідування особистої мети визначати свою поведінку та приймати рішення [13, с. 365]. Таким чином, автор акцентує увагу на таких основних ознаках «особистої свободи» як самостійний вибір своєї поведінки, особистий інтерес та особисте немайнове благо.

Про особисту свободу згадує й О.О. Пунда. В його розумінні особиста свобода – це можливість безперешкодно, незалежно від будь-кого (необмежено, вільно) розпоряджатись собою, своїми діями і вчинками, своїм часом [14, с. 57].

Звертаючи увагу на викладене вище можемо стверджувати, що існує безліч різних підходів до інтерпретації поняття «свобода». З філософської точки зору свобода залежить від біологічних, природних потреб людини, незалежно від правового механізму, свобода є вродженою, природною рисою людини і навіть самим сенсом її життя. Свобода людини не повинна залежати від держави, людина є вільною у своїх думках та вчинках.

З правової точки зору, свобода ґрунтується на конституційних засадах та закріплюється в нормах права. Наявність свободи в правовій державі наділяє людину певних можливостей, які є необхідними для забезпечення її духовної та фізичної індивідуальності, робить людину пріоритетною в своїй державі. Свобода перетворює підданого на громадянина, визначаючи нові принципи його реальної взаємодії з державою, обмежуючи сферу дії останньої [15, с. 17].

Зважаючи на розбіжності науковців у визначенні поняття «свобода», їх погляди об’єднує те, що свобода є фундаментальною, природньо-правовою категорією для кожної особи. Свобода має свої специфічні особливості, ознаки, класифікацію, але про яку свободу може йти мова, коли людина не може діяти з власної волі, не може бути господарем свого життя, своїх вчинків і, відповідно, бути відповідальною за їх наслідки. Тому, протягом тривалого часу формувалися різні механізми реалізації свободи особистості, які були представлені певними нормами: моральними, соціальними, юридичними і на сьогодні вони є схваленими суспільством. Такий висновок логічно підводить нас до думки, що саме особиста свобода забезпечує пріоритетність індивідуальних можливостей особистості.

Література:

1. Короткий словник філософських термінів. URL: <https://studfiles.net/preview/5650542>
2. Філософський енциклопедичний словник. За ред. В.І. Шинкарука.К.: Вид-во «Абрис», 2002. 742 с.
3. Юридична енциклопедія. Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. К.:Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Том 5. 733 с.
4. Алексеев А.С. Философия права. Москва : Норма, 1998. 329 с.
5. Бакунин М.А. Цитаты и афоризмы. URL: <http://citaty.info/man/mihail-aleksandrovich-bakunin>.
6. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ. и нем. Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева.М.: Прогресс, 1990. 368 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови. За ред. В.Т. Бусела. К.:Ірпінь: ВТФ «перун», 2004. 1440 с.
8. Конституція України від 28.06.1996 р. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua>.
9. Матеріал з Вікіпедії. URL:<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0>.
10. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : [монографія]. К.: Алерта КНТ, 2008. 470 с.
11. Кравченко В.В. Конституційне право України : [навчальний посібник]. URL:radnyk.info/pidrychnuku/konst/513-kravchenko.html
12. Стефанчук Р.О. Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України : [монографія]. Х.: Хмельницький університет управління та права, 2006. 170 с.
13. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : [монографія]. Х.: Хмельницький університет управління та права, 2007. 625 с.
14. Пунда О.О. Право на свободу : [монографія]. Хмельницький, 2006. 248 с.
15. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): Автореф. дис. ... док. філос. наук: 12.00.12. Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2003. 40 с.

Ромась Марія Іванівна,

асистент кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВА УКРАЇНА В ДОГОВІРНОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

На сьогодні доцільно проаналізувати різницю понять «держава Україна» в цивільному та адміністративному договірному праві, оскільки вказані галузі права тісно переплітаються при дослідженні місця держави Україна у цивільно-правових відносинах.

Так, відповідно до ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України адміністративним (далі - КАС України) договором є спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону [1].

У цивільній доктрині адміністративний договір характеризують як визначену актами адміністративного права угоду сторін, одна з яких є носієм державно-владних повноважень стосовно інших [2, с. 105]. На думку В.С. Стефанюка, до адміністративних слід відносити договори, що містять спеціальні зобов'язання (умови), які виходять за межі звичайних цивільно-правових договірних правовідносин [3, с. 129]. На відміну від договорів приватного

права, в адміністративному договорі завжди діє хоча б один державно-владний учасник, який реалізує в рамках своєї компетенції функції державного управління [4, с. 86].

Обов'язковими ознаками адміністративного договору є те, що однією зі сторін завжди є суб'єкт владних повноважень, а зміст такої угоди нерозривно пов'язаний з владно-управлінськими функціями суб'єкта владних повноважень. Фактично лише реалізація суб'єктом владних повноважень саме адміністративної, а не цивільної правової правосуб'єктності, є невід'ємною ознакою адміністративного договору [5, с. 103].

За цивільним законодавством договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України, далі - ЦК України) [6]. При цьому у ст. 627 ЦК України дублюється положення ст. 6 цього ж Кодексу, відповідно до якої сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Дане положення означає можливість сторін цивільних правовідносин самостійно визначати укладати договір чи ні, та з ким із партнерів вступати в договірні правовідносини, тобто вибір контрагента договору й вирішення питання про встановлення договірних відносин, за ЦК України, вирішують самі сторони договору [7, с. 112].

У п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» № 9 від 06.11.2009 року йдеться про розгляд справ щодо визнання оспорюваного правочину недійсним і застосування наслідків його недійсності в порядку позовного провадження в порядку цивільного судочинства [8]. Однак винятком з даного правила є абз. 2 п. 6 згаданої Постанови Пленуму, яким встановлено наступне: «За цими ж правилами розглядаються зазначені вимоги і в разі, якщо стороною правочину є суб'єкт владних повноважень, крім вимог про визнання недійсним адміністративного договору».

Із зазначеного випливає, що в порядку цивільного судочинства може розглядатись справа щодо недійсності правочину за участю суб'єкта владних повноважень, в той час розгляд справи про визнання недійсним адміністративного договору в порядку цивільного судочинства є повністю виключеним. На нашу думку, це пояснюється різною юрисдикцією судів при розгляді приватно-правових та публічно-правових спорів, оскільки відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 19 КАС України публічно-правові спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів, належать до юрисдикції адміністративних судів. В той час як визначальною рисою цивільного судочинства є розгляд справ, що виникають з цивільних та інших правовідносин (ч. 1 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України) [9], а основними ознаками цивільних правовідносин є юридична рівність та вільне волевиявлення (ч. 1 ст. 1 ЦК України), що є недопустимим в адміністративно-правових правовідносинах [10].

Можна зробити висновок, що визначальною рисою адміністративного договірних права є наявність суб'єкта публічно-владних повноважень, який перебуває у відносинах підпорядкування з іншими суб'єктами, в той час як у цивільному праві таке підпорядкування є порушенням загальних засад цивільного законодавства.

Таким чином, у договірному адміністративному праві держава Україна – це суб'єкт, наділений владними управлінськими повноваженнями, що знаходиться у відносинах підпорядкування з іншими суб'єктами договірних правовідносин. А в договірному цивільному праві держава Україна є рівноправним учасником договірних правовідносин з особливим статусом. Такий особливий статус зумовлений тим, що держава Україна по своїй природі є суб'єктом публічного права.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005. № 2747-IV. *Голос України*. 2005. № 158
2. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України: підручник. Київ, Істина, 2008. 457 с.

3. Стефанюк В.С. Судовий адміністративний процес. Харків, Консум, 2003. 464 с.
4. Афанасьєв К.К. Адміністративні договори: реалії та перспективи: монографія. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. 320 с.
5. Міхровська М. С. Адміністративний договір як важлива форма діяльності публічної адміністрації. *Адміністративне право і процес*. 2014. №2. С. 102–108.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. *Голос України*. 2003. № 45
7. Голубєва Н. Ю. Зобов'язання в цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 642 с.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» № 9 від 06.11.2009.
9. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон 18.03.2004 року. № 1618-IV. *Голос України*. 2004. № 89.

Сердечна Ірина Леонідівна,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук

ЗМІНА ЧЕРГОВОСТІ ОДЕРЖАННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

В системі сучасного цивільного права України спадкове право є однією з центральних підгалузей. Враховуючи ту велику роль, яку відіграють спадкові відносини в житті багатьох людей, оскільки практично кожен залишає після своєї смерті певне майно, тобто виступає спадкодавцем, або може набути право на успадкування майна померлого, тобто є потенційним спадкоємцем [1, с. 434].

В цивільному праві виділяють два основних види спадкування: за законом та заповітом. Відповідно до цивільного законодавства України спадкоємці за законом отримують право на спадкування відповідно до черги.

При цьому згідно зі ст. 1259 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) черговість може бути змінена. Як зазначає О.Є. Кухарєв зміна черговості одержання права на спадкування – це встановлення іншого, ніж передбачено законом, порядку закликання до спадкування спадкоємців за законом [1, с. 117].

Відповідно до цивільного законодавства передбачено два випадки зміни черговості – укладення нотаріально посвідченого договору про зміну черговості у спадкуванні або постановлення відповідного рішення судом. Ще науковці їх називають договірний та судовий [2, с.213]; добровільний і примусовий способи зміни черговості [4, с. 140].

Договір про зміну черговості одержання права на спадкування укладається між спадкоємцем тієї черги, яка закликається до спадкування за загальним правилом черговості, та спадкоємцем наступної черги, якому надається право спадкування разом із спадкоємцем попередньої черги [2, с. 215].

Договір про зміну черговості у спадкуванні укладається після відкриття спадщини, однак до видачі свідоцтва про право на спадщину та не може порушувати прав та інтересів спадкоємців, які не беруть в ньому участь, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині (ч.1 ст. 1259 ЦК України).

Укладання цього договору не обмежується шестимісячним строком, тому немає підстав вважати договір, укладений після спливу строку для прийняття спадщини, недійсним. При цьому, спадкоємець, щодо якого укладається договір про зміну спадкування, повинен цю спадщину прийняти. Навіть якщо договір про зміну черговості одержання права на спадкування укладається і після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, спадкоємець, що бере в ньому участь, може заздалегідь подати заяву про прийняття спадщини, фактично її прийняти або подати заяву відповідно до ч. 2 або 3 ст. 1272 ЦК України [5, с. 2].

Учасниками такого договору можуть бути лише спадкоємці за законом, коло яких визначене статтями 1261–1265 ЦК України. Тому нотаріусу потрібно перевірити родинний зв'язок таких осіб зі спадкодавцем.

Нотаріально посвідчити цей договір може нотаріус, у провадженні якого знаходиться спадкова справа, оскільки саме він, маючи у своєму архіві заведену спадкову справу, може визначитися з кількістю спадкоємців, які закликаються до спадкування та прийняли спадщину та які можуть бути учасниками цього договору [5, с. 2].

Відповідно до ч. 2 ст. 1259 ЦК України особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг може звернутися до суду про надання права на спадкування разом зі спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що ця особа протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

На думку О.Є. Кухарева, зміна черговості у спадкуванні можлива за таких обставин: спадкодавцю надавалася матеріальна або інша допомога з боку спадкоємця; така допомога надавалася протягом тривалого часу; безпорадний стан самого спадкодавця; фізична особа відноситься до кола спадкоємців за законом [1, с. 117-118].

Як зазначено в рішенні Дзержинського районного суду м. Харкова [6], позивачці відмовлено у задоволенні позовних вимог про зміну черговості в спадкуванні, оскільки вона не довела неспроможності спадкодавця самостійно забезпечувати свої потреби, оскільки останній, не був визнаний інвалідом, міг за твердженням свідків самостійно пересуватися та себе обслуговувати, займався спортом, при цьому суд зазначив, що факт спільного і тривалого проживання однією сім'єю не є достатньою підставою для застосування ч. 2 ст. 1259 ЦК України.

Тобто для прийняття судом рішення про зміну черговості при спадкуванні важливим є факт безпорадності спадкодавця. Під «безпорадним» слід розуміти стан особи, зумовлений похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли вона не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування (п. 6 Постанови ПВСУ). Важливою є умова, опікування, матеріального забезпечення, надання іншої допомоги спадкодавцю протягом тривалого часу. Підтримаємо позицію, що надання допомоги спадкодавцеві «протягом тривалого часу» є оціночною категорією та має визначатися судом з урахуванням обставин конкретної справи. У будь-якому випадку дії спадкоємця не повинні мати разовий, епізодичний характер, і допомога, що надається, має бути систематичною. Звернемо увагу на рішення Барвінківського районного суду Харківської області, яким позивачці відмовлено у задоволенні позовних вимог про зміну черговості у спадкуванні, оскільки суд прийшов до висновку, що спадкодавець перебував у безпорадному стані за місяць-два до своєї смерті, а цей період не можна вважати тривалим часом у розумінні ч. 2 ст. 1259 ЦК України. Аналогічні вирішення справ ми зустрічаємо і в інших судових рішеннях [8].

Отже, відповідно до цивільного законодавства передбачено два випадки зміни черговості – укладення нотаріально посвідченого договору про зміну черговості у спадкуванні або постановлення відповідного рішення судом

Література:

1. Цивільне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 468 с.
2. Кухарев О. Є. Актуальні питання судових спорів, пов'язаних зі зміною черговості одержання права на спадкування. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 1. С. 117-125
3. Кухарев О.Є. Нотаріальний порядок зміни черговості одержання права на спадкування за законом. Мала енциклопедія нотаріуса. № 1 (91). 2017. С. 213-218.
4. Баранова Л. Охорона прав спадкоємців шляхом зміни черговості спадкування за законом. Проблеми цивільного права. Випуск № 4 (63). 2010. С.138-144.

5. Чуєва О. Договір про зміну черговості одержання права на спадкування: мета, сторони, порядок укладання. Мала енциклопедія нотаріуса. № 6. 2018. С.1-4.

6. Рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 23.05.2016 у справі № 638/13530/15-ц про зміну черговості одержання права на спадкування. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL :<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58031515>

7. Рішення Барвінківського районного суду Харківської області від 23.06.2011 р. у справі № 2002/2-235/11 про зміну черговості одержання права на спадкування. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16888525>

8. Рішення Новопокровського районного суду Луганської області від 16.06.2016 р. у справі № 420/1976/15-ц про зміну черговості одержання права на спадкування. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL :<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58550167>; Рішення Ізюмського міськрайонного суду Харківської області від 3.12.2012 р.у справі № 2016/3542/2012 про відсторонення від права наслідування за законом спадкоємця та зміну черговості одержання права на спадкування <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27811216>; Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 7.12.2015 р. у справі № 389/3116/15-ц про усунення від права на спадкування та зміну черговості одержання права на спадкування // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL :<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54164390>.

Трач Оксана Михайлівна,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН, СУДОМ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Судові рішення у справах, що виникають із спадкових правовідносин, підлягають перегляду в порядку касаційного провадження. Так, на розгляді Касаційного цивільного суду 2019 році перебувало 2485 справ за касаційними скаргами на судові рішення у спорах про спадкове право. Ним було розглянуто 1310 справ за цей період [1;2]. За звітний період дві справи було передано на розгляд до Великої Палати Верховного Суду, які були розглянуті касаційну скаргу було задоволено, а судові рішення скасовані (із ухваленням нового рішення – 1; із залишенням в силі рішення суду першої інстанції - 1) [3]. Аналіз статистичних даних дає можливість зробити висновок, що відсоток скасованих становить близько 18. Скасовані та змінені разом становлять майже 19%. Аналіз скасованих судових рішень дає можливість дійти висновку, що із них 49,3% становлять ті, щодо яких застосовано повноваження щодо направлення на новий розгляд, що вказує на порушення судами нижчестоящих інстанцій саме норм процесуального права.

Законом України від 15 січня 2020 р. №460-ІХ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» до касаційного провадження були внесені істотні зміни. Ними були запроваджені нові процесуальні фільтри [4]. Більшість підстав здійснення права касаційного оскарження рішення суду першої інстанції, постанови суду апеляційної інстанції, пов'язані із висновками, викладеними у постановках Верховного Суду (далі – ВС) (п.1-3 ч.2 ст. 389 ЦПК України), зокрема їх неврахування судом апеляційної інстанції, необхідність відступлення від них, їх відсутність. ЦПК України використовують категорію «висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах». Вважаємо, що її зміст має бути розкритий у ЦПК України. Разом з тим розрізняють норми матеріального права та норми процесуального права». Такі правові висновки у справах, що виникають із спадкових правовідносин, наявні як щодо норм матеріального права, так і процесуального права. Відповідно до теорії процесу

норми матеріального права застосовуються судом, норми процесуального права, не мають ним порушуватись. У ч.2 використовується категорія «застосування».

Наприклад, в постанові від 21.03.2018 року ВС здійснив роз'яснення, що стосується складу спадкової маси, обов'язків спадкоємців. Він підкреслив, що заборгованість по аліментах, яка існувала до моменту смерті боржника є зобов'язанням, яке не припиняється зі смертю боржника. *У випадку смерті платника аліментів його спадкоємці за рахунок наявних активів спадкової маси зобов'язані погасити заборгованість за аліментами на дитину* [5]. Суд має встановити розмір частини кожного зі спадкоємців у спадщині, перевірити, чи відповідає такий розмір їх часток вартості майна, одержаного у спадщину кожним із спадкоємців; перевірити можливості кожного з відповідачів задовольнити вимоги кредитора одноразовим платежем.

У постанові від 07.06.2018 року ВС зазначив, що якщо спадкодавець не набув права власності на земельну ділянку згідно зі ст. 125 ЗК України, проте розпочав процедуру приватизації земельної ділянки відповідно до чинного законодавства України, а органами місцевого самоврядування відмовлено спадкоємцям у завершенні процедури приватизації, то спадкоємці мають право звертатися до суду із позовами про визнання відповідного права в порядку спадкування - права на завершення приватизації та одержання державного акта про право власності на землю на ім'я спадкоємця, а не права власності на земельну ділянку [6].

Щодо розгляду справ пов'язаних із виконання спадкоємцями обов'язків щодо задоволення вимог кредитора ВС у одній із свої постанов зробив висновок «Відсутність у спадкоємців свідоцтва про право на спадщину не може бути підставою для відмови в задоволенні вимог кредитора. Якщо спадкоємець прийняв спадщину стосовно нерухомого майна, але зволікає з виконанням обов'язку, передбаченого ст. 1297 ЦК України, зокрема, з метою ухилення від погашення боргів спадкодавця, кредитор має право звернутися до нього з вимогою про погашення заборгованості спадкодавця» [7]. Разом з тим щодо такого положення як «кредитор має право звернутися до нього з вимогою про погашення заборгованості спадкодавця» було висловлена окрема думка в якій вказувалось на необхідність системного тлумачення ст. 16 та ч. 2 ст. 1282 ЦК України, [8].

При перегляді судових рішень у справах про визнання заповіту недійсним суди повинні звертати увагу на та, що висновок про тимчасову недієздатність учасника правочину слід робити, перш за все, на основі доказів, які свідчать про внутрішній, психічний стан особи в момент вчинення правочину [9].

В постанові від 11.07.2018 року ВС вказав на недопустимість розгляду судом апеляційної інстанції справ про спадкування в порядку спрощеного позовного провадження. У зв'язку із цим, на думку колегії, оскаржувана постанова апеляційного суду підлягає обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції [10].

Мають місце випадки задоволення судами позовних вимог про визнання права власності на спадкове майно, заявлених у зв'язку з тим, що відсутні належні документи, які стверджують право власності спадкодавця на нерухоме майно, на підставі неналежних та недопустимих доказів [11]. Отже, висновки суду першої, апеляційної інстанцій про задоволення позовних вимог ґрунтуються на припущеннях.

В практиці Касаційного цивільного суду відсутня єдність щодо необхідності викладення у змісті постанови вказівки на те, чи відбувалось спрощене позовне провадження із повідомленням учасників справи чи таке інформування не здійснювалось. Аналіз постанов дає можливість зробити висновок, про відсутність у більшості із них такої вказівки та про її наявність лише у окремих із них [12], відповідно це у певних випадках зумовлює складність з'ясування із їх змісту таких обставин та чи мала місце явка учасників справи в судовому засіданні, чи не були допущенні щодо них порушенні норми процесуального права, пов'язані саме із їх участю.

Література:

1. Звіт про здійснення правосуддя Верховним Судом за 2019 рік. Судова влада України. Судова статистика.
URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zvit_VS_2019.pdf

2. Звіт про здійснення правосуддя Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду за 2019 рік. Судова влада України. Судова статистика. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zvit_KCS_2019.pdf.
3. Звіт про здійснення правосуддя Великою Палатою Верховного Суду за 2019 рік. Судова влада України. Судова статистика. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zvit_VP_2019.pdf.
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ»: Закон України від 15 січня 2020 року №460-IX. URL: Офіційний вісник України. 2020. № 14. Ст. 543.
5. Постанова Верховного Суду від 21.03.2018 р. Справа № 161/11682/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73156995>.
6. Постанова Верховного Суду від 07.06.2018 р. Справа № 336/149/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74598519>.
7. Постанова Верховного Суду від 16.05.2018 р. Справа № 175/4367/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74120743>.
8. Окрема думка судді Верховного Суду Крат В.І. від 16.05.2018 р. Справа № 175/4367/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74120774>.
9. Постанова Верховного Суду від 06.03.2018 р. Справа № 1111/4895/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72850443>.
10. Постанова Верховного Суду від 11.07.2018 р. Справа № 643/6628/16-ц/. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75447754>.
11. Постанова Верховного Суду від 26.06.2018 р. Справа № 563/1162/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75068714>.
12. Постанова Верховного Суду від 04.08.2018 року. Справа № 2о-55/2008. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75099555>.

Чорна Жанна Леонтіївна,
*доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВОДНІ ОБ'ЄКТИ ЯК ОБ'ЄКТИ СЕРВІТУТУ

Відповідно до ч.1 ст. 401 Цивільного кодексу України [1] право користування чужим майном (сервітут) може бути встановлене щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітут) або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом.

Щодо поняття «природні ресурси», яке вживається у ч. 1 ст. 401 ЦК України, то слід зазначити, що далі по тексту не наводиться хоча би приблизний перелік природних ресурсів, які можуть бути об'єктами сервітуту. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне дослідити національне законодавство щодо можливості водних об'єктів виступати у якості об'єкта сервітуту.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 1 Водного кодексу України [2] водні ресурси – обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 Водного кодексу України води (водні об'єкти) є виключно власністю Українського народу і надаються тільки у користування.

Разом з тим, відповідно до ч. 2 ст. 59 Земельного кодексу України [3] громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватись у власність замкнені природні водойми (загальною площею до 3 гектарів). Власники на своїх земельних ділянках можуть у

встановленому порядку створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми.

Відповідно до ст.6 Закону України «Про особисте селянське господарство» [4] до майна, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, належать земельні ділянки, жилі будинки, господарські будівлі та споруди, сільськогосподарська техніка, інвентар та обладнання, транспортні засоби, сільськогосподарські та свійські тварини і птиця, бджолосім'я, багаторічні насадження, вироблена сільськогосподарська продукція, продукти її переробки та інше майно, набуте у власність членами господарства в установленому законодавством порядку.

Відповідно до абз. 10 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про особисте селянське господарство» члени особистого селянського господарства мають право використовувати в установленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі відповідно до закону.

А відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про особисте селянське господарство» для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2,0 гектара, передані фізичним особам у власність або оренду в порядку, встановленому законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 150 Господарського кодексу України [5] суб'єктам господарювання може передаватися у власність земля із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться в ній, у тому числі громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам – для господарської діяльності.

Тобто, на відміну від Водного кодексу України, відповідно до інших законів водні об'єкти можуть передаватися не лише у користування, а й у власність, і відповідно власники можуть передати їх на праві сервітуту іншим особам.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
2. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
4. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 р. № 742–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 29. Ст. 232.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.

Якимчук Світлана Олексіївна,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук

ЗАХИСТ ПРАВ ОРЕНДАРЯ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

На сьогоднішній день наша країна, як і увесь світ, перебуває у надзвичайно складних умовах, які викликані із розповсюдженням коронавірусної хвороби (COVID-19). Україна прийняла ряд заходів, щоб запобігти поширенню цієї страшної хвороби. Запровадивши карантинні заходи на території усієї держави, населення потребує підтримки від держави. Адже, через карантинні обмеження більшість громадян не працюють або виконують свою роботу дистанційно з дому. Приміщення, які є об'єктами договорів найму для здійснення господарської діяльності чи навіть, житло, яке винаймається за місцем роботи чи навчання

не можуть бути використаними. Що ж у даному випадку робити орендарю, який за умовами договору найму зобов'язаний вносити плату за користування майном? Чи можна орендарю не сплачувати орендну плату впродовж усього карантину і посилатись на ч. 6 ст. 762 Цивільного кодексу України у якій йдеться про можливість звільнення наймача від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане через обставини, за які він не відповідає. Або ж вимагати зменшення плати, якщо через обставини за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилась, посилаючись на ч. 4 ст. 762 ЦК України. [1] Таке право орендаря підсилив законодавець прийнявши Закон України від 13.04.2020 року № 553-ІХ «Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік", внесенням змін до п. 14 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України, вказавши, «що на час дії відповідних обмежувальних карантинних заходів, запроваджених Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби (COVID-19), обставинами, за які наймач (орендар) не відповідає відповідно до ч.2 ст. 286 Господарського кодексу України, ч.ч. 4 та 6 ст. 762 ЦК України, також є заходи, запроваджені суб'єктами владних повноважень, якими забороняються певні види господарської діяльності з використанням орендованого майна, або заходи, якими забороняється доступ до такого майна третіх осіб». [2] Як розуміти ці положення законодавства? Чи звільняють вони орендаря від необхідності доказування обставин не використання об'єкту договору оренди, лише посилаючись на те, що запровадження обмежувальних карантинних заходів, якими суб'єктами владних повноважень забороняються певні види господарської діяльності, є саме тими обставинами, за які наймач не відповідає відповідно до ч.2 ст. 286 ГК України, ч.ч. 4 та 6 ст. 762 ЦК України? Відповідь на це питання – однозначно не звільняє! У будь-якому випадку орендарю, при виникненні спору з даного приводу потрібно буде довести, що він не міг використовувати об'єкт оренди у період карантину і не використовував його, а тому може посилатись на відповідні норми ГК України та норми ЦК України, щодо зменшення плати чи взагалі від її звільнення. Дані положення законодавства не будуть застосовуватись автоматично до договорів найму. А тому, якщо у орендаря немає змоги сплачувати орендну плату зазначену в договорі, йому необхідно внести зміни до договору найму, письмово повідомивши про це орендодавця і погодивши з ним нові умови в договорі найму щодо оплати за користування об'єктом оренди у період карантинних обмежень на території, де знаходиться даний об'єкт. За таких обставин, у випадку взаємних домовленостей потрібно буде оформити додаткову угоду до основного договору у тій самій формі, у якій укладений основний договір найму. З орендодавцем можна також узгодити питання оплати комунальних послуг щодо відповідного об'єкту оренди. Однак, якщо обов'язок оплати комунальних та інших послуг, пов'язаних з обслуговуванням об'єкту оренди (наприклад послуги охорони об'єкту) був покладений на орендаря, що у більшості договорів оренди так і є, то від цього обов'язку наймач не буде звільнений на час карантину. Звичайно, ідеально, коли сторони договору можуть домовитися між собою щодо внесення змін до договору оренди. Але так не завжди буває, тому в такому випадку орендарю слід подбати про доказову базу, на яку він буде посилатися у судовому порядку, доводячи, зазначене у законодавстві, своє право. Перше про що слід подбати – це про підтвердження того, що орендар письмово звертався до орендодавця з проханням внесення змін до договору оренди щодо оплати за користування об'єктом оренди в період карантинних заходів. Друге – потрібно зібрати докази, які будуть підтверджувати неможливість використання об'єкту оренди або ж обмеження його використання під час карантину. Це можуть бути записи з камер відеоспостереження для підтвердження факту, що об'єкт оренди безперервно перебував під охороною у період карантину і доступ орендаря до нього був неможливий або ж інші докази, що будуть свідчити про це. Потрібно довести також і той факт, що невикористання чи обмеження у використанні об'єкту оренди було спричинено саме запровадженням Кабінетом Міністрів України карантинних обмежень з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби (COVID-19). Адже наявність лише самих обставин невикористання об'єкту оренди, за які не відповідає орендар, не достатньо

для прийняття позитивного для орендаря рішення у суді, про що свідчить численна судова практика.

Що стосується застосування вищезазначених норм щодо найму житла, то в цьому випадку орендар може посылатися лише на ч.4 або ч. 6 ст. 762 ЦК України і потрібно буде доводити існування обставин, за які він не відповідає, неможливість використання найманого житла у певний період (наприклад, у зв'язку з перебуванням за своїм зареєстрованим місцем проживання у іншому населеному пункті та відсутність транспортного сполучення між містами, що спричинило неможливість використання об'єкту оренди та ін.). У кожному конкретному випадку захист своїх прав потрібно обґрунтовувати, посилаючись на докази, які будуть доводити ту чи іншу обставину, або ж спростовувати її. І лише в такому випадку орендарю можна сподіватись на реальний захист його прав, зазначених у нормах діючого законодавства.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44.

2. «Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік" Закон України від 13.04.2020 року № 553-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20#n119>.

Кафедра кримінального права та процесу

*Омельчук Олег Миколайович,
ректор Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ СУБ'ЄКТОМ ЗЛОЧИНУ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Дискусія про визнання відповідної особи службовою у кримінально-правовому сенсі постає у випадках, коли така особа допускає порушення кримінально-правових заборон, коли вирішується питання про визнання (невизнання) її суб'єктом злочину.

Питання загального вчення про суб'єкт злочину та його ознаки є достатньо детально дослідженим у кримінально-правовій науці. Водночас, вважаємо, що під час розкриття розуміння поняття службової особи як спеціального суб'єкта злочину не можна абстрагуватись від так званих «ознак загального суб'єкта злочину». Отже, службовій особі як спеціальному суб'єктові складу злочину властиві певні ознаки, що характеризують загального суб'єкта складу злочину. Цими ознаками є фізична особа, осудність і досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Встановлення ознак службової особи передбачає визначення змісту цих загальних ознак, оцінки їх щодо наявності специфіки у визначенні поняття службової особи.

Перша ознака полягає у тому, що службова особа – це фізична особа. Під поняттям «фізична особа» у юридичній літературі розуміється людина. Однак це поняття також використовують для відмежування фізичної особи як суб'єкта злочину і юридичної особи, яка за українським кримінальним правом не може бути суб'єктом злочину [1, с. 59].

Зокрема, ч. 1 ст. 11 КК України серед ознак злочину передбачає таку, як вчинення його суб'єктом злочину, а ч. 1 ст. 18 КК України передбачає, що суб'єктом злочину є виключно фізична особа. Однак, Законом України № 314-VII від 23 травня 2013 року у Загальну частину КК України внесено окремий розділ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». І хоча у цьому розділі не вказано, що ж необхідно розуміти під поняттям «юридична особа», конкретні заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи там передбачено. Отже, ситуація неоднозначна: суб'єктом злочину законодавець визнає лише фізичну особу, підлягає кримінальній відповідальності теж лише фізична особа, але визначено заходи кримінально-правового характеру, що можуть застосовуватись лише до юридичних осіб.

Наступна ознака полягає у тому, що службовою є лише осудна особа. Вчення про «спеціальну» осудність, на думку деяких учених [2; 3; 4], стосується лише злочинів, що пов'язані з ризиками технології у взаємодії людини і техніки, і не може бути застосовано щодо службових осіб, оскільки діяння таких осіб не пов'язано з керуванням ризиками у використанні складних технічних систем, не здійснюється в екстремальних умовах нервово-психічних перенавантажень [4, с. 286].

Не поділяє позицію можливості визнання «спеціальної осудності» стосовно службових злочинів Р. Л. Максимович, який зазначає, що категорія «спеціальна осудність» щодо злочинів у сфері взаємодії людини і техніки є недостатньою, оскільки йдеться про позицію одного вченого, яку підтримали лише кілька дослідників, а не вся наукова спільнота

чи її більшість. Також не враховано особливості злочинів у сфері службової діяльності, зокрема те, що їх вчиняють із використанням розумових здібностей людини, її професійної підготовки та компетентності. І на практиці, принаймні у вивчених кримінальних справах, не вдалося зустріти випадки встановлення наявності спеціальної осудності [5, с. 96].

Разом із цим, поняття «спеціальна осудність», яке пропонувалось у науці кримінального права, видається надто звуженим і не враховує всі особливості спеціального суб'єкта злочину, зокрема службової особи. Ситуація, коли службова особа не усвідомлює свого статусу, розуміючи характер фактично вчинюваних дій, можлива лише теоретично. Насправді неусвідомлення свого статусу завжди буде пов'язано з неусвідомленням характеру та значення вчинюваних діянь, а відтак визнанням особи неосудною. Проте, у разі виникнення описаної ситуації, варто сказати про відсутність спеціального суб'єкта (відповідальність за «службовий» злочин виключається), однак відповідальність за фактично вчинене повинна наставати як для загального суб'єкта злочину.

Доцільно погодитись із позицією В.О.Навроцького та Л.П.Брич про те, що осудність спеціального суб'єкта злочину необхідно визначати не лише на основі вольових та інтелектуальних ознак, які встановлюють традиційний підхід до оцінювання осудності особи. Потрібно враховувати і додаткові ознаки, що вказують на можливість такої особи усвідомлювати фактичну і соціальну сторону своєї поведінки з урахуванням додаткових обов'язків, покладених на неї. На їх думку, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка не усвідомлює фактичну сторону чи юридичне значення своїх дій через недостатній рівень підготовки, компетентності, береться за виконання обов'язків, що явно не відповідають рівню її підготовки. Визнавати такими, що підлягають кримінальній відповідальності, так званих «підставних» осіб, які керують господарськими структурами, проте через низький рівень інтелектуального розвитку явно не в змозі розуміти значення наказів, розпоряджень, що вони начебто самі видають, контрактів, що їх підписують, притягати до відповідальності за злочини, суб'єктом яких є службова особа, не лише несправедливо, а й юридично неправильно [1, с. 61]. Вольова ознака неосудності стосовно визнання службової особи спеціальним суб'єктом злочину, як думається, жодними особливостями не характеризується і полягає у відсутності здатності особи керувати своєю поведінкою, навіть за умови збереження можливості адекватного сприйняття її небезпечності.

Досягнення певного віку як ознака службової особи – спеціального суб'єкта злочину.

У питанні «вікової» ознаки службової особи у науці кримінального права немає єдиної одноставної позиції, хоча це питання отримало достатньо широке опрацювання. Погляди науковців можна поділити на дві групи. Одна група вчених висловили позицію про те, що службовою особою, а відтак і спеціальним суб'єктом злочину, може бути лише повнолітня особа, якій виповнилось вісімнадцять років. Це, зокрема, І.І.Карпець [6, с. 177], Т.К.Щеглова [7, с.75-76], О.Я.Светлов [8, с. 130], Л.П.Брич, В.О.Навроцький [1, с. 60] та ін. Їх позиція полягає у тому, що до досягнення повноліття особа, дотримуючись вимог законодавства, не може бути представником влади чи займати відповідні посади. В.М.Бурдін, відстоюючи таку ж позицію, пропонує передбачити у КК України окремою нормою (статтею або частиною статті) те, що неповнолітні не можуть бути суб'єктом злочинів у випадках, коли виконавцем злочину передбачено службову особу [9, с. 49].

Отже, науковці, що дотримуються викладеної позиції, висловлюються за вдосконалення законодавства в частині обов'язкової вказівки на повноліття особи у визначенні поняття службової особи.

З урахуванням цього, варто визнати правильною позицію про те, що:

– визначальним у визнанні службової особи суб'єктом злочину слід вважати положення ч. 1 ст. 22 КК України – «кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років»;

– ключовим під час визнання особи службовою є факт зайняття нею відповідної посади та (або) наявність службових повноважень;

– обмеження щодо віку особи, викладені у інших законодавчих актах, що забороняють виконувати функції представника влади чи займати відповідні посади неповнолітнім, по суті унеможлиблюють набуття такими особами статусу службових. Разом із цим, на нашу думку, це не перешкоджає визнанню таких осіб, у випадку, наприклад, протиправного набуття такого статусу, суб'єктом службового злочину.

За такого підходу вирішується і питання, як діяти у випадках, якщо особа набула статусу службової внаслідок подання підроблених документів про її вік (за фактичного його недосягнення). Вважаю, що правильним у цій ситуації є визнання такої особи службовою, за умови фактичного досягнення нею шістнадцятирічного віку, з додатковою кваліфікацією діянь за відповідною частиною (частинами) ст. 358 КК України.

Така позиція не суперечить ні положенням ст. 18 КК України, ні ч. 1 ст. 22 КК України. Не можна говорити в такому випадку і про ознаки злочину, передбаченого ст. 353 КК України «Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи». Адже у таких випадках особа набуває статусу службової не «самовільно», а за чийсь наказом, призначенням тощо. Ще як аргумент (розуміючи, що застосування кримінального закону за аналогією заборонено) можна навести те, що відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 286 КК України, настає з 16-тирічного віку, хоча посвідчення водія і право на керування транспортним засобом можна набути лише з повноліття. Сівши за кермо транспортного засобу, особа апріорі розуміє всю відповідальність за власні дії. Аналогічно і за протиправного зайняття «службової» посади: особа, яка незаконним шляхом досягає її «узаконеного» зайняття (щоб її офіційно призначили тощо), повною мірою розуміє свій статус [10].

Таким чином, вирішуючи питання про визнання службової особи спеціальним суб'єктом злочину, за будь-яких обставин не можна ігнорувати, а навпаки, необхідно звертати увагу на зміст та особливості загальних ознак службової особи як суб'єкта злочину.

Література:

1. Брич Л.П. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею / Л.П. Брич, В.О. Навроцький // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 58-62.
2. Дагель П.С. Неосторожность: уголовно-правовые и криминологические проблемы / П.С. Дагель. – М.: Юрид. лит., 1977. – 144 с.
3. Михеев Р.И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р.И. Михеев. – Владивосток: ДВГУ, 1983. – 300 с.
4. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: [монографія] / Н.О. Гуторова. – Харків: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2001. – 384 с.
5. Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: [монографія] / Р.Л. Максимович. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 303 с.
6. Карпец И.И. Современные проблемы уголовного права и криминологии. – М.: „Юрид. лит.“, 1976. – 224 с.
7. Щеглова Т.К. Применение уголовно-правовой нормы о должностной халатности / Т.К. Щеглова // Проблемы борьбы с преступной неосторожностью. – Владивосток: ДВГУ, 1978. – Вып. 2. – С. 68-77.

8. Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. – К.: Наукова думка, 1978. – 303 с.

9. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: [монографія] / В.М. Бурдін. – К.: Атіка, 2004. – 239 с.

10. Омельчук О.М., Громко В.Я. Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України: Монографія. – Хмельницький: 256 с.

Крушинський Сергій Антонович,

*декан юридичного факультету, доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук*

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Зафіксовані у нормах кримінального процесуального закону відмінності в підставах, порядку, формі та інших ознаках процесуальних рішень дають можливість класифікувати їх за різними критеріями. Класифікація процесуальних рішень має не лише пізнавальне, теоретичне значення – сприяти з'ясуванню їх правової природи, але й важливе практичне значення – сприяти прийняттю рішень, що відповідають вимогам, передбаченим законом (законності, обґрунтованості, вмотивованості, справедливості).

1. Залежно від того, чи вирішує рішення основні питання кримінального провадження (наявність або відсутність події кримінального правопорушення, наявність або відсутність складу кримінального правопорушення в діях підозрюваного, обвинуваченого, винуватість або невинуватість обвинуваченого) чи інші питання, спрямовані на здійснення кримінального провадження, процесуальні рішення можна класифікувати на *основні і допоміжні*.

До основних відносяться ті рішення, в яких уповноважені на це органи або посадові особи дають оцінку сукупності зібраних доказів і на основі встановлених обставин відповідають на основні питання кримінального провадження. До таких, наприклад, можна віднести вирок, ухвалу про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, ухвалу чи постанову про закриття кримінального провадження тощо.

Рішення, які сприяють законному та обґрунтованому вирішенню основних питань кримінального провадження, носять проміжний, допоміжний характер. До них можуть бути віднесені, наприклад, рішення про провадження слідчих (рошукових) дій, про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, про зупинення та відновлення досудового розслідування та багато інших.

2. Процесуальні рішення можна класифікувати за функціональним призначенням, яке виражається у тому, в який момент кримінального провадження приймається рішення і який вплив воно здійснює на подальший рух провадження. За цим критерієм процесуальні рішення поділяються на:

- *початкові* – ті рішення, які розпочинають кримінальне провадження в цілому або його окрему стадію (наприклад, рішення про початок досудового розслідування, про призначення судового розгляду, про відкриття апеляційного провадження);

- *проміжні* – ті рішення, які істотно не впливають на рух кримінального провадження і приймаються для вирішення окремих питань в межах його однієї стадії (наприклад, рішення про застосування запобіжних заходів, повідомлення про підозру, провадження слідчих (розшукових) дій);

- *завершальні* – ті рішення, якими закінчується кримінальне провадження в цілому або його окрема стадія (наприклад, рішення про закриття кримінального провадження, про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, вирок суду).

3. Процесуальні рішення можуть бути класифіковані за суб'єктами, уповноваженими їх приймати. Кожен із суб'єктів правозастосування у кримінальному судочинстві може

приймати рішення тільки в межах наданих йому повноважень. Засада законності передбачає чітке визначення компетенції посадових осіб, зокрема, того, хто і які рішення уповноважений приймати, хто несе відповідальність за прийняття неправильного рішення або за неприйняття рішення, коли для цього були наявні відповідні підстави.

За цим критерієм можна виділити такі групи процесуальних рішень:

- *рішення слідчого* (наприклад, рішення про проведення допиту, пред'явлення для впізнання, у визначених законом випадках – рішення про закриття кримінального провадження тощо);

- *рішення керівника слідчого підрозділу* (наприклад, рішення про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування, створення слідчої групи тощо);

- *рішення прокурора* (наприклад, рішення про проведення окремих слідчих (розшукових) дій – ексгумації трупа, освідування, контролю за вчиненням злочину, рішення про скасування постанови слідчого, рішення про закриття кримінального провадження в стадії досудового розслідування тощо);

- *рішення слідчого судді* (наприклад, рішення про застосування майже усіх заходів забезпечення кримінального провадження, рішення про проведення огляду, обшуку, слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи, про проведення більшості негласних слідчих (розшукових) дій тощо);

- *рішення суду* (наприклад, вирок, рішення про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів виховного або медичного характеру, про залишення цивільного позову без розгляду, про відкриття апеляційного провадження тощо).

4. За порядком прийняття процесуальні рішення у кримінальному провадженні поділяються на *колегіальні* і *одноособові*. Рішення в стадії досудового розслідування приймаються слідчим, керівником слідчого підрозділу, прокурором, слідчим суддею одноособово. Проте законом встановлено випадки, коли рішення слідчого набувають юридичної сили лише після погодження або затвердження прокурором (наприклад, обвинувальний акт складається слідчим і затверджується прокурором).

Судові рішення, як правило, також приймаються одноособово. Однак щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, судовий розгляд здійснюється і, відповідно, рішення приймаються колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі – судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних (ст. 31 КПК України). Також рішення приймаються судом колегіально при розгляді справи в апеляційному та касаційному порядку.

5. Процесуальні рішення можна класифікувати в залежності від стадії, на якій вони приймаються, на: рішення в стадії досудового розслідування, підготовчого судового провадження, судового розгляду, апеляційного провадження, касаційного провадження, провадження за нововиявленими або виключними обставинами, виконання судового рішення. За великим рахунком, усі процесуальні рішення можна поділити на дві великі групи: *досудові* (приймаються під час досудового розслідування) і *судові* (приймаються в судових стадіях кримінального провадження).

6. За юридичною силою процесуальні рішення можна поділити на *рішення, що вступили в законну силу* і *рішення, що не вступили в законну силу*. Кримінальний процесуальний закон встановлює порядок набрання законної сили вирок, ухвалою суду. Так, вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, якщо інше не передбачено КПК України, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції. Судові рішення суду апеляційної та касаційної інстанцій набирають законної сили з моменту їх проголошення. Ухвали слідчого судді та суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту їх оголошення. Набрання законної сили рішеннями слідчого, прокурора збігається з моментом їх прийняття, що тягне фактичне виконання прийнятого рішення.

7. Процесуальні рішення можна класифікувати за змістом вирішуваних питань. Зокрема, за цим критерієм доцільно виділити:

- рішення, які забезпечують рух кримінального провадження (рішення про початок досудового розслідування, зупинення і відновлення досудового розслідування, закриття кримінального провадження тощо);

- рішення, якими встановлюється або скасовується статус учасників кримінального процесу (рішення щодо повідомлення про підозру, рішення про відмову у визнанні потерпілим тощо);

- рішення про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (про проведення обшуку, про проведення ексгумації трупа, про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, про накладення арешту на кореспонденцію тощо);

- рішення про застосування заходів процесуального примусу (про застосування запобіжних заходів, про привід особи, про накладення арешту на майно, про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину тощо).

Виговський Дмитро Леонідович,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Злочинність неповнолітніх повсякчас була одним з центральних питань в кримінологічній науці. І це, на нашу думку, цілком природно, оскільки нормальний, соціально орієнтований розвиток особи є запорукою функціонування цивілізованого громадянського суспільства, його антикриміногенної культури.

Проблема запозичення норм кримінальної субкультури неповнолітніми, як один з аспектів проблем боротьби зі злочинністю неповнолітніх, є надзвичайно важливою в Україні сьогодні. Відсутність чітких соціальних орієнтирів в суспільному житті, наполеглива, інколи навіть агресивна реклама злочинного способу життя в засобах масової інформації [1, с. 10], недостатнє акцентування на соціально-виховних програмах в процесі навчання молоді, активна діяльність професійних злочинців по залученню нових членів до спільноти носіїв кримінальної субкультури – ці, та багато інших факторів вкрай негативно впливають на здоровий розвиток особистості неповнолітнього, усувають саму можливість нормального розвитку неповнолітніх осіб із схильністю до девіантної поведінки. Є загальновідомим, що неповнолітній (внаслідок певних психофізіологічних особливостей організму) часто виявляється нездатним критично оцінити власні вчинки і поведінку оточуючих. При цьому, звісно, немає необхідності причини злочинності неповнолітніх розглядати відособлено від причин злочинності загальної [2, с. 84], варто лише враховувати такі особливості, як, наприклад, підвищена психічна збудливість підлітка, прагнення до самореалізації, цікавість, юнацька гіперсексуальність, схильність до здійснення групових дій тощо.

Як правильно, на нашу думку, визначає О.І. Топольскова, автор дослідження у сфері втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: “У морально-психологічному аспекті особистість неповнолітніх визначається доволі істотними специфічними ознаками [3, с. 70]. Серед таких ознак найважливішими є:

– викривлене уявлення про справжню сутність і значення найважливіших моральних понять і категорій (сміливість, боягузтво, вірність, зрада, дружба, героїзм, мужність, солідарність, скромність та ін.);

– хибність оцінки окремих осіб, явищ, подій, невміння оцінити людину в сукупності всіх її властивостей і якостей;

- віддання переваги зовнішнім проявам поведінки людини, без урахування її справжніх мотивів і цілей;
- нестійкість психіки, зумовлена процесом становлення особистості, фізичного та духовного розвитку організму;
- емоційна неврівноваженість, нестійкість, підвищена збудливість, різка зміна настроїв;
- загострене ставлення до навколишнього, до всього нового, незнайомого за відсутності необхідних знань і досвіду;
- підвищена фізична активність, ініціативність, надмір витрачених сил та енергії;
- прагнення до самовираження та самоствердження „будь-якою ціною”;
- неприйняття „чужих порад”, педагогічних та інших форм виховного впливу;
- бажання показати і довести свою „зрілість”;
- прагнення до лідерства;
- навіюваність, зайва довірливість, схильність до наслідувальності, конформізм;
- схильність до соціально-психологічного „зараження”, певна не сформованість життєвих орієнтацій і установок, завищення самооцінки[3, с. 70].

На нашу думку, повним цей перелік не є, оскільки охопити повністю настільки складне явище, як підліткова психологія неможливо. Наприклад, деякі з науковців (зокрема, американський дослідник Шоу) наполягають на особливому впливу “ігрового аспекту” злочинності на протиправну поведінку неповнолітніх [4, с. 4]. Але із запропонованих науковцями, що вивчали особливості психології підлітків в контексті їх схильності до девіації списків, наведений ми знаходимо найбільш вдалим і повним, оскільки в ньому наведені ті риси підліткової психології, які найбільш активно впливають на формування у неповнолітніх схильності до девіацій.

В практичному плані таке розуміння повинно сприяти розробці відповідними спеціалізованими структурами (зокрема – органами ювенальної превенції Національної поліції України) найбільш ефективних механізмів профілактики злочинності неповнолітніх та усунення фонових явищ, що виступають детермінантами злочинності серед осіб молодого віку.

Література:

1. Войцехович В.Е. Почему некоторые СМИ пропагандируют воровскую идеологию и культуру. Преступность и культура общества. Москва. 1998. С. 10-11.
2. Г.М. Миньковский. Некоторые причины преступности несовершеннолетних в СССР и меры её предупреждения. Советское государство и право. 1966. №5. С.84-86.
3. Топольскова І.О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Луганськ, 2003. 245 с.
4. Shaw, Juvenile Delinquency A Group Tradition, Bulletin of the State University of Iowa, 23, 1933, p. 8-10.

Захарчук Віктор Миколайович,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

СУБ'ЄКТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ АБО ПСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Злочин неможливий без особи, яка його вчинила, і тому суб'єкт злочину є обов'язковим елементом складу злочину.

Перша ознака, що характеризує суб'єкта будь-якого злочину, зводиться до того, що його може вчинити лише фізична особа. Конституцією України (ч. 2 ст. 14) закріплено, що

земля може належати громадянам, юридичним особам, державі. Відомо, що кожен суб'єкт права має певний комплекс суб'єктивних прав та несе відповідні юридичні обов'язки. Серед них і конституційний обов'язок не завдавати шкоди довкіллю через погіршення якісного стану окремих його елементів (ст. 66). Порухники зазначеного положення підлягають юридичній відповідальності, в тому числі і найбільш суворій – кримінальній. Це положення повною мірою відноситься і до осіб, винних у злочинному забрудненні або псуванні земель.

Як зазначено в ч. 1 ст. 18 Кримінального кодексу України, обов'язковою ознакою суб'єкта злочину є осудність особи. Важливість встановлення осудності особи визначено перш за все тим, що осудність є передумовою вини, а без доведення вини не може бути кримінальної відповідальності і покарання.

Обов'язковою ознакою суб'єкта злочину забруднення або псування земель виступає його обов'язок дотримуватися відповідних спеціальних правил поведження із шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля речовинами, відходами та іншими матеріалами. Законодавець, у диспозиції ст. 239 КК України зазначив, що всі шкідливі речовини і матеріали є джерелами підвищеної небезпеки і при поводженні з ними особа повинна мати певні знання, і розуміти їх небезпечність. Крім того вона має передбачати ті негативні наслідки, які можуть наступити при порушенні встановлених правил поведження із цими речовинами. Це вказує на можливість існування обмеженої осудності у суб'єкта злочинного забруднення або псування земель.

Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину може бути лише особа, яка до вчинення злочину досягла встановленого кримінальним законом віку. Цей вік визначається саме до часу вчинення злочину. Тому при розслідуванні і розгляді кримінальної справи дуже важливо встановити точний вік особи (число, місяць, рік народження). У тих же випадках, коли відсутні документи, що підтверджують вік, необхідне проведення судово-медичної експертизи.

Передбачений ч. 2 ст. 21 КК України перелік злочинів, за які настає відповідальність з чотирнадцяти років, є вичерпним. До цього переліку не входить ст. 239 КК України, а отже, вік кримінальної відповідальності за злочинне забруднення або псування земель складає 16 років.

А.М. Шульга вважає, що встановлення вказаного віку кримінальної відповідальності викликано особливостями об'єктивної сторони злочинного забруднення або псування земель. Як відомо цей злочин вчиняється з порушенням спеціальних правил та з використанням шкідливих речовин та матеріалів, а також технічних приладів – джерел забруднення. Слід враховувати, що здійснювати певні операції з шкідливими речовинами, відходами чи іншими матеріалами особа може лише з 16 річного віку, оскільки такі речовини фактично відносяться до джерел підвищеної небезпеки, що накладає певні індивідуальні обмеження. Для того, щоб особа мала відповідний дозвіл вона повинна отримати спеціальну освіту та розуміти властивості відповідних шкідливих речовин та матеріалів. Це можливо лише після того, як особі виповнилось 16 років [1, с. 158].

Суб'єкта злочину, що володіє такими загальними ознаками, як фізична, осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності, прийнято називати загальним суб'єктом злочину. Поряд з поняттям загального суб'єкта КК України передбачає і поняття спеціального суб'єкта. У ч. 2 ст. 18 КК України визначено, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Отже, спеціальний суб'єкт – це особа, яка, крім обов'язкових загальних ознак (фізична, осудна особа, що досягла певного віку), має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в статті Особливої частини КК для суб'єкта конкретного складу злочину. Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові.

Якщо брати до уваги чинну редакцію ст. 239 КК України, то можна стверджувати, що суб'єкт, який порушив спеціальні правила, порушив нормальний якісний стан ґрунтового покриву земель є спеціальним. Він порушив заборону, що має вузький характер, тобто лише шляхом порушення спеціальних правил, якими охороняється нормальний якісний стан ґрунтового покриву земель. Ця заборона стосується не всіх осіб, а лише тих, які мають

безпосереднє відношення до шкідливих для людей або довкілля речовин, відходів та інших матеріалів. При цьому означений суб'єкт наділений факультативною ознакою, що законодавець перетворив в обов'язкову.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 року зазначено, що у випадках притягнення до кримінальної відповідальності за ці злочини службових осіб, котрі вчинили їх із використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК України, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності.

Аналізуючи поняття спеціального суб'єкта, слід ураховувати, що в ч. 2 ст. 18 КК наведено лише загальне поняття спеціального суб'єкта злочину. Тоді як у ст. 239 КК України поняття спеціального суб'єкта знаходить свою подальшу конкретизацію з урахуванням специфіки об'єктивної сторони складу злочину.

На думку, М. І. Мельника у ст. 239 КК України суб'єкт – спеціальний. Це особа на яку покладено обов'язок виконання спеціальних правил щодо запобігання забрудненню і псуванню земель. Тому, наприклад, не може нести відповідальність за ст. 239 КК України особа, яка на час весняного паводку не очистила каналізаційну систему будинку, що призвело до забруднення приватної земельної ділянки [2, с.731].

На думку А.М. Шульги до ст. 239 КК України мають бути внесені зміни та доповнення, які мають визначати суб'єктом злочину, в залежності від об'єктивної сторони, такі категорії осіб:

1. спеціальний суб'єкт при забрудненні ґрунтового покриву земель – службові особи, на яких покладено обов'язок не порушувати спеціальні правила та забезпечувати охорону земель від погіршення їх якісного стану;

2. особи, які не є службовим, а виконують певні професійні функції з обов'язком дотримуватися спеціальних правил щодо запобігання погіршення якісного стану ґрунтового покриву земель, діяльність яких пов'язана з використанням, збереженням, транспортуванням, переробкою, шкідливих для життя, здоров'я людини, шкідливими речовинами, матеріалами або відходами;

3. загальний суб'єкт – при іншому псуванні ґрунтового покриву земель – будь-які особи, які використовують землю в якості об'єкта права власності або господарювання (землевласники, землекористувачі), чи взагалі не є носіями земельних прав [1, с. 160].

Така позиція А.М. Шульги, на нашу думку, є правильною адже внесення таких змін дозволить зробити склад злочину більш конкретизованим. Позитивним є той факт, що на рівні із спеціальним вводиться загальний суб'єкт злочинного забруднення або псування земель. Це, на нашу думку, є правильно, адже судова практика склалася таким чином, що до відповідальності за злочин, передбачений ст. 239 КК України притягуються лише особи на яких, відповідно до їх посадових інструкцій, покладено обов'язок виконання спеціальних правил щодо запобігання забрудненню і псуванню земель (спеціальний суб'єкт).

Вирішуючи питання хто ж може бути суб'єктом злочину слід звернутися – у зв'язку з тим, що диспозиція статті є бланкетною – до ст. 211 Земельного кодексу України де зазначено, що громадяни та юридичні особи несуть кримінальну відповідальність за псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншим відходами. З наведеного вище можна зробити висновок, що суб'єктами є фізичні особи та – у зв'язку з тим, що юридичні особи не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності – посадові особи державних органів влади, юридичних осіб, на яких покладено обов'язок виконання спеціальних правил щодо запобігання забрудненню і псуванню земель

Таким чином, суб'єктом злочинного забруднення або псування земель, виходячи із об'єктивної сторони складу злочину, може бути загальний суб'єкт, який володіє такими ознаками, як: фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Також це може бути спеціальний суб'єкт, який володіє сукупністю тих же ознак що і загальний та на якого покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил поведінки з шкідливими

речовинами, відходами та іншим матеріалами шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля. У випадках притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин службових осіб, котрі вчинили їх із використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК України, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності.

Література:

1. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: монографія. Х.: Ніка Нова, 2013. 256 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.

Каліновська Мар'яна Олегівна,

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВПЛИВ ТЯЖКОСТІ ПОКАРАННЯ, ЩО ЗАГРОЖУЄ ОСОБІ НА ОЦІНКУ РИЗИКУ ПЕРЕХОВУВАННЯ ВІД ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА/АБО СУДУ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до положень статті 9 Конституції України Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Відповідно до частини 5 статті 9 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. З наведеного випливає, що під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні потрібно керуватися не тільки внутрішнім законодавством, але й положеннями Конвенції та практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Достатньо актуальною на даний час залишається проблема обґрунтування ризику переховування від органів досудового розслідування та/або суду у клопотаннях про застосування запобіжних заходів та в ухвалах про їх застосування виключно тяжкістю покарання, що загрожує особі у разі визнання її винною у вчиненні кримінального правопорушення.

Так, стосовно загрози втечі, ЄСПЛ виходить з того, що тяжкість покарання, яке загрожує особі у разі визнання її винною можна законно розглядати як таку обставину, що може спонукати до втечі, проте лише можливість застосування суворого покарання до особи є недостатньою для виправдання тримання особи під вартою. Зокрема, ЄСПЛ у рішенні по справі «В. проти Швейцарії» зазначив, що небезпека переховування від правосуддя не може вимірюватися виключно суворістю можливого покарання, що загрожує особі. Вона має визначатися з урахуванням низки інших факторів, які або можуть підтвердити наявність небезпеки переховування від правосуддя, або ж зробити її настільки незначною, що вона не може слугувати виправданням для тримання під вартою. Аналогічна позиція міститься й в інших рішеннях ЄСПЛ, зокрема, у справах «Строган проти України», «Ніколова проти Болгарії», «Лательє проти Франції», «Томазі проти Франції», «Мансур проти Туреччини», «Мамедова проти Росії» та ін.

Національний законодавець також у кожному випадку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу орієнтує правозастосувачів на оцінку певної сукупності обставин, передбачених ст. 178 КПК України, серед яких називає тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується.

Зрозуміло, що врахування тяжкості покарання, що загрожує особі має свій раціональний зміст під час формування внутрішнього переконання слідчого судді, суду, оскільки свідчить про ступінь суспільної небезпечності цієї особи та дозволяє спрогнозувати з достатньо високим ступенем ймовірності її поведінку, адже загроза застосування у майбутньому суворого покарання значно підвищує ризик того, що особа може ухилитися від слідства та/або суду. Однак сам факт того, що за злочин, інкримінований особі передбачається досить суворе покарання ще не свідчить про існування ризику переховування особи від слідства та/або суду та не може бути єдиною обставиною, якою обґрунтовується необхідність застосування до особи запобіжного заходу. Позиція ЄСПЛ з цього приводу є категоричною – небезпека можливості переховуватися від правосуддя не може вимірюватися виключно на підставі суворості можливого вироку.

Отже, вимогою сьогодення для правозастосувачів є обізнаність з положеннями Конвенції та практикою ЄСПЛ та успішне їх застосування у своїй діяльності з метою забезпечення прав і свобод осіб у кримінальному провадженні, а також прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих кримінально-процесуальних рішень.

Налуцишин Віктор Володимирович,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕРОНТОЛОГІЧНОМУ НАСИЛЬСТВУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Геронтологічне насильство - це жорстоке поводження з людьми похилого віку.

Виділяють наступні види насильства щодо осіб похилого віку:

1) фізичне насильство - заподіяння фізичного болю, пошкодження (або навіть вбивство), насильницьке примус до чого-небудь (в тому числі і сексуальні домагання), а також введення по відношенню до літньої людини різних заборон, що обмежують його права і свободи. Сюди відносяться також різні форми зневаги і медичне насильство;

2) психологічне (емоційне) насильство - заподіяння літнім людям душевних страждань: лайка і образи на їхню адресу, погрози помістити в притулок для людей похилого віку, заподіяння фізичного болю або ізоляції, а також формування і розвиток у людей похилого віку почуття страху;

3) економічне насильство - привласнення іншими власності або коштів літніх людей без згоди з їх боку, незаконне або здійснюване поза відповідності з бажанням людей похилого віку використання їх заощаджень, а також матеріальна залежність літніх від інших членів сім'ї, опікунів.

Проблема насильства над людьми похилого віку є загальносвітовою і різні держави протягом тривалого часу відпрацьовують шляхи її подолання, мають як вдалі програми, так і такі, що не принесли відчутного результату.

В зв'язку з цим Всесвітня організація охорони здоров'я для з'ясування сутності даного явища запропонувала визначення, яке міститься в Акті про погане поводження з людьми похилого віку у Великобританії (UK's Action on Elder Abuse). Згідно з цим визначенням «elderabuse» - це вчинення будь-яких разових або періодичних актів або відсутність належних дій в рамках будь-яких відносин, які передбачають довіру, що заподіює шкоду людині похилого віку або викликає у неї стрес [1].

Робота в сфері попередження геронтологічного насильства в зарубіжних країнах ведеться на наступних рівнях: 1) національному, державному та регіональному; 2) з ініціативи різних громадських організацій, підтримуваних державою; 3) на основі діяльності неурядових організацій, що функціонують самостійно і підтримуваних різними міністерствами.

Робота на національному рівні щодо активізації боротьби суспільства з жорстоким поводженням з людьми похилого віку і розробка законодавства та інших політичних ініціатив знаходяться в різних країнах на різних етапах розвитку.

У ряді країн превенція геронтологічного насильства на державному і регіональному рівнях здійснюється на основі діючих *соціальних інститутів*. Це, перш за все, інститут соціального забезпечення, інститут охорони здоров'я, інститут правоохоронних органів [2].

Для кожного з них існують різного роду служби, які виконують різні функції в залежності від поставлених цілей і завдань, наприклад, виявлення випадків геронтологічного насильства, їх запобігання, короточасний захист жертв з оцінкою чинників ризику для визначення подальшого втручання: довгострокова інтервенція або інтервенція термінова, що вимагає невідкладних заходів.

Найбільш розроблена система превенції геронтологічного насильства - в Австралії, Великобританії, Канаді та США.

У США розроблена система повідомлень про випадки геронтологічного насильства. Така система діє на державному рівні, причому федеральний уряд обмежується наданням підтримки Національному центру з геронтологічного насильства, який надає технічну допомогу і незначні грошові суми штатам для відповідних служб. Тут же діють Національний комітет з попередження геронтологічного насильства (некомерційна організація, створена в 1988 р.) і Національна асоціація служб захисту дорослих, заснована в 1989 р.

Виконання законів в першу чергу покладається на поліцію, яка найчастіше є єдиним соціальним інститутом, що безпосередньо взаємодіє як з особами, які вчинили геронтологічне насильство, так і з його жертвами [3].

В Канаді органами влади у Вінніпезі створений Суд по сімейному насильству. На дану державну установу покладено основне завдання: уважно і сумлінно проводити розслідування, пов'язані з розглядом усіх випадків геронтологічного насильства, що мали місце в сім'ї.

Виявлення випадків геронтологічного насильства покладається також і на інший соціальний інститут - *медицину*. Однак в різних країнах він діє з різним ступенем ефективності. Так, в США існують дві структури надання медичної допомоги: одна відповідає за її надання окремим громадянам, інша (сектор громадського здоров'я) орієнтована на групи пацієнтів, які страждають на різні захворювання, наприклад інфекційними.

Для виявлення випадків сімейного насильства і боротьби з ним в ряді держав застосовуються конкретні заходи швидкого реагування [4]. Так, Канадська служба безпеки (ADT), служба підтримки жертв геронтологічного насильства, в 1988 році в провінції Онтаріо і на територіях інших найбільших міст Канади організувала Систему негайного реагування на прояви домашнього насильства (Domestic violence emergency response system - DVERS) [5].

В зарубіжних країнах розробка практичних превентивних заходів по відношенню до геронтологічного насильства, як правило, ґрунтується на *наукових дослідженнях* різних аспектів цієї проблеми, а також суб'єктів, залучених до неї.

Так, у Нідерландах в рамках дослідницького проекту створено два центри для збору інформації про випадки геронтологічного насильства, в яких також ведеться розробка консультативних матеріалів про соціальну допомогу жертвам насильства [6].

У Канаді також ведеться величезна наукова робота з питань запобігання геронтологічного насильства в умовах сім'ї. Над досягненням цієї мети працюють сім дослідних центрів по всій країні (Ванкувер, Вінніпег, Лондон, Онтаріо, Монреаль, Фредеріктон, Нью-Брансвік), які фінансово підтримуються канадською Дослідницькою радою з соціальних і гуманітарних наук і федеральним департаментом охорони здоров'я та соціального забезпечення [5].

Ряд країн здійснюють превенцію геронтологічного насильства з ініціативи різних *громадських організацій*, що підтримуються державою.

Так, в Норвегії створено Центр з дослідження домашнього насильства, який фінансується урядом країни. Норвегія лідирує серед скандинавських країн в області отримання інформації і наукових досліджень в області насильства.

У Великобританії національна неурядова організація «Action on Elder Abuse» звернула увагу уряду на геронтологічне насильство і допомогла міністерству охорони здоров'я та інспекції соціального забезпечення розробити необхідні документи.

Деякі країни відповідно знаходяться на стадії «легітимізації» даної проблеми. Діяльність з попередження геронтологічного насильства в них обмежується, головним чином, науковими дослідженнями і декількома місцевими програмами. В Європі це Франція, Німеччина, Італія та Польща.

Незважаючи на зростаючу важливість проблеми, більшість країн поки не прийняли особливого законодавства про жорстоке поводження з людьми похилого віку. Тільки атлантичні провінції Канади, Ізраїль і ряд штатів в США мають закони, які зобов'язують повідомляти про жорстоке поводження з людьми похилого віку.

Аналіз зарубіжного досвіду в сфері попередження геронтологічного насильства засвідчив, що така діяльність в різних країнах проводиться успішно і організована: а) на національному, державному та регіональному рівнях (Австралія, Великобританія, Канада і США); б) з ініціативи різних громадських організацій, підтримуваних державою (Бразилія, Норвегія, ПАР); в) на основі діяльності неурядових організацій, що функціонують самостійно і підтримуваних різними міністерствами (Франція, Німеччина, Італія, Польща, Нова Зеландія).

Література:

1. Abuse of the elderly // World report on violence and health / E.G. Krug [et al.] ; World Health Organization ; edited by Etienne G. Krug. Geneva, 2002. Chapter 5. P. 123–146.

2. Violence in families: Assessing prevention and treatment programs / Ed. by R. Chalk, P. King. Washington, D.C.: National Academy Press, 1998.

3. Confronting chronic neglect: The education and training of health professionals of family violence / Ed. by F. Cohn, M.E. Salmon, J.D. Stobo. Washington, D.C.: National Academy Press, 2002. P. 14.

4. Robertson G.B. Legal approaches to elder abuse and neglect in Canada // Abuse & neglect of older Canadians: Strategies for change. Toronto, ON: Thompson Educational Publishing, Inc, 1995. P. 55–62.

5. Забелина Т.Ю. Канада і проблема насильства в семье / Т.Ю. Забелина, Е.В. Израелян, Н.А. Шведова [online]. Дата звернення 21.03.2020. URL: <http://www.owl.ru/win/research/kanada.htm>.

6. Карюхин Э.В. Ущемление интересов пожилых людей [online]. Дата звернення 21.03.2020. URL: <https://dogmon.org/ushemlenie-interesov-pojilih-lyudej.html>.

Оборонова Ірина Володимирівна,

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИТЕРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Характерною особливістю кримінальної процесуальної діяльності є детальна регламентація порядку здійснення дій суб'єктами, які беруть участь у кримінальному провадженні. Відповідні правовідносини набувають певної форми процедурного характеру – процесуальної форми, яка встановлює способи та строки здійснення процесуальних дій, порядок прийняття і оформлення процесуальних рішень, найбільш доцільні процедури здійснення повноважень учасників кримінального судочинства тощо, тобто створює

правовий режим діяльності органів розслідування, прокурорського нагляду, суду, забезпечує реалізацію прав усіх учасників процесу.

При безсумнівній важливості однакового дотримання встановленого порядку судочинства у всіх кримінальних провадженнях, цей порядок повинен диференціюватися, виходячи з певних критеріїв, з метою забезпечення максимальної доцільності процесуальних процедур для ефективного виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України.

Диференціація кримінального провадження повинна здійснюватися як у напрямку посилення і розширення процесуальних гарантій у провадженнях щодо тяжких злочинів, так і у сторону раціоналізації форм провадження щодо очевидних кримінальних правопорушень, що не становлять великої суспільної небезпеки та не мають значного суспільного значення. Виходячи із викладеного, під диференціацією кримінального провадження слід розуміти наявність у межах єдиного кримінального процесу проваджень, що якісно різняться між собою за ступенем складності процесуальних форм.

Як слушно зазначає В. Трофименко, наявність різних форм кримінального провадження, по-перше, створює реальні передумови для ефективного захисту прав і законних інтересів учасників процесу; по-друге, забезпечує ресурсну економію; по-третє, раціоналізує та оптимізує провадження; по-четверте, в окремих випадках сприяє нормалізації психологічної обстановки, врегулюванню кримінально-правового конфлікту [1, с. 249].

Разом з тим, слід відзначити, що у науковій літературі ще недостатньо повно досліджені питання про підстави (критерії) диференціації кримінального провадження, зокрема, і провадження в суді першої інстанції. У наукових працях висловлювалися різні бачення щодо критеріїв диференціації кримінального провадження. Зокрема, М. Л. Якуб до таких критеріїв (властивостей) відносив: а) ступінь суспільної небезпечності діяння і тяжкість міри покарання, передбаченої законом; б) ступінь складності справ даної категорії у вирішенні як їх фактичної, так і правової сторони; в) суспільно-політичне значення справ даної категорії; г) значення, яке має злочин для інтересів окремих осіб, тих чи інших відомств, організацій, підприємств [2, с. 103-104].

Досить розгорнуту класифікацію процесуальних підстав диференціації наводить М.К. Свиридов. До таких підстав він відносить: а) ступінь складності пізнавальної діяльності щодо встановлення всіх обставин справи; б) необхідність чи її відсутність примусового забезпечення належної поведінки обвинуваченого і підозрюваного; в) наявність у обвинуваченого і потерпілого особливих якостей; г) нездатність потерпілого захищати свої права і законні інтереси. Крім того, зазначений автор виділяє і матеріальні підстави диференціації кримінального провадження: а) вид і міра покарання, що можуть бути застосовані до підсудного (застосування більш тяжкого покарання вимагає більш складної процедури обговорення питання про нього); б) особлива суспільна небезпечність обвинуваченого [3, с. 242].

Ще одним критерієм диференціації кримінально-процесуальної форми окремі вчені виділяють співвідношення у провадженні державно-владного начала та диспозитивності [4, с. 16-17], а точніше – засад публічності і диспозитивності. Традиційно вважаються пріоритетними у кримінальному судочинстві публічні засади порівняно з інтересами окремих осіб. Проте найбільшою мірою інтереси потерпілого враховуються у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, яке без скарги останнього не може розпочинатися.

Якщо вести мову про провадження в суді першої інстанції, то, враховуючи положення чинного КПК України, варто виділити такі критерії диференціації цього провадження: 1) ступінь тяжкості кримінального правопорушення; 2) ступінь складності розгляду справи; 3) наявність в особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, особливих ознак; 4) співвідношення засад публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні; 5) наявність у провадженні досягнутого між сторонами компромісу; 6) ухилення обвинуваченого від кримінальної відповідальності; 7) наявність у провадженні відомостей, які становлять державну таємницю.

Література:

1. Трофименко В. Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України. Вісник Національної академії правових наук України. 2012. № 3. С. 242-250.
2. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве. Москва: Юридическая литература, 1981. 143 с.
3. Свиридов М. К. О сущности и основаниях дифференциации уголовного процесса. Актуальные вопросы государства и права в период совершенствования социалистического общества. Томск, 1987. С. 240-243.
4. Якимович Ю. К., Ленский А. В., Трубникова Т. В. Дифференциация уголовного процесса. Под ред. М.К. Свиридова. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2001. 300 с.

Туровець Юрій Миколайович,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

МОРАЛЬНІ ДИЛЕМИ В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Моральні дилеми у діяльності адвоката – актуальна, але малодосліджена наукова проблематика. Проте, на практиці такі дилеми є буденним явищем. Пропоную розглянути окремі з них.

Однією із моральних дилем адвоката є принцип пріоритетності інтересів клієнта у відносинах адвоката із судом. У цьому контексті цікавою може бути думка, висловлена Таварткіладзе Н.М., яка зазначає: «Оскільки не всі інтереси клієнта (підозрюваного, обвинуваченого, підсудного) опосередковані законом та закріплені в його суб'єктивних правах, виникає питання, чи поширюється принцип домінування на всі інтереси клієнта чи тільки на законні?» [1, с. 10].

У процесі професійної діяльності адвокат повинен врахувати таке: «Доки істину не встановлено й не закріплено в судовому рішенні чи вироку, неможливо визначити, правомірний інтерес підзахисного чи ні. До моменту прийняття рішення адвокат зобов'язаний керуватися презумпцією законності інтересів підзахисного» [2, с. 54]. Заслуговує на увагу і думка Стецовського Ю.І., який зазначає, що «прагнення обвинуваченого захищатися від обвинувачення (його матеріальний інтерес) завжди є законним; незаконними можуть бути ті чи інші засоби захисту» [3, с. 249].

При дотриманні принципу пріоритетності інтересів клієнта у відносинах адвоката із судом адвокат повинен брати до уваги, що інтереси клієнта перебувають поза його контролем. Водночас способи захисту, які повинні використовуватися адвокатом для досягнення сприятливого результату для клієнта, обираються ним самим, а тому апріорі повинні бути законними.

Наступною моральною дилемою в роботі адвоката є таке питання: чи повинен адвокат захищати злочинця, який явно визнав перед своїм захисником провину, не розкаюється, а бажає лише unikнути покарання? Розглянемо ситуацію, в якій адвокат захищає умисного вбивцю. З точки зору суспільної справедливості, маємо право вимагати покарання для особи, яка вчинила злочин. Адвокат також є частиною суспільства і розуміє суспільну значущість покарання вбивці, однак, незважаючи на свої особисті переконання або тиск суспільства, повинен забезпечити особі право на захист, закріплене у ч. 2 ст. 63 Конституції України: «Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист» [4].

Моральна дилема в запропонованій ситуації полягає у необхідності виконання обов'язків, взятих на себе перед клієнтом, та незважаючи на внутрішні переживання, особисті переконання та ставлення до особи клієнта, надати кваліфіковану, професійну правову допомогу, яка відповідає стандартам, закріпленим у Основному Законі, законах та інших нормативно-правових актах.

Ще одна моральна дилема постає перед адвокатом-захисником обмовника, особливо за відсутності підстав вважати, що підзахисний визнає себе винуватим у неправдивому обвинуваченні. Чи повинен адвокат доводити обґрунтованість обмови? Звинувачуючи іншого підсудного, підзахисний визнає і власну вину у вчиненні правопорушення. В той же час, чи означає це те, що адвокат ніколи не повинен підтримувати свого підзахисного, який звинувачує іншого підсудного? Встановлення такої заборони, не залежно від обставин справи, є неправильним, а іноді може призвести до того, що підзахисний залишиться без допомоги.

Наступною моральною дилемою зазначимо межі адвокатської таємниці. Дискусійним у юридичній літературі є питання про те, чи включаються до предмета адвокатської таємниці лише відомості, несприятливі для клієнта, чи взагалі будь-які відомості. Хоча й ч. 1 ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що адвокатською таємницею є «будь-яка інформація, що стала відома адвокату...» [5], проте, як показують результати проведеного Погорецьким М.М. опитування, окремі практичні працівники (22% адвокатів, 44% слідчих, 32% прокурорів та 29% суддів) вважають, що якщо адвокату стали відомі відомості про те, що підозрюваний, обвинувачений не вчиняв кримінального правопорушення та ніяким чином до його вчинення не причетний, і якщо йому стало відомо, хто саме вчинив кримінальне правопорушення, то в такому разі інформація, що стала відома адвокату, може втратити статус адвокатської таємниці [6, с. 84].

Також питання платності адвокатських послуг сьогодні стоїть так само гостро, як і попередні. До прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. [5], згідно зі статтею 12 за попереднім Законом України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 р. майже кожного адвоката могли добровільно-примусово призначити для надання юридичної допомоги малозабезпеченим громадянам, у такому разі оплата адвокату здійснювалася державою за незначним тарифом. Вважаємо обґрунтованим, що Уряд відмовився від такої практики, адже відсутність вибору в адвоката могла спричинити конфлікт із моральністю останнього, та й якість таких юридичних послуг у багатьох випадках була сумнівною. Та й зараз в теорії адвокатури адвокат не вважається підприємцем чи бізнесменом, а вважається таким, який наділений певними альтруїстичними властивостями.

Водночас, на нашу думку, кожен адвокат самостійно, керуючись власною моральністю, може вирішувати, чи надавати юридичні послуги безоплатно і у якій спосіб.

Отже, проблематика моральних дилем в адвокатській діяльності є питанням відкритим та потребує подальшої наукової дискусії. Вважається, що в силу специфічності професійної діяльності адвокат повинен чітко наслідувати високі етичні стандарти поведінки, специфіку взятих на себе обов'язків, зокрема: незалежність, конфіденційність, професійну таємницю, законність тощо. Для практичного здійснення цих принципів розроблено етичні та моральні правила, які є обов'язковими для дотримання і виконання адвокатом. Моральні дилеми також можуть виявляти розбіжності між професійними стандартами та особистими переконаннями і їхнє вирішення є значимим чинником становлення інституту адвокатури.

Література:

1. Таварткіладзе Н. М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2003. 20 с.
2. Бакаянова Н. М. Этические принципы адвокатуры в Украине : монография. Одесса : Юрид. лит-ра, 2005. 152 с.
3. Стецовский Ю. И. Советская адвокатура : учебн. пособие. М. : Высшая школа, 1989. 304 с.
4. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» : Текст відповідає офіц. К.: Школа, 2006. 65 с.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 27. Відомості Верховної Ради України. 2012. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

6. Погорецький М. М., Старенький О. С. Щодо визначення поняття адвокатської таємниці. Юрист України № 3-4 (32-33.). 2015. С. 82-89. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2015_3-4_16.

Кафедра трудового, земельного та господарського права

*Костяшкін Іван Олександрович,
завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗНЯТТЯ ЗАБОРОНИ НА ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ТОВАРНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Перехід до ринкової економіки в Україні зумовив трансформацію права державної власності на землю з метою формування конкурентного середовища та переходу землі у володіння справжнього господаря. "Для того, щоб земельна власність виконувала соціальну й економічну функції, зазначає П. Ф. Кулинич, – характерні для неї в умовах ринкової економіки, потрібно, по-перше, щоб власники земельних ділянок мали юридичну можливість здійснення розпорядження належними їм земельними ділянками та, по-друге, щоб була створена ринкова інфраструктура регулювання земельних відносин". На жаль впродовж тридцяти років земельних реформ Україна так і не забезпечила не лише ефективного ринку землі але й не зняла повну заборону на продаж земель товарного сільськогосподарського призначення загалом. За таких умов є актуальним питання запровадження обігу прав на землю з урахуванням широкого Європейського досвіду функціонування ринку земель.

Серед найпоширеніших правових засобів регулювання обіг земель, які містить законодавство розвинутих країн світу щодо обігу земель, зокрема виділяють:

- 1) надання переважного права власникові чи користувачеві сусідньої земельної ділянки набувати її у власність чи в оренду з метою консолідації земель;
- 2) наявність спеціалізованої установи по викупу та перерозподілу земель;
- 3) право на земельну ділянку мають особи, пов'язані із сільським господарством, або мають відповідну освіту;
- 4) особа, яка веде сільське господарство, повинна проживати на даній території;
- 5) контроль за тим, щоб не виникали мініфундії чи надмірна концентрація ділянок;
- 6) застосування санкцій до власників земельних ділянок, які допустили зниження родючості земель [2, с. 95].

На жаль за наявності мораторію на відчуження земель товарного сільськогосподарського призначення відповідні механізми в Україні мали лише теоретичний характер та водночас могли слугувати основою для підготовки відповідного законодавчого регулювання. 31-го березня 2020р. Верховною Радою України прийнято Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», який передбачає поетапне запровадження продажу земель товарного сільськогосподарського призначення[3]. Зокрема, з 1-го липня 2021 року право на придбання у власність земельних ділянок загальною площею до 100га. за цивільно-правовими угодами матимуть лише громадяни України. А з 1-го січня 2024 року також і юридичні особи, що є цілком прийнятним і відповідає східноєвропейській практиці реформування земельних відносин. Однак, викликає занепокоєння надмірний максимальний розмір земельних ділянок, що зможуть передаватись в одні руки і складатиме десять тисяч гектарів. Такий розмір є не спів ставним з практикою європейських країн.

Так у Польщі фермер може здійснювати діяльність на сільськогосподарських угіддях, у власності чи користуванні, площею від 1 га, до 300 га. і лише в разі спадкування сільськогосподарських земель, до 500 га. В Угорщині аналогічно максимальний розмір сільгоспугідь у власності однієї особи не може перевищувати 300 га.

Більше того прийнятий проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» не містить жодних умов професійного спрямування для осіб які бажають придбати землю у власність. У Польщі фермером може стати власник або орендар сільськогосподарських

земель, який має середню чи вищу освіту, особисто працює на фермі, а також проживає протягом 5 років в одному з населених пунктів, де розташовані сільськогосподарські землі, які ним використовуються. Натомість в Угорщині, за відсутності досвіду ведення сільського господарства на території Угорщини протягом останніх трьох років, особа може придбати земельну ділянку площею лише до 1 га. [4].

Отже в європейських країнах мають місце вимоги щодо проживання в сільській місцевості, досвіду роботи в сільському господарстві та аграрної освіти. Згідно діючої редакції ст. 130 Земельного кодексу України, покупцями земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва можуть бути: громадяни України, які мають сільськогосподарську освіту або досвід роботи у сільському господарстві чи займаються веденням товарного сільськогосподарського виробництва. Саме встановлення переваг для фермерських господарств, а також осіб які живуть і працюють у сільській місцевості забезпечить не лише ефективне сільськогосподарське виробництво, але надасть робочі місця та фінансові ресурси для сільських поселень. На жаль проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» не містить відповідних норм. За таких умов є необхідність подальшого вдосконалення законодавчого забезпечення в сфері обігу земель товарного сільськогосподарського призначення з метою уникнення економічної та демографічної кризи на селі.

Література:

1. Кулинич П. Право власності на землю: нові підходи до визначення змісту / П. Кулинич // Право України. – 2009. – № 9. – С. 22.
2. Лойко С.В. Світовий досвід ринкового обігу земель. *Економіка АПК*. 2017. №5. С. 91–96.
3. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення»/ Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67059
4. Зубрицький О. В. Правове регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Зубрицький О. В.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - Київ, 2019. - 234 с.

Андрушко Алла Володимирівна,
*доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
кандидат юридичних наук, доцент*

СВОБОДА У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ТРУДОВОГО ПРАВА

Трудові права та свободи працівників є основоположними категоріями, які потребують охорони та захисту. Важливість трудових прав, зокрема фундаментального права на працю, задекларовано у ст. 43 Конституції України: «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [1]. На розвиток цього засадничого положення ч.2 ст.1 КЗпП України встановлює, що саме «захисту трудових прав працівників законодавство про працю надає всемірну охорону» [2].

Що ж стосується трудових свобод, то у КЗпП України вони не передбачені, проте їх правовим «духом» просякнуті всі норми трудового законодавства. Важливим є те, що дослідження свободи як правової категорії і особливостей її прояву в галузі трудового права сьогодні обумовлено низкою причин, найбільш вагомими серед яких: реформування трудового законодавства і прийняття нового Трудового кодексу України; утвердження свободи

працівника і роботодавця як найвищої трудової цінності. У зв'язку з цим дослідження трудових аспектів свободи набуває особливої актуальності, а також наукової та практичної значущості.

Тлумачний словник української мови характеризує свободу як можливість діяти без перешкод і заборон, можливість вияву суб'єктом своєї волі [3,с.98]. Річ у тім, що законодавчі критерії розмежування між трудовими правами і трудовими свободами відсутні, іноді під трудовими свободами розуміються ті ж самі трудові права, і навпаки. Як вірно зазначає В.С. Нерсесянц, свобода при всій простоті, що здається, – предмет складний для розуміння, і тим паче для практичного втілення у формах, нормах, інститутах, процедурах і відносинах суспільного життя [4, с.23]. Трудове законодавство інкорпорувавши у свій зміст більшість трудових прав, іноді переносить їх у категорію свобод, тим самим надаючи їм особливого трудового характеру, спрямованого на забезпечення, ефективне здійснення та всебічну охорону праці, тим самим визнаючи, що обидві правові категорії взаємозамінні та рівноцінні. Відтак юридичне розмежування між правом і свободою провести досить складно, подекуди коли мова йде про право, передбачається наявність більш-менш визначеного кола суб'єктів, на яких покладається відповідний праву обов'язок. Коли мова йде про свободу, передбачається заборона цю свободу обмежувати через звернення до невизначеного кола суб'єктів, які зобов'язані поважати свободу, тобто до будь-якого можливого порушника свободи. Варто зауважити, що трудові свободи проголошуються здебільшого щодо працівника, як головного суб'єкта трудового права, зокрема це стосується свободи (права) праці, свободи (права) укладення трудового договору, свободи (права) вільного вибору трудової діяльності, свободи (права) припинення трудових правовідносин та ін. Крім того, як вірно відзначив В.О. Процевський «свобода праці проявляється не тільки у свободі укладення трудового договору, а й і у договірному характері праці. Саме в межах трудового договору за угодою громадянина і роботодавця визнається трудова функція майбутнього працівника, тобто робота за відповідною професією, спеціальністю і кваліфікацією [5]. Слід врахувати, що свобода охоплює своєю сферою не лише працівників, а й роботодавців, зокрема у створенні об'єднань, асоціацій, у тому числі міжнародних, в управлінні підприємством, установою, організацією. Свобода об'єднань роботодавців покладена в основу створення МОП. З огляду на це, трудові свободи за своїм змістом та обсягом можливостей та дозволів є набагато ширшим правовим поняттям, вони органічно вбирають у себе і трудові права. Водночас, трудові свободи вибудовуються на непорушних трудових правах, забезпечуючи їх при цьому дієвими правовими гарантіями охорони та захисту. Відтак їх взаємозв'язок та взаємообумовленість є очевидною і природною, адже реалізація трудових прав здійснюється на підставі свobodного вибору людини, а трудові свободи набувають юридичної форми через механізми регулювання трудових прав.

Література:

1. Конституція України: офіц. текст. Київ: КМ, 2013. 96 с.
2. Кодекс законів про працю від 10.12.1971р. № 322-VIII.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>.
3. Словник української мови: в 11 томах. Том 9. 1978.Стор. 98.URL:<http://sum.in.ua/s/svoboda>.
4. *Нерсесянц В.С.* Философия права. М. 2001. С. 23.
5. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: в 4 т. / под ред. Б.А. Страшуна. М. 2000. Т. 1–2. С. 122-123.
6. *Процевський В.О.* Вплив принципу свободи праці при застосуванні правового припису ст.38 КЗпП України. URL: [file:///C:/Users/Super/Downloads/27830-50230-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Super/Downloads/27830-50230-1-SM%20(1).pdf).

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕВЕЛОПЕРСЬКИЙ ПРОЕКТ»

Розвиток господарсько-правових відносин у сфері будівництва сприяє виникненню раніше не відомих для національного господарювання та водночас інноваційних видів підприємницької діяльності, до яких, зокрема, можна віднести девелоперську діяльність. В цьому контексті відзначимо, що здійснений нами аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури дає підстави вважати, що девелоперська діяльність – це підприємницька діяльність, спрямована на організацію в інтересах замовника сукупності дій щодо розробки, безпосередньої реалізації та залучення до фінансування проектів, пов'язаних зі створенням чи якісним перетворенням об'єктів нерухомості, підвищенням їх ринкової вартості та інвестиційної привабливості шляхом комплексної підготовки земельної ділянки до подальшої забудови, будівництва нових чи реконструкції існуючих об'єктів нерухомості [1, с. 111-124].

Проте, незважаючи на фактичне існування такого виду підприємницької діяльності в Україні уже протягом досить тривалого часу, чинне законодавство не містить норм щодо його регулювання. З метою створення науково обґрунтованої бази для подальшої розробки комплексного нормативно-правового регулювання девелоперської діяльності у сфері будівництва на території України, необхідно, насамперед, здійснити термінологічну систематизацію основних понять цього інституту. Зокрема, наукового осмислення потребує категорія «девелоперський проект», реалізація якого здійснюється в ході девелоперської діяльності. Відсутність загальноприйнятого та однозначного категоріального апарату в окресленій сфері призводить до того, що для позначення одного і того ж юридичного феномену нарівні використовуються різні поняття, зокрема, такі як: інвестиційний проект, будівельний проект, інвестиційно-будівельний проект, проект розвитку нерухомості, проект девелопменту або девелоперський проект.

Так, на думку Фесун А. С., комплекс робіт, що виконуються для обґрунтування ефективності інвестицій на підприємстві, називається інвестиційним проектом. Водночас, інвестиційний проект для будівельного підприємства по суті є девелоперським проектом [2, с. 156], а сам процес його реалізації в західних країнах іменується «девелопментом» [3, с. 106-107]. В розвиток своєї позиції Фесун А. С. зазначає, що девелопмент – це форма організації інвестиційного проекту в сфері нерухомості, а безпосередньо девелоперський проект – це інвестиційний проект, який являє собою сукупність взаємопов'язаних заходів з наявними ресурсами для створення нових активів довгострокового використання з метою подальшого повернення вкладених коштів і отримання доходів [3, с.107].

В свою чергу, Шарова О.С. переконана, що проект девелопменту – це розвиток земельної ділянки в умовах невизначеності та ризику шляхом створення об'єкта нерухомості через реалізацію інвестиційно-будівельного проекту та забезпечення комерційного, економічного, бюджетного та соціального ефектів як результату використання об'єкта нерухомості. При цьому інвестиційно-будівельним проектом, на думку авторки, є відокремлені часовими рамками інвестиційні заходи по виконанню технологічної послідовності робіт для створення в межах заданих термінів та бюджетних обмежень нового унікального об'єкта нерухомості, наявність та використання якого необхідні для досягнення мети інвестування [4, с. 4-5].

Деякі автори навчальних посібників визначають девелоперський проект як інвестиційний проект, який передбачає комплексний підхід до управління його реалізацією. Дане поняття використовують також як альтернативу до так званого власного проекту, тобто проекту, що здійснюється силами самого замовника [5, с. 8].

Таким чином, більшість науковців визначають поняття девелоперського проекту через категорію інвестиційного проекту (інвестиційно-будівельного проекту). Проте, вказані

формулювання не розкривають у повній мірі сутності окресленого феномену та беруть за основу лише одну з особливостей девелоперського проекту.

З іншої позиції до вирішення піднятого питання підходить Мазасєв П. А., вказуючи, що девелоперським проектом є система технічних, правових, фінансових, організаційних задач (завдань), в процесі реалізації яких здійснюється створення, реконструкція, управління, експлуатація об'єктів нерухомості, пов'язані з їх якісним перетворенням і підвищенням вартості [6, с. 52].

Проте, найбільш виправданим, на нашу думку є визначення девелоперського проекту як комплексу документів та заходів, що виконується з залученням інвестицій, обмеженням ресурсів та термінів, спрямований на створення унікального запланованого результату – якісної зміни існуючого стану нерухомості (у т. ч. – земельних ділянок) з метою збільшення її цінності [7, с. 220-221]. Проте, й таке визначення не позбавлене недоліків. Зокрема, на нашу думку, до дефініції девелоперського проекту не слід включати такий елемент як комплекс документів та вказувати на його виконання із залученням інвестицій, оскільки такі аспекти не є визначальними складовими цієї юридичної категорії.

Таким чином, здійснивши аналіз наукової та навчальної літератури, пропонуємо під девелоперським проектом у сфері будівництва розуміти обмежену в часі, просторі, ресурсах, вимогах якості та кількості унікальну сукупність взаємопов'язаних процесів, направлених на організацію створення нових чи якісного перетворення існуючих об'єктів нерухомості (в тому числі – земельних ділянок), підвищення їх ринкової вартості та інвестиційної привабливості.

Література:

1. Бляхарський Я. С. «Девелопмент нерухомості» та «девелоперська діяльність»: зіставлення понять та їхні характерні ознаки. *Університетські наукові записки*. 2018. № 2. С. 111-124.
2. Фесун А. С. Динамічно-цільовий підхід до формування інвестиційного портфелю девелоперського проекту: ризикологічні аспекти оцінки та діагностики. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 1. С. 154-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_1_25.
3. Фесун А. С. Цільове фондування як альтернативний інструментарій інвестування девелоперських проектів. *Бізнес Інформ*. 2014. № 5. С. 106-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_5_20
4. Шарова О. С. Управління формуванням бачення продукту проекту девелопменту на фазі проектування: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.13.22. К., 2009. 20 с.
5. Дюкова О. М., Пасяда Н. И. Управление развитием недвижимости: учебное пособие. СПб, 2009. 100 с.
6. Мазасєв П. А. Гражданско-правовые средства регулирования девелоперской деятельности в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2011. 204 с.
7. Менеджмент та управління проектами в будівельній галузі: навч. посіб. / під ред. І. А. Ажаман, Т. В. Смелянець. Одеса, 2018. 268 с.

Мирослiп Наталiя Валентинiвна,

*аспірант кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВА НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

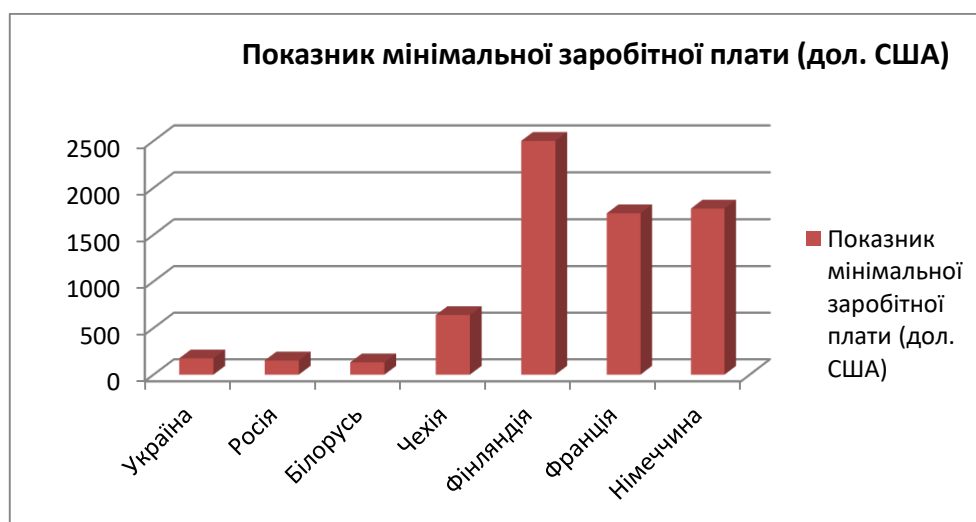
Беззаперечним фактом є те, що рівень розвитку держави варто оцінювати, враховуючи існуючі гарантії в соціальній сфері. Основний закон в статті 1 закріплює положення про те, що Україна є *соціальною державою*[1]. Це означає, що пріоритетним напрямком розвитку держави є створення умов належного соціального захисту громадян, в тому числі гідне матеріальне забезпечення в старості.

Сьогодні Україна знаходиться в стані повсюдних трансформацій. Згадуючи попередній досвід, відзначимо, що в сфері пенсійного забезпечення проводилися численні реформи, натомість жодна з них не дала масштабних позитивних змін.

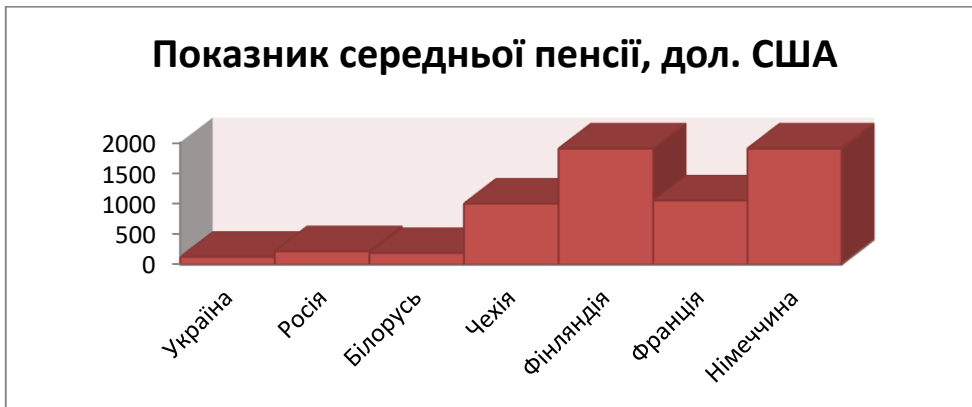
В межах дослідження юридичних гарантій права на пенсійне забезпечення вкрай необхідним є дослідження соціальних стандартів. Такими стандартами є державні соціальні гарантії. Відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [2].

Для розуміння рівня реалізації соціальних прав громадян в Україні розглянемо їх в порівнянні із зарубіжною практикою.

Мінімальна зарплата. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про оплату праці» [3], мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці. Мінімальна заробітна плата є обов'язковою державною соціальною гарантією. В межах юридичних гарантій на пенсійне забезпечення мінімальна заробітна плата займає важливе місце, зважаючи на те, що вона прямо впливає на розмір пенсій. Відповідно до положень ст.7 Закону України «Про Державний бюджет України», мінімальна зарплата в Україні станом на 2020 рік складає 4723 грн [4]. В іноземній валюті ця цифра сягає приблизно 175 дол. США. За даними веб-ресурсу світових економічних показників, Україна входить до групи країн з найменшими показниками мінімальної заробітної плати. На одному рівні з Україною за рівнем мінімальної заробітної плати – Росія (152 дол.) і Білорусь (132 дол.) [5].

Мінімальна пенсія. Відповідно до статті 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [6], мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом. Станом на початок 2020 року, розмір мінімальної пенсії за віком складає 1638 грн. За даними Пенсійного фонду України, середня пенсія в нашій державі складає трохи більше 3000 гривень, тобто приблизно 120 доларів [7]. Як і в попередньому випадку, Україна знаходиться на одному рівні з Росією та Білорусією. Натомість, в порівнянні з країнами Європи показник середньої пенсії надзвичайно низький [6].

В такій ситуації безсумнівно важливим є пошук шляхів покращення становища пенсіонерів. Такими шляхами є:

1. *Підвищення рівня мінімальної пенсії* і, як наслідок, – збільшення розміру середньої пенсії. Таке підвищення можливе лише у випадку покращення динаміки економічного розвитку держави в цілому. Зрозуміло, що одразу кардинально змінити розмір пенсії неможливо, проте необхідність поступового підвищення - беззаперечна.

2. *Запровадження другого рівня системи пенсійного забезпечення*. Так, відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [6], другий рівень – це накопичувальна система пенсійного забезпечення. Ця система передбачає щомісячні відрахування (від 2% до 7%) до Накопичувального фонду. Ці кошти мають інвестуватися в економіку України. Таким чином, особи, які сплачуватимуть внески, матимуть інвестиційний дохід, що збільшить рівень пенсії, а також це допоможе зміцнити національну економіку. Успішний приклад роботи накопичувальної системи показала Норвегія. Варто відзначити, що Пенсійний фонд Норвегії володіє 1,5% всіх акцій світу. У 2019 році цей Пенсійний фонд заробив 180 мільярдів доларів за рахунок операцій на фондовому ринку. Всі кошти були виплачені пенсіонерам [8].

3. *Популяризація системи недержавного пенсійного забезпечення*. В Україні також діє третій рівень системи пенсійного забезпечення – це добровільний рівень. Сьогодні в Україні діє 63 недержавних пенсійних фонди. До 30.06.2019 недержавні фонди виплатили своїм вкладникам майже 879 млн. грн. Середній рівень пенсійних виплат складає 7 200 грн, що майже в 2,5 рази більше ніж середня пенсія в Україні [9].

4. *Підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості*. За даними Державної служби статистики України, в нашій державі 24,3 % осіб (приблизно 4 мільйони) працюють нелегально, тобто не сплачують внески до Пенсійного фонду [10]. Навіть за умови несплати мінімальних страхових внесків, Пенсійний фонд України через тіньову зайнятість недоотримує більше 3,5 мільярдів гривень. Для вирішення цієї проблеми необхідно на державному рівні розробити комплекс заходів для зменшення кількості таких випадків.

Література:

1. Конституція України: від 28.06.1996р. №254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000р. №2017-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.
3. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995р. №108/95-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.
4. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019р. №294-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#n24>.

5. Веб-ресурс світових економічних показників URL: <https://countryeconomy.com/national-minimum-wage>.

6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003р. №1058-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

7. Дані про середній розмір пенсії станом на 01.01.2020 URL: <https://www.pfu.gov.ua/2119090-dani-pro-serednij-rozmir-pensiyi-standom-na-01-01-2020/>

8. Дані про пенсійний фонд Норвегії URL: <https://mind.ua/news/20208202-norvezkij-suverennij-fond-otrimav-za-minulij-rik-rekordni-180-mlrd>.

9. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2019 URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_II_kv%202019.pdf

10. Дані Державної служби статистики URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_smpsz_u.htm.

*Михайлова Ірина Юрївна,
професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПЕРШІ РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

В грудні 1991 року радянська держава розпалась. Причини такого явища були очевидними, адже союз п'ятнадцяти республік міг залишатися міцним та непохитним лише у разі розвитку високоефективної економіки. Модель радянської економіки радше за все можна визначити як командно-адміністративну, а централізована та планова система її управління, яка не мала нічого спільного з вільною конкуренцією та приватною власністю, гальмували економічні процеси в СРСР, тому в умовах глибокої фінансової кризи етап дезінтеграції був неминучим.

24 серпня 1991 року Верховна Рада України прийняла документ, який на наш погляд став новою відправною точкою в історії України, адже беззаперечно має неабияке доленосне значення для усіх українців – Акт проголошення незалежності України [1] і вже 1 грудня 1991 року під час Всеукраїнського референдуму 90,32 % українців проголосували «За», чим підтвердили своє бажання вийти зі складу Радянського Союзу.

В змісті Акту зазначалось, що «Віднині на території України мають чинність винятково Конституція і закони України», однак Україна яка впродовж тривалого часу входила до складу СРСР та при вирішенні політичних, економічних, соціальних та інших особливо-значущих для українського народу питань керувалась нормами радянського законодавства, не могла так швидко налагодити свою систему законодавства, тому 12 вересня 1991 року був прийнятий Закон України «Про правонаступництво» [2]. Саме у цьому нормативно-правовому акті передбачалась можливість дії на території незалежної України радянських законів та інших актів за умови, якщо вони не будуть суперечити законам України, ухваленим після проголошення незалежності України.

Отож, на підставі вищезазначеного Закону на всіх українських громадян й надалі розповсюджувались норми радянського законодавства стосовно пенсійного забезпечення. Це тривало недовго, адже вже 5 листопада 1991 року Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про пенсійне забезпечення» [3].

Варто зауважити, що у новому нормативно-правовому акті суттєвих відмінностей від Закону «Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР» від 15 травня 1990 року [4] не було, хоча окремі положення в Законі України «Про пенсійне забезпечення» все ж таки відрізнялись.

Зупинимось на деяких із них. З моменту прийняття Закону основним органом в сфері пенсійного забезпечення визначався Пенсійний фонд України, хоча на практиці Українське

республіканське відділення Пенсійного фонду СРСР було перетворено у Пенсійний фонд України лише січні 1992 року.

Також передбачалось, що пенсійне забезпечення громадян України, які проживають не на її території, здійснюється на основі норм міждержавних договорів (угод) та визначалась пріоритетність норм цих договорів (угод) над нормами вище згаданого Закону.

Нововведенням було й те, що на законодавчому рівні закріплено максимальний розмір пенсії за віком в розмірі, який не міг перевищувати трьох мінімальних пенсій за віком, виняток становила лише пенсія для працівників, що працювали за Списком № 1, на підземних і відкритих гірничих роботах та в металургії, оскільки її розмір не міг перевищувати чотирьох мінімальних пенсій за віком.

Щодо окремих видів пенсій, то зміни в їх розмірі стосувались лише пенсій по інвалідності. Пенсійне забезпечення осіб з інвалідністю стало більш диференційованим залежно від ступеню втрати працездатності та групи інвалідності. Так, якщо Законом «Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР» пенсії по інвалідності призначались в розмірі 55 процентів заробітку для осіб з інвалідністю I і II груп та 30 процентів для осіб з інвалідністю III групи, то в новому Законі особам з інвалідністю I групи пенсія передбачалась в розмірі 70 процентів заробітку; II групи – 60 процентів; III групи – 40 процентів відповідно.

Відмінність Закону України «Про пенсійне забезпечення» також полягала у розширенні списку категорій осіб, які мали право на пільгову пенсію за соціальною та професійною ознаками. Результатом таких змін стало значне фінансове перевантаження бюджету Пенсійного Фонду України саме видатками, які призначались для виплати пільгових пенсій.

Окрім Закону України «Про пенсійне забезпечення», було прийнято ще низку нормативно-правових актів, які регулювали, а деякі з них і надалі продовжують регулювати, спеціальні умови виходу на пенсію окремих категорій осіб. Це дозволяло останнім отримувати значно вищі за розміром пенсії порівняно з особами, які виходили на пенсію на умовах передбачених Законом України «Про пенсійне забезпечення». Зокрема, до них варто віднести такі Закони України: «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року, «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року, «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року, «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року, «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 року, «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 року, «Про дипломатичну службу» від 20 вересня 2001 року та інші.

Отож, з перших років незалежності в Україні почала формуватись сучасна пенсійна система. Із прийняттям Закону України «Про пенсійне забезпечення» відбулась спроба створити нову модель пенсійного забезпечення на принципах страхування, пенсійне забезпечення осіб з інвалідністю стало більш диференційованим залежно від ступеню втрати працездатності та групи інвалідності, суттєво розширився список категорій осіб, які мали право на пільгову пенсію за соціальною та професійною ознаками. Також прийнято низку законів та запроваджено спеціальні умови виходу на пенсію окремих категорій осіб. Беззаперечно, що спочатку такий процес мав благородну мету – покращити пенсійне забезпечення окремих категорій громадян, але в кінцевому рахунку він призвів до дискримінації, оскільки умови призначення спецпенсій були більш вигідними, а розміри значно вищими порівняно з пенсіями осіб, що отримували пенсію за Законом України «Про пенсійне забезпечення».

Література:

1. Про проголошення незалежності України : Постанова ВР УРСР від 24.08.1991 р. № 1427–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
2. Про правонаступництво : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 617.

3. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. № 1788–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 3. Ст. 10.

4. Про пенсійне забезпечення громадян в СРСР : Закон СРСР від 15.05.1990 р. № 1480–І. *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1990. № 23. Ст. 416.

Місінкевич Анна Леонідівна,

*доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ОХОРОНИ ЛІСІВ

Сьогодні в ході завершення земельної реформи в державі гостро постає питання проведення правової охорони лісів, які є національним багатством українського народу та являють собою складову екологічної мережі не тільки України, а й самого Європейського Союзу. Нажаль нинішній екологічний стан лісів нашої держави є критичним. Ліси України страждають від інтенсивного антропогенного та техногенного навантаження, що порушує їх природну стійкість і руйнацію природної екосистеми. Лише за останнє десятиріччя в Україні загинуло від промислових викидів 2,5 тис. гектарів лісових насаджень, радіаційного забруднення через аварію на Чорнобильській АЕС зазнали 3,5 млн. гектарів лісів, які потребують обмеженого лісокористування [1]. Окрім цього необхідно зазначити, що значна частина українських лісів потерпає від надмірного рубання й уже зазнала деградації – ліси надто зріджені, низькоповнотні, мають несприятливий видовий склад, уражені шкідниками й хворобами. Водночас, з економічного погляду господарювання провадиться неефективно: внесок лісового сектора в економіку країни мізерний; лісове господарство збиткове для власника лісів, Українського народу, оскільки бюджетні витрати на ведення лісового господарства майже вдвічі перевищують прибуток від плати за спеціальне використання лісових ресурсів [2, с. 7]. Варто зазначити, що за період незалежності нашої держави було прийнято ряд нормативно-правових актів та державних програм, які спрямовані на покращення екологічного благополуччя лісових ресурсів України такі як: Закони України «Про природно-заповідний фонд України» [3], Постанова Верховної Ради України «Про основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [1], Закони України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 рік» [4], Лісовий кодекс України [5], Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду» [6], Указ Президента України «Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів» [7], Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [8] та ще ціла низка законодавчих актів, але всі ці документи не забезпечують функціонування чіткого правового механізму охорони лісів України, а їх нормативні положення носять декларативний характер. З кожним роком екологічне становище лісового фонду країни погіршується.

Варто зазначити, що така критична екологічна ситуація щодо охорони лісового фонду України спричинена відсутністю чіткої та збалансованої державно-правової та фінансової політики держави. Відповідно до публічного звіту Державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік у південних і східних регіонах держави відсутність бюджетного фінансування призводить до того, що працівників державної лісової охорони неможливо утримувати, не проводяться будь-які охоронні заходи у лісах, натомість відбуваються масштабні незаконні рубки [9, с. 13]. У зв'язку з цим варто зазначити, що за 28 років незалежності України так і не розроблено та не прийнято на законодавчому рівні Державно-правової стратегії щодо охорони та захисту лісового фонду країни. Це призводить до того,

що не проводиться інвентаризація лісів у державі та невідомо скільки лісогосподарських земель перебуває у державній, комунальній чи приватній формі власності й відсутня чітка інформація про їх екологічний стан.

Отже, підсумовуючи вищевикладене потрібно сказати, що великий обсяг нормативно-правового забезпечення щодо ведення лісового господарства в Україні, який вже існує протягом багатьох років не дав можливості створити дієву державну стратегію щодо охорони та відтворення лісів як на державному так і на місцевих рівнях та запровадити ефективний правовий механізм реалізації цих правовідносин для покращення екологічного благополуччя нашого лісового фонду.

Література:

1. Про основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України від 05. 03.1998 р. №188/98-ВР/ Верховна Рада України. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80>(дата звернення 21.04.2020).

2. Непийвода, Василь. Правове регулювання в галузі лісів: Доба утвердження підтримного розвитку. К.: НДІ приватного права і підприємництва, 2004. 339 с.

3. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992р. №2456-ХІІ / Верховна Рада України. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення 21.04.2020).

4. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 рік: Закон України від 21.09.2000 р. №1989-ІІІ / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14> (дата звернення 21.04.2020)

5. Лісовий кодекс України від 01.01.2004р. № 3852-ХІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 17. Ст. 99.

6. Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду: Указ Президента України від 21.11.2017 р. № 381 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381/2017> (дата звернення 3.03.2020).

7. Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів: Указ Президента України від 09.07.2019р. № 511 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511/2019> (дата звернення 21.04.2020).

8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. №2697-VІІІ/ Верховна Рада України. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення 21.04.2020).

9. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2019 рік. Державне агентство лісових ресурсів України. К, 2020. URL:<https://drive.google.com/file/d/1UApjLM9DPt0MugLiiTWMbg4IXN8PAvWZ/view> (дата звернення 21.04.2020).

Петрієвський Дмитро Павлович,

*аспірант кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В РИНКОВИХ УМОВАХ

В основу реформування економічних відносин в Україні покладено трансформацію права власності через демонополізацію державної власності та запровадження права приватної власності. Розвиваючи положення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [1], Закону УРСР “Про економічну самостійність Української РСР” від 3 серпня 1990 р.[2], Закону України “Про власність” від 7 лютого 1991 р.[3], Конституція

України [4], заклали низку прогресивних соціально орієнтованих засад у регулювання відносин власності в Україні. Серед них варто виділити рівність суб'єктів права власності, непорушність права приватної власності, гарантування права власності на землю держави, територіальних громад, фізичних та юридичних осіб.

Такі норми-принципи закладають міцний фундамент для розвитку ринкових перетворень, які були покликані вивести нашу державу на лідируючі позиції у світових рейтингах якості життя. Однак, вони не знайшли свого достатнього розвитку на рівні конкретних законодавчих механізмів здійснення права власності, що обумовило проблеми з реалізацією земельних прав громадянами та критичний стан земельних ресурсів в Україні.

Особливої уваги в рамках даного дослідження буде приділено значенню принципу рівності права власності на землю для розширення теоретичної та методологічної бази вивчення досліджуваного принципу та для подальшого застосування результатів дослідження на практиці в законотворчій, правозастосовній та науковій діяльності.

В науковій доктрині проблематиці розвитку принципів права власності на землю приділяли такі науковці, як В.І. Андрейцев, В.В. Носік, А. М. Мірошніченко, П. Ф. Кулинич, І.О. Костяшкін, Сидор В.Д., І.І. Каракаш, Р.І. Марусенко, М. В. Шульга та інші. Однак актуальність вказаної проблематики в сучасних умовах лише зростає.

У ст. 5 Земельного кодексу України визначені основні принципи земельного права[5]. Одним з основоположних принципів Земельного права є принцип рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави. Завдяки вказаному принципу закріплені не лише рівні можливості для вказаних суб'єктів до реалізації свого права власності на землю в контексті володіння, користування та розпорядження землею, а й рівні можливості щодо реєстрації права власності на землю, припинення права власності, охорони права власності на землю, рівні можливості щодо захисту права власності, як у органах державної влади та місцевого самоврядування, так і у судовому порядку. Проблематика рівності здавна була в центрі уваги науковців у різні історичні періоди у зв'язку з класовою нерівністю в тодішньому суспільстві. За цей час різними науковцями склалась класична модель визначення рівності суб'єктів права, яка базується не лише на рівних правах між ними, але й на рівних обов'язках. Незважаючи на такий інтерес до розгляду вказаної проблематики, принцип рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави останнім часом не знаходить свого належного висвітлення на доктринальному рівні, що безперечно не може не відобразитись на його правовому забезпеченні.

Особливої уваги повинно приділятися проблематиці розвитку принципу рівності суб'єктів права власності на землю, і тому, що з 1 липня 2021 року на території України почне функціонувати новостворений ринок землі (проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» станом на 24.04.2020 року прийнятий Верховною Радою України та переданий на підпис президенту України)[6].

Незважаючи на встановлені вищевказаним проектом Закону України обмеження на розмір придбаної ділянки та закріплення рівності у набутті права власності на земельні ділянки видається, що це не забезпечить, належним чином, рівне право у набутті земельної ділянки. Законодавцем не приділено уваги проблемі, що в Україні існує колосальна диспропорція за рівнем життя населення, а тому, можливість придбати земельну ділянку практично відсутня в більшості населення країни, що порушує принцип рівності права власності на землю. Тому, видається дивним, що законодавець не передбачив це та не встановив можливість позик на придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення за привілейованими умовами, придбання в іпотеку вказаних земельних ділянок з нижчими відсотковими ставками для населення з нижчим рівнем життя тощо, що можливо частково знівелювало зазначену нерівність.

Результат дослідження: Дослідивши поняття рівності права власності на землю необхідним є зазначити, що вказаний принцип має надзвичайне значення особливо в умовах формування ринку землі та є всеохоплюючим, тобто таким, що охоплює всі сфери, що стосуються права власності на землю. Головним завданням перед державою зараз стоїть

забезпечити його реалізацію та створити однакові умови функціонування для усіх суб'єктів права власності на землю.

Література:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // *Відомості Верховної Ради УРСР*. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
2. Про економічну самостійність Української РСР : Закон УРСР від 3 серпня 1990 р. // *Відомості Верховної Ради УРСР*. – 1990. – № 34. – Ст. 499.
3. Про власність : Закон України від 7 лютого 1991 р. // *Відомості Верховної Ради УРСР*. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Земельний кодекс України : станом на 24 жов. 2019 р. : відповідає офіц. тексту. – Х. : Право, 2019. – 120 с.
6. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення»/ *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67059.

Ратушна Сабіна Ігорівна,

*аспірант кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Суб'єктами права спільної власності на земельну ділянку можуть бути громадяни та юридичні особи, а також територіальні громади та держава. Для спільної власності характерна множинність суб'єктів права, які виступають учасниками спільної власності або співвласниками. Множинність суб'єктів права власності передбачає необхідність спеціального правового регулювання відносин спільної власності. Така особливість зумовлена насамперед для врахування волі співвласників, а також для забезпечення кожному з них їх законних інтересів при здійсненні права спільної власності. Питання визначення суб'єктного складу права спільної власності як і необхідність спеціального правового регулювання відносин спільної власності завжди викликало як теоретичний так і практичний інтерес, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Окремі аспекти суб'єктного складу права спільної власності на землю були предметом дослідження вчених цивілістів О. В. Дзери [1, с.37], Н. Ю. Христенко [2], Н. Н. Сабирзянової [3], а також представників науки земельного права І. І. Каракаша [4], О. А. Чирик [5] та інших. Проте відповідні дослідження лише частково торкалися суб'єктного складу права спільної власності на земельну ділянку, визначаючи необхідність подальших досліджень у відповідній сфері. Тому метою даної роботи є аналіз суб'єктів права спільної власності на землю та визначення шляхів вдосконалення законодавства у відповідній сфері.

Важливою рисою права спільної сумісної власності фізичних осіб є те, що в праві спільної сумісної власності присутня не тільки єдність об'єкта, але і відносин між співвласниками. Суб'єкти спільної сумісної власності пов'язані особистими, сімейними, родинними, відносинами, що є більш міцними, ніж договірні відносини, адже право спільної сумісної власності фізичних осіб утворюється на основі родинних чи сімейних зв'язків, суб'єктами яких виступають подружжя, члени сім'ї, які спільно працюють, особи, які спільно ведуть фермерське господарство, тобто такі особи, яких об'єднують не тільки спільні інтереси, але і спільне життя, споріднені або подружні відносини. Натомість у Цивільному Кодексі України [6] фактично відсутнє обмеження щодо суб'єктного складу права спільної сумісної власності до яких може бути віднесено широке коло осіб, яке

включає: фізичних осіб, юридичних осіб, а також державу та територіальні громади, якщо інше не встановлено законом. Однак, таке коло суб'єктів носить загальний характер і не відображає специфіки спільної власності, що обумовило, критичні позиції в цивілістичній літературі щодо широкого переліку суб'єктів права спільної сумісної власності [7, с. 21].

Водночас земельним законодавством не лише обмежено коло суб'єктів спільної сумісної власності фізичними особами, але фактично визначено коло таких осіб до яких, зокрема, згідно ст. 89 Земельного кодексу України законодавець відносить: подружжя; членів фермерського господарства; співвласників жилого будинку; співвласників багатоквартирного будинку. Право спільної сумісної власності може виникнути і в інших суб'єктів, що має визначатись спеціальним законодавством. Тобто законодавець намагається обмежити право спільної сумісної власності з огляду на особливі умови її виникнення та здійснення. Право спільної власності в даному випадку спрямовано на забезпечення майнових інтересів подружжя, що кореспондується нормами цивільного законодавства, здійснення господарської діяльності, яка заснована на родинних відносинах членів фермерського господарства, а також необхідністю забезпечення режиму спільного володіння та використання окремого об'єкту майна: жилого будинку або багатоквартирного житлового будинку, що забезпечує водночас житлові права громадян та зумовлює необхідність спільного використання прибудинкової території.

Право спільної власності подружжя досить детально врегульовано на рівні цивільного та сімейного законодавства і не викликає принципових дискусій. Натомість право спільної власності співвласників багатоквартирного будинку є певною законодавчою новелою, що вимагає більш детального аналізу з метою відпрацювання механізмів співвідношення права об'єднання співвласників багатоквартирного будинку як юридичної особи та самих співвласників як фізичних осіб.

Ще більш проблемним є право спільної власності на землю членів фермерського господарства. Зокрема, в літературі аргументовано зазначається, що положення ЗК України, в цій частині, фактично не застосовується, оскільки, землі фермерського господарства набуваються громадянами в їх приватну власність шляхом приватизації, тобто шляхом безоплатної передачі їм земельних ділянок із земель державної або комунальної власності для ведення фермерського господарства в розмірі земельної частки (паю). І об'єднання паїв окремих громадян для спільного ведення фермерського господарства не призводить до виникнення права спільної сумісної власності [9, с. 77]. Водночас ведення фермерського господарства здійснюється кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону, при цьому фермерське господарство функціонує як цілісний комплекс, що передбачає спільне використання і розпорядження землею. Особливістю ведення фермерського господарства є особиста трудова та майнова участь, при цьому права фермерського господарства та його членів поєднуються згідно ст. 14. Закону України «Про фермерське господарство», та включають можливість: продавати або іншим способом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину; самостійно господарювати на землі; власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію. Крім того відповідно ч.6 ст.20 Закону України «Про фермерське господарство», член фермерського господарства має право на отримання частки майна фермерського господарства при його ліквідації або у разі припинення членства у фермерському господарстві. Тобто мова йде про механізм реалізації права спільної сумісної власності на землі фермерського господарства, суб'єктом власності на які виступає юридична особа.

Подібна правова конструкція вже мала місце новітній українській історії на прикладі земель колективної власності. Так, відповідно ст. 5 ЗК України 1990-го року земля може належати громадянам на праві колективної власності, і хоча суб'єктами відповідного права колективної власності на землю визнавались колективні сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські кооперативи, садівницькі товариства, сільськогосподарські акціонерні товариства, у тому числі створені на базі радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, розпорядження земельними ділянками, що

перебувають у колективній власності громадян, здійснювалось виключно за рішенням загальних зборів колективу співвласників.

За таких умов є усі підстави стверджувати про особливий суб'єктний склад права спільної сумісної власності на землю, який включає осіб пов'язаних подружніми, родинними стосунками, а також відносинами в сфері реалізації житлових прав громадян і потребує подальшого законодавчого забезпечення з метою визначення безпосередніх механізмів реалізації таких прав.

Література:

1. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні : монографія /О.В. Дзера. К.: Вентурі, 1996. 272 с. Каракаш И. И. Право собственности на землю и право землепользования в Украине: учеб.-науч. изд. / Одесск. национальн. юрид. акад. – Одесса : ФЕНІКС, 2003. – 256 с.

2. Христенко Н.Ю. Право спільної сумісної власності фізичних осіб: Дисертація...н.с.к. юрид. наук спец.: 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Н. Ю. Христенко– К. : Науково-дослідний ін-т приватного права і підприємництва академії правових наук України., 2006. – 178 с.

3. Сабирзянова Н. Н. Право общей собственности. на земельный участок: Автореферат...н.с.к. юрид. наук спец.: Специальность 12 00 03 - гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право / Сабирзянова Н. Н. – К. : Казанский федеральный университет ., 2008. – 28 с.

4. Каракаш И. И. Право собственности на землю и право землепользования в Украине: учеб.-науч. изд. / Одесск. национальн. юрид. акад. – Одесса : ФЕНІКС, 2003. – 256 с.

5. Чирик О. А. Спільна часткова власність на земельну ділянку за земельним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Чирик Альона Олегівна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2019. - 20 с.

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

7. Право власності в Україні / За ред. Шевченко Я. М. – К.: Бліц Інформ., 1996. – 246 с.

8. Земельний кодекс України від 25.10.2001 // Урядовий кур'єр.– 2001. – 15 листопада. – № 211 – 212.

9. Паславська О. Я. Особливості спільної власності на землю за законодавством України. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 2 (10). 2017 р. С.74-78.

10. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 року № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.

Тараненко Людмила Станіславівна,

*доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЮРИДИЧНІ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

На сьогодні виникли значні проблеми належного забезпечення діяльності юридичних служб міністерств, інших органів виконавчої влади, органів самоврядування, підприємств, установ, організацій, господарств різних форм власності та об'єднань. Загальне положення про юридичну службу міністерств, інших органів виконавчої влади, органів самоврядування, підприємств, установ та організації, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1040 [1], на великий жаль не врегулює діяльність юридичних служб органів самоврядування, підприємств, установ, організацій різних форм власності, в тому числі не державних підприємств, товариств, фермерських господарств та їх об'єднань. Отже, єдиного законодавчого акту, який би врегулював діяльність юридичних служб названих суб'єктів в Україні на сьогодні не має.

Не врегульовано в пункті 2 Загального положення про юридичну службу міністерств, інших органів виконавчої влади, органів самоврядування, підприємств, установ та організацій, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1040 [1] порядок утворення юридичних підрозділів, не встановлено конкретні критерії по визначенню структури, чисельності працівників юридичних служб, порядок їх формування або введення відповідних посад юрисконсультів в залежності від обсягу та складності виконання різних видів правової роботи. Юридичній службі різних галузей економіки не вистачає таких важливих факторів, як державності, суверенності, престижності і самостійності (наприклад входження в склад інших не юридичних служб). Належним чином з боку держави не здійснюється і не забезпечується правовий, економічний і соціальний захист працівників юридичних служб, відсутній єдиний координуючий орган самоврядування юрисконсультів. Не вирішені інші питання які існують щодо організації юридичних служб в Україні.

Крім того, у зв'язку із укладенням Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, розірванням урядом України договірних відносин з Російською Федерацією, відкриттям нових торгових шляхів з Китаєм та іншими державами світу, в усіх галузях економіки потрібно забезпечити належне заключення різних видів договорів, здійснити належний правовий захист у відповідних судових та інших органах українських товаровиробників, вирішення інших правових питань, зокрема удосконалення вітчизняного законодавства до міжнародних норм [2].

Таким чином, вирішення цих та інших проблем не можливо без створення ефективної юридичної служби в Україні на законодавчому рівні.

Тому вважаємо, вирішення викладених та інших проблем щодо належного забезпечення організації юридичної служби може бути здійснено шляхом прийняття спеціального закону про цю службу з врахуванням діючого законодавства України та запозичення досвіду у Польщі, в якій діє Закон «Про правових радників» від 06.07.1982 року. З прийняттям такого закону в Україні будуть вирішені питання про встановлення належної оплати праці і матеріального стимулювання юрисконсультів, створення їм належних умов для правової роботи, виконання службових обов'язків юрисконсультами, про підпорядкування їх вирішення проблеми професійної діяльності, дотримання професійної етики, посилення відповідальності щодо заборони покладання на юрисконсульта виконання обов'язків, які не входять в коло його обов'язків, щоб під час та у зв'язку з виконанням професійних дій перебував під захистом закону, так само як суддя і прокурор.

Література:

1. Загальне положення про юридичну службу міністерств, інших органів виконавчої влади, органів самоврядування, підприємств, установ та організацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р. № 1040. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF>.

2. Лисевич М. Угода про асоціацію – покроковий алгоритм адаптації до європейських стандартів: плюси та мінуси. *Голос України.* – 2017. - 07 листопада. URL: <http://www.golos.com.ua/article/295659>.

Чудик-Білоусова Надія Іванівна,
професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент

СПРИЯННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У НАДАННІ ОКРЕМИХ ВИДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

У процесі проведення децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) на останніх покладено безпосереднє виконання власних (самоврядних)

повноважень у сфері соціального забезпечення за рахунок коштів місцевого бюджету, зокрема і в умовах карантину.

Виконання таких повноважень у сфері соціального забезпечення забезпечує відповідний структурний підрозділ чи відповідальний працівник виконавчого органу ОТГ, залежно від штатного розпису.

В умовах карантину обов'язком ОТГ у сфері соціального забезпечення залишається реалізація державної політики у сфері зайнятості населення, забезпечення надання соціальних послуг, проведення соціальної роботи з особами та сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах; розробки та організації виконання комплексних програм і заходів з поліпшення становища соціально вразливих верств населення, осіб, сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, сприяння в отриманні ними соціальних виплат і послуг за місцем проживання, перебування; забезпечення реалізації державної політики з питань підтримки сім'ї; розробка та виконання регіональних і місцевих програм зайнятості населення; забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей. Тому ОТГ має надавати інформацію населенню не лише щодо порядку та підстав отримання соціального забезпечення, але й щодо змін у їх призначенні та наданні, а також щодо можливості отримання окремих видів за наявності відповідних підстав в умовах карантину. Також ОТГ має визначити додаткові потреби у фінансових ресурсах, що дозволить забезпечити реалізацію її повноважень умовах карантину.

Так, згідно ст. 17 Закону України «Про зайнятість населення» ОТГ уповноважена реалізовувати територіальні (місцеві) програми зайнятості населення (ст. 18), визначати види та організовувати громадські роботи, з урахуванням потреб тих осіб, які втратили роботу та суспільні потреби (ст. 31), вносити пропозиції щодо видів громадських робіт, які мають суспільно корисну спрямованість, відповідають потребам, соціальному розвитку ОТГ в цілому та окремим її населеним пунктам зокрема.

На виконання вимог ст. 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 19 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», ст. 2 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», ст. 2 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» ОТГ збирає та узагальнює інформацію, приймає рішення про забезпечення додаткових соціальних гарантій за рахунок власних коштів та благодійних надходжень для окремих категорій, що опинилися в складній життєвій ситуації внаслідок карантину чи перебування у самоізоляції.

ОТГ зобов'язана утримувати заклади, установи та служби, які надають соціальні послуги особам та сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах, укласти договори соціального замовлення на надання соціальних послуг у недержавних організаціях за рахунок бюджетних коштів. Обов'язком ОТГ є залучення непрацюючих фізичних осіб, які втратили роботу у зв'язку з карантинном до надання соціальних послуг і виплати їм компенсації за їх надання особам, що їх потребують.

За умов карантину на ОТГ покладається обов'язок з надання інформації про соціально незахищених осіб та сімей організаціям та установам, що залучають до своєї діяльності волонтерів для надання волонтерської допомоги (ст. 4 Закону України «Про волонтерську діяльність») та організації отримання гуманітарної допомоги, яка надійшла до ОТГ.

ОТГ уповноважена продовжити роботу з визначення потреб населення громади у соціальних послугах згідно Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах та Методичних рекомендацій визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах шляхом збору інформації про потреби осіб (сімей) у наданні допоміжних соціальних послуг у вигляді натуральної допомоги (продуктів харчування, предмети, засобів особистої гігієни, санітарно-гігієнічних засобів для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття, інших предметів першої необхідності, організація харчування).

На виконання ст.ст. 1, 3, 12 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», відповідно до Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу

таких сімей (осіб) ОТГ продовжує забезпечувати загальний облік сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують соціальної підтримки і надання соціальних послуг; їх соціальну підтримку та сприяння в організації надання соціальних послуг сім'ям (особам), які опинились у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги в дистанційному режимі.

Відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» ОТГ проводить заходи із соціального забезпечення бездомних осіб (ст.ст. 14, 15, 18). В умовах карантину ОТГ має надавати інформацію про заходи, які планується проводити, місце проведення, залучати волонтерів до надання гуманітарної допомоги та організації харчування та проживання вищезгаданих категорій.

В умовах карантину ОТГ не лише має виконувати надані законодавством повноваження, але й сприяти виявленню осіб, що потребують соціального забезпечення та забезпечувати отримання ними додаткового соціального забезпечення за рахунок небюджетного фінансування та благодійних надходжень.

Кафедра міжнародного та європейського права

Черняк Олена Юріївна,

*завідувач кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРИНЦИП БЕЗПЕКИ В ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ ЄС

Принципи, як висхідні засади контрактного права ЄС, відіграють важливу роль і є складовою усіх актів м'якого права, що розроблені в межах ЄС та іншими інституціями, що здійснюють уніфікацію контрактного права. Разом із тим кожен такий акт має різну систему таких принципів, тлумачить їх зміст з певними відмінностями і закладає різне їх значення. Але кожен із цих актів, усвідомлюючи значення принципів для вироблення ефективного механізму договірної виконавської дисципліни, напрацювання єдиної практики правозастосування в сфері договірного права, приділяє принципам особливу увагу. Зважаючи на пропагування договірної свободи, на підставі таких принципів учасники договірних відносин мають можливість до вибору максимально широкого арсеналу засобів до формування змісту контракту та забезпечення його виконання.

Серед усіх принципів договірного права ЄС на особливу увагу заслуговує принцип безпеки, що не виокремлено в національному законодавстві України, але, на нашу думку, на сьогодні, зважаючи на кількість видів та форм договорів, має досліджуватись і врегульовуватись на рівні із принципом свободи договору.

Важливість досліджуваного принципу варто пояснити тими загрозами, що переслідують учасників договірних відносин, і можуть стосуватись як специфіки узгодження питань укладення договорів, та і їх виконання та припинення. Важливо зробити застереження, що на відміну від національного правового регулювання, що визначає виключність таких випадків, учасники договірних відносин за правом ЄС мають свободу також до припинення договірних відносин.

Серед іншого договірна безпека може також стосуватись також тих результатів з його укладення, що можуть отримати контрагенти, а також неналежного його виконання або ж невиконання. Безпека договору може опинитись також під загрозою у тому випадку, коли законодавчо не встановлені наслідки свідомих або ж несвідомих дій чи бездіяльності контрагентів, коли такі дії чи бездіяльність жоден учасник договірного відношення припустити потенційно в момент укладення договору не може.

Варто визначити такі складові договірної безпеки:

- (1) обов'язкова сила договорів (крім випадків, коли виконання договору у зв'язку із обставинами, які не могли передбачити контрагенти, може негативно вплинути на сторону договору);
- (2) належність (сумлінність) виконання договірних зобов'язань;
- (3) юридична сила договору (ті умови договору, що визначають особливості його тлумачення, недійсності та механізму виконання);
- (4) унормування правових засобів відшкодування шкоди, спричиненої невиконанням договору, в тому числі засобів забезпечення виконання);
- (5) повага до умов укладеного договору з боку третіх осіб.

Важливим також є питання, чи сприяють договірній безпеці норми або ж правила, установлені за допомогою такого поняття як «розумний» або іншими засобами, які залишають варіанти для тлумачення («справедливий», «звичайний» тощо). Ймовірно, це залежить від самої природи контракту. Наприклад, для контрактів з купівлі-продажу визначених предметів або ж торгівлі на біржі, де ціни коливаються швидко і де контракти можуть мати посилення один на одний в межах короткого проміжку часу, також є досить важливими точність понять. Очевидно, що контрагенти не матимуть бажання припинити договірні відносини на підставі невизначеності та незрозумілості критеріїв та термінів. Така впевненість контрагентів у точності формулювань може означати договірну безпеку. Однак

при укладанні і виконанні довгострокових контрактів для надання послуг різних видів (включаючи будівельні послуги), де договірні відносини можуть тривати протягом багатьох років і де супутніобставини можуть істотно змінюватись в ході виконання зобов'язання, м'яке і гнучке значення окремих термінів є важливим. В цьому випадку безпека впливає із знання, що існують справедливі механізми, що гарантують виконання договору або ж відшкодування шкоди у зв'язку із істотною зміною обставин. Саме з цієї причини в DCFR щодо договорів з обслуговування є спеціальні положення про надання попереджень щодо зміни умов, відомих одній стороні, які впливають на можливість ускладнень з виконання контракту іншою стороною або ж необхідність зміни договору.

Договірна безпека також характеризується обов'язком співпрацювати. Кожна сторона повинна співпрацювати з іншою стороною, якщо таке співробітництво можна розумно очікувати в зв'язку з виконанням зобов'язань цією стороною.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що принципи контрактного права, в тому числі принцип безпеки, відіграють важливу наукову та практичну роль в механізмах належного регулювання договірних механізмів. Принцип безпеки в договірному правісприяє напрацюванню таких договірних засад, що допоможуть усіх учасникам правовідношення належно виконати свої зобов'язання та захистити свої порушені права та інтереси.

*Лозінська Світлана Володимирівна,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук*

МІЖНАРОДНО - ПРАВОВА ДОКТРИНА ПРО УНІКАЛЬНІСТЬ РИМСЬКОГО «JUSGENTIUM»

У Римській імперії право *jusgentium*, як частина римського права, регулювало відносини між римлянами та іноземцями, якими вважалися підкорені внаслідок загарбницьких війн різні народи. Згідно висловлювань відомого римського юриста Гая, *jusgentium*— «...це право, що між усіма людьми встановлене природним розумом, застосовується і захищається однаково у всіх народів і називається правом загальним для всіх народів, воно є, начебто, спільним для усіх народів. Таким чином, і римський народ користується частково своїм власним правом (*juscivile*), а частково правом, спільним для всіх людей». [1, с. 495]

Отже, римське *jusgentium* мало на меті утримати народи під римським правопорядком, традиційне міжнародне право (європейське право цивілізованих націй) має також на меті встановити європейський міжнародний баланс сил, тобто стан політичної рівноваги в міжнародних відносинах.

Дослідники стародавнього міжнародного права доводять, що «для більшості держав античного періоду принцип балансу сил був зрозумілим і часто застосовувався на практиці. У Стародавньому Китаї досить часто утворювалися різні об'єднання князівств з чітко вираженою метою протидії державам, які переважали своєю могутністю, щоб запобігти можливій агресії з їхнього боку і створити засоби захисту слабких об'єднань». [2, с. 101] В стародавні часи «великі правителі не знали терміну «баланс сил», але діяли так, ніби він їм був відомий..., перебуваючи між собою у всесторонній збалансованості». [3, с. 231]

На думку К. Філіпсона, політика балансування силою була властива всім грецьким державам і стабільно впливала на створення об'єднань, ліг, союзів і конфедерацій, що врешті призвело до появи міжнародного права в Стародавній Греції. «У зв'язку ж із римською історією, ...і навіть у взаємовідносинах між різними державами ранньої Італії ми не знаходимо такої ясної маніфестації принципу балансу сил як це бачимо у випадку грецьких общин», що і призвело дещо до зниження ролі міжнародного права і зростання ролі сили. [4, с. 59]

Римське право народів ґрунтувалося на відомій тріаді Гая: особи, речі, дії. Багато в чому цей поділ вплинув на тлумачення європейського міжнародного права, де розглядали також «тріаду» – держави, об'єкти міжнародного права, міжнародні правовідносини. У сучасному міжнародному праві ця тріада дещо видозмінюється – людське суспільство, інтереси цього суспільства, верховенство права. [4, с. 365]

Власне тому перші систематизації міжнародного права поділяли його на три частини. Е. де Ваттель, користуючись прийомами Гая, поділяв його на держави (особи), відносини між державами (речі), війна (дії). Після Е. де Ваттеля Гефтер повернувся до розбудови системи міжнародного права за зразком тріади з римського права: «особи», «речі», «дії». Першим змінив такий підхід Г. Гроцій, видатний голландський мислитель, у праці «Про право війни і миру» розподіливши акценти відповідно – на право війни та миру.

Набагато пізніше римське право народів *jus gentium* зазнало глибокої трансформації: його сприймали згодом як вираз всеосяжного правопорядку, що містить сукупність прав і обов'язків між державами та іншими суверенними об'єднаннями. [5, с. 41]

Була поширена думка, що міжнародне право з'являється тоді, коли народи, вступаючи у взаємовідносини, досягають досить високого рівня цивілізації. [4, с. 24] Можна прийти до висновку, що у «дикунів» та «варварів» (до них відносили народи докласичного періоду) міжнародного права як такого не було, проте існував постійний стан війни і ворожості. Тому одна з версій виникнення міжнародного права має європейсько-християнське походження, яке підтверджується наступними чинниками: успадкування правосвідомості античного Риму; вищий рівень культури; досконала релігійна система.

Безумовно, свій внесок у формування міжнародного права в античності внесли давньоримські вожді племен у дохристиянські часи, що засвідчує практика укладання договорів між племенами, приносячи при цьому жертву богам, видання порушників міжнародного договору іншій стороні, формалізм та відповідна процедура оголошення війни, укладання поточних угод. Відомі давньоримські звичаї і норми гостинності мають свого попередника в грецькій проксенії. На думку одного з істориків міжнародного права Дж. Хосака «Виникнення права народів... пов'язане із соціальною природою і потребами людини». [6, с. 64]

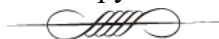
Його погляди підтримані іншим вченим О. Ніппольдом, який вважав «за сорок століть до Ісуса Христа вже існувала досить повна і добре розвинута система міжнародного права... Це право, яке існувало в усі часи і в надрах усіх цивілізацій, воно не є надбанням ані нашого часу, ані нашої культури». [7, с. 65] Згаданий вчений вважає міжнародне право «міжчасовим», оскільки воно належить усім історичним епохам, але при цьому зберігає свої характерні риси від античності до сучасності.

Найбільш відчутну зміну у становленні міжнародного суспільства внесло християнство, зароджене та сформоване у Римській імперії. У 313 році н.е. завдяки проголошеному Міланському едикту християнство здобуло однаковий статус з іншими релігіями. 28 лютого 380 року в Солуні останній великий імператор Теодосій (378-395 рр.) видав едикт *Cunctos populos*, за яким християнство офіційно оголошено державною релігією Римської імперії. [8, с. 66] Згідно прийнятих канонів нова релігія вчила, що всі люди вільні і рівні за своєю природою, оскільки всі створені Богом, тому на всіх лежить Боже благословення. З самого початку вплив християнства здійснювався на ті міжнародно-правові інституції та норми, що стосувалися дотримання даного слова, засудження агресивних війн, захист цивільного населення під час конфліктів, гуманізація війн тощо. [9, с. 14]

Міжнародне право у «сучасному» розумінні можна вважати творінням нового часу. Формування стійких правил у дипломатичній та консульській службі, набуття територій, вирішення спорів нейтральними інституціями, а також питання, які стосуються форм і способів ведення війни, тісно пов'язані з появою територіальних держав у континентальній Європі. Поняття повноцінної, необмеженої зовнішніми умовами влади відіграє суттєву роль для формування міжнародного права як координаційного правопорядку незалежних суверенних об'єднань.

Література:

1. Гай. Інституції (вибрані фрагменти). // Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник./О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов/ – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
2. Phillipson C. The International Law and Custom of ancient Greece and Rome. Vol.II. Macmillan and Co. Limited. London, 1911. – P. 101.
3. Cohen R., Westbrook R. Conclusion: The Beginnings of International Relations. In: Amarna Diplomacy. The Beginnings of International Relations. Ed.by R. Cohen and R. Westbrook. Baltimore and London. The Johns Hopkins University Press, 2000. P. 231.
4. Буткевич О.В. Історія міжнародного права: підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2013. 416с.
5. Матіас Гердеген. Міжнародне право / Пер. з німецької. К.: «К.І.С.», 2011. 516 с.
6. Hosack J. The rise and growth of the law of nations, as established by general usage and by treaties, from the earliest time to the treaty of Utrecht. London, 1882. P. 1.
7. Nippold O. Le Developpment Historique du Droit International depuis le congress de Vienne. Recueil de Cours. 1924. Tome 2 de la collection. Paris, 1925. P. 5-7.
8. О.д-р Іван Хома. Нарис історії Вселенської Церкви. Український Католицький Університет Св. Климента Папи. Том.74. Львів: Стрім, 1995. 302 с.
9. Тускоз Жан. Міжнародне право: Підручник. Пер. з франц. К.: "АртЕк", 1998. 416 с.

Кафедра публічного управління та адміністрування

Баяк Микола Іванович,

*доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат наук з державного управління*

РИЗИКИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

Становлення України незалежної, суверенної держави засвідчує про наявність комплексу різнорівневих, багатогалузевих проблем, потреби своєчасного їх вирішення у внутрішній і зовнішній політиці, подолання відповідних ризиків у національній безпеці.

Значна їх частина стосується гуманітарної сфери. Загрози у гуманітарній безпеці України зумовлені багатьма взаємопов'язаними чинниками. До їх числа можна віднести: недостатньо послідовні процеси набуття української національної ідентичності; розвій громадянського суспільства за культурно-мовною, ідеологічними ознаками, в окремих випадках і їх поляризація за територіями; міжетнічні та міжконфесійні тертя і конфлікти; недовіра до влади; аполітичність, пасивність населення; низький рівень поінформованості та ін.

Проведений аналіз засвідчує, що важливими пріоритетами у вирішенні цих питань виступає освіта, культура, становлення та їх розвиток. Вивчення проблем становлення національних культурно-освітніх закладів, подолання інформаційних загроз у різні історичні періоди української державності є нагальною потребою для безпечного розвитку сучасного суспільства.

Концептуальні засади політики, проблеми становлення національно-культурних закладів, інформаційних засобів, їх вплив на подолання загроз для національної безпеки української державності були предметом наукових досліджень ряду вчених, зокрема: Г.Ситника, В. Горбуліна, Л. Чупрія, П. Гай-Нижника, В. Пироженко, С. Кіндзерського, О. Завальнюка, С. Пастернака, С. Сірополка та багатьох інших.

В Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. були наявні всі суперечності епохи. У цей період посилилась залежність України від великих закордонних капіталістичних об'єднань та фінансової олігархії. Україна стала колонією не тільки російського царату, а й західних монополістів, які привласнювали 75 % її загального національного доходу. У цих умовах в духовній сфері розгортається гостра боротьба х питань характеру української культури, шляхів її розвитку. Револьюційні події 1917–1920 рр. стали насправді переломними, знаковими в історії української державності.

У 1917 році розроблявся й одночасно втілювався план широкої націоналізації народної освіти. 26 червня 1917 р. Генеральний секретар освіти І. Стешенко – педагог, громадсько-політичний діячі, літературознавець, письменник, фундатор і голова Товариства шкільної освіти підписав циркуляр для інспекторів вищих, початкових, торговельних та інших шкіл України про розвиток національної школи і про необхідність запровадження в школах курсу українознавства, організацію при школах українських бібліотек тощо.

Розпорядженням від 29 серпня 1918 р. у нижчих початкових школах національних меншин вводилось щотижневе чотиригодинне викладання української мови і літератури, історії та географії України. Українознавчі предмети були обов'язковими й у вищих початкових і середніх школах [1, с.1]. В учительських семінаріях крім спеціальних педагогічних предметів рекомендувалися богослов'я, українська та російська мови, арифметика, музика і малювання [2, арк. 36]. Влітку 1919 року Рада Народних Міністрів прийняла закон «Про перетворення шкіл духовного відомства» (всі духовні школи, хлоп'ячі й дівочі, та перші чотири класи духовної семінарії) у загальноосвітні і підпорядкування їх Міністерству освіти [3, с. 44]. Крім того, Міністерство освіти наполегливо працювало над втіленням у життя закону від 1 січня 1919 р., згідно з яким українська мова була визначена як державна. Так, наказом Міністерства освіти від 27 серпня 1919 р. Кам'янець-Подільська хлоп'яча російська гімназія об'єднувалася з українською гімназією імені С. Руданського.

Гострою проблемою освіти стало викладання іноземних мов. Саме цьому питанню було приділено особливу увагу на зібранні педагогічної ради Городоцької вищої початкової школи, яке відбулося 6 листопада 1918 р. Педагогічна рада ухвалила: «Навчання чужих мов ввести в школі негайно, щоб задовольнити бажання і вимоги батьків дітей, а також припинити перехід учнів в польську реальну школу, який в останні часи значно збільшився тільки через те, що в польській школі викладаються чужі мови».

Серед національних меншин Поділля початку ХХ ст. друге місце за чисельністю (після євреїв) займали поляки. У подільській губернії їх проживало 89 839 осіб, або 3,1 % всього населення [5, с.28]. Проте державної підтримки національно-культурного й соціального розвитку поляків не існувало, тому ця проблема залишалась відкритою. Варто відзначити, що на березень 1917 року в Подільській губернії функціонувало 34 парафіяльних і початкових польських шкіл, в яких навчалось 2 262 дітей [6, с.111].

Слід відмітити, що процес національного і духовного відродження в Україні супроводжувався появою, розвитком різноманітних інституцій, зокрема та функціонуванням різноманітних культурних, творчих об'єднань, товариств, спілок. У червні 1918 році, наприклад, розпочав діяти національний хор Кам'янця-Подільського, діяльність якого стала яскравою сторінкою у культурно-мистецькому житті тогочасного Поділля. Ідея створення подібних формувань належала представнику музичного відділу при Міністерстві освіти України О. К. Приходьку [7, с. 215], а також композитору К. Стеценку.

Відомим мистецьким колективом на Поділлі в 1919 році був державний Народний театр під керівництвом М. Садовського, що базувався в місті Кам'янці-Подільському. Актори цього театру докладали великих зусиль, щоб налагодити культурно-мистецьке життя в місті, підняти бойовий дух вояків УНР і навіть надавали їм посильну матеріальну допомогу [8, с. 2].

Національно-культурному відродженню в період УНР значною мірою сприяла діяльність газет і журналів. Від видавничо-інформаційної, публіцистичної діяльності в значній мірі залежало вирішення найважливіших ідеологічних, політичних, економічних, воєнних, культурно-освітніх та інших завдань національно-культурного відродження, якими стали: роз'яснення серед населення офіційних документів і відомостей центральних і місцевих органів влади; аналізування стану справ в різних галузях і сферах, регіонах, населених пунктах, на фронті; пропаганда позитивного досвіду; політична агітація і пропаганда ідей та завдань УНР тощо; поширення політичних, економічних знань, відомостей з питань освіти, культури, релігії, міжнаціональних відносин; забезпечення новими українськими підручниками, посібниками, зошитами, популярними українськими читаннями, книжками для освіти народу; видання наукової, технічної, методичної, художньої літератури, плакатів, копій картин та ін.; реалізації важливого принципу демократичного суспільства – свободи слова громадян, взаємного діалогу влади і населення на сторінках преси; популяризація УНР на міжнародній арені, роз'яснення її зовнішньої і внутрішньої політики серед зарубіжних країн; піднесення соціальної активності широких мас, залучення їх до участі у вирішенні нагальних питань державного і місцевого життя.

У цей час в УНР виходили газети «Боротьба», «Визволення», «Вісник Української Народної Республіки», «Галицький голос», «Громада», «Наш шлях», «Новий шлях», «Новини Української Народної Республіки», «Подольська жизнь», «Подольский край», «Стрілецька думка», «Трудова громада», «Трудовий шлях», «Українське слово», «Український стрілець», «Шлях» та ін. [9, с. 353–397]. Значною подією стало видання двотомного «російсько-українського словника», підготовленого кам'янецькими просвітянами С. Іваницьким та Ф. Шумлянським. Його надруковано коштом Подільської губернської народної управи, яка й подарувала 25 примірників університетській книгозбірні.

Зусиллями ректора І. Огієнка та викладацького складу в 1919–1920 рр. побачили світ 5 томів «Записок Кам'янець-Подільського державного українського університету». У них друкувалися окремі лекційні курси й уривки з посібників та підручників, які надалі виходили окремими виданнями [10, с. 97].

Заклад був незаперечним лідером серед вищих шкіл України щодо творення власної періодики, так необхідної для розвитку української науки, культури і духовності.

Опубліковані тексти Св. Письма, наукові і публіцистичні статті і замітки, літературні твори та інформаційні матеріали частково примножили науковий доробок українських вчених, розширили умови для подальшої українізації православної церкви, виявили літературні здібності обдарованої молоді, нарешті, стали важливим джерелом знань про функціонування українського університету, його структурних підрозділів, громадських організацій, а також про бібліографічний поступ.

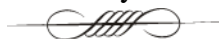
Відновлення незалежності України як ми бачимо створило передумови для формування цілісного національного інформаційного простору. В гуманітарній сфері були започатковані складні й неоднозначні трансформаційні процеси. Історичні періоди становлення української державності підтвердили що інформаційна безпека охоплює сфери мистецької культурно-просвітницької діяльності національний ринок друкованих ЗМІ, книговидання, інші культурно-мистецькі послуги, а також освіту, науку, діяльність структур громадянського суспільства.

Водночас існували чинники, які перешкоджали цьому процесу. Це перш за все – зросійщеність міського населення та сильний опір значної частини учителів середніх шкіл, неузгодженість у прийнятті рішень освітянським керівництвом з реальними можливостями галузі, низький рівень контролю за виконанням прийнятих рішень, відсутність у достатній кількості особливо на перших порах необхідних підручників та інших засобів навчання, неузгодженість дій державного керівництва з органами місцевої влади, небажання окремих керівників місцевого самоврядування виконувати рішення Міністерства освіти з питань українізації та їх надія на повернення старих порядків.

«Нація тільки тоді буде жити і розвиватися, коли кожне наступне покоління виховуватиметься в національному дусі на основі історичної правди. Адже якщо знищити духовну основу нації, вона перетвориться на бидло або групу бандитів, які вбиватимуть одне одного. Молоде покоління стає цинічним, не вірить в жодні ідеали. Це найгірше, що ми нароби́ли за роки незалежності України» [11].

Література:

1. Kam"yanets'-Podil's'kyy Derzhavnyy Ukrayins'kyy Universytet, vse misto Kam"yanets'-Podil's'kyy shchyro vitayut' dorohykh hostey // Svyato Podillya: Odnodnevna hazeta / Vydannya Podil's'koho ukrayins'koho tovarystva «Prosvita». 1918. 22 zhovtnya. S. 1.
2. F.2201. Ministerstvo osvity Ukrain'skoi Derzhavy, m. Kyiv.Op. 5. Spr. 1. Obizhchyk Ministerstva narodnoi osvity i mystetstva vid 5 serpnia 1918 r. za № 1709/16103. Ark. 36-36zv.
3. Seredni shkoly v Kam'ianets'-Podil's'komu poviti // Ukraina. 1920. 4 lypnia.
4. Z zhyttia "Prosvit"// Nash shliakh. 1920. Ch. 98. 20 travnia. S.7.
5. Zinchenko A. L. Blahovistia natsional'noho dukhu (Ukrains'ka Tserkva na Podilli v pershij tretyni XX st.). K. Osvita, 1993. 256 s.
6. Teliachyj Yu. V. (2000). Reforma ukrains'koi zahal'noosvitn'oi shkoly v roky natsional'no-demokratychnoi revoliutsii (1917–1920 rr.) : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Chernivtsi. 213 ark.
7. Baiuk M. I. (1999) Osvitn'o-prosvitnyts'ki peretvorennia na Podilli v 1918–1920 rr. // Malovidomi imena, podii, fakty. Vyp. 9. Istoriia Ukrainy. K. : Ridnyj kraj. S. 215–223.
8. Semchyshyn M. (1993) Tysiacha rokiv ukrains'koi kul'tury. Istorychnyj ohliad kul'turnoho protsesu. 2-he vyd. K. : Druha ruka, Feniks. 550 s.
9. Zaval'niuk O.M., Teliachyj Yu.V. (2001) Budivnytstvo ukrains'koi zahal'noosvitn'oi shkoly v roky natsional'no-demokratychnoi revoliutsii (1917–1920): [Istorychnyj narys]. Kam'ianets'-Podil's'kyj : Abetka-NOVA. 212 s.
10. Zaval'niuk O. M. (1996) I.I. Ohiienko i Kam'ianets'-Podil's'kyj derzhavnyy ukrains'kyj universytet (1918–1920) // Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu. T. 2. Kam'ianets'-Podil's'kyj. S. 96–99.
11. Briukhovets'kyj V. (2004). Problemy suchasnoi osvity // Vysokyj zamok. 22 kvitnia.

*Гаман Тетяна Василівна,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат наук з державного управління, доцент*

HR І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Реформа децентралізації є однією з найбільш важливих і найбільш складних реформ, які впроваджуються в Україні. Сьогодні держава перебуває на завершальному, найвідповідальнішому етапі реформи місцевого самоврядування і на старті динамічного сталого розвитку громад і районів на новій територіальній основі. Тому не втрачає свої актуальності проблематика фаховості й компетентності, готовності до змін та постійного професійного розвитку представників системи місцевого самоврядування. А навчання й підвищення кваліфікації є однією зі складових управління персоналом (HR). У процесі децентралізації, органи місцевого самоврядування разом з отриманням бюджетних преференцій та управлінських повноважень взяли на себе складне завдання та відповідальність за створення ефективного управління системою освіти в своїх громадах, освітою дорослих - представників системи місцевого самоврядування - в тому числі.

Понад 28 років у Хмельницькій області діє Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій (далі Центр ППК), який залишається на сьогодні єдиним державним закладом післядипломної освіти, що виконує функції навчального та методичного забезпечення підвищення кваліфікації управлінських кадрів регіону та депутатів місцевих рад. Досвід діяльності цього закладу освіти відображено у публікації.

З січня 2019 року Хмельницький центр ППК, першим в Україні, не отримує фінансування з обласного бюджету на підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування й депутатів місцевих рад. Зумовлено це було швидким процесом децентралізації - Хмельницька область займала перші позиції у впровадженні реформи. За ініціативи обласної державної адміністрації та обласної ради Центр ППК проводив інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо реформи - протягом квітня 2014 - жовтня 2015 рр. різними формами навчання було охоплено 85% посадових осіб місцевого самоврядування і 60% депутатів місцевих рад області. Результат - на початок 2016 року було створено 22 об'єднані територіальні громади. У 2015-2018 роках на базі Центру ППК підвищили кваліфікацію 9704 представника місцевого самоврядування області.

Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» чітко зазначає, що одним із основних обов'язків посадових осіб місцевого самоврядування є постійне вдосконалення організації своєї роботи, підвищення професійної кваліфікації [1]. У постанові КМУ від 6 лютого 2019 р. № 106 «Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад» пропонується «рекомендувати органам місцевого самоврядування під час складання і затвердження відповідних місцевих бюджетів передбачати починаючи з 2020 року видатки на підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування у розмірі не менше ніж 2 відсотки фонду оплати праці» [2]. Як запропонований механізм запустили в дію?

Цією ж постановою КМУ визначається і провайдер - суб'єкт надання освітніх послуг у сфері професійного навчання. Ним може бути - фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація будь-якої форми власності), що провадить освітню діяльність, міжнародні та іноземні установи, організації, які реалізують відповідні програми, проекти міжнародної технічної допомоги. У великій кількості провайдерів для регіональних Центрів ППК важливо не втратити свої позиції й шукати нові форми роботи. Ринок диктує свої умови і Хмельницький центр ППК доводить, що перемагає той, хто готовий до змін.

Як навчати посадових осіб місцевого самоврядування на договірних засадах, щоб кожна громада платила за своїх набувачів освітніх послуг? Новацією стало те, що формування груп для підвищення кваліфікації здійснюється за обраною темою Програми підвищення кваліфікації, а не за категорію службовців. Покроковий досвід Хмельницького центру:

- планування на навчальний рік розпочинається восени попереднього – письмове звернення до міських, селищних, сільських голів щодо необхідності прийняття Програми професійного розвитку представників системи місцевого самоврядування і закладання коштів на навчання й підвищення кваліфікації на наступний бюджетний рік;
- інформування потенційних замовників навчання про можливу/орієнтовну вартість навчання одного слухача у наступному календарному році за різними видами і тривалістю Програм підвищення кваліфікації;
- вивчення потреб щодо тематики підвищення кваліфікації; узагальнення отриманих відповідей й формування переліку спеціальних короткострокових Програм підвищення кваліфікації (10-15 найзатребуваніших і актуальних) відповідно до визначених представниками громад проблематики плюс професійні програми;
- підписання Договору про надання освітніх послуг з кожною громадою (міською, селищною, сільською об'єднаною територіальною громадою). Відповідно до потреб кожної громади формується замовлення й складається окремий кошторис;
- розроблення програм підвищення кваліфікації та їх погодження із замовниками навчання;
- організація й проведення навчання; вручення учасникам навчання сертифікату про підвищення кваліфікації та акту виконаних робіт; отримання коштів за наданні освітні послуги від замовників навчання та актів виконаних робіт.

Перший рік навчання посадових осіб місцевого самоврядування на договірних засадах був зовсім непростим, що було зумовлено і відсутністю нормативно-правової бази, напрацьованих механізмів і розгубленістю замовників навчання в кількості нових і різних провайдерів. Хмельницький центр ППК став першим (і єдиним, станом на 23 квітня 2020 р.) центром в Україні, який прийняв ринкові умови роботи з органами місцевого самоврядування і довів, що досвід, пошук надійних партнерів і наполеглива щоденна робота є гарантією надання якісних освітніх послуг. В свою чергу від рівня професійної компетентності представників системи місцевого самоврядування залежить і впровадження реформ.

Література:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
2. Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: Постанова КМУ від 6 лютого 2019 р. № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-%D0%BF>.

Ковтун Ірина Броніславівна,

проректор з нормативного та науково-методичного забезпечення,

доцент кафедри публічного управління та адміністрування

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат наук з державного управління, доцент

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

В Україні, як пострадянській країні, нажаль майже відсутні сучасні напрацювання у сфері застосування демократичних процедур участі громадськості у вирішенні публічних

справ. Наразі зберігається традиція повного перекладення усієї відповідальності за розробку, прийняття та реалізацію управлінських рішень на владу, а переважна більшість громадян, обравши відповідні органи та посадові особи, повністю знімають із себе відповідальність за їхні подальші дії. Проте проблеми сьогодення, наприклад дотримання правил карантину, масові лісові пожежі, спричинені несвідомою поведінкою громадян та ін., вимагають цілеспрямованого розвитку громадянського суспільства, у тому числі інструментів партисипативної демократії, коли громадяни беруть участь у процесі обговорення, прийняття та виконання публічно управлінських рішень. Громадянське суспільство будується на взаємній довірі та відповідальності влади перед громадянами і навпаки. Саме це стає своєрідним фундаментом соціальної правової демократичної держави, необхідною умовою ефективною реалізації реформ, яких сьогодні потребує наша держава.

Співробітництво й партнерство громадськості з владними структурами дає змогу знаходити нові ідеї, можливості та ресурси для розв'язання тих чи інших суспільно важливих проблем. Наявність активного й потужного громадянського суспільства, що діє спільно з владою, посилює його демократичні засади, зміцнює роль громадськості у творенні та реалізації державної політики.

Під партисипативною демократією розуміють легітимні форми безпосередньої участі громадян у публічному житті, які дають змогу у подальшому забезпечувати вирішення питань і розв'язання проблем місцевого та загальнодержавного значення шляхом їх публічного обговорення, узгодження, винесення на публічні слухання та/або голосування тощо. Тільки через активну участь у суспільних процесах у людей формуються відповідні цінності, відповідальна поведінка щодо необхідності її участі в громадському житті.

У процесі децентралізації надзвичайної важливості набувають заходи, спрямовані на забезпечення дієздатності територіальних громад, розвиток місцевої партисипативної демократії, створення правового та організаційного підґрунтя для розширення можливостей безпосередньої участі членів громад у вирішенні питань місцевого значення[1]. Найважливішими формами безпосередньої демократії наразі є: загальні збори громадян, громадські консультації, місцеві ініціативи, органи самоорганізації населення. Убачається необхідним запроваджувати й інші форми та інструменти (зокрема інноваційні) партисипативної демократії та залучення громадян до суспільно-політичного життя на місцевому рівні. Це потребує розвитку національного законодавства, зокрема щодо місцевих референдумів, вивчення, узагальнення та поширення кращих зарубіжних та вітчизняних практик партисипативної демократії на місцевому рівні тощо.

Наразі бюджетування за участі громадян стає тим механізмом, розвиток якого в Україні, на нашу думку, призведе до підвищення прозорості управління публічними фінансами та посилить ефективність діяльності місцевих органів влади. До того ж існуюча успішна міжнародна практика та вже власні напрацьовані громадами механізми мають дати можливість Україні вийти з ситуації громадської недовіри, в якій вона на сьогодні знаходиться. Основною вигодою і водночас основним завданням партисипаторного бюджету є залучення громадян у публічні справи та підвищення активності мешканців громади на місцевому рівні.

Вважаємо, що перелік основних форм партисипативної демократії на місцевому рівні має бути встановлений на конституційному рівні, що створить додаткові конституційні гарантії їх реалізації. Разом з цим такий перелік не повинен бути вичерпним, громади повинні мати можливість впроваджувати й інші, додаткові форми безпосереднього вирішення питань місцевого значення. Визначальна роль у створенні правових механізмів забезпечення місцевої партисипативної демократії належить статуту територіальної громади, у якому з урахуванням особливостей громади можна закріпити таку модель участі населення у вирішенні питань місцевого значення, яка б охоплювала всі населені пункти територіальної громади.

Також сприятиме розвитку партисипації на місцевому рівні використання інструментів цифрової демократії. А це потребує врахування існуючого стану демократичних процесів, довіри до існуючих владних інституцій, готовності до взаємодії

влади та громадян, впровадження цифрових технологій та наявності належних цифрових компетенцій.

Таким чином, сучасне українське суспільство переживає процес зміни взаємовідносин між громадянами та органами влади. У цьому процесі принципово важливо відійти від розуміння ролі громадянина як пасивної сторони цих відносин, а вбачати в його діяльності передусім активного суб'єкта творення, легітимації та трансформації громадських та суспільно-політичних, в тому числі владних, структур.

Література:

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

Коруняк Андрій Володимирович,
*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СТАРОСТИ ЯК НОВОЇ ПОСАДОВОЇ ОСОБИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

З метою представлення інтересів всіх жителів старостинського округу (далі – СО) в об'єднаній територіальній громаді (далі - ОТГ) в рамках реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні законодавцем були внесені зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі - Закон) та включено до системи місцевого самоврядування нову посадову особу – старосту, яка є виборною посадовою особою місцевого самоврядування і здійснює свої повноваження на постійній основі [3].

Ч. 1 ст. 54-1 Закону визначає основні повноваженнями старости [3], які умовно можна класифікувати за наступними критеріями:

- 1) повноваження, спрямованні на забезпечення прав та інтересів жителів старостинського округу;
- 2) повноваження, спрямованні на забезпечення роботи сільської, селищної чи міської ради та її виконавчих органів;
- 3) контролюючі повноваження.

Якщо повноваження старости, передбаченні п.п. 1-12 ч. 1 ст. 54-1 Закону, прописані чітко, хоча і викликають багато запитань у науковців, то справжнім предметом для дискусії стали положення п. 13 ч. 1 ст. 54-1 Закону, згідно з яким староста може здійснювати інші повноваження визначені вищезазначеним законом та іншими законами [3]. З цього випливає, що староста має як повноваження визначені державою, які закріплені в Законі, так і повноваження, якими наділяє його відповідна рада. Ці повноваження мають бути чітко прописані в Положенні про старосту.

Одним із найактуальніших питань для органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) є уповноваження старости на вчинення нотаріальних дій. Ст. 37 Закону України «Про нотаріат» визначає перелік нотаріальних дій, які вчиняються посадовими особами місцевого самоврядування. Згідно ч. 1 зазначеної статті такі нотаріальні дії вчиняються у сільських населених пунктах уповноваженими на це посадовими особами ОМС [4].

Аналізуючи положення ст. 37 Закону України «Про нотаріат» можна зробити такі висновки:

- для того, щоб староста міг вчинити визначені нотаріальні дії, відповідна рада має уповноважити його на це рішенням сесії;
- уповноважити на вчинення нотаріальних дій можна лише старосту сільського населеного пункту. Відповідно до Положення про порядок вирішення питань

адміністративно-територіального устрою Української РСР, затвердженого Указом Президії Верховної ради Української РСР від 12.03.1981 №1654-Х, до міських населених пунктів належать міста республіканського, обласного, районного підпорядкування і селища міського типу, до сільських - села і селища незалежно від їх адміністративної підпорядкованості [1]. Таким чином, уповноважувати старосту селища міського типу на вчинення нотаріальних дій не можна.

Необхідно звернути увагу на норми, передбаченні п.п. 6,7 ч. 1 ст. 37 Закону України «Про нотаріат». Згідно із ними посадові особи місцевого самоврядування видають свідоцтва про право на спадщину та видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя [4]. У цьому випадку старостам необхідно керуватися положеннями ч. 2 цієї статті, згідно із якою дії, передбачені п.п. 6 і 7 ч. 1 цієї статті, вчиняють уповноважені посадові особи місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України, та склали іспит із спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України [4]. Таким чином, без дотримання зазначених вимог староста ні в якому разі не може вчиняти нотаріальні дії, передбаченні п.п. 6,7 ч. 1 ст. 37 Закону України «Про нотаріат».

Справжньою проблемою під час уповноваження старост на вчинення нотаріальних дій є те, що чинне законодавство України не визначає жодних вимог щодо освіти та досвіду роботи до осіб, які мають намір обиратися старостами. Вчинення нотаріальних дій некомпетентною особою, яка не має відповідної освіти та досвіду роботи може призвести до вкрай негативних наслідків як для посадової особи, так і для отримувача таких послуг. А тому, на нашу думку, відповідні вимоги слід передбачити не лише до осіб, які вчинятимуть нотаріальні дії, передбаченні п.п. 6,7 ч. 1 ст. 37 Закону України «Про нотаріат», а й для всього переліку нотаріальних дій, які можуть вчиняти посадові особи місцевого самоврядування.

Дискусійним є питання щодо повноважень старост в сфері реєстрації актів цивільного стану. На думку Л. Федченко уповноважувати старосту на здійснення повноважень щодо реєстрації актів цивільного стану має виконавчий комітет відповідної ради, тим більше, що староста є членом виконавчого комітету ОТГ за посадою [5, с. 11]. Однак, згідно п.п. 3 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» - органами державної реєстрації актів цивільного стану є: виконавчі органи сільських, селищних і міських (крім міст обласного значення) рад [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 11 Закону виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи [3]. Тому, ми підтримуємо думку науковців, які вважають, що оскільки староста є виборною посадовою особою місцевого самоврядування, відповідна рада не може уповноважити його на здійснення повноважень в сфері реєстрації актів цивільного стану.

Також, часто в Положеннях про старосту ОТГ закріплюють повноваження, що стосуються контролю за закладами освіти, культури, охорони здоров'я та/чи дотримання працівниками цих закладів правил внутрішнього трудового розпорядку. На нашу думку, такі дії є серйозним порушенням з боку відповідних рад, оскільки з аналізу норм чинного законодавства України випливає, що ці функції мають виконувати самі ОМС або керівники вищезазначених закладів.

Таким чином, під час прийняття рішення про уповноваження старости на виконання тих чи інших обов'язків чи закріплення певних повноважень в Положенні про старосту, радам ОТГ необхідно чітко прописувати всі проблемні моменти із дотриманням норм чинного законодавства України, яке регулює відповідну сферу діяльності.

Література:

1. Положення про порядок вирішення питань адміністративно – територіального устрою Української РСР: Указ Президії Верховної ради Української РСР від 12.03.1981 року [Електронний ресурс]: – Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654-10>.
2. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01 липня 2010 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1993 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
5. Федченко Л. Акти цивільного стану: дотримуємося правил реєстрації. /Л. Федченко// Радник старости – 2016 – №2. – С. 11 – 18.

Маруцин Юрій Віталійович,
*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ПЕРЕДУМОВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ОТГ В УКРАЇНІ

За наслідком проведеного аналізу політики регіонального розвитку в Україні, що йде активним шляхом реформи децентралізації, ми можемо зробити проміжний висновок, що на даний час вона є розбалансованою. Окремі її складові відбуваються поза межами сфери українського законодавства. А це, в свою чергу, закладає нездорові основи для розподілу бюджетних коштів, веде до втрати ефективності освоєних коштів, ставить під сумнів саму законність виділення бюджетних асигнувань і, як підсумок, маємо картину з відсутністю загальнодержавного підходу у розвитку регіонів.

Тут ми погоджуємося з результатами аудиту ефективності використання коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад, викладеного у формі звіту Рахункової палати України [1]. Важливо відмітити, що цим документом встановлено, що центральні органи виконавчої влади (Міністерство розвитку громад і територій; Міністерство фінансів) та чимале коло новоутворених ОТГ не вжили всіх необхідних заходів для забезпечення ефективного освоєння у період 2017-2018 років вищезгаданого виду субвенційних вливань у місцеві бюджети. І знову ж тут на першому місці стоїть таке явище, як відсутність загальнодержавного підходу у розвитку регіонів.

2019 рік породжує предмет для розмови в контексті того, що держава фінансує свої регіони за 11 напрямками, в рамках яких здійснюються заходи та реалізуються проекти з інвестиційною складовою, особливістю яких є ремонти (капітальні, поточні), реконструкції та будівництво (нове та завершення довгобудів). Відповідно до згаданих напрямків держава визначила шість управителів цими грошовими потоками: Міністерство фінансів, Міністерство розвитку громад і територій, Міністерство соціальної політики, Міністерство молоді та спорту, Міністерство освіти і науки, Державне агентство автомобільних доріг. Ми вважаємо, що отут і закладається нюанс регіональної політики, адже згідно Положення про Міністерство розвитку громад і територій [2], Мінрегіон є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну регіональну політику, однак Кабінет Міністрів України не залучав його до погодження заходів і проектів (окрім затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на створення та ремонт існуючих спортивних комплексів при загальноосвітніх навчальних закладах усіх ступенів у 2019 році [3]).

Ми вважаємо, що такий підхід до розподілу субвенційних потоків у регіони є вкрай неефективним, адже замість зміцнення та об'єднання фінансового потенціалу в єдине ціле і

його розподіл на конкурсній основі через інструмент ДФРР в нас наявне розсіювання коштів головного кошторису країни. За великим рахунком, це показує, що в Україні немає цільної державної регіональної політики і заслуговує на те, щоб бути основним питанням порядку денного. Адже саме воно визначає ефективність використання коштів платників податків, що перерозподіляються через державний бюджет. Його вирішення сприятиме покращенню координації роботи на місцях, підвищить контроль за результатами освоєння згаданих коштів. Отож, ми пропонуємо для забезпечення підвищення ефективності та результативності використання коштів державного бюджету в порядку визначеному ч. 10 ст. 20 Бюджетного кодексу України провести огляд витрат державного бюджету в вищезгаданих нами сферах. А за результатом цього огляду прийняти рішення, що буде підставою для внесення відповідних пропозицій до проекту державного бюджету на плановий бюджетний період і до Бюджетної декларації. Обов'язкова умова – об'єднання асигнувань регіональної політики під егідою Міністерства розвитку громад та територій через Державний фонд регіонального розвитку.

Продовжуючи наше дослідження, ми також побачили, що нікотрий порядок виділення коштів згаданих субвенцій не містить в собі такого правила про врахування ще на початкових етапах подачі місцевих проектів наявного інфраструктурного стану відповідної території, крім Порядку та умов надання у 2019 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво мультифункціональних майданчиків для занять ігровими видами спорту, де п.5 визначено таку умову, як: незадовільний стан існуючих майданчиків [4].

В контексті нашого дослідження, ми відзначили, що на національному рівні відсутня єдина база відносно інфраструктурної системи об'єднаних територіальних громад, немає загальнодержавного підходу до визначення пріоритетності потреб розвитку територій. А тому ми пропонуємо Кабінету Міністрів України дати доручення Мінрегіону та Мінюсту доповнити Державний реєстр адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів інформацією про згаданий вище нами інфраструктурний стан відповідної громади. Також доцільно передбачити і потребу розвитку цієї інфраструктури та вказати конкретні проекти, визначені місцевими стратегіями розвитку ОТГ. Ми вважаємо, що такий вичерпний перелік змусить місцеву владу неухильно дотримуватися свого стратегічного вектору розвитку і не розпорошувати кошти на інші проекти.

Повертаючись до інформації Рахункової палати України, загалом у 2017-2018 роках використано 3,3 млрд грн субвенції з виділених із державного бюджету 3,4 млрд гривень. Водночас аудитом, проведеним у 13 областях на 37 об'єктах з касовими видатками в сумі 333,1 млн грн, встановлено фактів використання коштів з порушенням законодавства на суму 21,1 млн грн (у т. ч. із заподіянням шкоди (збитків) державі на суму 1,4 млн грн), неефективного використання – 16,0 млн грн, а також порушення законодавства з питань містобудівної діяльності, публічних закупівель і ведення бухгалтерського обліку на загальну суму 144,2 млн гривень [5]. У розрізі цієї частини, Постановою уряду від 29 січня 2020 р. № 38 вже внесено зміни до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на підтримку розвитку об'єднаних територіальних громад, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 200, зокрема, передбачено редакцію частини дев'ятої пункту 4 Порядку: «здійснення інших заходів, що сприяють забезпеченню населення якісними послугами та видатки на які можуть здійснюватися виключно у разі утворення економії коштів такої субвенції за результатами проведення процедур закупівель за іншими напрямками використання та/або фактично виконаних робіт» [6]. Ми, в свою чергу, пропонуємо розвинути згадані передумови модернізації інноваційного механізму державної підтримки розвитку ОТГ, зокрема, в напрямку нормотворчої діяльності та створити методіку, яка слугуватиме ранжиром для проектів місцевого розвитку та передбачатиме етапність виділення асигнувань з державного бюджету із пріоритетами для відбору проектів в ОТГ.

Література:

1. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Рахункової палати України. – Режим доступу: <https://cutt.ly/0ydMfLc>.
2. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197 [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верх. Ради України. – Режим доступу: <https://cutt.ly/nydMluc>.
3. Про затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на створення та ремонт існуючих спортивних комплексів при загальноосвітніх навчальних закладах усіх ступенів у 2019 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2019 р. № 493-р [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верх. Ради України. – Режим доступу: <https://cutt.ly/3ydMceT>.
4. Деякі питання надання у 2019 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво мультифункціональних майданчиків для занять ігровими видами спорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2019 р. № 571 [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верх. Ради України. – Режим доступу: <https://cutt.ly/2ydMQGm>.
5. Консолідація державного фінансування розвитку громад у одному ДФРР забезпечить єдність та ефективність регіональної політики держави [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Рахункової палати України. – Режим доступу: <https://cutt.ly/bydMIsv>.
6. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 200: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 січня 2020 р. № 38 [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верх. Ради України. – Режим доступу: <https://cutt.ly/3ydMGkw>.

Матвейчук Людмила Олександрівна,
*професор кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор наук з державного управління, доцент*

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ГРОМАДЯН – УМОВА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

На сьогодні, в Україні відбуваються цифровізація суспільства та економіки. При цьому, однією із головних умов цифровізації країни є цифрова грамотність населення.

За сучасних умов глобалізації кожному громадянину необхідний спектр компетенцій для формування відносин в різних сферах світу. Європейський парламент і Рада Європи в 2006 році затвердили Європейську довідкову рамку ключових компетентностей для навчання впродовж життя [4], де однією із компетенцій визначено – «навички роботи з цифровими носіями». В оновленому переліку ключових компетентностей 2018 року Європейським Союзом визначено такі компетентності як: 1) грамотність, 2) мовна компетентність, 3) математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії, 4) цифрова компетентність (Digital competence), 5) особиста, соціальна та навчальна компетентність, 6) громадянська компетентність, 7) підприємницька компетентність, 8) компетентність культурної обізнаності та самовираження [3]. Отже цифрова компетентність є одна із восьми основних компетенцій, якою має володіти сучасний європейський громадянин. Також, для розвитку всіх інших пріоритетів у сфері гармонізації цифрових ринків країн Європейського Союзу та Східного Партнерства, необхідною умовою вважається цифрова обізнаність її учасників.

У матеріалах інформаційно-аналітичного звіту, який підготовлено експертами проекту «Посилення участі громадськості у створенні та імплементації цифрового порядку денного України та гармонізації цифрових ринків з Європейського Союзу та країнами Східного Партнерства» окреслено першочергові рекомендації щодо розвитку цифрових навичок в Україні:

1. Розробити комплексну національну стратегію в області цифрових навичок і компетенцій в Україні, для чого створити відповідну міжгалузеву робочу групу, яка включала б представників всіх зацікавлених стейкхолдерів відповідної сфери.
2. Ініціювати створення Коаліції за цифрові навички і робочі місця в Україні на основі Коаліції за цифрові навички і робочі місця в ЄС. Найближчим часом започаткувати дискурс щодостворення відповідних структур.
3. Розробити перелік цифрових навичок і компетенцій для цільових аудиторій окремих галузей в Україні на базі фреймворка DigitalCompetence 2.1.
4. Розробити комплексну методологію для проведення досліджень ситуації в сфері розвитку цифрових навичок і компетенцій в Україні.
5. Забезпечити впровадження удосконаленої (на базі Eurostat) національної системи індикаторів розвитку цифрових навичок і компетенцій в національну систему статистики.
6. Провести незалежне дослідження рівня цифрових навичок у різних груп населення [2].

В Україні, на законодавчому рівні, функції, які стосуються цифрових навичок та компетенцій закріплені за міністерством цифрової трансформації, яке було створено у вересні 2019 року.

З метою визначення рівня володіння цифровими навичками населення України міністерством цифрової трансформації у 2019 році за методологією оцінки цифрових навичок, яка застосовується Європейською комісією, було проведено дослідження за індикатором цифрових навичок, де оцінювались чотири сфери компетенцій: інформаційні навички, комунікаційні навички, навички вирішення проблем, навички програмного забезпечення. За результатами дослідження з'ясовано, що 53% населення України знаходяться нижче позначки «середній (базовий) рівень»; 37,9% українців у віці 18–70 років мають цифрові навички на рівні нижче базового; 15,1% взагалі не володіють ними. Серед чотирьох компетенцій, які досліджувались, більш розвинуті комунікаційні та інформаційні цифрові навички, а загалом по Україні лише 25,5% населення мають навички в цих чотирьох категоріях.

На сьогодні в Україні реалізується проект Кабінету Міністрів України «Цифрова держава» – «Дія» (Держава і я) [1], ініційований Міністерством цифрової трансформації, який спрямований на підвищення цифрової грамотності громадян. Починаючи з 2020 року в рамках проекту реалізовано освітні серіали для різних категорій (новачків, державних службовців, вчителів, батьків, школярів).

Отже, для адаптації суспільства до світового цифрового середовища, яке постійно змінюється, необхідні відповідні знання. Тому розвиток та поглиблення цифрових навичок, стає однією з найважливіших умов використання переваг цифрового світу як для України, так і для інших країн світу.

Література:

1. Дія. Цифрова освіта. URL: <https://osvita.diiia.gov.ua>.
2. Проблеми та перспективи гармонізації цифрового ринку України з ринками ЄС та країн СхП : аналітичний звіт. URL: <https://cid.center/wp-content/uploads/2019/02/аналітичний-звіт-СхП.pdf>.
3. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7).
4. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. (2006/962/EC) // Official Journal of the European Union, 30.12.2006. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>.

Романова Валентина Василівна,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук, доцент

ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ: РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Ринок праці, як один із головних компонентів ринкової системи і невід’ємна складова розвитку реального сектора економіки, функціонує в складних соціально-економічних умовах, які склалися в Україні та, загалом, у світі. Формування та розвиток вітчизняного ринку праці відбувається у динамічному середовищі поглиблення глобальних суперечностей та протиріч, дестабілізації та соціальних потрясінь. Ситуація на ринку праці є неоднозначною, невизначеною і, в значній мірі, загрозливою, а рівень зайнятості населення та безробіття, міграційні процеси відображають стан економічного розвитку країни, який характеризується скороченням обсягів валового внутрішнього продукту, переважанням сировинних секторів, мінімізацією інтелектуального ресурсу, недовикористанням людського капіталу, низькою ціною праці в основних галузях національної економіки. Ситуація ускладнена також агресією Росії та тривалими військовими діями на сході України.

Стан ринку праці постійно змінюється, так за даними Державної служби статистики України, чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років у 2019 році, порівняно з 2018 роком, зросла на 217 тис. осіб та становила 16,6 млн осіб. Рівень зайнятості зріс з 57,1% до 58,2% населення відповідного віку. Зростання рівня зайнятості відбулося в усіх регіонах країни серед громадян майже всіх вікових груп, за винятком осіб віком 40-49 років. Чисельність громадян у віці 15-70 років, зайнятих у неформальному секторі економіки, у 2019 році, в порівнянні з 2018 роком, скоротилася на 81 тис. осіб та становила 3,5 млн. осіб. Серед зайнятих громадян у кожного п’ятого не були зареєстровані трудові відносини. Рівень безробіття (за методологією МОП) скоротився з 8,8% до 8,2% робочої сили. В той же час серед осіб віком 40-49 років рівень безробіття зріс з 7,7% до 8,4%, серед осіб 50-59 років – з 7,4% до 8,0%, серед молоді до 25 років цей показник становив 15,4% робочої сили відповідного віку (майже удвічі вище, ніж серед усього населення). Необхідно відмітити, що рівень безробіття в Україні залишається вищим за середній по країнах Європейського союзу, де цей показник знизився з 7,3% до 6,7%, зокрема серед молоді у віці до 25 років – з 15,2% до 14,4% робочої сили відповідного віку [1].

З початку 2020 року ключовим фактором впливу на функціонування ринку праці став COVID-19 у зв’язку з пандемією коронавірусної інфекції. ВІ-му і на початку II-го кварталу поточного року суттєво змінилася структура національного ринку праці. Через карантинні обмеження та зниження ділової активності в Європі стали масово повертатися в Україну трудові мігранти, за різними джерелами їх чисельність становить понад 2 млн. осіб. Зрозуміло, що ця ситуація посилила усі негативні фактори безробіття на внутрішньому ринку, де згідно офіційних даних масштаб прихованого безробіття під час карантину склав 11,7% від економічно активного населення. Теоретично, ці два мільйони можуть претендувати на 65 тисяч вакансій, які пропонує держава. За даними експертно-аналітичного центру рекрутингового порталу hh.ua | grc, якщо в 2019 році на одну вакансію припадало приблизно шість-вісім резюме, то в березні 2020 року показники зросли більш ніж у 2,5 рази [2]. В їх числі збільшилась кількість резюме керівників, топ-менеджерів, представників сфери виробництва, маркетологів, рекрутерів, HR-менеджерів. У свою чергу, дані Державного центру зайнятості свідчать, що станом на перше квітня поточного року було зареєстровано на третину менше вакансій, ніж на відповідну дату минулого року. Тобто, очевидним стає зростання конкуренції на ринку праці. З одного боку, конкуренція є позитивом для роботодавців, які тепер мають можливість вибирати працівників. З іншого боку, вона – негатив для працівників, оскільки роботодавці в умовах профіциту трудового потенціалу і різкого падіння доходів можуть пропонувати претендентам працевлаштування недостатньо вигідних умов, зокрема, і за нижчу зарплату, розмір якої в Україні і так невеликий. Поряд з цим, часткова зупинка економіки України через

карантинні заходи призводять до скорочень працівників та звільнень за власним бажанням. Результати опитування приблизно 100 компаній, проведеного аудиторською компанією Deloitte й Американською торговою палатою на предмет впливу коронавірусу на бізнес, показали, що 23% респондентів готові скоротити кожного десятого свого працівника[3]. Проблеми скорочення найбільше торкнулися таких сфер як туризм, готельно-ресторанний бізнес та івент-індустрія, є великий ризик і для галузей, пов'язаних з міжнародною торгівлею, оскільки світова рецесія матиме наслідком сплеск протекціонізму і спад експорту. Варто зазначити, що деякі інші сфери через карантинні заходи, навпаки, відчували гостру потребу в збільшенні чисельності працівників. За даними спеціалізованих сайтів з пошуку роботи, підвищився попит на профільних спеціалістів: кур'єрів, пакувальників, операторів служби підтримки, працівників онлайн-продажів, водіїв, медичних працівників, провізорів. Зберігається попит на спеціалістів сфери ІТ, фахівців із просування онлайн-контенту. З'явилися також деякі нові вакансії, а саме корпоративного вірусолога-контролера коронавірусу, фахівця з охорони праці та промислової безпеки, агента з продажу юридичних послуг для компаній, які постраждали від пандемії (антикризовий пакет), координаторів виїзду транспортних засобів. Загалом, ринок праці переповнений персоналом, а кількість підприємств, компаній, установ та організацій, які активно набирають працівників, - досить обмежена.

Зрозуміло, що такі тенденції на ринку праці є тимчасовими, але деякі і можуть зберегтися й після карантину. Як, загалом, пандемія коронавірусу та карантинні заходи в поєднанні з кризою в економіці вплинуть на зайнятість українців і, як будуть складатися відносини між працедавцями та найманими працівниками, наразі прогнозувати складно. Але, безсумнівно, проблем із безробіттям не уникнути. За розрахунками Уряду України на кінець 2020 року можливе збільшення його рівня з 8,1% до 9,4%. Немає відповіді і на те, скільки трудових мігрантів, які повернулися в Україну, залишаться і скільки знову виїде, адже як зазначає генеральний директор компанії з міжнародного працевлаштування Gremi Personal (Польща) Томаш Богдевич, третина українців, які виїхали з Польщі, вже у квітні поточного року виявили бажання повернутися назад[4]. Аналіз ситуації в обох країнах дає підстави зробити висновок, що для українців в найближчий час важливими будуть сигнали від української та польської влади, а також інших західних країн щодо можливостей працевлаштування. І напевно чи вибір буде на користь України, оскільки економічна ситуація в Україні не викликає оптимізму.

Очевидно, що сучасний ринок праці одночасно має бути адаптований до реалій внутрішнього ринку та чітко зорієнтований на тенденції функціонування глобального ринку. За інформацією ООН, у світі карантин торкнувся понад 3,3 млрд працюючих людей, тобто 81% робочої сили всього світу. Наразі, часу для того, щоб відсторонено спостерігати за поточною трансформацією ринку праці і чекати готових відповідей, немає. Потрібно швидко реагувати на наявні та ймовірні виклики і загрози. Тому влада, бізнес, приватні особи й суспільство повинні бути готовими до цілого ряду можливих і навіть мало ймовірних сценаріїв. Насамперед, держава вже має запропонувати комплексні програми і для заробітчан, і для вітчизняного бізнесу з метою хоча б часткового вирішення проблеми безробіття і покращення фінансового стану, пом'якшення ситуації на ринку праці, збереження й ефективного використання трудового потенціалу та зміцнення національної економіки. Необхідним є перегляд й удосконалення системи соціального захисту. В питанні працевлаштування та нейтралізації процесів безробіття доцільною є реалізація масштабних інфраструктурних проектів. Політика держави має бути спрямована на здійснення інвестицій в певні галузі, насамперед промисловості, на створення виробничих кластерів, орієнтованих на конкретні групи споживачів, переорієнтацію на виробництво і споживання української продукції, протекціонізм, підтримку і розвиток реального сектора економіки, вдосконалення системи освіти, збереження середнього класу населення. Враховуючи відчутні зміни клімату та дефіцит окремих видів природних ресурсів, необхідно орієнтуватися на створення нових робочих місць в таких сферах, як виробництво альтернативної енергії, нові технології, розробка нової продукції, переробка сміття і використання вторинних ресурсів.

В майбутньому специфіку функціонування ринку праці, на нашу думку, в більшій мірі визначатимуть не стільки глобальні тенденції, а те, як люди будуть реагувати на виклики і можливості, які вони несуть із собою, і, отже, неминучим має бути перегляд поглядів на допустимий рівень державного втручання щодо забезпечення балансу між сильною економікою та інтересами народу. А працездатне населення має бути зорієнтованим на безперервність освіти та необхідність перекваліфікації, на володіння навичками гнучкості, вирішення проблемних питань, вміння домовлятися і підлаштовуватися під нові організаційні зміни, на лідерські якості, креативність і новаторство. Стає очевидним, що для багатьох працездатних людей професійна мобільність, безперервна перепідготовка та зміна роботи стане основним способом зберегти зайнятість, досягти маневреності й принести користь собі та суспільству.

Література:

1. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці. Зайнятість та безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Робота в Києві, пошук персоналу і публікація вакансій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kiev.hh.ua/>.
3. Новини України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/karantin-i-rinok>.
4. В очікуванні українців: як пандемія змінила польський ринок. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/24/7109122/>.

Савицький Володимир Тадеушович,
*доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат наук з державного управління, доцент*

ЧИ СТАНДАРТНІ СТАНДАРТИ

Правове регулювання діяльності у сфері архівної справи та документаційного забезпечення управління в Україні здійснюється не лише законами, підзаконними нормативно-правовими актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, але й низкою державних стандартів України. Посилання на стандарти у разі потреби зазначаються в законах і підзаконних актах. У правотворчій діяльності Верховної Ради України існує усталена практика: у разі створення нових норм, цим же законом вносити відповідні зміни до інших, пов'язаних з ним законів, або зобов'язувати Кабінет Міністрів України, як правило, у місячний строк з дня опублікування закону підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів у відповідність із ним, а також привести свої нормативно-правові акти та забезпечити приведення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність з новим законом.

Як засвідчує практика, Кабінет Міністрів України та міністерства виконують такі вимоги законів щодо внесення змін до законів і приведення власних нормативно-правових актів у відповідність із законами. Однак, на прикладі унормування стандартами сфери архівної справи та діловодства можна припустити, що деякі інші центральні органи виконавчої влади не завжди приводять свої акти в актуальний стан, а міністерства, які спрямовують діяльність таких центральних органів виконавчої влади, неналежно контролюють виконання ними вимог законодавства.

Невідповідність чинних державних стандартів України законам і підзаконним нормативно-правовим актам спричиняє певні труднощі з їх дотриманням, перетворює їх з дієвих інструментів у формально існуючі акти.

До прикладу, національний стандарт України ДСТУ 2732-94 проіснував без змін у прийнятій первинній редакції протягом 10 років, аж до повної його заміни у 2004 році на стандарт ДСТУ 2732-2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» (далі – ДСТУ 2732-2004) (1), хоча потреба внесення змін до нього була у той період, є вона і зараз, адже ДСТУ 2732-2004 є чинним без внесення змін вже 16 років.

Явно застарілим, хоча чинним без внесення змін протягом понад 20 років, є державний стандарт України ДК 010-98 «Державний класифікатор управлінської документації» (далі – ДК 010-98) (2). Адже за час його чинності, особливо у зв'язку із запровадженням в управлінську діяльність електронного діловодства, очевидно появились нові види і уніфіковані форми документів, які практично використовуються в діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, але не внесені до переліків уніфікованих форм документів цього Класифікатора.

Детального аналізу потребує чинність окремих положень державного стандарту України ДСТУ 4163-2003 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів» (далі – ДСТУ 4163-2003) (3). За час його 17-річної чинності в первинній редакції цей стандарт без жодних змін існує вже при третій інструкції з діловодства, затвердженій Кабінетом Міністрів України. Він, маючи суперечливі положення, «пережив» Примірну інструкцію з діловодства у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади (1997 року) (далі – ПІД-97) (4), Типову інструкцію з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади (2011 року) (далі – ТІД-11) (5), існує в умовах чинності Типової інструкції з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади (2018 року) (далі – ТІД-18) (6), при наявності в ньому положень, що протирічать ТІД-18.

До прикладу, пункти 5.16 (про адресатів), 5.17 (про гриф затвердження), 5.18 (про резолюцію), 5.23 (про підпис) ДСТУ 4163-2003 протирічать відповідно пунктам 36, 37, 38, 48-55 ТІД-18. На жаль, формат тез не дозволяє розлого проаналізувати ці та інші розбіжності між ДСТУ 4163-2003 і ТІД-18.

Поряд з цим, в ДСТУ 4163-2003 є порушення її власних положень. Так, у п.5.17 цього стандарту подано приклад оформлення грифу затвердження документа

розпорядчим актом за зразком:	ЗАТВЕРДЖЕНО
цього стандарту виконано з порушенням цього пункту:	Наказ Держкомархіву..., а гриф затвердження
	ЗАТВЕРДЖЕНО
	наказом Держспоживстандарту України ...

Тобто маємо унікальну ситуацію – порушення стандарту при затвердженні самого стандарту.

В абзаці першому пункту 6.9 ДСТУ 4163-2003 встановлено, що загальний бланк містить, серед інших, реквізити 09 і 14 і дозволено у цьому бланку обмежувальні позначки для реквізитів 11, 12. Цим закладено кілька протиріч: 1) одночасна наявність реквізитів 09 і 14 недоречна, бо на реквізит 14 (місце складення або видання документа) вказує інформація реквізиту 09 (довідкові дані про організацію), у якому зазначено її місцезнаходження; 2) реквізит 14, серед інших, згідно з абзацом третім цього пункту, є характерним для бланка конкретного виду документа; 3) у разі наявності на загальному бланку реквізита 09 і обмежувальних позначок для реквізитів 11 (дата документа) і 12 (реєстраційний індекс документа), це, згідно з абзацом другим цього пункту, буде не загальний бланк, а бланк листа.

Ці та інші невідповідності підзаконним нормативно-правовим актам та внутрішні протирічливі положення існують в ДСТУ 4163-2003 з часу його затвердження, що ставить під сумнів його статус як стандарту (його стандартність).

Література:

1. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять [Електронний ресурс]: наказ Держспоживстандарту України від 28.05.2004 № 97. – Режим доступу: URL : [https://vn.court.gov.ua/userfiles/27_2732-2004\(1\).pdf](https://vn.court.gov.ua/userfiles/27_2732-2004(1).pdf).

2. Державний класифікатор управлінської документації ДК 010–98 [Електронний ресурс]: наказ Держстандарту України від 31.12.1998 № 1024. – Режим доступу: URL : <http://www.dilovy.org.ua/index.php?option>.
3. ДСТУ 4163-2003. Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів [Електронний ресурс]: наказ Держспоживстандарту України від 07.04.2003 № 55. – Режим доступу: URL : https://hrliga.com/docs/DSTU_4163-2003.htm.
4. Примірний інструкція з діловодства у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.1997 № 1153. – Режим доступу: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-97-%D0%BF>.
5. Типова інструкція з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1242. – Режим доступу: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1242-2011-%D0%BF>.
6. Типова інструкція з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55. – Режим доступу: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#n593>.

Щепанський Едуард Валерійович,
*професор кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук, доцент*

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Створення високоефективної і конкурентоспроможної туристичної галузі для регіонів є перспективним напрямом розвитку економіки. Підвищення рівня використання туристичного потенціалу потребує розробки стратегічних напрямів його реалізації з урахуванням фактичного стану сформованості та наявних ресурсів до використання. Потрібно брати до уваги також ситуацію навколишнього середовища з метою попередження негативного впливу на неї.

Умови прогресивного розвитку держави вимагають підвищення прогнозованості та ефективності розвитку сфери регіонального туризму. Одним із важелів вирішення цієї проблеми є підвищення рівня наукового забезпечення ефективного прийняття рішень та стратегічного планування.

Стратегічне планування полягає в розробленні стратегічних рішень, які передбачають постановку цілей і стратегій розвитку територій на довгострокову перспективу, реалізація яких забезпечує ефективне функціонування економіки та швидку адаптацію до змін умов зовнішнього середовища. Суб'єктом стратегічного планування розвитку туризму є безпосередньо органи управління туризмом, а також підприємства туризму. Об'єктом же виступають вся інфраструктура туризму, а також соціально-економічні процеси, що протікають в системі туризму. Стратегічне планування розвитку туризму в регіоні – це процес моделювання ефективної діяльності підприємств туризму на певний період функціонування зі встановленням цілей розвитку туризму в регіоні та їх змін в умовах невизначеності ринкового середовища, а також визначення способу реалізації цих цілей і завдань відповідно до ресурсних можливостей регіону [2].

Особливістю державної політики у сфері розвитку регіонального туризму є те, що її удосконалення одночасно входить до складу двох напрямків державної політики (рис. 1).

Тому її формалізація має ґрунтуватися на результатах формалізації кожної із зазначених державних політик із зумовленням потреби пошуку компромісних стратегічних рішень.

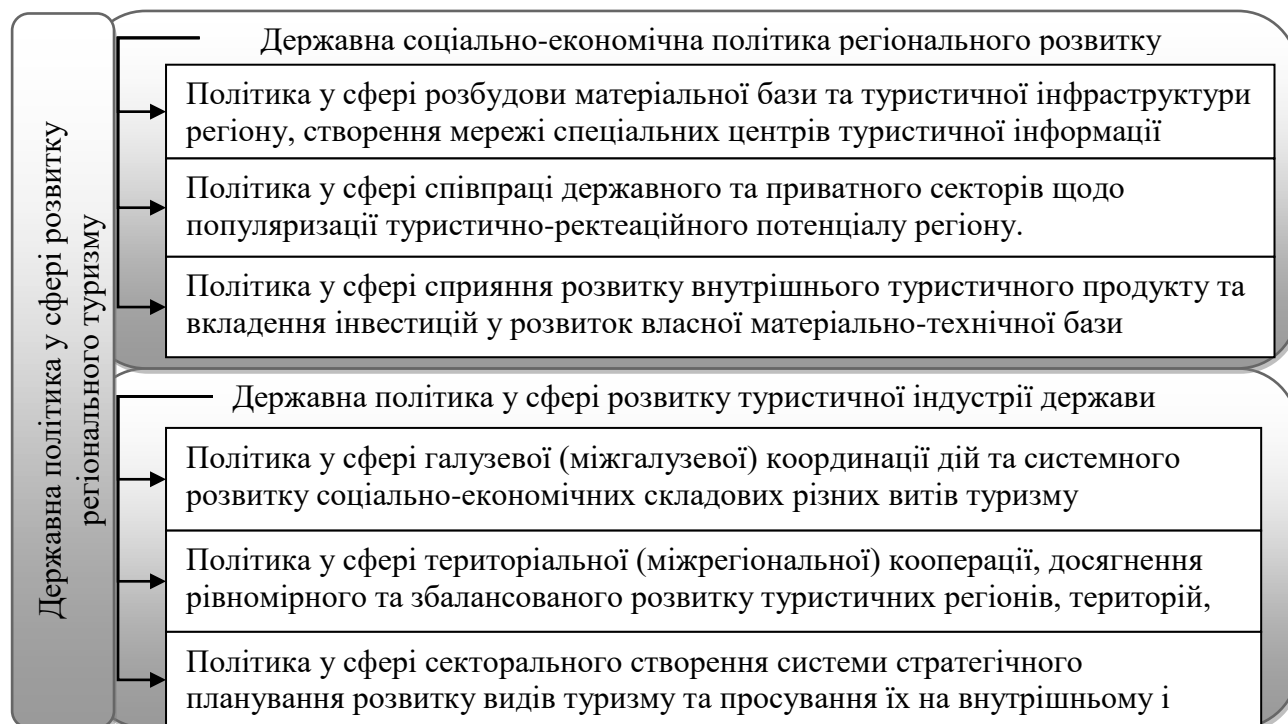

Рис. 1. Державна політика у сфері розвитку регіонального туризму [1].

Стратегія реалізації туристичного потенціалу регіону передбачає чітке розмежування та поєднання у взаємодії стратегічних напрямів, стратегічних орієнтирів регіональної політики та сценарних варіантів поведінки. Так, диференціація регіонів за рівнем сформованості та розвитку туристичного потенціалу зумовлює обрання одного з трьох стратегічних напрямів, які поєднують у собі стадії чотирьох рівнів туристичного потенціалу (низький, середній, високий, найвищий):

- формування;
- нарощування;
- активізація використання.

Вибір пріоритетних напрямів при стратегічному плануванні повинен базуватись на оцінці його індикаторів в динаміці з метою збалансування потенціалу для отримання достатнього ефекту від його використання. При цьому враховуючи один із законів організації: «закон найменшого» [3, с. 69], ефект від реалізації потенціалу буде отриманий лише від рівня найменшої за значенням її складової.

Ми пропонуємо наступний перелік індикаторів за якими варто проводити оцінку стратегічних пріоритетів туристичного розвитку України, а саме:

- сфери, які визначають конкурентоспроможність туристичної галузі;
- визначення країн – потенційного ринку туристів до України та наскільки ця цільова аудиторія має бути пріоритетною для туристичного розвитку України;
- пріоритетні види туризму для розвитку туристичної галузі України;
- напрями ефективного розподілу бюджетного фінансування промоції України в світі.

Варто визначити зміст зазначених індикаторів.

Зокрема, до сфер, які визначають конкурентоспроможність туристичної галузі слід віднести: державне управління, інституційна спроможність, стратегічне бачення та політична воля для розвитку галузі; стимулююча податкова політика в індустрії гостинності; вдосконалення транспортної інфраструктури та зв'язку; залучення інвестицій в українську туристичну індустрію; проведення візової лібералізації, полегшення умов в'їзду до України;

збільшення рівня захисту та безпеки туристів у подорожах Україною; реалізація інформаційної політики, брендингу та промоції українського туристичного продукту; удосконалення сервісу, імплементація стандартів якості у туризмі та подорожах; розвиток освіти та кадрового потенціалу в туризмі; запровадження репрезентативної статистики та збору даних у туризмі; збереження та відновлення туристичного потенціалу природних, лікувально-оздоровчих, культурних, історико-архітектурних, паломницьких об'єктів; легалізація заборонених на сьогодні видів діяльності (ігорний бізнес / легкі наркотики / проституція) тощо.

Визначення переліку країн, які є пріоритетними для туристичного розвитку України повинен включати усі країни незалежно від географічного розташування.

Щодо пріоритетних видів туризму, які доцільно розвивати в Україні, то на нашу думку, до них можна віднести такі: гастрономічний, гірський (гірськолижний), діловий (конференц-туризм), дитячий, екологічний (зелений), екскурсійно-пізнавальний, кінотуризм, лікувально-оздоровчий, мисливський, науково-освітній, паломницький, пляжний, подієвий, пригодницький (екстремальний), чорнобильський, шопінг-туризм тощо.

До основних напрямів ефективного розподілу бюджетного фінансування промоції України в світі, які слід враховувати при стратегічному плануванні належать: участь у міжнародних туристичних виставках, проведення Днів України в країнах-цільових туристських ринках, відкриття українських інформаційно-туристичних центрів в країнах-цільових туристських ринках, виготовлення друкованої сувенірної продукції, маркетинг у соціальних мережах та спеціалізованих додатках для туризму і подорожей, реклама у країнах-цільових туристських ринках, проведення прес-турів та фам-тріпів для представників ЗМІ та туроператорів країн-цільових туристських ринків тощо.

Отже, сформувавши головний напрям стратегічного планування можна визначити одну із траєкторій розвитку туризму – часову послідовність реалізації заходів, дій та прийнятих рішень системою забезпечення розвитку туристичної сфери, які дадуть змогу від початкового стану якнайкраще досягти прийняттого рівня розвитку регіонального туризму за умови мінімального використання різних видів ресурсів. Лише взаємодія центру і регіонів, узгодженість національних інтересів із загальносвітовими, усвідомлення людиною її взаємозалежності з навколишнім середовищем забезпечить сталий розвиток туристичної сфери в певному регіоні.

Література:

1. Грицюк Ю. Формалізація процесу стратегічного планування розвитку регіонального туризму в Україні / Ю. Грицюк, М. Грицюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Комп'ютерні науки та інформаційні технології. - 2017. - № 864. - С. 24-36. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPKNIT_2017_864_6.

2. Семенов В.Ф. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посібник. / Л.М. Богадьорова, В.Г. Герасименко, Г.П. Горбань, В.Ф. Семенов // Одеса: Одеський державний економічний університет. - 2011. - 225 с. Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/semenov.htm.

3. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент : учеб. / Фатхутдинов Р. А. – 6-е изд., испр. и доп. - М. : Дело, 2004. – 448 с.

Ярмолинська Ілона Валентинівна,
*асистент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат наук з державного управління*

ДОСВІДРЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ.

Останні роки, обравши курс євроінтеграції, Україна активно рухається шляхом реформ. Необхідність кардинальних змін торкається усіх сфер суспільного життя. За підтримки міжнародних партнерів та на основі досвіду країн Євросоюзу формуються основні цілі та стратегічні завдання реформування економічної, політичної, культурної та соціальних сфер життя.

Соціальна сфера є однією з найбільш важливих, оскільки рівень її розвитку є якісним показником благоустрою в середині держави. Ефективність державного управління у процесі реформування соціальною сферою у великій мірі залежить від правильного вивчення та застосування міжнародного досвіду, оскільки попередній адміністративний устрій вже не задовольняє виклики сучасності.

Переважає більшість публікацій з проблематики питання мають публіцистичний характер з метою ознайомлення з практикою реформ у сфері інституційного догляду та виховання дітей зарубіжними країнами. Вивчення зарубіжного досвіду здійснюється у широкому розумінні і знаходиться, здебільшого, у площині діяльності урядових, громадських та благодійних організацій.

В Україні в серпні 2017 року розпочалась реформа під назвою «деінституалізація». За визначенням міжнародної організації «Надія та житло дітям» деінституалізація «...це процес заміни системи інституційного догляду дитини на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини у сімейному або наближеному до сімейного середовищі. Цей процес не обмежується лише виведенням дітей із закладів інституційного догляду та влаштуванням їх у сім'ї. Він має запобігати направленню дітей до інтернатних закладів і надавати дітям та сім'ям нові можливості отримувати підтримку у вигляді окремих [2].

Ще на початку ХХ століття у Сполучених Штатах Америки розпочався процес відмови від інституційного догляду та виховання дітей через негативні наслідки впливу на психічний та фізіологічний розвиток особистості дитини, а також високі витрати на утримання інституцій, поряд із менш затратним вихованням у прийомних сім'ях. На державному рівні був прийнятий курс першочергової підтримки біологічної сім'ї перед вилученням дитини для влаштування до прийомної родини або закладу інституційного догляду та виховання. В результаті кількість дітей у інституціях стрімко зменшувалась, особливо після прийняття у 1937 році закону про соціальний захист, що забезпечував фінансову підтримку родин у складних життєвих умовах [3].

У середині 50-х років процес відмови від інституційного догляду та виховання дітей розпочався у Швеції. На сьогоднішній день там практикують існування закладів інституційного догляду та виховання, як тимчасову форму утримання дітей перед влаштуванням їх до прийомних сімей. Процес закриття державних інституцій для утримання дітей з особливими потребами у цій країні завершився у 2000 році. Розформування таких інституцій відбувалось за допомогою чіткої моделі, яка враховувала інтереси учасників процесу виховання та догляду дітей з особливими потребами. Великобританії також відбувся процес деінституалізації. Відмова від інституційного догляду та виховання розпочалась після завершення Другої світової війни. У Сполученому королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, Королівстві Норвегія та Республіці Ісландія не практикують утримання немовлят та дітей віком до 3-х років у закладах інституційного догляду та виховання [4].

У Норвегії, Ісландії та Словенії кількість дітей, що перебувають у інституціях є нижче ніж одна дитина на 10 000 дітей. Порівняно із цими країнами, у Данії показник є доволі високим – 7 дітей на 10 000 дітей. Проте слід зауважити, що у Данії інституційний догляд дітей здійснюється високваліфікованими працівниками з розрахунку на одного працівника – 2 дитини [1].

Для України вагоме значення має зарубіжний досвід деінституалізації постсоціалістичних країн через схожість проблем:

- наявність типових інтернатних установ;
- традиційних світоглядних уявлень щодо виховання та утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей інвалідів;
- схожість проблем управління системою інституційного догляду та виховання дітей, оскільки ці країни мали подібний нашому адміністративний устрій;
- гальмування деінституалізації працівниками сфери через високий рівень безробіття та корупції в середині країни;
- низький рівень дотримання та захисту прав дітей;
- низький рівень активності громадських організацій.

Щодо здійснення реформи деінституалізації у Болгарії та сусідній Молдові, слід зазначити, що соціальний прорив у цій сфері, значною мірою, залежав від наполегливості та професійності урядових команд, що займались деінституалізацією. На початковому етапі важливим є планування та прийняття рішень з питання реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на державному рівні, залучення громадськості з метою трансформації уявлень щодо виховання та утримання дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування та дітей з особливими потребами і формування відповідного нормативно-правового супроводу реформи. Наступним етапом має бути створення відповідних органів на місцевому рівні для моніторингу потреб та послуг для дітей, що потребують опіки держави та сімей з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах з метою запобігання потраплянню дітей у заклади інституційного догляду та виховання. Важливою умовою є формування професійної категорії соціальних працівників та створення відповідних центрів соціальних послуг, використовуючи потенціал існуючих на сьогоднішній день закладів інституційного догляду та виховання дітей, що зменшить супротив педагогічного та обслуговуючого персоналу, який задіяний у системі інституційного догляду та виховання дітей.

Розглянувши досвід з проведення реформи системи інституційного догляду та виховання дітей у різних країнах, можемо зазначити, що усі міжнародні моделі деінституалізації будуються на основі ментальних поглядів щодо догляду та виховання дітей вразливих категорій та специфіки національних сфер соціальної політики.

Акумулюючи успішний зарубіжний досвід деінституалізації та власні зусилля, Україна може реалізувати національну модель реформування системи інституційного догляду та виховання дітей за умови дієвого, а не формального виконання заходів, передбачених Національною стратегією реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки.

Література:

1. Аналіз моніторингу реформи. URL: <http://diplatform.org.ua/news/33>.
2. Ілюзія захисту. Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження системи захисту дітей в Україні. URL: https://issuu.com/katyacheltsova/docs/audit_report_fin_opt/1?ff=true&e=12107844/41389705.
3. Мордань. О. Міжнародна практика реформування державної системи опіки: досвід для України. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12mooodu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12mooodu.pdf).
4. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки: розпорядження КМУ від 09 серп. 2017 р. № 526-р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR170526.html.

Кафедра менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування

Синчак Віктор Петрович,

завідувач кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

доктор економічних наук, професор

АНТИКРИЗОВА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА

В умовах наближення світової економічної кризи, пов'язаної із пандемією, викликаною коронавірусною інфекцією COVID – 19, особливо гостро постає питання антикризових заходів, серед яких вагоме місце відводиться державній податковій політиці. Адже у минулих роках ХХІ століття при виникненні фінансово-економічних криз уряди країн світу багато уваги зосереджували саме на антикризовій податковій політиці [1, с. 25], зокрема стимулюючій (стимулює суб'єктів господарювання до підвищення трудової й інвестиційної активності, тощо), підтримуючій (сприяє запобіганню погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання, тощо) і компенсаторній (дії стимулюючої та підтримуючої антикризової податкової політики і реалізація рішень із компенсації втрат податкових надходжень до бюджетів внаслідок погіршення ділової активності суб'єктів господарювання, тощо).

Аналіз літературних джерел засвідчує, що зазначені три види антикризових державних податкових політик достатньо досліджені вітчизняними та зарубіжними вченими з розробкою дієвих інструментів і практичних рекомендацій для макrorівня. Проте питання реалізації антикризової податкової політики на мікрорівні в умовах передбачувано-очікуваної економічної та фінансової кризи, що вже зараз відчувається на рівні суб'єктів господарювання у зв'язку зі створенням несприятливого середовища для ведення бізнесу, у тому числі пов'язаним із вимушеним запровадженням постановою Кабінетом Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 карантинних обмежень, потребують окремого вивчення, узагальнення та осмислення з наданням пропозицій щодо оптимізації і мінімізації негативних явищ в діяльності підприємств.

З аналізу літературних джерел очевидно, що категорія «антикризова податкова політика» не має ще однозначного тлумачення. Як правило, її зміст вибудовується із категорії «податкова політика», що з точки зору теоретичної науки цілком слушно. На ще більшому рівні невизначеності знаходиться тлумачення поняття «антикризова податкова політика підприємства». Можна припустити, що тут відбивається широкий зміст державної податкової політики і втручання у її царину потребує певної наукової коректності, а відтак і сміливості дослідника. Адже з одного боку, податкова політика підприємства не може суперечити державній податковій політиці, а з іншого – вона передбачає законну мінімізацію та оптимізацію податків і зборів, а це не зовсім узгоджується із останньою. Тому, залишаючи дану полеміку для наступних наших праць, лише зауважимо, що податкова політика підприємства і антикризова політика підприємства, як власне і фінансова політика підприємства, облікова політика підприємства, кредитна політика підприємства, тощо, мають властиві їм теоретичні конструкції, а відтак можуть використовуватися як окремі наукові категорії в теоретичній і практичній площині.

При цьому, вважаємо, що реалізація антикризової податкової політики на підприємстві не може бути відокремленою від зазначених видів антикризової державної податкової політики. Вона має корелювати із стратегічними цілями останньої. У цьому зв'язку особливого значення набувають ефективні управлінські рішення у корпоративному податковому менеджменті з розроблення та реалізації антикризової податкової політики підприємства. Безперечно, при розробці ефективної системи управління податками на рівні суб'єкта господарювання постійно виникає проблема поєднання інтересів підприємства, з одного боку, у власному економічному розвитку, наявності достатнього рівня коштів і збереження високої платоспроможності, а з іншого – у дотриманні податкового

законодавства та забезпечення виконання податкового обов'язку як сумлінного платника податку. Саме на такого суб'єкта повинна орієнтуватися антикризова державна податкова політика. За її односторонньої орієнтації, зокрема, «бюджет перш за все», дії корпоративного податкового менеджменту різних рівнів можуть бути непередбачувані, хоча і ризикові, зважаючи на систему значних фінансових санкцій та суворих адміністративних і кримінальних покарань.

Тому антикризова державна податкова політика не повинна втрачати взаємозв'язок із антикризовою податковою політикою суб'єктів господарювання. Причому перед урядом також постійно постає проблема, яким чином оптимізувати фіскальний і регулювальний вплив на суб'єктів господарювання або якщо ще точніше, то якому напряму надати перевагу, стратегічному чи тактичному, забезпечуючи дотримання стабільності та гнучкості як принципів податкової політики.

Звісно у звичних некризових умовах реалізувати такі завдання набагато простіше, на відміну від кризового середовища або навіть у період його очікування як явища, яке має порушити звичний економічний розвиток і рух фінансових потоків. До того ж, невідомо яким чином це відбуватиметься і який саме буде цей вплив, в якій сфері він найбільше проявить себе. Останнє породжує певну непередбачуваність і невпевненість, а відтак може негативно впливати на прийняття збалансованих управлінських рішень у сфері антикризової податкової політики.

Отже у цей передкризовий період кожна із антикризових податкових політик, як на рівні держави, так і на мікрорівні має спрямовуватися на реалізацію як стратегічних, так і тактичних цілей. Однак рішення, які приймаються в антикризовій податковій політиці на вказаних рівнях, мають бути збалансованими, підтримуватися взаємними комунікаціями як між ними обома, так і між їхніми складовими в теоретичній і практичній площині. При цьому доцільно рівноцінно враховувати економічні інтереси суб'єктів господарювання та держави, як суб'єктів, які мають забезпечувати життєдіяльність суспільства та стратегічний розвиток країни, у тому числі вітчизняних товаровиробників як платників податків.

Відтак антикризові види державної податкової політики доцільно вибудовувати від інтересів суб'єктів господарювання, в діяльності яких зацікавлена держава та суспільство загалом. В іншому випадку ми матимемо зростання тіньової економіки, незаконну мінімізацію та оптимізацію податків і зборів, їх приховування та заниження, ріст безробіття і всі інші наслідки, які очевидні із зазначених далеко не всіх негативних явищ, що ще більше проявляються в умовах криз та які лише її посилять. Саме на мінімізацію таких наслідків повинні спрямовуватися державна антикризова податкова політика та антикризова політика підприємства.

Отже податкове стимулювання вітчизняного товаровиробника в умовах очікуваної економічної та фінансової кризи, пов'язаної з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID – 19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV -2, постає надзвичайно гостро. По суті ці питання і у минулому залишалися у науковому тренді, але в сьогоденнішніх реаліях їх гострота ще більше посилилася, бо така проблема ще не поставала в незалежній Україні, хоча кризові негаразди в нашій країні явище не нове.

Звісно, залежно від впливів очікуваних кризових явищ антикризова податкова політика підприємства може змінюватися, доповнюватися, але вона повинна корелювати з цілями антикризових заходів державної податкової політики. Зорієнтована на такі цілі антикризова податкова політика підприємства, по-перше, матиме визначеність, що важливо в умовах кризи і у період її очікування, по-друге, цілі повинні бути обґрунтованими та сприйматися суб'єктами господарювання як платниками податків, чим лише посилюватиметься довіра до уряду та прийнятих ним рішень у сфері державної податкової політики з метою державної підтримки вітчизняних підприємств. Причому такої підтримки потребуватимуть підприємства різних галузей національної економіки, незалежно від форм власності.

Одним із орієнтирів державної підтримки напередодні і в період кризи, на нашу думку, має стати критерій збереження зайнятості працівників на підприємствах, яким доцільно передбачити податкові преференції та податкові пільги. При цьому, слід

враховувати те, що кризові явища будуть посилені коронавірусною інфекцією COVID – 19, а тому доцільно передбачити і податкові вирахування із бази оподаткування платника податку суми коштів, що спрямовуватимуться на приборкання пандемії. Очевидно, що такі дії та рішення приймаються у сфері державної антикризової податкової політики.

Однак відповідні рішення мають бути прийняті і на рівні антикризової податкової політики суб'єктів господарювання. Тут важливо забезпечити прозорість і визначеність у формуванні обсягів податкових пільг, їх облік і достовірність, виключити будь-які спроби незаконної мінімізації та оптимізації податків і зборів на період економічної та фінансової кризи. Вважаємо, що такі рішення доцільно приймати та закріплювати розпорядчим документом підприємства як платника податку на зразок наказу про облікову політику суб'єкта господарювання на весь термін дії економічної та фінансової кризи, уточнюючи її напередодні та в посткризовий період.

З огляду на зазначене зауважимо, що розробку та реалізацію антикризової податкової політики підприємства доцільно здійснювати за напрямами сформованої системи оподаткування суб'єкта господарювання. До основних з них відносимо:

1) розробку та реалізацію антикризової податкової політики в умовах справляння податку з доходів фізичних осіб;

2) розробку та реалізацію антикризової податкової політики в умовах справляння податку на прибуток підприємств;

3) розробку та реалізацію антикризової податкової політики в умовах справляння податку на додану вартість;

4) розробку та реалізацію антикризової податкової політики в умовах справляння місцевих податків і зборів (за видами податків і зборів);

5) розробку та реалізацію антикризової податкової політики в умовах справляння інших податків і зборів (деталізуються).

За даними одного із дочірніх підприємств, що здійснює діяльність на території Хмельницької області встановлено, що найбільшу суму у сплаті податків за 2018 рік займав ПДВ 7,2 млн. грн. Підраховано, що у кожному кварталі частка оплати становила: 1 квартал – 43,8%; 2 квартал – 29,9 %; 3 квартал – 31,9 %; 4 квартал – 33,3 %. Відповідно до зазначеного у пункті 3 напряму розробки та реалізації антикризової податкової політики підприємству доцільно прийняти рішення щодо законної оптимізації сплати ПДВ. Серед таких дій збалансування податкових зобов'язань і податкового кредиту з установленням коефіцієнтів оборотності цих показників і його нормативного значення. Оптимізуючи таким чином сплату до бюджету та бюджетне відшкодування підприємство мінімізує відволікання обігових коштів, що важливо не лише в кризовий рік, але і на передодні кризи та в посткризовий період. Вважаємо, що така практика може використовуватись і в сприятливі роки.

Таким чином проведений аналіз формування та реалізації антикризової податкової політики підприємства показав, що вона має здійснюватися у взаємозв'язку із антикризовою державною податковою політикою. Це дозволить мінімізувати негативний вплив на підприємства у період кризи, сприятиме оптимізації їхніх фінансових ресурсів і коштів бюджетів.

Література:

1. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у 2009 – 2010 роках: особливості та уроки на перспективу // Фінанси України. 2011. №4. С. 24 – 37.

*Арзянцева Дар'я Андріївна,
доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук, доцент*

ЗАХИСТ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК В УКРАЇНІ

Обрана Україною стратегія побудови цивілізованих ринкових відносин, забезпечення соціальної орієнтації економіки та інноваційного соціально-економічного розвитку, що спирається, насамперед, на активізацію власного інтелектуального потенціалу, обумовила нагальну необхідність формування ефективного вітчизняного організаційно-правового механізму охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Впродовж останніх десяти років здійснювався активний правотворчий процес у цьому напрямі, і сьогодні ми вже можемо стверджувати, що в Україні створена сучасна законодавча база щодо охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Ця система джерел, що усталено складається із конституційних норм, норм кодексів, законів, низки підзаконних актів, загалом відповідає міжнародним вимогам, визначеним Угодою ТРІПС Світової організації торгівлі (СОТ). Зокрема Всесвітня організація захисту інтелектуальної власності зазначила значні позитивні зміни в українському законодавстві в цій сфері.

Поряд із тим, значна кількість контрафактної та фальсифікованої продукції, що реалізується в Україні, та обсяги її поширень завдають значної шкоди не лише економіці нашої держави, але й шкодить іміджу України. На цьому тлі міжнародна спільнота вказує нашій державі на нагальну необхідність застосування дієвих заходів захисту прав інтелектуальної власності, тих які не лише декларують, а й приносять практичний результат. Тому, не дивлячись на функціонування в Україні доволі розгалуженої організаційно-правової системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності, існує необхідність пошуку нових шляхів розв'язання проблеми посилення захисту прав суб'єктів, які в установленому законом порядку набули прав інтелектуальної власності.

Одним із пріоритетних напрямів такої адаптації є сфера права інтелектуальної власності і, зокрема, правова охорона торговельних марок як частина національного законодавства.

Аналізуючи багатоманітні позиції науковців можна стверджувати про наявність широкої палітри юридичних термінів, які позначають тотожні правові категорії, часто взаємопов'язані та такі, що визначаються одна через іншу, що обумовлено з нашої точки зору художньою природою та різноманітним правовим регламентуванням товарної марки. Торгова марка може мати наступні назви: товарний знак, бренд, знак для товарів і послуг, торговий знак, фірмовий знак, знак обслуговування, логотип.

Під «позначення як торговельна марка» ми пропонуємо розуміти під ним об'єктивізоване для сприйняття людиною позначення (марку, знак, логотип), яка відрізняє товари (послуги) одних осіб від однорідних товарів (послуг) інших осіб і призначена для реклами цих товарів (послуг) та полегшення споживачам вибору товарів (послуг) певної якості.

Критеріями надання правової охорони торговельної марки, виступають такі її властивості як розрізняльна здатність, новизна відсутність елементів які можуть бути оцінені як умисно помилкові чи оманливі, за своїм змістом, формою торговельна марка не повинна суперечити державним інтересам, міжнародним угодам, публічному порядку, принципам гуманності і моралі.

Отже, торговельна марка – це атрибутика, збірний образ, символ підприємства, створений з певних візуальних образів, а бренд – це «сильна» торговельна марка, яка наділена такими особливими властивостями, як імідж, можливість створювати нову цінність, викликати певні позитивні асоціації тощо. Тобто бренд, на відміну від звичайної торговельної марки, завжди є засобом створення нової вартості. В цьому і полягає їх принципова маркетингово-економічна відмінність.

Мета міжнародно-правової охорони права на торговельну марку – активізувати правовий механізм законного запобігання можливості використання результатів інтелектуальної діяльності третіми особами з комерційною метою. Захист права на торговельну марку здійснюється в адміністративному та судовому порядку з метою відновлення становища власників цих прав у випадку, якщо такі права були порушені.

На підставі аналізу міжнародно-правової та національної нормативно-правової бази, маємо можливість окреслити наступний змісту суб'єктивних прав інтелектуальної власності на торговельну марку (її власник може): вимагати офіційного визнання прав на торговельну марку; вимагати припинення подальшого використання торговельної марки; вимагати вилучення з товару або його упаковки (інших носіїв) незаконно використовуваної торговельну марку схожого до ступеня змішування; вимагати знищення вже виготовлених зображень.

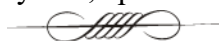
На окрему класифікацію заслуговують *нетрадиційні позначення як торговельні марки*. Нетрадиційні позначення - це позначення, які можуть отримувати правовий статус торговельної марки але водночас, мають певні відмінні характеристики порівняно зі словесними та зображувальними традиційними позначеннями. Нетрадиційні позначення іноді називають екзотичними. Вони є **візуальні та невізуальні**.

Візуальні позначення - це марки, схожі на традиційні візуальні позначення, які сприймаються очима людини, але мають в порівнянні з ними специфічні характеристики: тривимірність, об'ємність, рухомість (динамічна характеристика) та кольорові характеристики. В Україні подібні візуальні позначення набули досить широкого поширення, але з точки зору споживача, насправді вони розглядаються як звичайні (традиційні). Проте міжнародна спільнота, така як Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), називає їх нетрадиційними.

Невізуальні позначення - це марки, які сприймаються іншими чотирма органами чуття: слухом, запахом, смаком та дотиком. До них відносяться звукові, ароматичні, смакові та дотикові (текстурні) марки. Навіть у світовій практиці реєстрації нетрадиційних торгових марок порівняно мало. Так, у США з трьох мільйонів зареєстрованих торгових марок лише близько 300 є нетрадиційними, а в Австралії вони становлять не більше одного відсотка від загальної кількості заявок.

Підсумовуючи, можемо запропонувати більш широко закріпити на нормативно-правовому рівні (наприклад, на рівні Правил складання і подання заявки на видачу свідоцтва України на знак для товарів і послуг) визначення та опис різновидів окремих торговельних марок (особливо у частині так званих «нетрадиційних» марок), що має сприяти їх реєстрації та використанню у господарсько-правовій діяльності.

На особливу увагу, у цьому контексті зокрема заслуговують такі «нетрадиційні» позначення як смакові, звукові, ароматичні, текстурні торговельні марки. *Таким чином ми можемо запропонувати доповнити положення статті 492 ЦК України «Торговельна марка» наступним положенням: «..., а також смакові, звукові, ароматичні, текстурні позначення».* Відповідно, можна викласти диспозицію статті 492 ЦК України у такому вигляді «1. Торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів, а також смакові, звукові, ароматичні, текстурні позначення».

Булат Галина Володимирівна,
доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПРЕС-АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

В сучасних умовах малий бізнес відіграє важливу роль в економіці України, оскільки забезпечує платоспроможний попит більшості населення нашої країни. Незважаючи на важливість суб'єктів малого підприємництва в економічній теорії та практиці відсутня методика проведення аналізу їх фінансового стану.

Вивчаючи праці видатних економістів можна зробити висновки, що така методика розроблена переважно для великих виробничих підприємств, тому методичні положення щодо аналізу фінансового стану малих підприємств є досить актуальним питанням для проведення дослідження.

Малий бізнес має певні властивості а також недоліки, на сам перед це обмежені фінансові можливості, що проявляються у постійному факторі недостатності інвестиційних ресурсів та неможливість залучення коштів у осіб які не є учасниками підприємства.

Але ефективна діяльність малих підприємств та їх розвиток на пряму залежить від можливості залучення капіталу. Разом з тим, необхідно в ході інвестиційної діяльності дотриматись збалансованості між власними та залученими коштами, щоб не втратити фінансову стійкість та незалежність.

З огляду на це, суб'єкти малого підприємництва надають перевагу самофінансуванню. В таких умовах, обмеженості зовнішнього фінансування та необхідності раціонально використовувати власні кошти, постає проблема постійного підвищення прибутковості та рентабельності малого бізнесу, формування його стійкого фінансового стану від моменту створення та протягом усієї діяльності.

Щоб забезпечити виконання даної умови, управлінському персоналу необхідно здійснювати постійний оперативний контроль та аналіз основних показників роботи підприємства. Але, як уже відмічалось, сучасна методика орієнтована на аналіз фінансової звітності великих підприємств, яка включає п'ять форм [1].

Враховуючи особливості функціонування малого бізнесу, експрес-аналіз для таких підприємств має відповідати наступним вимогам:

- 1) використовувати невелику кількість фінансових показників, а саме не більше 5–8;
- 2) адаптувати методику розрахунків фінансових коефіцієнтів до інформаційного забезпечення на основі спрощених форм фінансової звітності;
- 3) аналіз проводити з урахуванням як кількісних так і якісних показників;
- 4) узагальнювати результати аналізу враховуючи потреби контролінгу та забезпечуючи прийняття ефективних управлінських рішень;
- 5) сформуванню групи фінансових показників, які б дозволили проводити комплексний аналіз фінансово-господарської діяльності малого підприємства.

Дотримання вище перелічених вимог дало б змогу розробити комплекс фінансових показників, що надають оцінку діяльності суб'єктів малого підприємництва за різними напрямками, а саме: ефективність використання ресурсів підприємства, його фінансову незалежність, кредитоспроможність та платоспроможність, а також ймовірність банкрутства.

Запропоновані коефіцієнти дозволять проводити комплексне оцінювання з визначенням інтегрального показника та шкали його інтерпретації [2].

Ми підтримуємо Гоголь Тетяну Анатоліївну, яка для розрахунку ймовірності банкрутства малих підприємств пропонує здійснювати оцінку на основі класифікації підприємств за ступенем ризику. Ступень ризику визначається за результатами розрахунків фінансових коефіцієнтів та рейтингу кожного показника і виражається в балах на основі експертних оцінок [2].

Для малих підприємств Гоголь Т.А. запропонувала наступну модель (табл. 1).

Таблиця 1

Межа класів малих підприємств згідно з критеріями оцінки ризику настання неплатоспроможності та ймовірності банкрутства

Показник	Ризик настання неплатоспроможності та ймовірності банкрутства		
	низький	середній	максимальний
1	2	3	4
Коефіцієнт оборотності активів	> 1,0	$0,5 < K_{об} < 1,0$	< 0,5
	13-20 балів	7-13 балів	0-7 балів
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами	> 0,5	$0,1 < K_з < 0,5$	< 0,1
	13-20 балів	7-13 балів	0-7 балів
Коефіцієнт фінансової незалежності	> 0,7	$0,2 < K_н < 0,7$	< 0,2
	13-20 балів	7-13 балів	0-7 балів
Коефіцієнт Бівера	> 0,35	$0,17 < K_б < 0,35$	< 0,17
	13-20 балів	7-13 балів	0-7 балів
Рентабельність продажу	> 20%	$1\% < R_п < 20\%$	< 1%
	14-20 балів	7-13 балів	0-6 балів
Загальна сума балів	66-100 балів	35-65 балів	0-34 балів

Джерело: [2]

Отже, комплексна оцінка фінансового стану малих підприємств повинна враховувати особливості їх діяльності, ризик наявних бізнес процесів та особливу інформаційну базу.

Такий підхід дозволить розробити оптимальну методику експрес-аналізу, яка забезпечить всебічну оцінку стану та динаміки фінансової стійкості підприємства, пошук потенційних можливостей та резервів прибуткової діяльності малого бізнесу у майбутньому.

Література:

1. Афанасьев А. Проблемы и перспективы МСФО. 2011. URL: [//wffw.info/250956/problems-i-perspektivy-msfo](http://wffw.info/250956/problems-i-perspektivy-msfo).
2. Гоголь Т.А. Особливості методики фінансового аналізу діяльності суб'єктів малого підприємництва. *Вісник ЧДТУ. Облік, контроль та аудит: теоретико-методологічний аспект.* № 2 (66). 2013. URL: [Vcndtue_2013_2_58.pdf](http://vcndtue_2013_2_58.pdf).
3. Жува М. К. Принципові ознаки малого підприємництва як суб'єкта оподаткування. *Європейські перспективи.* 2015. Вип. 5. С. 32–38.

Бучковська Яна Георгіївна,

*доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук*

СУЧАСНИЙ СТАН МІСЦЕВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНІ

Зростання самостійності місцевих органів влади у вирішенні певних питань місцевого значення не лише надає їм право на використання коштів, але і вимагає посилення їх ініціативності у пошуку альтернативних джерел ресурсів, необхідних для розвитку територій, відповідної інфраструктури та фінансування інвестиційних проектів. Таким додатковим джерелом можуть слугувати кошти, залучені в результаті проведення місцевих запозичень, здійснення яких в Україні гальмувалося високими ризиками для кредиторів,

незначною інвестиційною привабливістю емітованими місцевими органами влади цінними паперами, недосконалістю вітчизняного законодавства.

Серед форм здійснення місцевих запозичень розрізняють емісію облігацій місцевої позики, які так і не набули поширення на відміну від державних облігацій, та укладення договорів позики, які відбуваються як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

Наведені на рис.1 дані про обсяги зареєстрованих місцевих облігацій свідчать про відсутність їх випуску у деякі роки та його продовження у 2018 році Львівською та Івано-Франківською міськими радами з відсотковими ставками 17,89 та 17,5% річних відповідно та у 2019 році – Львівською та Харківською міськими радами з відсотковими ставками 17,7 та 18% річних відповідно.

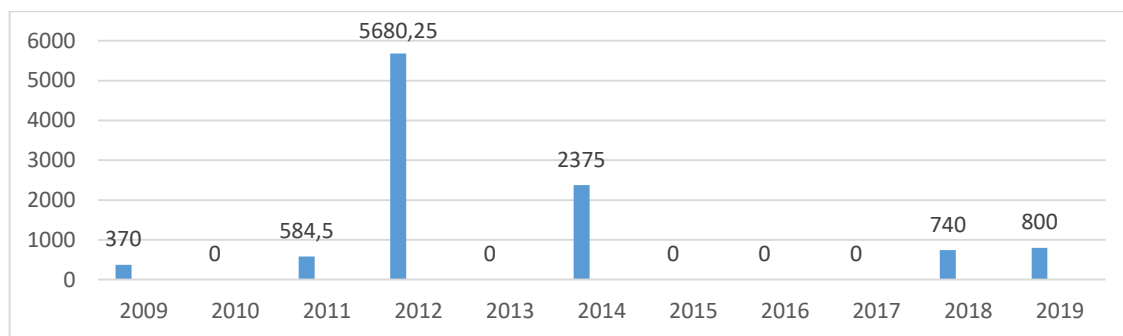

Рис. 1. Динаміка обсягів зареєстрованих випусків місцевих облігацій України у 2009-2019рр., млн.грн*

* Складено на основі [2]

Місцеві органи влади активніше укладають кредитні договори, залучаючи переважно зовнішніх інвесторів: у 2016 р. укладених – 14 зовнішніх; у 2017 р. – 8 зовнішніх, 1 внутрішній; у 2018 р.- 15 зовнішніх, 9 внутрішніх; у 2019 р. – 17 зовнішніх та 8 внутрішніх кредитних договори.

Таблиця 1

Динаміка обсягів кредитів, залучених місцевими органами влади України у 2014-2019 рр.*

Роки	Внутрішній кредит		Зовнішній кредит	
	тис. грн.	тис. євро	тис. грн.	тис. євро
2014	-	-	-	7825
2015	-	-	37 975	-
2016	-	-	110 383,78	15 000
2017	1 000 000	-	71 039,09	4 000
2018	2 074 756	41 440,3	142 794,69	5 000
2019	3049000	47013,7	191 760	14 630

* Складено на основі [2]

Майже усі зовнішні кредити були надані Північною екологічною фінансовою корпорацією (НЕФКО) за відсотковою ставкою 3% річних, окрім отриманих кредитів у 2018 році Київською міською радою від ПБІАР КИЇВ ФАЙНЕНС ПЕЛСІ під 7,5% річних та у 2019 році Маріупольською міською радою від Міжнародної фінансової корпорації з використанням плаваючої відсоткової ставки, визначеної на основі Європейської міжбанківської ставки пропозиції (EURIBOR) з додаванням маржі 6,25%.

Внутрішніми кредиторами стали ПАТ АБ «Укргазбанк», надавши кредити під відсоткові ставки 18,4 та 19,5% річних, ПАТ «Державний ощадний банк України» - 19,5% річних та Міністерство фінансів України - плаваючу відсоткову ставку на умовах EURIBOR+2,5%.

Перевага обсягу залучених коштів місцевими органами влади у формі укладених договорів позики над емісією місцевих облігацій пояснюється складністю процедури їх

випуску і, відповідно, переважно відсутністю досвіду місцевих органів влади у її організації з одного боку та недовірою з боку населення і низькою їх обізнаністю у цій сфері – з іншого.

Серед активних позичальників ринку кредитних ресурсів є Хмельницька міська рада, яка укладає договори позики на як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка місцевих запозичень Хмельницької міської ради
у 2016-2019 рр.*

Дата запозичення	Кредитор	Вид запозичення	Сума запозичення	Валюта запозичення	Ставка запозичення (%)	Термін запозичення
27.12.2016	НЕФКО	Зовнішній кредит	11 839 748	UAH	3%	5 років, остаточне погашення 15.09.2021
2017	-					
28.12.2018	Мін. Фін.	Внутрішній кредит	6469,5	тис. EUR	EURIBOR 6M 2.5%	22 років, остаточне погашення 28.12.2040
31.12.2019	НЕФКО	Зовнішній кредит	820,00	тис. EUR	6%	10 років, остаточне погашення 15.11.2029

* Складено на основі [2]

Частка позичених Хмельницькою міською радою ресурсів у 2016 році становить 10,7% від загального обсягу отриманих зовнішніх кредитів, у 2018 році – 6% від загального обсягу отриманих внутрішніх кредитів та у 2019 році – 4,1% від загального обсягу отриманих зовнішніх кредитів місцевими органами влади.

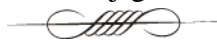
Отримані зовнішні кредити від Північної екологічної фінансової корпорації, яка надає ресурси для фінансування екологічних проектів, були спрямовані для фінансування інвестиційного проекту «Підвищення енергетичної ефективності закладів бюджетної сфери міста Хмельницького» строком на 22 роки. Перший транш коштів місто отримало ще у 2017 році в сумі 3552,0 тис. грн., у 2018 році – другий транш у сумі 7103,7 тис. грн., у 2019 році – третій останній транш у сумі 1184,0 тис. грн. [1].

За рахунок кредитних коштів та співфінансування з міського бюджету профінансовано термомодернізацію зовнішніх стін та дахового перекриття, улаштування енергозберігаючої системи зовнішнього освітлення, теплоізоляцію трубопроводів та засувки системи тепlopостачання, заміну вікон, утеплення вхідних та балконних дверей, заміну ламп розжарювання на енергозберігаючі лампи у дошкільних навчальних закладах та загальноосвітніх школах міста.

Наведені дані підтверджують, що місцеві запозичення виступають альтернативним інструментом залучення необхідних фінансових ресурсів для реалізації дороговартісних та довготривалих інвестиційних проектів. Подальше оновлення нормативно-правової бази з врахуванням досвіду розвинених країн, спрощення процедури випуску облігацій місцевої позики та розширення доступу до ринків капіталу сприятиме розвитку ринку місцевих запозичень і можливостей органів влади у розбудові місцевої інфраструктури.

Література:

1. Бюджет міста. Хмельницька міська рада.
URL:http://khm.gov.ua/uk/budget?field_section_tid=317&field_budget_year_value%5Bvalue%5D%5Byear%5D=2019.

Грамотович Юлія Василівна,
*старший викладач кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розвиток економіки України неможливий без ефективного процесу формування і використання кадрового потенціалу, що є головним чинником виробництва. Дійсно, ефективність господарської діяльності підприємства, досягнуті ним конкурентні переваги на ринку залежать від формування, використання і розвитку його кадрового потенціалу. Актуальність питання формування кадрового потенціалу підприємства визначається ще й тим, що в умовах перевищення пропозиції робочої сили над попитом, низької вартості робочої сили, її невідповідності реальній вартості, наявності значних масштабів нерегламентованої зайнятості важливого значення набуває виявлення резервів підвищення ефективності використання зайнятих у всіх видах економічної діяльності.

Під кадровим потенціалом розуміється міра здібностей і можливостей працівників матеріалізувати свої знання і уміння з метою забезпечення життєздатності і розвитку підприємства. Кадровий потенціал формується інтеграцією і динамікою певних моментів і сторін життєдіяльності людини: особові властивості; загальна працездатність; професійно-кваліфікаційні знання, уміння, досвід; творчі здібності, здатність і орієнтація особи [1].

Кадровий потенціал – це величина можливої участі висококваліфікованих працівників у виробництві, їх здатність до інноваційної діяльності, їх освітній, кваліфікаційний рівень, психофізіологічні характеристики, що можуть бути використаними для досягнення стратегічних цілей підприємства і забезпечення конкурентоспроможності на ринку. Тобто кадровий потенціал підприємства включає тільки тих працівників, які мають високий рівень підготовки і виконують управлінські функції, та уособлює проектно-орієнтовану частину трудового потенціалу. Кадровий потенціал підприємства наділений властивостями цілісності, які принципово відрізняють його від властивостей притаманних кожному працівникові окремо.

Формування кадрового потенціалу – це важлива функція роботи будь-якого підприємства. Головна мета формування кадрового потенціалу підприємства – забезпечити підприємство необхідними трудовими ресурсами, здатними вирішити завдання та досягти підприємством поточних і стратегічних цілей.

Завданнями формування кадрового потенціалу підприємства є:

- встановлення співвідношення чисельності працівників з різними професійно-кваліфікаційними та соціально-демографічними характеристиками для досягнення максимальної відповідності між структурами робіт, робочих місць та персоналом;
- забезпечення оптимального ступеню завантаження працівників для повного використання їх особистісного потенціалу та підвищення ефективності їх праці;
- оптимізація структури працівників з різним функціональним змістом праці [2].

Формування кадрового потенціалу підприємства являє собою складний і довготривалий процес набуття й використання навичок, знань і умінь, який охоплює собою відповідне навчання, набуття практичних навичок і конкретне їх цільове використання в певних умовах. Результативність цього залежить від особистого потенціалу працівника, як сукупності якісних характеристик людини, які визначають можливість й межі участі у трудовій діяльності [3].

Система формування кадрового потенціалу підприємства повинна включати наступні процеси:

- формування ядра колективу, що здатний постійно підтримувати оптимальний рівень кадрового потенціалу підприємства;

- створення умов, що сприяють адаптації та соціалізації працівника на підприємстві;
- організація системи професійно-кваліфікаційної підготовки та всебічного розвитку працівника;
- здійснення заходів, що попереджують виникнення незадоволення працівника своїм положенням, з метою скорочення плинності та зменшення негативних наслідків, які обумовлені ним [4, с. 149].

Сьогодні одним з ключових чинників підвищення ефективності діяльності підприємства є відношення до кадрів підприємства. Щоб мати висококваліфікованих фахівців, створити у них стимул до ефективної роботи, керівники вимушені використовувати систему управління кадровим потенціалом. Не менш важливою складовою кадрового потенціалу підприємства - це творчий потенціал працівника, оскільки кожна людина має комплекс особливостей, пам'ять, мислення, волю, розум. Тільки за певного розвитку, взаємозв'язку, напруженості і спрямованості до конкретної мети, що має суспільне значення, людина може більшою чи меншою мірою формувати нові можливості в розвитку діяльності підприємства.

Формування кадрового потенціалу так само, як і ступінь відповідної йому ефективності праці, залежить не стільки від якого-небудь одного елемента, скільки від їх інтеграції, а також їх збалансованості і для окремої людини, і для груп працівників.

Таким чином, формування кадрового потенціалу є невід'ємним елементом і важливою функцією діяльності підприємства, що полягає у підвищенні професійно-кваліфікаційного рівня працівників, їхнього постійного оновлення своїх знань, умінь, навичок за рахунок стимулювання та оцінки внеску кожного працівника в кінцевий результат, а це в свою чергу буде сприяти вирішенню стратегічних цілей підприємства і підвищенню його конкурентоспроможних позицій на ринку.

Література:

1. Беззубко Л. В. Трудовий і кадровий потенціал: монографія. Донецьк: Норд Пресс, 2008. 201 с.
2. Богацька Н.М. Кадровий потенціал – невід'ємний елемент діяльності підприємства. URL :: http://www.nauka.com/Economics/33_DWS_2018/73884.doc.htm
3. Іваницька С. Б. Кадровий потенціал підприємства: фактори формування та використання. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". № 10. 2013. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/>
4. Коваль М. І. Формування належного кадрового потенціалу організації. Облік і фінанси. 2018. № 1. С. 148-153.

Захаркевич Наталія Петрівна,

*доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук, доцент*

ДОТРИМАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПРИ ФОРМУВАННІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Гендерний аспект в системі державного управління набуває нових рис: жінки стали приймати більш активну участь в управлінні та в політичному житті країни, в діяльності громадських жіночих організаціях, все частіше балотуватися в органи державної влади, виступати за рівні права з чоловіками. Таким чином, було досягнуто значне представництво жінок в органах державної влади.

Всі ці досягнення жінок істотно відрізняються від того становища, яке вони займали в давні часи. На початкових етапах традиційного суспільства – особливо в умовах рабовласництва – жінка була рабою чоловіка – глави сім'ї, який володів своєю дружиною на правах приватної власності і міг чинити з нею так само, як він вчиняв з будь-якою річчю, яка

належала йому. Патріархат, який панував у той період часу в повній мірі підпорядковував жінку чоловікові, не залишаючи за нею права на своє власне життя, гендерні відносини полягали в повній підпорядкованості жінки чоловікові.

Прошло вже достатньо часу з тих пір, як було проголошено рівноправність чоловіків і жінок. Жінки до цього довго йшли, долаючи багато перешкод, як свідчить практика західних країн, в яких зародилося «гендерне питання», яка не обійшла стороною і Україну.

Термін «гендер», введений в науковий обіг американським психологом Робертом Стіллером у 1968 р [1, с. 137], означає сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство зобов'язує виконувати людям залежно від їх біологічної статі. Гендерна рівність – це повна справедливість в розподілі суспільних благ і соціальної відповідальності між жінками і чоловіками [2, с. 127].

Відзначимо, що в нашій країні відсутній спеціальний державний орган у справах жінок (міністерство, або служба). Єдина структура створена в органі законодавчої влади – це підкомітет з питань гендерної рівності і недискримінації Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин. Однак, вищезазначена структура не володіє достатніми ресурсами і повноваженнями для забезпечення і реалізації послідовної політики рівних прав і рівних можливостей жінок і чоловіків.

Проте, слід наголосити і на певних позитивних зрушеннях у сфері гарантування гендерної рівності в Україні. Так, відповідно до інформації розміщеної на сайті представництва Організації Об'єднаних націй в Україні [3] наша країна зобов'язалась до виконання ключових міжнародних зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності. Зокрема на виконання Цілей Сталого Розвитку (ЦСР), Україна приєдналася до Пекінської Декларації та Платформи Дій (ПДПД) на 4-й Світовій Конференції Жінок (1995) та ратифікувала ключові договори з прав людини, включно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1980) та її Факультативний Протокол. Крім того у 2014 р. нашою країною була підписана Угода про Асоціацію між Україною та ЄС, у змісті якої визначено зобов'язання щодо дотримання в Україні рівних можливостей для жінок та чоловіків у сферах навчання, економіки, працевлаштування, освіти, у суспільстві та прийнятті рішень.

Гендерна рівність гарантується також і у Основному законі України – Конституції. Зокрема, ч. 3 ст. 24 Конституції України, безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї.

Крім того, ще 8 вересня 2005 р. Верховною радою України був прийнятий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [4], метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

11 квітня 2018 р. Урядом України була також прийнята «Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» [5], спрямована на укріплення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності з комплексним підходом до подолання інституційних обмежень у сфері гендерної рівності. Програма враховує рекомендації ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ, міжнародних моніторингових інституцій у галузі прав людини, а також положення міжнародних договорів, зокрема Угоди про асоціацію Україна – ЄС. До реалізації програми, крім органів державної влади і місцевого самоврядування, залучаються міжнародні організації та громадські об'єднання, які здійснюють діяльність у цій сфері

Законодавча база України щодо гендерної рівності включає також План Дій з реалізації національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. [6], прийнятий у 2015 році, метою якого є гарантування рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків в усіх сферах життя. Прийняття Урядом Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (2016) є важливим кроком у напрямку реалізації порядку «Жінки, Мир, Безпека» в Україні.

Революційним кроком у забезпеченні гендерної рівності щодо представництва статей у парламенті та органах місцевого самоврядування є внесення змін до Виборчого кодексу України, якими передбачено запровадження гендерних квот в Україні на рівні 40%. Згідно з поправками до кодексу, у кожній п'ятірці партійного виборчого списку мають бути як чоловіки, так і жінки (не менше двох кандидатів кожної статі). Таких квот партії мають дотримуватися при формуванні загальнодержавного та регіональних виборчих списків кандидатів у депутати.

Певні зрушення щодо представництва жінок в парламенті спостерігались і на осінніх парламентських виборах. Так, у Верховній Раді IX скликання 86 депутатів жінки (близько 19,1% складу парламенту). Слід зауважити, що в парламенті попереднього скликання було 53 або 12,5% жінок, а у Верховній Раді I скликання було лише 3,5% жінок. В розрізі партійного представництва зі складу партії «Слуга народу» в парламент пройшло 32 жінки; від «Опозиційної платформи – За життя» - 5 жінок; від «Європейської солідарності» - 9 жінок; ВО Батьківщина – 5 жінок; За списками партії «Голос» пройшло 8 жінок; за одномандатними виборчими округами у парламент пройшли 26 жінок. Слід, однак, зазначити, що єдина жінка, яка є першим номером у списку партії, – глава «ВО Батьківщина» Юлія Тимошенко.

Проте, попри існуючу нормативну базу з питань гендерної рівності та розширення повноважень жінок, Україна досі стикається з викликами, які впливають на забезпечення рівних прав та можливостей жінок взагалі, а особливо тих, хто стикається з множинною дискримінацією. Хоча сформовані у патріархальній системі стереотипи та уявлення можна розглядати як одні з глибинних причин нерівності, також існують глибоко вкорінені систематичні прогалини, яким ще не надавали належної уваги. Сюди можна віднести слабке верховенство права, низьку спроможність до впровадження інституційних механізмів щодо забезпечення гендерної рівності та брак політичної волі.

Таким чином, просуваючи гендерну рівність як рушійну силу сталого розвитку країни, Україна має формувати дієві механізми забезпечення політичної, соціальної та економічної участі жінок, прискоренні розширення повноважень жінок та зміцнення їхньої ролі у процесі здійснення національних реформ, сприяючи дотриманню Україною своїх зобов'язань за міжнародними угодами, а також досягненню Цілей Сталого Розвитку до 2030 року. Використовуючи досвід розвинених країн, вважаємо за доцільне запровадити систему гендерних квот не лише в інституті представницької демократії, але й забезпечити дієвість квотного принципу і при формуванні керівного складу органів державної влади, здійснюючи підбір кандидатів на посади за принципами компетентності, освіченості та професіоналізму.

Література:

1. Здравомыслова Е., Темкина А.. Российский гендерный порядок: социологический поход. СПб.: Европейский институт в Санкт-Петербурге, 2007. 254 с.
2. Большой толковый социологический словарь. М.: АСТ, 2001.
3. Представництво ООН в Україні. Офіційний сайт. URL: <http://www.un.org.ua/ua/nasha-robota/gender> (дата звернення 24.04.2020 р.).
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 52. Ст.561.
5. Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 273 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-%D0%BF> (дата звернення 24.04.2020 р.)

6. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248740679> (дата звернення 24.04.2020 р.)

Корюгін Андрій Валерійович,

*доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Управління змінами є складним та багатограним, воно стосується всіх сфер діяльності підприємства та всіх напрямів реалізації системи менеджменту. Наявність на підприємстві налагодженого й усвідомленого управління змінами забезпечує системі менеджменту не тільки отримання позитивного результату від переходу з одного стану до іншого, а й формує додаткові конкурентні переваги у вигляді швидкої реакції на дії конкурентів та зовнішніх агентів діяльності підприємства [2].

Управління змінами рівною мірою стосується як прояву зовнішніх чинників середовища діяльності (продуцентів зовнішніх змін), так і внутрішніх чинників (внутрішніх змін). Зміна чинників зовнішнього середовища, яка є некерованою, генерує загрози та можливості для підприємства, визначає умови реалізації загальної та бізнес-стратегії. Зміна внутрішніх (керованих) чинників визначає сили та слабкості підприємства, рівень їх прояву та реалізації стратегічного потенціалу підприємства. У таких умовах завданням управління змінами є досягнення та збереження еквілібричного балансу між зовнішніми та внутрішніми чинниками змін у процесі їх реалізації та досягнення мети і цілей підприємства.

Ефективне управління змінами на основі ІТ-технологій є досить складним та значимим завданням для всіх організацій [3, С. 35].

Використання ІТ дозволяє радикально змінити стиль управління та вдосконалити бізнес-процеси. Зокрема, завданнями бізнесу, які вирішуються за допомогою електронного управління є наступні:

1. Покращення стратегічного планування та визначення напрямів розвитку;
2. Моніторинг зовнішнього середовища та збільшення можливостей та якості прогнозування змін у ньому;
3. Управління засобами зв'язку та обслуговуванням клієнтів;
4. Вдосконалення стратегії технології розвитку взаємовідносин;
5. Управління підвищенням кваліфікації співробітників;
6. Захист інформації та активів;
7. Впровадження стратегії розробки власних прикладних програм;
8. Здійснення інновацій у вигляді нових послуг та засобів їх надавання;
9. Створення гнучкої компанії, що спирається у своїй діяльності на інформацію та знання.

ІТ-технології повинні забезпечувати необхідною інформацією усі підрозділи підприємства, сприяти їх швидкій взаємодії, ефективній співпраці та кращому виконанню функціональних обов'язків, а їх інфраструктура служила зростанню компанії та кращому задоволенню потреб клієнтів.

Концепція управління змінами в організації включає низку складових частин [1, С.50]:

1. Предметна спрямованість змін. Виступає як основа для впровадження змін з визначенням джерел і подальшим просуванням за структурою відповідно до управлінських практик.
2. Життєвий цикл підприємства. Підприємства в межах реалізації стратегії розвитку може претендувати на збільшення своєї частки або пошуку нових сегментів на існуючому ринку, чи освоєння інших галузей. Забезпечення відповідності життєвого циклу підприємства галузі є однією із цілей стратегічних змін..

3. Ситуаційний аналіз. Діяльність підприємства можна розглядати як послідовність певних станів, кожен з яких залежить як від стану підприємства як системи й впливу чинників зовнішнього середовища, так і від ступеня впливу цих чинників на діяльність підприємства. Розгляд зміни впливу чинників зовнішнього середовища здійснюється в рамках сценарного аналізу із визначенням можливих результатів на протязі часу. Це дозволяє впроваджувати належні техніки управління, які дозволять отримати потрібний рівень ефективності та досягти поставленого результату в контексті розроблених сценаріїв. Ідентифікація ризиків, їх кількісний та якісний аналіз разом з ситуаційним підходом і сценарним моделюванням виступають динамічним продовженням статичного аналізу зовнішнього середовища й потенціалу змін, що виступає запорукою прийняття вірних рішень для досягнення максимальної ефективності змін.

4. Побудова взаємодії із зацікавленими сторонами. Під зацікавленими сторонами розуміються будь-які індивідууми або групи, які можуть впливати на прийняття управлінських рішень або самі підпадають під них. Ці зацікавлені сторони є як всередині підприємства, так і зовні. Врахування й задоволення їх інтересів здатне забезпечувати довготривале функціонування підприємства в майбутньому й сформуванню належної системи оцінювання ефективності діяльності підприємства в цілому та рівня реалізації стратегічних змін безпосередньо.

На нашу думку, стратегія розвитку повинна ґрунтуватись на наступних ознаках:

1. Сприятливі фактори внутрішнього та зовнішнього середовища.
2. Достатній рівень ресурсного забезпечення підприємства або організації.
3. Досягнення або перевершення запланованих показників діяльності підприємства.
4. Стабільне становище або динамічний розвиток як на ринку, так і в розрізі товарів або послуг.

Виходячи з наведених ознак, пропонуємо розуміти стратегію розвитку як сукупність напрямів інтенсивного розвитку підприємства, спрямованих на досягнення поставлених завдань з використанням наявного суттєвого науково-технічного, виробничого, ресурсного та маркетингового потенціалу.

Таким чином, розроблені елементи концепції управління стратегічними змінами дозволяють системно вирішувати цілі забезпечення конкурентоспроможності підприємства в довготривалій перспективі, його стабільності й розвитку. Використання вищеописаного інструментарію дає змогу розробляти й впроваджувати ефективні управлінські рішення, формувати конфігурацію внутрішнього стратегічного потенціалу для реалізації руху підприємства по заздалегідь розробленій траєкторії, що і складає сутність стратегічних змін.

Література:

1. Власенко Т. А. Науково-методологічні засади концепції управління стратегічними змінами на підприємстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 25(1). С. 49-53.
2. Дмитрієв І. А., Курилова Н.М. Визначення поняття управління змінами як основної складової діяльності сучасного підприємства [Електронний ресурс] *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2013. № 1. С. 102–106. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2013_1_20.pdf.
3. Приймак Н. С. Сучасні тенденції управління змінами в системі менеджменту підприємств. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки*. 2017. № 2. С. 34-42.

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В УМОВАХ КРИЗИ

Туризм, як одна з найдинамічніших галузей, темпи росту якої випереджали навіть загальні темпи росту світової економіки та склали 10,4% світового ВВП, впродовж останніх місяців опинився на межі фінансової кризи. За даними Світової ради з подорожей та туризму (WTTC), ця індустрія дає 300 млн робочих місць. І якщо в середині березня 2020 року у зв'язку з пандемією ризик втрат становив біля 50 млн робочих місць, то уже на кінець березня за даними WTTC туристична галузь може втратити 75 млн робочих місць та 2,1 трлн дол. прибутків [1]. І звісно з кожним днем статистика потенційних втрат та збитків зростає. Світова асоціація бізнес-подорожей підрахувала, що може втратити до 820 млрд дол. лише на скасованих відрядженнях, конференціях та виставках [2]. В цей час, туристичну галузь Італії оцінюють від 250 млрд дол., США – від 1,5 трлн дол., і за результатами першого кварталу 2020 року рівень втрат оцінюється в більш ніж третину [3]. Той факт, що, лише китайські туристи витратили у 2018 році від 130 до 227 млрд дол. (за різними оцінками) [2], яскраво свідчить про фінансовий потенціал туризму, і за оцінками експертів його відновлення коштуватиме галузі 5-7 років розвитку [3]. Міжнародна асоціація авіаційного транспорту (IATA) оцінила втрати галузі у 113 млрд дол. [2]. Аналогічно, втрати охоплюють також і круїзний, готельний, ресторанний бізнес тощо, адже індустрія туризму об'єднує біля 20 споріднених сфер. І якщо великий бізнес володіє фінансовими резервами, хеджуванням ризиків, страховим захистом, то найбільш кризовими будуть втрати малого бізнесу, яким на 80 % представлений туризм у вигляді сувенірних крамниць, магазинів вуличної їжі, кафе, хостелів, кемпінгів, міні-готелів тощо.

Індустрія туризму України як і світу потребує термінових заходів. Оскільки, частина держав сильно залежна від туризму. В Італії та Іспанії, його сукупна вага оцінюється приблизно у 12-13% ВВП; Португалії - 20%, Греції - 25-30% [4]. Тому закономірно, що, наприклад, Італія готує програму стимулювання внутрішнього туризму: громадянам відшкодують частину витрат на відпустку [4]. Туреччина, прагнучи зменшити втрати економіки, розпочала сертифікацію готелів «без корони». Сертифікат надаватимуть також аеропортам, ресторанам, музеям, історичним зонам, одночасно покращуючи рівень медичної інфраструктури у туристичних регіонах. Португалія наголос планує робити на сільському туризмі та на невеликих містечках [4].

На нашу думку, позиція України, де уряд ще не підраховував втрати галузі у зв'язку із закриттям кордонів, є очевидно кризовою. Єдиним позитивним моментом є те, що економіка України не є настільки туристично-залежною як у вище наведених прикладах, тому і втрати не будуть такими ж значними. Разом з тим, маємо серйозний рівень загроз для малого бізнесу, який практично зупинився із зупинкою туристичних потоків, адже ці послуги не можна надати он-лайн чи надіслати поштою і механізми виживання інших галузей не адаптовані до індустрії відпочинку. Проте, Державне агентство розвитку туризму, отримало рекордне для України фінансування у 240 млн гривень [5], які у період карантину не можуть бути витрачені на заплановані цілі, такі як міжнародні виставки, виготовлення промо-матеріалів. Тому, на нашу думку, мають бути спрямовані на формування та зміцнення туристичного потенціалу, а саме доцільно:

- оцінити можливість запозичення досвіду ЄС, по наданні грошової компенсації на заробітну плату працівників туріндустрії, проте такий бюджетний інструмент як пряме фінансування має надаватися вкрай виважено та обґрунтовано і може поширюватись лише на об'єкти, що мають значну історико-культурну цінність;
- розглянути питання введення спеціальних ваучерів на туристичні послуги на мінімум рік під гарантії держави з метою акумуляції фінансових ресурсів турбізнесу;

- обґрунтувати пропозиції до пакету підтримки пріоритетних галузей економіки, щоб серед них з'явився туризм та відповідні видатки на нього;
- оновити стандартизацію та категоризацію підприємств туристичної сфери;
- створити електронний реєстр суб'єктів туристичної діяльності;
- запровадити податкові канікули, адже малий туристичний бізнес знаходиться на межі виживання. На сьогодні ряд країн (Австралія, Британія, Італія, Китай) ввели знижені податки та компенсації збитків у туристичній сфері[5];
- оцінити потребу в інфраструктурній підтримці туризму та відповідно до фінансових можливостей вирішити її. Зокрема, покращення інтернет покриття, додання туристичних місць та маршрутів на он-лайн карти, і саме умови карантину та супутньої інтернетизації суспільства можуть сприяти вирішенню цієї давно існуючої проблеми;
- фінансувати он-лайн навчання для підприємців, громад, адміністративного персоналу туристичних об'єктів щодо створення та популяризації їх туристичного продукту, адже саме зараз є той цінний часовий ресурс, який у звичайному режимі роботи об'єктів обмежений.
- розробити проекти фінансування освіти у дуже широкому спектрі від створення навчальних програм дуальної освіти (актуально, адже переважно молодь забезпечує робочою силою індустрію гостинності, суміщаючи це з навчанням у ЗВО), до запровадження пільгових курсів іноземних мов для працюючих у туріндустрії, адже мовний бар'єр - одне з найслабших місць вітчизняного туризму;
- удосконалити механізми контролю у сфері страхування туристів;
- розробити проекти створення територій пріоритетного розвитку туристичного типу, як це було у Грузії та ряді країн-лідерів світового туризму.

Отже, сектор туризму є одним з найбільш постраждалих в світі від спалаху COVID-19, фактична зупинка попиту буде провокувати подальший регрес в умовах фінансової кризи, яка потенційно охоплює усі галузі, і очевидно, що після зняття карантинних обмежень, попит ще довго залишатиметься фінансово ослабленим. Україна повинна акумулювати всі зусилля, щоб вийти з кризового періоду готовою до туристичних тенденцій, які в свою чергу зазнають значних змін, адже багато світових суб'єктів туристичної індустрії випадуть з конкурентної боротьби і їх місце можуть зайняти вітчизняні. Цей період має стати часом відточення та апробації інструментів бюджетно-податкового стимулювання інвестиційної привабливості туристичних комплексів для формування в подальшому стабільних туристичних, а відповідно і фінансових потоків у національну економіку.

Література:

1. Вінокуров Я. Коронавірус завдасть світовому туризму \$2,1 трлн збитків: роботу можуть втратити 75 млн осіб – дослідження. URL: <https://cutt.ly/RyiDg0d>.
2. Зануда А. Коронавірус: скільки втрачає туризм. URL: <https://cutt.ly/zyiDsaE>
3. Коронавірус коштуватиме туризму до 7 років зростання – UNWTO. URL: <https://cutt.ly/4yiDtRH>
4. Сидоренко С. Відпустки епохи коронавірусу: коли Європа почне приймати літаки та туристів з України URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/21/7108999/>
5. Романова А. П'ять порад, як рятувати український туризм під час пандемії URL: <https://cutt.ly/WyiDzvs>.

Кудельський Віталій Едуардович,
доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук

СТАРТАП В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Стартапи є важливим аспектом у підвищенні привабливості інвестиційного клімату країни, особливо розвитку інноваційної діяльності підприємництва й підтримці малого та середнього бізнесу з метою конкурентоспроможного розвитку економіки України. На сьогоднішній день Україна залишається у списку розвиваючихся країн із високим економічним потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку стартапів присвячено праці таких науковців, як С. Бланк, Б. Дорф, Е. Райз, П. Тіль, Н. Івашова, Д. Збанацький, О. Мрихіна, Ф. Лалу. Проте перспективи розвитку стартапів в Україні, є фрагментарними та такими, що не надають вичерпної інформації про всі елементи процесу управління ними. Це вказує на актуальність подальших досліджень стартапів та особливо специфіки менеджменту стартапів в Україні.

Метою написання роботи є дослідження та обґрунтування основних засад функціонування стартап-менеджменту в Україні та дослідження основних переваг та недоліків від його використання.

Стартап – відносно нове явище в українській економіці. Його сутність, специфіку функціонування та управління українська бізнес-спільнота вивчає з досвіду закордонних бізнесменів, які почали оперувати даною категорією ще в першій половині ХХ ст..

Окрім того до основних недоліків запровадження стартапів в Україні варто віднести:

- відсутність механізму державного управління стартап-діяльністю;
- корумпованість органів державної влади, які пов'язані з залученням інвестицій в українську економіку;
- суттєвий рівень монополізації багатьох сфер бізнесу, як правило, представниками олігархічно-політичних кіл, які не зацікавлені в нових стартапах (особливо іноземних), оскільки вважають це прямою загрозою своєму монополізованому та часто низькоконкурентному бізнесу;
- значна тінізація, не публічний характер угод на ринку стартапів;
- низький якісний рівень відповідної інфраструктури (транспортної, фінансової тощо), що виступає в ролі додаткового стримуючого фактору для іноземних інвесторів (потенційних покупців стартапів);
- невисока якість стартап-освіти в Україні. Стартап-школи в Україні є, але часто підготовка в них зводиться до переповідання історій досягання успіху успішними стартаперами чи власниками діючого бізнесу з намаганням дати слухачам правильні відповіді на їхні питання з урахуванням галузевої специфіки бізнесу.

Підприємства малого бізнесу в Україні як правило зосереджуються на отриманні прибутку, а також прагнуть стати стабільним бізнесом, розробленим для забезпечення засобів для існування та кар'єру для власника бізнесу. Стартапи, з іншого боку, є більш ризикованими експериментами, налаштованими на дослідження нової бізнес-моделі або аспекту ринку з потенціалом для набагато більшого зростання. Ключова відмінність полягає в тому, що малий бізнес переслідував би значне зростання через органічне розширення, а стартап із самого початку був запланований, щоб бути масштабним. Стартапи прагнуть створювати нові ринки або руйнувати існуючі, і в переслідуванні будь-якого шляху, сподіваються отримати велике зростання. Інша критична відмінність полягає в стратегії зростання, яку могли б переслідувати малий бізнес або стартап. Там де невелика компанія могла б зосередитися на зростаючому доході з короткостроковим уявленням про посилення прибутковості, у стартапів є кілька альтернативних шляхів, щоб досягти зростання. Один такий шлях полягає в чистому придбанні користувачів, де компанії оптимістично вкладають капітал в придбання користувачів заради отримання доходу пізніше, зазвичай за допомогою

реклами.

З-поміж багатьох питань стосовно перспектив розвитку стартапів в Україні необхідно виділити наступні:

- через потужний аграрний потенціал України може бути доцільним спеціалізувати стартапдіяльність на реалізації саме аграрних проєктів і проєктів в суміжних галузях;
- необхідним є налагодження сталої взаємодії стартаперів з наукою, державою та інституціями менеджмент-консалтингу;
- повна реалізація стартап-потенціалу України є неможливою без ефективно функціонуючої системи менеджмент-освіти та відповідної інфраструктури;
- особливо важливою може бути практична значущість результатів даного дослідження для органів державної влади, в разі використання ключових пропозицій стосовно професіоналізації управління економікою з урахуванням специфіки стартапдіяльності та налагодження взаємодії професійного ланцюжка «освіта-бізнес-держава».

Отже, проведені дослідження виявили певне коло недоліків від використання стартапів в Україні та перспективи, потребують використання закордонного досвіду в державному регулюванні сфери стартап-менеджменту.

Література:

1. Красильникова Ю. Рынок искусственного мяса достигнет \$5 млрд к 2020 году [Електроний ресурс] / Ю. Красильникова // Хайтек. – 2017. – Режим доступу: https://hightech.fm/2017/05/10/fake_meat_lobby
2. Кузнецов Е.А. Професіоналізація управлінської діяльності: система, механізм та інноваційна динаміка: [монографія] / Е.А. Кузнецов. – Одеса: Наука і техніка, 2015. – 368 с.
3. Лалу Ф. Компанії майбутнього / Фредерік Лалу ; пер. з англ. Романа Ключко. – Х.: КСД, 2017. – 544 с.
4. Мрихіна О. Б. Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій / О. Б. Мрихіна, А.Р. Стояновський, Т.І. Міркунова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №9 (171). – С. 215-225
5. Тіль П. Від нуля до одиниці. Нотатки про стартапи, або як створити майбутнє / Пітер Тіль ; пер. з англ. Р. Обухів. – К.: Нашформат, 2015. – 232 с. 10. Ries E. The lean startup / Eric Ries // Crown Business, 2011. – 242 p.

Самарічева Тетяна Анатоліївна,

*доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук*

СИСТЕМА ЦІНОУТВОРЕННЯ: СУТНІСТЬ І СКЛАДОВІ

В результаті дослідження різних підходів до трактування суті системи ціноутворення, можемо виокремити два підходи до тлумачення цього поняття, зокрема процесний та системний. Прихильники процесного підходу трактують систему ціноутворення, як систему, в якій протікає процес визначення і встановлення цін на продукцію підприємства, розробка і реалізація цінової стратегії і політики підприємства, за допомогою обраних методів ціноутворення і під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів [1].

Інші сучасні науковці-прихильники цього підходу визначають дану категорію, як «складний і динамічний багатофакторний процес, здатний підтримувати конкурентоспроможність підприємства, забезпечувати його платоспроможність та стійкість» [2]. Таке трактування вказує на основну мету існування цієї системи, проте комплексно не пояснює її значення.

Прихильниками системного підходу до визначення даної категорії є вітчизняні науковці Н. Г. Маслак та О. А. Криклій, вони систему ціноутворення трактують з точки зору управління в банку, як сукупність взаємопов'язаних елементів, що спрямовані на формування та встановлення цін на банківські продукти на рівні, що забезпечує досягнення загальної мети банку [3, с. 34]. До основних компонентів зазначеної системи вони відносять банківський продукт, як об'єкт, керівництво банку, як суб'єкт та безпосередньо механізм ціноутворення [3, с. 36].

На думку Савіної С. С. «система ціноутворення представляє собою засіб, який забезпечує формування базової ціни, коригування ціни, визначення її остаточного значення та управління ціною, що сприяє підвищеною ефективності і розвитку підприємства» [4, с. 256]. Тобто за даним підходом до системи ціноутворення автор відносить цінову політику підприємства (забезпечення процесу виживання, максимізація поточного прибутку, завоювання лідерства за показниками якості, завоювання лідерства за показниками частки ринку), підсистему інформаційного забезпечення (ринок, продукція, конкуренція на ринку, державна цінова політика, виробництво та витрати, прибуток від реалізації), методи ціноутворення (витратний, з орієнтацією на попит, з орієнтацією на конкуренцію, з орієнтацією на максимальний прибуток, ціноутворення в умовах ризику та невизначеності, параметричні методи), принципи ціноутворення (наукового обґрунтування цін; цільового спрямування цін; зв'язку ціноутворення із загальною стратегією підприємства; безперервного процесу ціноутворення; єдності процесу ціноутворення і контролю за дотриманням цін; збереження і розвитку сировинних ринків).

Українські науковці Артус М. та Хижа Н. розглядають поняття «система цін»: 1) як функціональну взаємодію всієї сукупності цін на економічні блага, 2) як динамічну взаємодію між цінами і зовнішнім середовищем та між ними й економічними категоріями: грошима, фінансами, кредитом за прямими і зворотними зв'язками, 3) як взаємопов'язану сукупність методів і способів економічного обґрунтування цін на економічні блага, здатних забезпечити реалізацію визначеного обсягу продукції у встановлені терміни з отриманням прибутку в розмірі, передбаченому ціною політикою підприємства та відображати узгодження економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин [5, с. 128]. Таке трактування організації системи цін, на нашу думку, в частині сукупності методів та способів економічного обґрунтування цін, відповідає суті дефініції «система ціноутворення». Адже, автори включають в межах такого трактування до системи цін: цінову політику підприємства, принципи ціноутворення, комплекс економічних, соціальних, правових відносин, що забезпечуються за ознаками цілісності, інтегрованості та ієрархічності, узгодження економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин: виробників, споживачів і держави через механізм ринкового ціноутворення, динаміку структури системи цін під впливом чинників внутрішнього та зовнішнього середовища.

Вищенаведені дефініції містять характеристику різних елементів ціноутворюючого процесу, проте вони досліджуються відокремлено та не характеризують механізм їхньої взаємодії. Українські дослідники О. Кузьмін, О. Мельник, М. Адамів сформулювали найбільш повне та комплексне визначення системи ціноутворення, встановили перелік усіх її структурних компонентів. Вони трактують систему ціноутворення таким чином: «комплекс необхідних елементів (технології, моделей, методів, стратегії, тактики, політики, суб'єктів, об'єктів, принципів, цілей, завдань, ресурсів), що у взаємодії забезпечують обґрунтоване встановлення оптимального рівня цін на товари, роботи або послуги суб'єктів господарювання з урахуванням впливу факторів середовища функціонування» [6, с. 173]. У своїй науковій праці автори в межах системи ціноутворення центральне місце виділяють технології, в межах якої реалізується формування ціни за логічною послідовністю етапів. На першому етапі відповідно до сформованої інформаційної бази суб'єкти ціноутворення визначають цілі та завдання ціноутворюючого процесу, далі аналізуються чинники ціноутворення, після чого здійснюється вибір цінової стратегії, тактики, політики підприємства, моделей і методів ціноутворення і врешті-решт визначається остаточний рівень ціни.

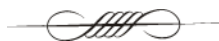
Вказані визначення системи ціноутворення пояснюють його зміст на рівні підприємства чи організації, на противагу, зарубіжні вчені Джордж Дж. Стиглер та Вільям Дж. Баумол дають наступне визначення: «система ціноутворення – засіб організації господарської діяльності, що здійснюється, шляхом узгодження рішень споживачів, виробників та власників продуктивних ресурсів» [7]. Тобто інтерпретують дане поняття на макроекономічному рівні.

Схожу точку зору має вітчизняний науковець Л. С. Татянич, який вказує, що ринкова система ціноутворення в аграрному секторі не повинна відриватися від рівня видатків виробництва та величини вартості продукції, водночас «ціна може коливатися в певних межах: мінімальний її рівень при реалізації визначається видатками на виробництво продукції, а максимальний – попитом» [8, с. 52]. Тобто, автор підкреслює, що система ціноутворення функціонує у рамках закону попиту та пропозиції, закону вартості та закону конкуренції.

Підсумовуючи вказані визначення, вважаємо, що систему ціноутворення слід розглядати як на рівні окремого суб'єкта господарювання, так і на рівні держави. Система ціноутворення на мікроекономічному рівні – це сукупність компонентів (технології, моделі, методи, стратегії, тактики, політики, суб'єктів, об'єктів, принципів, цілей, завдань, ресурсів, факторів) взаємопов'язаних між собою складними зв'язками та цілеспрямованими діями завдяки яким компоненти на вході до системи поступово перетворюються на виході із неї в ціну на продукцію. Водночас, на макроекономічному рівні система ціноутворення – це взаємодія цінової політики держави, принципів ціноутворення, попиту, пропозиції, ресурсів, що забезпечують процес встановлення ринкової ціни на продукцію. Відтак, попит і пропозиція на продукцію при трактуванні поняття система ціноутворення на рівні окремого суб'єкта господарювання – це фактори зовнішнього середовища, а при його визначенні на макрорівні, зазначені категорії є основними складниками такої системи.

Література:

1. Макаров Н. Н. Система ценообразования на малом предприятии. Информационный сайт по экономике. URL: <http://www.ekportal.ru/page-id-1485.html>.
2. Руденко А. О., Головка О. Г. Ціни та методи ціноутворення в сучасних умовах господарювання. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/202.pdf>.
3. Маслак Н. Г., Криклій О. А. Ціноутворення на банківські продукти: монографія. Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. 121 с. URL: <http://banking.uabs.sumdu.edu.ua/images/department/banking/elektro/66.pdf>.
4. Савіна С. С. Система ціноутворення підприємства молокопереробної промисловості. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 2 (4). С. 249-257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2%284%29_31.
5. Артус М., Хижа Н. Організація системи цін за умов ринкових відносин. *Галицький економічний вісник*. 2012. №3(36). С.127-133. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/131407180.pdf>.
6. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Адамів М. Є. Теоретико-методичні засади побудови системи ціноутворення на продукцію підприємств. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 6. С. 160-174. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2015/226/pdf/160-175.pdf>.
7. George J. Stigler, William J. Baumol Price system. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/price-system>.
8. Татянич Л. С. Особливості ціноутворення в АПК. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 4 (28). С. 50-53. URL: http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/13_5.pdf.

Ткачук Наталія Миколаївна,
доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕНТРАЦІЇ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Сучасна економіка характеризується якісними структурними трансформаціями, що викликані процесами глобалізації та інтеграції, посиленням конкуренції, що набуває рис глобальної. Жорсткі умови конкуренції світовому страховому ринку вимагають від вітчизняних страховиків формування та розвитку конкурентних переваг на основі використання операцій консолідації у формі злиття й поглинання та створення інтегрованих структур, які спрямовані на поєднання активів і концентрацію капіталу з метою збільшення конкурентних переваг і конкурентоспроможності та створення сприятливого середовища функціонування на страховому ринку.

Сучасні тенденції розвитку страхового ринку України засвідчують стабільну тенденцію щодо скорочення кількості страхових компаній, що вказує на процес консолідації страхової системи та посилення ступеня концентрації на страховому ринку.

Поняття «концентрація», відносно дослідження страхового ринку, означає ринкову чи галузеву концентрацію, яка передбачає розподіл ринкових часток страховиків за обсягами активів. Тому можна вважати, що концентрація страхового ринку є результатом, наслідком консолідації його учасників, а також визначальним фактором конкурентної боротьби страховиків на страховому ринку та важливим чинником забезпечення їх фінансової стійкості.

Варто зауважити, що посиленням концентрації страхового ринку потребує аргументованого доведення та виявлення можливих загроз для страхової галузі, оскільки за умов високого рівня надмірної концентрації зберігається ймовірність монополізації ринку страхових послуг, посилення нерівності страховиків та, ймовірності появи нових бар'єрів для входження на страховий ринок нових його учасників.

Вважаємо за необхідне оцінити стан концентрації страхового ринку України на основі визначення основних показників концентрації галузі: коефіцієнт концентрації (*CR*) та індекс Херфіндаля-Хіршмана (*HHI*). Коефіцієнт концентрації (*CR*) показує яку частку ринку займають найбільші його учасники й визначається так [1]:

$$CR3 = S_1 + S_2 + S_3 + \dots + S_n, \quad (1)$$

де $S_1, S_2, S_3, \dots, S_n$ - частки ринку у вигляді об'єму активів n -найбільших страховиків;

Індекс Герфіндаля-Хіршмана - *HHI* (Herfindahl-Hirschman Index) вважається базою для визначення інших показників концентрації страхового ринку; його часто називають індексом з повною інформацією (full information index), оскільки він враховує особливості розподілу суб'єктів ринку за їх розміром. *HHI* являє собою суму квадратів часток усіх страхових компаній на даному ринку й визначається за формулою [1]:

$$HHI = S_1 + S_2 + S_3 + \dots + S_n = \sum_{i=1}^n (S_i)^2, \quad (2)$$

де $S_1, S_2, S_3, \dots, S_n$ - квадрати часток страхових компаній на ринку.

Даний індекс підкреслює значущість найбільшої інституційної одиниці в загальній їх сукупності; чим вище значення показника, тим вищим є рівень концентрації страхового ринку. Значення даного індексу підвищується із зростанням рівня монополізації страхового ринку та, навпаки, зменшується при зниженні концентрації на конкурентному ринку страхових послуг.

Згідно з оновленими у 2010р. вимогами антимонопольного законодавства США, ринок вважається конкурентним, якщо $HHI < 1500$; помірно концентрованим коли $1500 < HHI < 2500$ і висококонцентрованим, якщо $HHI > 2500$ [1].

У 2018р. більше половини (54,3%) страхового ринку України "Life" належало трьом найбільшим страховикам, а 20 страховикам – 100% даного ринку. У 2014р. лише 44,8%

страхових премій зі страхування життя отримала 3 найбільші страхові компанії, а 100% страхових премій даного страхового ринку належало 50 Топ-страховикам. Отже, наявна консолідація страхового ринку "Life". Для страхового ринку України "non-Life" характерно зниження частки валових премій трьох найбільших страховиків у 2018р. порівняно з 2017р. на 6%; загалом 200 найбільші страхові компанії отримують 100% валових страхових премій страхового ринку "non-Life" [2].

Фактично у 2018р. на страховому ринку України основну частку валових страхових премій - 97,9% – акумулювали 100 СК "non-Life" (39,8% всіх СК "non-Life") та 96,9% – 10 СК "Life" (33,3% всіх СК "Life"). Для порівняння: у 2017р. 99,5% валових страхових премій акумулюють 150 СК «Non-life», та 99,9% – 20СК «Life» [2]. В окремих європейських країнах коефіцієнти концентрації страхового ринку (CR-3) мають дещо інші значення. Так, у Франції цей коефіцієнт по «non-life» страхуванню становить 43,37%, по страхуванню життя – 38,54%, у Великобританії – 29,83% та 18,24%, у Нідерландах – 47,36% та 48,23% відповідно [3]. Така висока концентрація страхового ринку України «Life» вказує на те, що вітчизняна економіка переобтяжена великою кількістю страхових компаній, частка з яких навіть не здатна надавати якісні страхові послуги, розраховуватися за власними зобов'язаннями та взагалі конкурувати за хоча б невеликий сегмент ринку [2].

Індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ) характеризує рівень конкуренції на страховому ринку через призму його концентрації і показує розподіл «ринкової влади» між суб'єктами страхового ринку. Так у 2018р. ННІ по страховому ринку загалом становив 219; по ринку страхування "Life" склав 1441, а по ринку "non-Life" – 248. Дані свідчать, що на ринку видів страхування інших, ніж страхування життя у 2014р., і 2018р. спостерігається значний рівень конкуренції (ННІ в 4 рази менше 1000), в той час як на ринку страхування життя наявна помірна монополізація. Наведені дані свідчать, що ринок ризикових видів страхування в Україні є неконцентрованим, у той час як на ринку страхування життя наявною є помірна концентрація. Результати оцінки рівня концентрації страхового ринку дають можливість припустити, що в Україні поступово окреслюється олігополістична модель страхового ринку, коли діяльність невеликої кількості страхових компаній обслуговує переважну більшість клієнтів.

Для розвитку нових перспективних напрямків страхування страхову галузь необхідно очистити від недобросовісних гравців та сформувати більш жорсткіші вимоги до рівня їх ліквідності, платоспроможності та мінімального капіталу, що допоможе страховикам виконувати свої зобов'язання навіть у кризові часи функціонування національної економіки.

Література:

1. Шірінян Л. В., Шірінян А.С. Нова методологія комплексної оцінки конкурентоспроможності ринку страхових послуг України: фактори масштабу і суперництва, тенденції та порівняння. // *Облік і фінанси*. 2019. №1. С. 153–162.

2. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.nfp.gov.ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy>. Html

3. Зайченко К.С., Дзюбенко В.М. Страховий ринок України: сучасний стан і перспективи розвитку // *Приазовський економічний вісник*. 2019. №5(16). С. 270-275.

Ярмоленко Юрій Юрійович,

*аспірант кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ДО ПИТАННЯ ОПРИЛЮДНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З БЮДЖЕТНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ТОВАРОВИРОБНИКАМ

Проблеми, які виникають з відшкодування із Державного бюджету грошових коштів, в тому числі найвагомішого джерела надходжень серед доходів як податок на додану

вартість (ПДВ) завжди є актуальними та знаходяться у центрі уваги не тільки суб'єктів господарювання та державних інституцій, але й практикуючих експертів, ділових кіл, науковців. Зазначене підтверджується, зокрема, останніми змінами у податковому законодавстві України на період проведення карантинних заходів з метою протидії поширення коронавірусної хвороби (COVID-19). Так, зокрема змінами до Податкового кодексу України запроваджено мораторій на проведення документальних та фактичних перевірок з 18 березня по 31 травня 2020 року, крім перевірок суб'єктів господарювання, які задекларували суми з бюджетного відшкодування (від'ємного значення) більше 100 тис.грн. [1].

Нами вже зазначалось про те, що інформація з бюджетного відшкодування ПДВ є такою, що підлягає оприлюдненню та їй не може бути наданий статус з обмеженим доступом. Однак інформаційні дані, які зберігаються у трьох державних інституціях (Державна податкова служба (ДПС), Міністерство фінансів України (Мінфін), Державна Казначейська служба України (ДКСУ) та знаходяться у відкритому інформаційному просторі, не тільки різняться між собою. Самі оприлюднені форми досить складні для сприйняття з метою узагальнення зазначених в них показників.

Найбільш повні та деталізовані дані містить база даних ДКСУ. Так, наприклад, Інформація з Реєстру заяв про повернення бюджетного відшкодування містить 12 колонок, які заповненні у хронологічному порядку у вигляді табличних даних за часом надходження останньої від Мінфіну. Проаналізувавши дані таблиці, сформованої у форматі Excel, можливо отримати дані щодо відшкодованих сум по суб'єкту господарювання, його назву, код ЄДРПОУ та зазначену інформацію по платниках-заявниках в розрізі областей [2]. Як недолік зазначимо щодо відсутності в ній даних КВЕД, що не дає можливість провести аналіз та систематизувати платників – отримувачів бюджетних коштів за галузями та видами економічної діяльності, зокрема щодо віднесення останніх до сільськогосподарських товаровиробників.

Показники, які щомісячно (наростаючим підсумком) звітує на своєму інформаційному ресурсі Державна податкова служба, стосуються лише даних в цілому по Україні, без розподілу по регіонах, галузях та підприємствах. Контролюючий орган у своїх щомісячних звітах «Інформація про обсяги відшкодування з державного бюджету» (так званого «активного» ПДВ) вказує не тільки повернуті з бюджету суми податку, а й залишок невідшкодованих сум на початок та кінець місяця, розмір заявленого податку у звітному періоді, а також на яку суму упереджено (відмовлено) ПДВ платникам, хоча самі причини не зазначаються. Зазначена форма документа та порядок оприлюднення, введена в дію наказом Міністерства фінансів України від 08.10.2014 № 1016, який хоч й втратив чинність, але ДПС й надалі продовжує звітувати за відповідною формою [3].

При цьому наголосимо на проблемі повноти оприлюднення інформації з метою проведення аналізу зазначених в них показників. Вивчення цього питання дозволило встановити, що ДПС не зазначає у вищенаведеній формі так звані «пасивні показники бюджетної заборгованості» (тобто суми, що перебувають в апеляційному та судових оскарженнях, за кримінальними провадженнями, невідшкодовані суми, які виникли до 2016 року). Мабуть за таких причин можливо пояснити розбіжності по залишках заявлених сум, які встановлено нами під час проведеного аналізу невідшкодованого ПДВ за 2015 -2019 роки (табл.). Особливо це питання принципово для науковців, якщо притримуватися відомої точки зору А.Ейнштейна про те, що «вся наука є не що інше, як упорядкування мислення».

Таблиця

Аналіз невідшкодованого ПДВ за 2015-2019 роки (млн.грн.)*

Період (станом на дату)	Залишок заявлених сум, на кінець періоду (за даними ДПС)	Залишок заявлених сум, (за проведеними розрахунками)	Розбіжності (4=3-2)	Порядок розрахунку за показниками [3] (5=3)
1	2	3	4	5

01.01.20 16	12876,4	13439,2	+ 562,8	13439,2=13499,7+716 54,3-68405,3-2454,1- 855,4
01.01.20 17	12172,2	10148,2	(-) 2024,0	10148,2=12876,4+948 57,6-94405,4-1963,0- 1217,4
01.01.20 18	15267,1	11083,7	(-) 4183,4	11083,7=12172,2+121 034,2-120060,6- 1000,4-1061,7
01.01.20 19	28705,5	28290,4	(-) 415,1	28290,4=15267,1+146 361,2-131659,4-278,7- 1399,8
01.01.20 20	27393,4	26990,5	(-) 402,9	26990,5=28705,5+152 801-151901,2-267,9- 2346,9

* Примітка. Узагальнено та розраховано за джерелом [3]

Крім цього, на законодавчому та нормативно-адміністративному рівні невизначено чи відносяться показники з заявлених та відшкодованих сум з ПДВ до податкової інформації, яка в свою чергу, не позбавлення нормативних колізій та прогалин при розмежуванні на конфіденційну, таємну чи службову. Тому як правильно зазначає В. Філатов, з яким слід погодитися, що «відсутні критерії визначення конфіденційної та таємної податкової інформації, а це означає, що правове забезпечення та відповідна судова практика втрачають свій сенс. Це пов'язано з відсутністю чітко формалізованих вимог до окремих видів податкової інформації. Іншими словами, якщо не зрозуміло що захищати, то і не має ефективних засобів захисту» [4, с. 108].

Таким чином упорядкування звітності на рівні фінансових служб з нормативно-правовим врегулюванням вимог до неї дозволить користувачам інформації мати достовірні дані з бюджетного відшкодування ПДВ і використовувати їх за призначенням, що є передумовою ефективного використання бюджетних коштів.

Література:

1. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17 березня 2020 року № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20>.

2. Бюджетне відшкодування ПДВ за Реєстром заяв. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/byudzhethne-vidshkoduvannya-pdv-za-reestrom-zayav>.

3. Інформація про обсяги відшкодування податку на додану вартість з державного бюджету. URL: <http://sta-sumy.gov.ua/diyalnist-/vidshkoduvannya-pdchv/informatsiya-pro-obsyagi-vidshkoduvannya/>.

4. Філатов В.В. Податкова інформація: проблемні питання законодавчого визначення. *Правова позиція*. 2019. № 2 (23). С.106-110.

Кулинич Роман Омелянович,

завідувач кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор економічних наук, професор

**СТАТИСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
ТА РІВНЯ МАТЕРІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ**

Матеріальний добробут населення є результатом взаємовпливу суспільно-економічних явищ і процесів, які комплексно характеризують рівень і якість життя населення та стан розвитку економіки в умовах визначених місця і часу з погляду можливості прийняття коректних управлінських рішень для реалізації соціальної та економічної політики.

Здійснено комплексну статистичну оцінку досягнутого рівня економічного зростання та матеріального добробуту населення регіонів України за 2016 рік. Систему статистичних показників у сфері матеріального добробуту населення склали окремі блоки показників рівня та якості життя населення, у сфері економіки – реального сектору та надання послуг (загалом 82 показника-стимулятора та 37 показників-дестимуляторів). Стандартизацію та рейтингування значень досліджуваних показників здійснено за формулою методу комплексних статистичних коефіцієнтів:

$$K_{e,i} = \sum_{s=1}^{82} \frac{x_{s,\max} - x_{si}}{x_{s,\max} - x_{s,\min}} + \sum_{d=1}^{37} \frac{x_{di} - x_{d,\min}}{x_{d,\max} - x_{d,\min}}$$

де x – значення показника рейтингової оцінки окремого об'єкта оцінки (регіону), $i = \overline{1, 25}$; індекси s і d визначають показники, відповідно, як стимулятори та дестимулятори, $s = \overline{1, 82}$, $d = \overline{1, 37}$; символи min і max визначають, відповідно, мінімальне та максимальне значення показника x за сукупністю регіонів.

Здійснено статистичне оцінювання досягнутого рівня економіки ($K_{вe}$) та матеріального добробуту населення ($K_{вмд}$), а також комплексний коефіцієнт досліджуваних сфер ($K_{вемд} = K_{вмд} + K_{вe}$). Виділено групу регіонів з найвищими рейтинговими позиціями (м. Київ, Львівська, Київська, Вінницька та Харківська області (місця з першого по п'яте в рейтингу, відповідно) та найнижчими (Закарпатська, Чернівецька, Кіровоградська, Донецька та Луганська області). Визначено, що у структурі значень $K_{вемд}$ переважає показник $K_{вe}$ над $K_{вмд}$. Оскільки формування матеріального добробуту здійснюється за рахунок стану справ в економіці, то і достатність окремого регіону визначається цим співвідношенням (рис. 2).

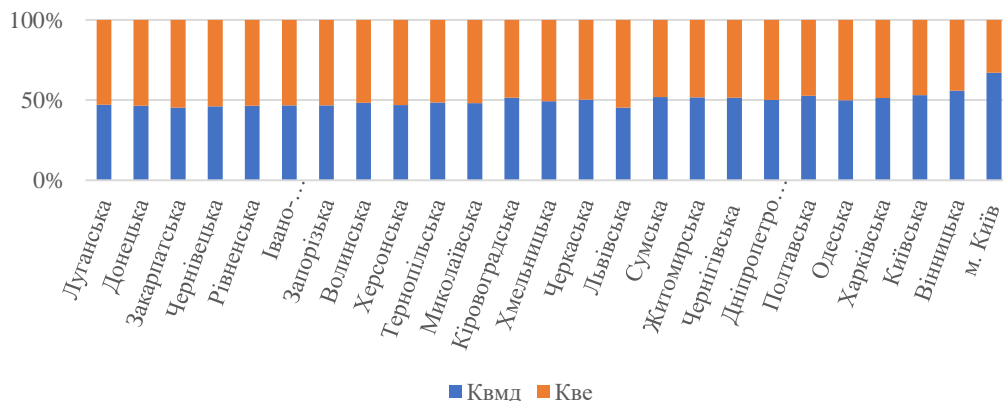

Рис. 2. Структура значень $K_{вемд}$ регіонів України у 2016 р. (відсортовано за значенням $K_{вe}$ у порядку покращення рейтингу регіонів даного показника)

Встановлено, що конкретизація завдань державної політики у цих сферах повинна ґрунтуватись не скільки на досягненні певних значень матеріального добробуту та/ або розвитку економіки, а залежно від функцій, які вирішують даний взаємозв'язок в сучасному громадянському суспільстві (регуляторна, захисна та розвитку). З метою встановлення рівня взаємозв'язку (нестійкий чи стійкий) досліджуваних сфер для окремого регіону в їх сукупності застосовано шкалу оцінки залежностей методу статистичних рівнянь залежностей (стійким взаємозв'язок вважається за рівня $K \geq 0,7$) розроблено формулу $K_{емд}$:

$$K_{емд} = 1 - \frac{K_{вемд}}{n}$$

де $K_{емд}$ – коефіцієнт взаємозв'язку економіки та матеріального добробуту населення, значення якого змінюються від нуля до одиниці, при чому чим ближче значення до одиниці, тим вищим є рівень розвитку взаємозв'язку економіки та матеріального добробуту населення окремого регіону; $K_{вемд}$ – комплексний коефіцієнт вагомості відхилень, визначений на основі методу комплексних статистичних коефіцієнтів сумарно за сферами оцінювання (комплексна оцінка економіки та матеріального добробуту населення); n – кількість показників, включених в розрахунок.

За значенням коефіцієнта $K_{емд}$ стійкий зв'язок середнього рівня зафіксовано лише в м. Києві, що свідчить про необхідність вирівнювання регіонального розвитку в Україні. Отримані результати стали основою для розробки науково-методичних положень статистичного моделювання чинників економічного зростання та рівня матеріального добробуту методом статистичних рівнянь залежностей на основі вихідних даних статистики (2016 р.) – значень досягнутого рівня економіки (K_e) і матеріального добробуту населення ($K_{мд}$).

Застосування методу статистичних рівнянь залежностей дозволило визначити наявність прямого лінійного зв'язку між досягнутими рівнями економіки K_e та матеріального добробуту населення $K_{мд}$ за формулою:

$$y_x = 0,5613 \left(1 - 0,357460d \frac{x_i}{x_{max}} \right)$$

На основі отриманої моделі визначено розрахункові значення для досягнення стійкого рівня досліджуваних сфер щодо покращення рівня державного планування встановлено необхідну зміну економіки (K_e) для кожного регіону України з метою досягнення нормативної рівня матеріального добробуту населення ($K_{мд}$). Такий підхід дозволив визначити регіони та фіксоване кількісне індикативне значення (K_e) де, за умови його досягнення, очікується нормативний рівень ($K_{мд}$).

Література:

1. Кулинич О. І. Економетрія: навч. посіб. Хмельницький: Поділля, 2003. 215 с.
2. Кулинич Р. О. Статистичні методи аналізу взаємозв'язку показників соціально-економічного розвитку: монографія. Київ: Формат, 2008. 288 с.
3. Кулинич, О. І. Теорія статистики [Текст] : підруч. / О. І. Кулинич, Р. О. Кулинич. – [7-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2015. – 239 с.
4. Кулинич, О. І. Статистичне моделювання і прогнозування для обґрунтування програм соціально-економічного розвитку: [навч. вид.] / О.І. Кулинич, Р.О. Кулинич. – [2-е вид., доп.]. – Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2019. – 57 с.

СТАТИСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СУЧАСНОГО МІСТА

В умовах формування державою сталого економічного зростання статистичне забезпечення управління розвитком сучасного міста набуває на сучасному етапі економічного розвитку виняткового значення. Необхідність прийняття обґрунтованих рішень щодо взаємозв'язку між розвитком сучасного міста та якістю життя його жителів зумовлює потребу в наукових дослідженнях статистичного забезпечення управління розвитком сучасного міста.

Провідну роль в дослідженні статистичного забезпечення управління розвитком сучасного міста мають відігравати статистичні методи, оскільки їх застосування дозволяє оцінити їх рівень, динаміку та структуру, а також передбачити можливі зміни в майбутньому. Функціонуюча в Україні система забезпечення органів управління розвитком міст і територіальних громад статистичними даними не відповідає сучасним вимогам. Відсутність комплексного статистичного підходу до створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських процесів.

Існуюча статистична система передбачає можливість аналізу соціально-економічного розвитку на рівні регіону, а на рівні територіальної громади та окремого міста статистична інформація зазвичай відсутня або не є репрезентативною.

Зважаючи на це, нагальним завданням є побудова статистичної інформаційної системи, спрямованої на забезпечення потреб управління розвитком сучасного міста. Це потребує побудови системи статистичних показників та формування сучасних інноваційних підходів до проведення статистичного аналізу місцевого розвитку, що, своєю чергою, вимагає формування методологічних засад статистичного забезпечення управління.

Розвиток міста як складової країни нарощує потребу у статистичному забезпеченні управління щодо проведення раціональної місцевої економічної політики як основи міського розвитку і підвищення якості життя населення. Важливого значення тут набуває визначення статистичних показників урбанізму, їх взаємозв'язок і порядок розрахунку. Статистичний аналіз постає як необхідний інструмент для отримання інформації щодо стану та розвитку сучасного міста, виявлення закономірностей та динаміки росту, дослідження структури функцій сучасного міста з подальшим ефективним управлінням ними. Для цього потрібні науково-теоретичні та інформаційно-аналітичні розробки основних результатів розвитку сучасного міста.

Аспекти розвитку сучасних міст становлять науковий інтерес багатьох вчених світу. Рівень розвитку урбанізму, як вагома компонента соціально-економічного розвитку, відображає стан розвитку суспільства. Особливо гостро окреслена проблема постає в умовах динамічних процесів трансформації українського суспільства.

Питанням дослідження статистичного забезпечення інформаційної системи, спрямованої на забезпечення потреб управління розвитком міст як складової соціально-економічного розвитку країни присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема це такі дослідники: А. М. Асаул, З. П. Бараник, І. М. Геллер, А. В. Головач, В. М. Геєць, Д. В. Галаган, С. С. Герасименко, О. О. Колесник, О. І. Кулинич, Е. М. Лібанова, Р. М. Моторин, І. Г. Манцуров, Н. О. Парфенцева, А. М. Єріна, Л. О. Свистун-Золоторенко, Г. М. Стерник Н. В. Ковтун та інші.

Виходячи з наведеного нами сформульовано наступні наукові завдання в даному напрямі:

- узагальнити інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління містом в умовах децентралізації;
- визначити систему показників статистичного вивчення сталого розвитку сучасного міста;

- систематизувати статистичні методи аналізу статистичного забезпечення розвитку міста;
- проаналізувати динаміку і структуру рівня розвитку урбаністики в сучасних умовах;
- здійснити комплексне оцінювання розвитку обласних центрів України;
- оцінити рівень ефективності розвитку в м. Хмельницький;
- визначити та проаналізувати взаємозв'язок між розвитком міста та якістю життя населення;
- розробити науково-методичне забезпечення статистичного моделювання рівня розвитку сучасного міста як основи при прийнятті відповідних управлінських рішень на місцевому рівні;
- здійснити статистичне прогнозування динаміки основних показників розвитку м. Хмельницький.

Практичне значення очікуваних наукових результатів полягає в тому, що здійснені узагальнення, висновки і пропозиції можуть бути використані виконавчими комітетами міст України, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Державною службою статистики України при обґрунтуванні напрямів та завдань щодо економічного зростання та управління розвитком сучасного міста.

Також результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при підготовці до навчальних дисциплін із соціально-економічної статистики.

Література:

1. Кулинич О. І. Теорія статистики : [підруч.] / О. І. Кулинич, Р. О. Кулинич. – [7-ме вид. , перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2015. – 311 с.

2. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс] . – URL : [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

Кулинич Омелян Іванович,

професор кафедри математики, статистики та інформаційних технологій,

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

доктор економічних наук, професор

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ГУГЛ-ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Компанія Google у 2014 р. запустила сервіс Гугл-клас (Google Classroom) для викладачів та студентів у всьому світі на безкоштовній основі. Google Classroom – поштовий сервіс, що входить до безкоштовних сервісів Google Apps для освіти. Він інтегрований з іншими сервісами: «Диск», «You Tube», «Документи», «Календар» і Gmail та багато інших (рис. 1).

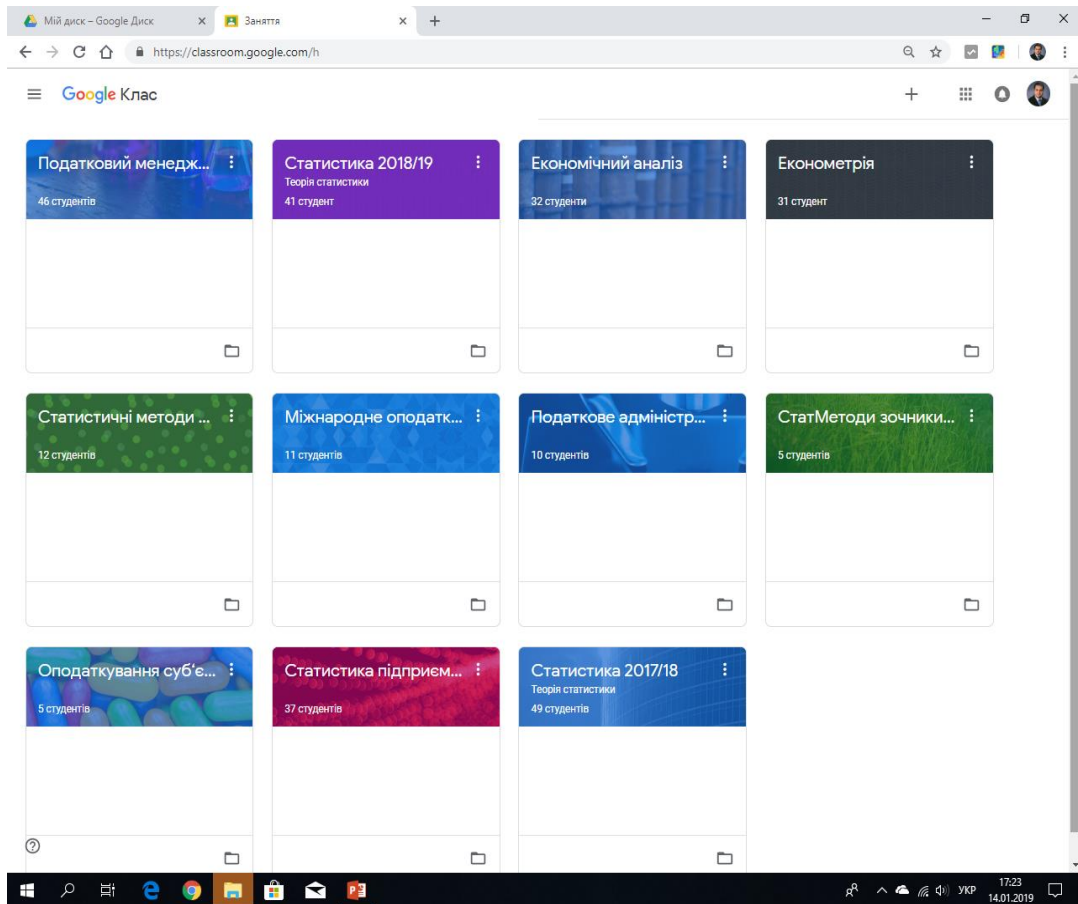

Рис. 1. Головне вікно Google Classroom

Google Classroom дозволяє викладачам організувати стандартний навчальний процес через Інтернет. Даний сервіс надає викладачу наступні корисні у навчальному процесі функції:

- створення навчальних класів навчання і додавання як студентів, так і викладачів;
- відправляти завдання студентам, організувати тематичні обговорення зі студентами;
- студент одержує завдання через сервіс, виконує його онлайн в Google Документах (або інших сервісах, наприклад продуктах Microsoft) і прикріплює свою роботу до завдання;
- усі документи зберігаються в структурованому вигляді на Google Диску;
- список виконаних робіт в реальному часі оновлюється на панелі викладача – він може перевірити роботу, поставити відповідну оцінку і написати коментарі;
- студент завжди знає свою оцінку;
- є функція для організації занять.

Основні вимоги для застосування Гугл-клас в навчальному процесі:

- 1) доступ до Інтернет, бажано висока швидкість для оперативної роботи;
- 2) підготовлений викладачем навчальний контент (лекція, літературні джерела, практичні задачі та запитання, кейси, тести, лабораторні вправи тощо);
- 3) наявність у студентів смартфонів, планшетів, комп'ютерної техніки з доступом до інтернет.

Основні переваги застосування Гугл-клас в навчальному процесі:

- 1) доступ до навчального контенту 24/7 - платформа для створення дистанційного навчання;
- 2) можливість створення соціальної мережі при вивченні дисципліни – спілкування в межах групи та з викладачем;

- 3) оперативність та зручність при оцінюванні навчальних студентських робіт;
- 4) відсутність паперового документообігу;
- 5) моніторинг самостійної (позааудиторної) роботи студентів;
- 6) можливість використовувати доступні інтерактивні технології від Гугл, наприклад сумісний перегляд/ редагування навчальної дошки Google [Jamboard](#) - колективна робота над цифровими освітніми ресурсами;
- 7) платформа для реалізації мережної дослідницької діяльності студентів.

Здійснення навчання студентів може здійснюватися в основному за традиційною технологією та з доповненням (там, де це є можливим) з використанням сучасних освітніх технологій, зокрема на основі Гугл-клас (рис. 2).

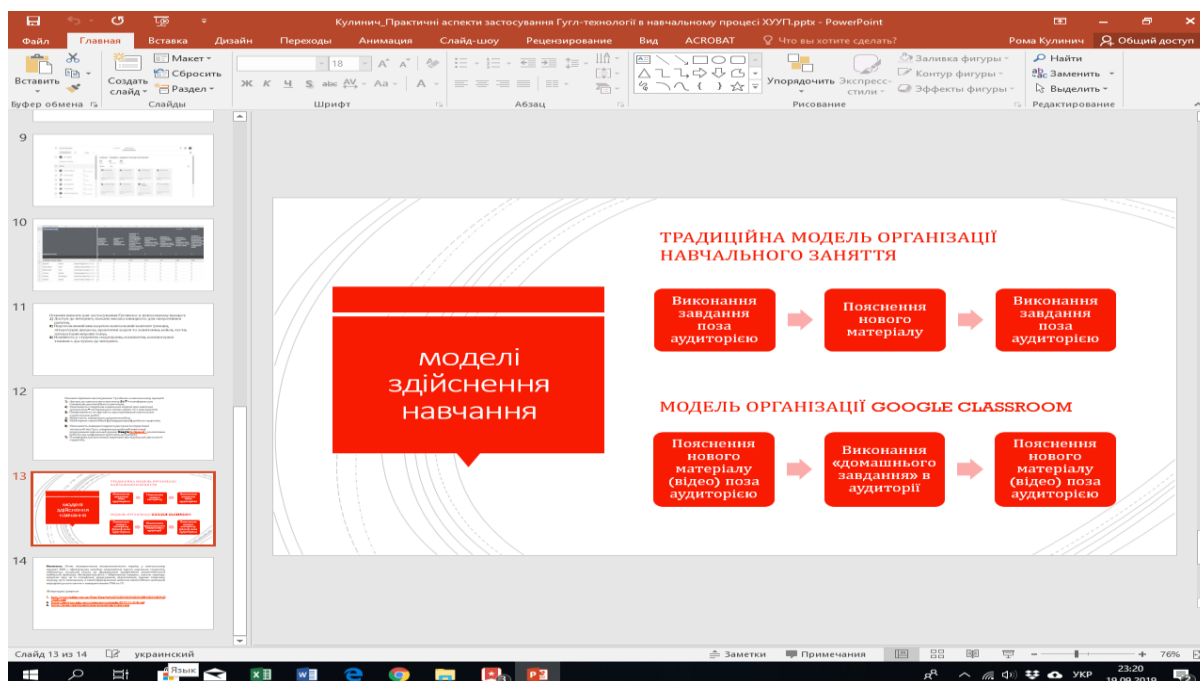

Рис. 2. Традиційна та сучасна (з використанням Google Classroom) моделі навчання

Висновок. Отже, використання вищезазначеного сервісу у навчальному процесі ВНЗ є ефективним засобом підвищення якості навчання студентів, забезпечує сучасний підхід до формування професійної компетентності майбутніх фахівців [1, 2]. Легкодоступність і збереження завдань, значно спрощує витрати часу на їх створення, редагування, відстеження, сприяє творчому підходу до їх виконання, а також формуванню навичок самостійного навчання впродовж усього життя з використанням ТЗН та ІТ.

Література:

1. Вакалюк Т.А. Основні можливості використання Google Classroom у навчально-виховному процесі ВНЗ. Житомирська політехніка. URL:<https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/215.pdf>(дата звернення: 15.09.2019).
2. Букач А.В. Сервіси Google в професійній діяльності викладача URL:<https://sites.google.com/site/antone4ka/pro-avtora>.

СТАТИСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Курс України до вступу та повноправної участі в ЄС передбачає необхідність здійснення процесів децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад. На цьому шляху здійснено багато позитивних кроків для соціально-економічного розвитку сіл, селищ, міст та областей України в цілому.

Наявний стан управління передбачає розробку програм розвитку ОТГ та контроль за їх виконанням і поточне коригування і відповідності до наявних ресурсів. З таким завданням можна ефективно впоратися на основі застосування передового європейського досвіду у цій сфері з застосуванням методології статистичної науки.

В свій час українським професором, доктором економічних наук А.В. Головачем було введено в науковий обіг термін “статистичне забезпечення управління” [1]. На наше переконання принципи, критерії даного статистичного підходу мають знайти своє чільне місце в сучасних умовах управління в умовах децентралізації.

Особливу роль в житті громад відіграє стан та розвиток інфраструктури й у тому числі соціальної, оскільки є фундаментом інфраструктурного комплексу та слугує чинником відтворення людського капіталу й соціального розвитку загалом. Соціальна інфраструктура є сукупністю матеріальних елементів, з якими взаємодіє соціальний суб'єкт і які створюють умови для раціональної організації основних видів діяльності (трудової, суспільно-політичної, культурної, побутової й т.д.) [2]. Але на основі проведеного нами дослідження теоретичних аспектів даного поняття слід зауважити, що спільної точки зору в науковому середовищі немає, а тим більше з урахуванням положень статистичної науки. Тому перспективою нашого дослідження є виділення такого означення терміну “статистичне забезпечення управління соціальною інфраструктурою”. Наразі зупинимося на головних положеннях, що повинні бути враховані при його розробці. Основними елементами соціальної інфраструктури регіону є: капітальні ресурси (будівлі, обладнання, споруди), нефінансові ресурси (кадрове обслуговування, інформаційне забезпечення) і організаційно-управлінські ресурси (керівництво, планування, організація, функціонування, контроль та ін.). На наш погляд, соціальна інфраструктура регіону (ОТГ), з точки зору надання послуг споживачу, передбачає наступні аспекти:

- універсальні послуги (освіта, підготовка кадрів, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, спорт, дозвілля, художні та культурні заходи та ін.);
- цільові послуги – об'єкти, призначені для надання послуг життєвого циклу для дітей, молоді та людей похилого віку (дитячі садки, вищі навчальні заклади, пенсійне забезпечення);
- послуги для осіб з особливими потребами та обмеженими можливостями.

Керуючись вище наведеними положеннями логічно дійти наступного: статистичне забезпечення управління соціальною інфраструктурою – це сукупність статистичних методів, моделей і алгоритмів обробки інформації, які використовуються для створення системи управління відтворення людського капіталу й соціального розвитку.

Література:

1. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика : [навч. посіб.] / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. – К. : КНЕУ, 2005. – 333 с.
2. Збарський В.К. Соціальна інфраструктура села як фактор відтворення робочої сили / В.К. Збарський// Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. - К.: НУБіП, 2010. - Вип. 151.-Ч. 1.-С. 152- 160.

3. Об'єднані територіальні громади Хмельниччини: інформаційний збірник / укл. І. М. Шоробура, О. М. Галус. – Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2018. – 176 с.

4. Розсошанська громада – офіційний веб-сайт // Електронний ресурс: <http://rozsoshanska.gromada.org.ua>.

Фасолько Тетяна Миколаївна,

*доцент кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук*

МЕТОДИ МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ КУРСУ ВАЛЮТ НА ВВП

В умовах стабілізації економічних процесів в Україні, які охопили більшість галузей сучасної промисловості нашої країни, важливо зберегти стійку планомірну роботу підприємств, застосовуючи при цьому ефективно управління курсом валют. Більшість сучасних робіт в яких досліджується взаємозв'язок ВВП та валютного курсу, здійснюються шляхом моделювання процесу на основі економетричних методів та моделей, проте для побудови надійних та ефективних моделей, які можуть в подальшому використовуватися для прогнозування ВВП необхідно застосовувати більш математично обґрунтовані методи моделювання. Один з напрямків розвитку моделювання складових систем, до яких належить зв'язок валового виробництва і курсу валют, пов'язаний з формуванням системи диференціальних, інтегральних рівнянь або функціональних рядів, що дозволяє отримати високоякісні моделі складних процесів. При такому підході модельовану систему розглядають як «чорну скриньку», для якої відомі лише зовнішні вхідні дії $u(t)$ та вихідні реакції $y(t)$. Побудова моделі такої системи передбачає пошук відповідної математичної структури, яка б в нашому випадку добре відтворювала періодичні рухи, та встановлення числового значення параметрів моделі за експериментально спостережними значеннями величин $u(t)$, $y(t)$, $t \in [t_0, t_{max}]$.

В [1] описано модель допоміжної системи у формі звичайного диференціального рівняння з задалегідь вибраною функцією, яке відтворює характерні рухи в системі. Нехай математична модель об'єкту задана диференціальним рівнянням:

$$\frac{dx}{dt} = f(t, x(t), u(t), a), \quad (1)$$

де $x(t)$ – дійсна неперервна функція, що відповідає стану системи, $u(t)$ – дійсна неперервна функція, що відповідає зовнішній дії на систему, a – невідомий вектор станів. З експериментальних спостережень відомі значення $x(t_k)$, $u(t_k)$, $t_k \in [t_0, t_{max}]$.

Вважатимемо, що відома функція, яка задає між величинами $x(t_k)$, $u(t_k)$, a , t_k в кожен окремий момент часу t_k . Нехай це

$$u(t_k) = g(x, t, a) \quad (2)$$

Тоді для пошуку параметрів a моделі (1), (2) в [2] застосовано мінімізацію:

$$\min_a \sum_{k=1}^m \left(g(t_k, x(t_k), a) - u(t_k) \right) \delta \left(g(t_k, x(t_k), a) - u(t_k) \right) - u(t_k) + \int_{t_0}^{t_{max}} \left((g(t, x(t), a) - u(t)) \beta (g(t, x(t), a) - u(t)) - g(t) \right) dt \quad (3)$$

де $\beta(t)$, δ – діагональні, додатно-визначені матриці.

Відомий обчислювальний алгоритм мінімізації функціоналу (3), тобто – метод пошуку параметрів моделі (1) при $f \equiv g$. Перевага запропонованого методу полягає в можливості вибору функції $g(t)$ з спеціальними властивостями. Наприклад, вибравши $g(t)$ як періодичну функцію, можемо сподіватися знайти добру модель сезонних коливань в

економічній системі.

Такий підхід придатний для розв'язання поставленої задачі, але він має одночасно і недоліки. В ньому не враховано наявності випадкового споживання газу та різкого стрибкоподібного збільшення ціни на нього, що доволі часто буває у вітчизняній економіці. Крім того розв'язок рівняння (2) потребує складних обчислювальних алгоритмів. На основі подібного підходу ґрунтуються також моделі, задачі з іншими структурами – системою звичайних диференціальних рівнянь [2], інтегральних рівнянь [2], функціональних рядів [3]. Проте в макромоделях, побудованих на основі цих математичних структур також не враховано наявної відомої апріорної інформації про поведінку модельованих величин, що приводить до звуження області їх застосування.

Для розв'язку багатьох задач моделювання вдалося успішно застосувати методи нейронних мереж. Для опису модельованого явища застосовують дві групи різних математичних співвідношень, які задані здебільшого диференційованими рівняннями. Ці дві групи співвідношень містять одні й ті ж числові параметри. Причому одна група рівнянь дає розв'язки, які дозволяють вирахувати значення параметрів, а друга група рівнянь дає розв'язки, які моделюють деяке явище. У першому випадку нейромережа має у своєму розпорядженні правильні відповіді (виходи мережі) на кожен вхідний приклад. Ваги налаштовуються так, щоб мережа виробляла відповіді як можна більш близькі до відомих правильних відповідей. Навчання "без вчителя" не вимагає знання правильних відповідей на кожен приклад навчальної вибірки. У цьому випадку розкривається внутрішня структура даних та кореляція між зразками в навчальній множині, що дозволяє розподілити зразки по категоріях. Перші рівняння називають навчаючими, другі – моделюючими. Для розв'язку навчаючих рівнянь необхідно підставити в них експериментально спостережені дані, які називають навчаючою множиною. Якщо моделюючі рівняння відтворюють рух, близький до наявної множини, тоді така пара рівнянь слугує основою для побудови динамічної моделі, що абсолютно точно дозволить вивчати взаємозв'язок ВВП та валютного курсу та робити відповідні прогнози. Розробка на основі такої моделі програмного забезпечення, дасть інструментарій для дослідження й прогнозування впливу динаміки курсів валют різних країн на ВВП в цілому, та на окремі валові показники виробництва в національній економіці.

Література:

1. Батурич В.А. Программная система идентификации динамических моделей. Математическое моделирование. 2004. Т.16. №6. С. 110-113.
2. Верлань А.Ф. Интегральные уравнения: Методы, алгоритмы, программы. К.: Наукова думка, 1986. 332с.
3. Матвійчук Я.М. Математичне макромодельовання динамічних систем: теорія і практика. Львів: ЛНУ ім. І. Франка. 2000. 213с.

Федорчук Ольга Степанівна,

*доцент кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат педагогічних наук, доцент*

Фасолько Тетяна Миколаївна,

*доцент кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук*

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЮРИСТІВ ТА УПРАВЛІНЦІВ НА БАЗІ ІНСТРУМЕНТІВ GOOGLE

Хмарні технології – це сучасні технології опрацювання даних, в яких комп'ютерні ресурси надаються інтернет-користувачеві як онлайн сервіси. Найбільш ефективні хмарні

технології, що є перспективними при підготовці майбутніх юристів та управлінців у вищому навчальному закладі, реалізовані у програмних продуктах Google.

Можливості використання означених програмних продуктів ґрунтовно досліджуються вітчизняними та закордонними науковцями та практиками для різного типу освітніх закладів.

Нам близькі твердження В.М. Гладкової, які вона сформулювала для закладів середньої освіти, про те, що до основних функцій й напрямів професійної діяльності майбутніх юристів і управлінців, що потребують першочергового застосування апаратних і програмних засобів інформаційних технологій управління, належать такі:

- прийняття управлінського рішення (розпорядження, накази, рекомендації, плани тощо);
- організація виконання прийнятих рішень і планів, включаючи доведення рішення (плану) до виконавця; забезпечення моделювання управлінського рішення;
- координація діяльності виконавців;
- забезпечення оперативного, поточного та підсумкового контролю;
- облік результатів діяльності, аналіз і оцінка її ефективності.[2]

В правозастосовчій та управлінській діяльності є можливість використовувати Сервіси Google для короткотермінового та перспективного планування, організаційних заходів, координування корпоративних дій регулювання, обліку, аналізу та візуалізації. Використовуються, зокрема, такі Google застосунки: Gmail, Google Search, Google Drive, Google Calendar, Google+, Picasa, GoogleMaps, Google Earth, Panoramio.

Зокрема, прикладами використання хмарних технологій є: використання Web-додатків; он-лайн сервісів для фахової діяльності, спілкування, тестування; системи дистанційного навчання, бібліотеки, сховища файлів, можливості спільного доступу та колективній роботі над розробкою та опрацюванням документів; відеоконференцій; електронної пошти з доменом навчального закладу; хмарних редакторів документів тощо.

Інформаційне середовище майбутнього юриста та управлінця із застосуванням Google сервісів можна організувати таким чином: за допомогою сервісів Google Документи, Google Таблиці та Google Форми створюються і реалізуються документи, організаційні шаблони і форми; Google Календар і Google Блог можуть бути використані як інструменти планування і контролю; Google Календар і Google Диск для співробітництва; Google Форма – для аналізу, Google Data Studio і Блог для комунікації і для зворотного зв'язку – Gmail та Hangouts.

Зазвичай На Google-диску формуються поточні робочі документи та надається доступ до них для колективного опрацювання. При такій роботі з документами використовується корпоративний акаунт, а всі зміни в тексті документа фіксуються сервісом.

Для аналізу ефективності проведеної наради та визначення реального стану вирішення поточних питань керівник, використовуючи Google Форми, створює анкету у якій фіксуються проміжні результати та відповіді на запитання. Таким чином формуються зведені дані для звітності та подальшого аналізу. Рефлексія та комунікація між колегами здійснюється з використанням персональних блогів колег та загального блогу закладу чи керівника.

У фаховій діяльності майбутніх юристів, економістів, фінансистів «хмарний» сервіс надає можливість створювати юридичні документи в хмарному додатку Microsoft Word, здійснювати обробку фінансових операцій в хмарному аналогу Microsoft Excel (для постійної оперативної консолідації певної облікової інформації), оформлювати «хмарні презентації» по представленню бізнес-планів та ін.

Щоб ефективно використовувати хмарні технології необхідно, звичайно, мати доступ до мережі Інтернет, використовувати комп'ютер, або інші сучасні гаджети – планшет, мобільний телефон, нетбук, володіти компетенціями роботи з Інтернетом та веб-застосунками. Доцільним також є використання такого Google сервісу як BYOD, що надає можливість працювати з ресурсами освітнього середовища за допомогою будь-якого зі своїх мобільних пристроїв, мати постійний доступ до робочих папок і різного роду даних. Користувачі при цьому стають все більш мобільними і мобільність, в даному випадку, заснована на використанні технологій стандарту Wi-Fi (Wireless Fidelity).

Отже, можливість використання хмарних сервісів надає користувачеві переваги, важливі для професійного виконання обов'язків, а саме масштабованість, час і повноту надання сервісу, зберігаючи при цьому принципово важливі компоненти підвищеної безпеки даних та керованість. Широке використання інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій діяльності, у першу чергу, має суттєвий вплив на ефективність виконання посадових обов'язків майбутніми юристами та управлінцями, оскільки використання ІКТ забезпечує ширші можливості стосовно опрацювання, систематизації, одержання та опрацювання нових відомостей.

Література:

1. Биков В. Ю. Хмарна комп'ютерно-технологічна платформа відкритої освіти та відповідний розвиток організаційно-технологічної будови ІТ-підрозділів навчальних закладів Теорія і практика управління соціальними системами. 2013. № 1. С. 81-98

2. Гладкова В. М. Панченко А. Г. . Панченко Г. В. Використання сервісів Google в управлінні закладом середньої освіти Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету (3). С. 337-344.

2. Олійник Л. М. Застосування базових сервісів Google у системі післядипломної педагогічної освіти. Інформаційні технології в освіті. 2015. № 22. С. 93-102.

Чайковська Інна Ігорівна,

*доцент кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат економічних наук, доцент*

ЗАСТОСУВАННЯ GOOGLEDATASTUDIO ДЛЯ БІЗНЕС-АНАЛІТИКИ

GoogleDataStudio - сервіс для створення інтерактивних звітів, куди можна імпортувати дані з різних систем (таких як: Adwords, Attribution 360, BigQuery, GoogleAnalytics, GoogleSheets, YouTubeAnalytics), оформляти їх у наочні діаграми, таблиці, схеми і моніторити зміни в режимі реального часу.

У безкоштовній версії передбачена можливість ділитися отриманими звітами з колегами і клієнтами. Вони, в свою чергу, зможуть вносити правки або доповнення, якщо їм нададуть відповідні права. До того ж, завжди є можливість просто скопіювати готовий звіт (якщо на це видано відповідний доступ) і наповнити його власними даними - для цієї мети вже створено спеціальну галерею, де можна знайти найцікавіші з оформлення та змісту звіти Google Data Studio.

Основними можливостями Google Data Studio є:

1. Використання готових конекторів для імпорту даних з різних систем. Існує безліч конекторів, які дозволяють в кілька кліків підключити необхідне джерело даних. Для більшості сервісів, з якими працюють фахівці з маркетингу (Google Ads, Google Analytics, Google Sheets, Google Search Console і ін.) надані гугловські конектори. Дуже зручно, що на одному дашборді можна візуалізувати дані з декількох джерел. Крім того, існує можливість об'єднувати (сполучати) дані різних систем. Функція об'єднання дозволяє сформувати звіт за даними з різних джерел. Наприклад, в одній таблиці ви зможете зв'язати дані Google Ads та Google Analytics, Google Spreadsheets і Google Search Console і т.д. Дані одного джерела можна об'єднати з даними 4-х інших джерел.

2. Можливість вибрати відповідну візуалізацію даних. Для того, щоб інформація в звітах легше сприймалася, важливо підібрати для неї оптимальний вигляд. Як правило, дані виглядають набагато інформативніше і зрозуміліше, коли вони представлені не довгими таблицями, а компактними графічними діаграмами. До того ж хороша візуалізація знижує час на аналіз звіту і підвищує швидкість прийняття рішень на його основі.

Сервіс підтримує 15 візуальних елементів: динамічні ряди; гістограма; кругова діаграма; таблиця; географічна карта; зведення; точкова діаграма; лінійчата діаграма; діаграма з областями; текст; зображення; прямокутник; коло; діапазон дат; фільтри. Умовно

всі візуальні елементи розбиті на три групи: елементи для візуалізації даних; елементи оформлення; елементи для фільтрації даних. До речі, не так давно в Data Studio додалася можливість створювати деревовидні карти. Це зручний спосіб візуалізації ієрархічної структури, за допомогою якого можна відобразити кількісні значення по кожній категорії за допомогою розміру і насиченості кольору області.

3. Гнучке управління фільтрацією і сегментацією даних. Google Data Studio надає гнучкі можливості фільтрації даних. Використовуючи фільтри, можна задавати необхідні критерії відбору даних для конкретної таблиці / графіка.

4. В Data Studio представлена можливість створювати обчислювані поля. За допомогою такого функціоналу можна формувати нові показники і параметри з наявних даних шляхом застосування математичних формул, вилучення або перетворення тексту, повернення нових значень на підставі логічного порівняння. Обчислювані параметри і показники в подальшому можна використовувати в таблицях і діаграмах, як і звичайні поля.

5. Налаштування оформлення та стилістики звіту на будь-який смак і колір. Завдяки гнучким можливостям Google Data Studio можна в звіті змінювати кольорову гаму елементів звіту за бажанням.

6. Широкі можливості управління доступом до звіту. Як і в інших продуктах Google (Docs, Spreadsheets, Presentations) в Data Studio можна відкрити доступ до звіту. Надати доступ можна за посиланням або на конкретні email-адреси. Також є можливість завантажити звіт або організувати його регулярну відправку по електронній пошті.

Отже, головними перевагами даного сервісу є: збирає дані з різних сервісів в одному місці; дозволяє налаштувати розташування, стиль і зміст елементів; підтримує багатосторінкові звіти; має гнучку систему фільтрів; прискорює створення звітів за допомогою фрагментів; синхронізується з хмарою; пам'ятає історію змін; може відкрити онлайн-доступ до файлів; працює в браузері на всіх пристроях; доступний безкоштовно.

Головними недоліками є: великі звіти сильно навантажують комп'ютер; деякі меню неправильно локалізовані; інтерфейс не адаптований під смартфони; сервіс не працює без інтернету.

Отже, Google Data Studio – це сервіс для візуалізації даних, котрий дозволяє набір даних, котрий зберігається в таблиці чи в іншій базі даних або на інтернет сервісі, звідки ці дані можна отримати, обробити та вивести їх у зручному для людського сприйняття вигляді (у вигляді графіків, таблиць, діаграм, показників і т.д.).

Наприклад, у нас є певний проєкт, яким ми займаємося, і всі дані з різних джерел, про доходи, витрати нашого проєкту, про те, як цей проєкт розвивається, які показники цього проєкту, показники, кількість переглядів матеріалів проєкту і т.д. Цей величезний обсяг даних ми можемо об'єднати в єдиному джерелі Google Data Studio, тобто перемістити весь цей набір даних в Google Data Studio і потім, з цього набору даних будувати звіти. Основна мета Google Data Studio, допомогти побачити цілісну картину за нашим проєктом, який ми розвиваємо. Це може бути не тільки інтернет проєкт, який ми розвиваємо, це може бути оффлайн бізнес проєкт.

Google Data Studio дозволяє візуалізувати цей набір даних. Завдяки цій візуалізації можна побачити цілісну картину і прийняти правильні рішення. Наприклад, скільки ми витрачаємо, які джерела трафіку працюють, які джерела трафіку не працюють, які відвідувачі купують, які не купують. Найчастіше, це бізнес процеси.

Виговський Леонід Антонович,

*завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор філософських наук, професор*

ПАНДЕМІЯ КОРОНОВІРУСА (COVID-19) ЯК ЧИННИК ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРОВОСЛАВ'Я

За умов швидкого поширення у світі дуже небезпечного коронавірусу (COVID-19) перед жителями більшості країн стала актуальною проблема виживання. Тому з метою захисту здоров'я і життя своїх громадян європейські держави були змушені розробити і запровадити безпрецедентні заходи безпеки. Україна теж відповідним чином відреагувала на таку ситуацію. Рішенням Кабінету міністрів в державі було введено карантин спочатку до 24 квітня 2020 року, а пізніше він був продовжений до 12 травня 2020 року. Через його запровадження в Україні не працюють розважальні заклади, кафе, ресторани, крамниці, ринки. Заклади освіти використовують дистанційну форму проведення занять. Функціонувати продовжують лише продовольчі магазини та аптеки.

Зрозуміло, що таке обмеження поширилося на функціонування релігійних інституцій та організацій. Адже, в умовах пандемії масове відвідування мирянами храмів, цілування ікон і прийняття Причастя служить джерелом розповсюдження інфекції. В таких умовах церква була змушена переглянути форми власного функціонування. І через це у середовищі духовенства та мирян виникли (та й продовжують) мати місце дискусії щодо запровадження карантину. Їх головною темою стало вирішення проблеми: чи може церква, як сакральний простір, бути місцем передачі вірусів COVID-19. Так, частина ортодоксальних православних віруючих стоять на тому, що храмовий простір вже по визначенню здатний їх захистити від будь-якої нечисті, в тому числі і від коронавірусу. Виходячи з цього, ієрархи Української православної церкви Московського патріархату, зокрема настоятель Києво-Печерської Лаври Павло, рекомендували мирянам під час карантину йти в храм парафіянам навіть з дітьми. І тільки виникнення і поширення хвороби серед служителів культу змусило керівництво цієї церкви переглянути с позиції.

Цікаво зазначити, що на початку березня цього року у Вінниці священники Московського патріархату організували кілька тисяч осіб на хресну ходу проти коронавірусу. 20 березня в Одесі священники цієї церкви об'їхали місто на мікроавтобусі для позбавлення України від коронавірусу. У Бердянську вони поливали вулиці святою водою, щоб прогнати вірус. А в Запоріжжі навіть облетіли місто на вертольоті, читаючи молитву про позбавлення від хвороби. Як свідчить практика, це ситуацію не змінило. Тому більшість мирян і духовенства після цього прийшла до висновку, що свята вода функцію антисептика не виконує. Оскільки на поверхні ікон можуть збиратися хвороботворні бактерії та віруси, в тому числі й коронавірус і, відповідно, передаватися мирянам, то Православна церква України та Українська греко-католицька церква рекомендувала своїм вірянам замінити цілування ікон поклоном. А Українська православна церква Московського патріархату рекомендує їх попередньо обробляти антисептиками.

Більше того, Православна церква України в середині березня заборонила парафіянам безпосередньо брати участь в богослужінні. Тепер у храмі під час богослужінь можуть перебувати лише священники та служителі церкви. А ось у спільній молитві миряни можуть брати участь через використання засобів телекомунікації. При цьому заперечується повне припинення богослужінь. Храми мають бути доступними для індивідуального відвідування парафіянами за умови дотримання карантину.

Але, головним є дискусія на тему причастя. Як відомо, для православних та католиків воно є найголовнішим церковним таїнством. Відповідно до офіційного віровчення християнських церков у ньому присутні реальні тіло і кров Ісуса Христа. Парафіяни їх сприймають у вигляді хліба та вина. І проблема полягає в тому, що сам спосіб причастя не

завжди є гігієнічним. В першу чергу, це стосується православних. Адже, католики (що латинського, що візантійського обряду) приймають причастя практично без контакту церковної ложки з ротовою порожниною людини. Для цього вона, підходячи до священника, закидає голову назад та широко розкриває рота, в який панотець обережно вкидає причастя. А ось у православних священник вкладає парафіянину ложку до рота і та з'їдає причастя так само, як і будь-яку іншу їжу. При чому це все робиться однією ложкою.

Серед православних виникло два табори. Одні вважають, що тіло і кров Ісуса можуть передати вірус, а інші це категорично спростовують та взагалі вважають богохульством. Прихильники першої групи вважають, що причастя не є дезінфектором та не працює за принципом антисептика, а тому вірус може передатися людині ложкою. Правда, у богословів, які поділяють цю думку, більш вишукане обґрунтування. Вони виходять з того, що оскільки причастя є тілом і кров'ю Ісуса, а він був боголюдиною, то і причастя має, як божественні, так і людські якості, а отже може переносити вірус. Представники другої групи не погоджуються з цими аргументами, на противагу приводячи церковний досвід – завжди всі причащалися і ніхто не хворів.

Релігієзнавці цю суперечку розцінюють як протистояння "міського" та "сільського" православ'я. Основою такого поділу є пріоритет цінностей чи обрядів. Варто зазначити, що обрядове сприйняття поширене не тільки серед православних вірян, але є і у значної частини духовенства. Основною причиною цього насамперед є низька якість духовної освіти. Адже, перебуваючи поза канонічним спілкуванням, представники УПЦ КП та УАПЦ не мали можливості вчитися за кордоном. В УПЦ (МП) з освітою було трохи краще, але її потенціал вона використовувала пеши за все конкурентів. А тому до широкого релігійного просвітництва не доходили руки. Варто зазначити, що більшість підручників для семінаристів дореволюційні.

Пандемія коронавірусу може вплинути на релігійне середовище набагато глибше, ніж просто дискусія про причастя. Сучасні церкви впритул наближаються до вирішення питань, які стосуватимуться самого їхнього фундаменту і, відповідно, майбутнього функціонування. Що власне є церквою? Для чого вона існує? Раніше цим питанням займалася обмежена кількість богословів, адже парафіянам вистачало і обряду.

Із введенням карантину богослужіння перейде в онлайн. Чи зможе церква не тільки здійснювати обряди, але й дати людям сенс життя в нових умовах їх існування? Богослужіння в умовах карантину потребуватиме нового проповідництва. І загальні фрази про те, що можна у піст, а чого не можна, вже не сприйматимуться так, як це було раніше. І потрібно мати на увазі те, що в умовах онлайн увага людини по своїй природі набагато менш акцентована на проповіді, ніж у храмовому вимірі. За таких умов церквам доведеться по новому обґрунтувати актуальність таїнств та ритуалів.

Отож, в умовах коли змінюється світ, церкви повинні зрозуміти глибину викликів, які перед нею постали. І ці виклики потребуватимуть подальшої модернізації церковного життя.

Гуменюк Оксана Григорівна,

доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання

Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова,

кандидат психологічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛІДЕРСТВА В РОЗГАЛУЖЕНІЙ СИСТЕМІ СТУДЕНТСЬКИХ АКАДЕМІЧНИХ ГРУП

Ставши на шлях поступу до європейських цінностей, приєднавшись до Болонського процесу, Україна розпочала демократизацію вищої школи, задекларувавши сприяння та підтримку студентського самоврядування, яке може ефективно впливати на формування лідерських якостей студентів. Наш час і наша країна гостро потребують нового покоління лідерів із стратегічним мисленням та здоровими амбіціями, неординарним баченням ситуації, впевненістю та бажанням досягти результату. Пошук дієвих механізмів виховання

лідерських якостей активізується відповідно до нормативних документів загальнодержавного рівня: Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки, Концепції національно-патріотичного виховання молоді.

Проблеми лідерства, розвитку лідерських якостей особистості висвітлено в дослідженнях вітчизняних (Б.Д. Паригін, А.В. Петровський, Л. І. Уманський, О.І. Чернишов та інші) й зарубіжних (Е. Богардус, К. Берд, К. Бланшар, Р. Стогдилл, П. Херсі, Ф. Фідлер та інші) науковців. Зокрема, у працях Л.М. Конишевої, А.С. Макаренка, І.М. Морозова, С.Ф.Русової, В.О. Сухомлинського розкрито проблеми виховання лідера в колективі.

Дослідженню соціально-психологічних явищ у студентській групі та закономірностей її функціонування приділяється велика увага у вітчизняній психології. Добре відомі роботи Б. Г. Ананьєва та його співробітників у Ленінградському університеті (І.П. Волкова, Н.В. Кузьміної, В.Т. Лісовського, М.М. Обозова, В.І. Секуна). Останнім часом з'явилися дослідження також українських психологів (Л.М. Жолдак, П.Г. Лузан, В.А. Семіченко). Разом з тим проведений аналіз показує, що проблема формування якісних характеристик лідерства у системі студентських академічних груп вимагає більш детального аналізу та конкретизації.

Отже, соціальна значущість проблеми та недостатнє вивчення саме цього аспекту й обумовили *актуальність* теми дослідження.

Ми згодні з думкою С.С. Вітвицької, яка стверджує, що лідерство об'єктивно виникає, тільки на реальній основі групової життєдіяльності, тому виховання лідерських якостей студентів неможливе поза колективною самоорганізацією у міжособистісних взаєминах [3,151].

Як відзначають Л.Г. Подоляк та В.І. Юрченко, студентська група є елементом педагогічної системи. Функції управління нею здійснюються через зворотній зв'язок: викладач-група, група-викладач (куратор) [5,86]. Очевидним фактом є те, що адаптація кожного студента до ВНЗ, до навчально-професійної діяльності, професійне його зростання як фахівця відбувається в студентській групі, значення якої важко переоцінити.

Студентська група – спільність автономна й самодостатня. Вона здатна сама вирішувати свої внутрішні проблеми, а її активність пов'язана з соціальним життям факультету, університету, вирішенням проблем соціального характеру.

Студент, звичайно, входить до складу різних соціальних груп. С.С. Вітвицька, виділяє 7 видів малих груп, в одній або в декількох із яких перебуває за період навчання студент. Серед них:

- 1) студентська академічна група, існування якої обумовлене специфікою організації навчального процесу у ВНЗ та яка спеціально створюється для успішного здійснення навчально-виховних функцій;
- 2) студентські наукові гуртки, науково-теоретичні семінари й проблемні групи, функціонування яких обумовлене необхідністю залучати всіх студентів сучасного ВНЗ до того чи іншого виду науково-пошукової роботи;
- 3) студентські групи, існування яких зумовлене формою організації позанавчального виховного процесу та необхідністю розвитку громадсько-політичної й організаторської активності молоді, формування політичної її свідомості;
- 4) трудові студентські групи, існування яких зумовлене необхідністю організації трудового виховання студентів і забезпечення їх потреби в праці;
- 5) групи художньої самодіяльності та спортивні команди, організація яких зумовлена необхідністю естетичного й фізичного виховання студентів і задоволення їх потреб в активній художній діяльності та фізичному розвитку;
- 6) побутові малі групи, які пов'язані з веденням домашніх справ, підтриманням родинних стосунків, проведенням культурного дозвілля та реалізації «хобі», розваг; ситуативні, епізодичні чи довготривалі групи, існування яких пов'язане з проведенням організованого спільного відпочинку та оздоровлення студентів, спільного проживання в гуртожитку;

7) студентські групи, які виникають несанкціоновано на основі особистих симпатій, приязні, взаємної привабливості та носять лише неформальний характер[3,173].

Ми будемо вести мову переважно про студентську академічну групу, яка визначається як відносно постійна в межах навчального року сукупність студентів, що об'єднані завданням групової навчально-професійної діяльності та перебувають у безпосередньому контакті один із одним.

Соціально-психологічну структуру студентської групи визначає:

- 1) відсутність структури взагалі (кожен окремо або наявні лише попарні зв'язки («діади»);
- 2) структура, що формується (є мікрогрупи з декількох членів, інші залишаються самі по собі);
- 3) конкуруюча структура (наявність 2-3 конкуруючих між собою мікрогруп);
- 4) взаємодіюча структура (наявність декількох мікрогруп, що активно взаємодіють при організації та здійсненні спільної діяльності) [4,251].

Враховуючи варіанти соціально-психологічної структури студентської групи, нами було проведено дослідження з метою визначення якісних характеристик лідерства на базі Хмельницького університету управління і права серед студентів 1-3 курсів (вибірка становила 160 респондентів віком від 17 до 20 років). Дослідження проводилося в три етапи (пошуковий, дослідно-експериментальний, узагальнюючий) впродовж 2013-2014 років.

Підтверджено, що у процесі групоутворення є можливість виділення двох рівнів ціннісного обміну студентів, які співвідносяться з різними етапами життєдіяльності групи. Це діадний рівень, який є типовим для початкового етапу формування групи, коли вона ще не склалася як цілісне утворення. Ціннісний обмін у цей час розгортається між двома будь-якими членами групи, а за кінцевим результатом – у середині множини таких діад, утворених партнерами по групі, які приписують один одному певний соціальний статус. Другий, рівень ціннісного обміну – власне груповий, який характеризує вже створену групу. У цьому випадку однією з сторін учасниць обміну стає вже сама група як сукупний колективний суб'єкт, що визначає статус своїх членів у залежності від їхніх ціннісних вкладів у діяльність групи [4,254].

У даному випадку на першому році навчання рівень діадного обміну становив 75% міжособистісних комунікативних зв'язків, тоді як обмін групового рівня – 23%; в кінці другого року розвитку групи кількість діадних зв'язків зменшилася до 46%, а на третьому році навчання інтенсивність діадного і групового рівнів ціннісного обміну стабілізується.

Отже, процес ціннісного обміну є важливою умовою структуроутворення академічної групи. Порівняв його розгортання обумовлює послідовність перетворення групи в єдиний колектив. Зокрема, у нашому дослідженні на стадії внутрішньодіадного обміну у 70%-80% випадках спостерігалася висока суб'єктивна активність студентів до одних і тих же членів групи. Разом із розгортанням ціннісного обміну відбувається і розвиток неформальних структур групи. Так, кількість лідерів від першого до третього курсу навчання зростає на 19%, кількість «послідовників» зменшується на 15%, кількість «аутсайдерів» практично не змінюється.

У динаміці формування колективу групи спостерігаються певні зміни лідерів: на першому році навчання втрачають свій лідерський статус 49% студентів, на другому – 26%, третьому – 12%. Усього за період навчання у ВНЗ із первинної кількості лідерів 68% зберігають своє статусне положення в групі, 32% його втрачають. Відзначено, що з первинно обраних лідерів лише 36% були постійними лідерами на усіх етапах навчання, 21% втратили цей статус після першого року навчання.

Таке трансформування лідерських позицій у динаміці розвитку групи, цілком очевидно, обумовлене зміною видів діяльності студентів. Тобто, феномен лідерства є не стільки функцією особистості або групи, скільки результатом складного і багатопланового впливу різних обставин у налагодженні міжособистісних взаємин. Група на різних етапах розвитку висуває різні вимоги до якостей лідера. Спільні дії у міжособистісних взаєминах детермінують етапність і зміст групоутворення, яке характеризується зміцненням почуття спільності.

У дослідженнях від першого до третього курсу навчання на 29% зростає групова згуртованість, і на 44% – задоволеність студентами процесом міжособистісних взаємин. Водночас, у розгортанні групового процесу відмічаються певні ознаки незбалансованості міжособистісних взаємин. Зокрема, комунікативна активність лідерів від першого до третього курсу падає: якщо на першому році навчання комунікація лідерів є досить високою (71%), то на третьому році навчання комунікація носить більш локалізований характер. Як відомо, перехід групи на інший рівень здійснюється нерівномірно; досить часто цей процес іде шляхом загострення суперечностей та подальшого їх вирішення (А.В. Петровський, Л.І. Уманський), що й було простежено на прикладі зміни показників комунікативності в динаміці розвитку групи.

Проведене дослідження підтверджує існування концептуальної моделі структури керівного ядра студентської навчальної групи у складі лідерів, кожен з яких у міжособистісній взаємодії з членами групи виконує свої функції, а їх інтегрований результат повинен забезпечити повноцінну життєдіяльність і розвиток навчальної групи як цілісної соціально-психологічної системи.

Звичайно, дослідження не висчерпує усіх аспектів проблем лідерства у студентській академічній групі. Зокрема, більш детального вивчення потребують питання щодо умов, засобів і форм спільної діяльності педагогічних працівників та лідерів; розкриття основних механізмів активного впливу професорсько-викладацького складу на особистість лідера; генези прояву природних передумов формування організаторських здібностей лідерів різних типів.

Література:

1. Bennis W. Reinventing Leadership / Warren Bennis. Cambridge, 2009. С.46-60.
2. Janinks J. On Becoming a Leader /John Janinks. Cambridge, 2008. С.12-18.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. К.: «Центр навчальної літератури», 2017. 386 с.
4. Гуменюк О.Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів внз. К.: КНТ, 2012. 460 с.
5. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: підручник. / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: Каравела, 2008. 352 с.
6. Преподавательвуза: технологии и организация деятельности: учебное пособие / под ред. С.Д. Резника. М.: ИНФРА-М, 2018. 458 с.

Куліш Наталія Стефанівна,

*доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат філософських наук*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Державно-церковні відносини є доволі потужним показником рівня розвитку держави, релігійного сегменту, оскільки вони безпосередньо пов'язані із здійсненням принципу свободи совісті – головної складової фундаментальних прав і свобод людини. Загалом характер державно-церковних відносин детермінується політично, соціально, історично, тобто є унікальним та своєрідним для кожної держави. Сучасна Україна, обравши шлях розбудови правової демократичної держави, неабиякої уваги надає питанням конституційно-правового регулювання державно-церковних відносин, гарантування свободи совісті та віросповідання, контролю й реагуванню на порушення чинного законодавства.

Однак, нинішня практика реалізації державно-церковних відносин в Україні, засвідчує про необхідність змін, внесення доповнень до існуючих законодавчих норм,

оскільки подальше зволікання може призвести до ескалації проблемних питань у сфері свободи совісті.

Можемо виділити декілька проблемних аспектів реалізації державно-церковних відносин, які стосуються: зміни базового законодавства, економічних питань, гуманітарної та соціальної політики.

Незважаючи на доволі успішне функціонування чинного Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», який був досить прогресивним для свого часу, на думку експертів, нині він потребує удосконалення, доповнення, корегування, змін. Зокрема, чи не найбільш проблемними є питання пов'язані з аспектом реєстрації статутів релігійних організацій; переліком видів релігійних організацій; проведенням релігієзнавчої експертизи; участі релігійних організацій у політичному житті, створення політично орієнтованих біляцерковних спільнот; усунення правових колізій між Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» та деякими законами, що також регулюють функціонування релігійних інститутів та життя віруючих, та ін.

До найбільш болючих економічних питань, слід віднести проблему повернення Церквам та релігійним організаціям колишніх культових будівель, майна, конфіскованих радянською владою, яке тепер перебуває у державній та комунальній власності; впорядкування землекористування релігійних організацій; орендні та тарифні ставки, тощо.

Потужним аспектом проблемних питань державно-церковних відносин є питання пов'язані з реалізацією гуманітарної та соціальної політики. Йдеться насамперед про врегулювання участі релігійного сегменту в освітньо-виховному процесі: викладання дисциплін духовного спрямування у загальноосвітніх школах та вузах; зміна ставлення державних органів до конфесійно-орієнтованих шкіл; державна акредитація релігійних навчальних закладів та визнання державою їхніх дипломів; остаточне унормування питання функціонування інституту капеланства у Збройних Силах, установах пенітенціарної системи ін.

На часі об'єктивні зміни у галузі соціальної політики. Нині Церкви та релігійні організації активно включені в соціальну, благодійницьку діяльність, їх авторитет у питаннях захисту життя людини, викорінення шкідливих звичок, формування відповідального ставлення до народження і виховання дітей, збереження екосистеми є найвищим у суспільстві. Однак, ефективна діяльність релігійних організацій у цьому напрямку утруднена, недосконалістю вітчизняного законодавства.

Таким чином, зазначимо, вирішення проблемних аспектів реалізації державно-церковних відносин є на часі, адже слугуватиме не лише налагодженню партнерських відносин між державою та церквою, але й гарантуватиме забезпечення рівних прав, можливостей для релігійного загалу України, утвердження терпимості та взаємоповаги між віруючими.

Лозінський Сергій Валентинович,

*старший викладач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ-КОМПОНЕНТ ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТА

Спортивні ігри - найбільш популярні та масові ігри серед молоді. Вони допомагають виховувати такі цінні морально-вольові якості, як ціленаправленість та колективізм, дисциплінованість, витримку та самовладання, а також удосконалення основних рухових здібностей: швидкість і точність рухів, спритність, силу, витривалість. Велика популярність ігор, дозволяє широко використовувати їх як засіб фізичного виховування молоді.

Підвищення рівня майстерності студентів у спортивних іграх знаходиться в прямій залежності від фізичного розвитку.

Фізична підготовка студентів потребує від викладачів багатогранних знань та високої педагогічної майстерності. На допомогу викладачам приходить наука. Творча співдружність викладачів з представниками науки в недалекому майбутньому, буде одним з джерел бурхливого розвитку спортивних ігор в Україні.

В нашій державі більшість викладачів мають вищу фізкультурну або спеціальну освіту, а методика тренувань студентів розроблена викладачами в співдружності з науковими співробітниками. Підготовка викладачів відбувається через підвищення кваліфікації.

Однією з відмінних якостей сучасних спортивних ігор являється швидкість та сила в широкому значенні цього слова, спортивні ігри стали швидкими. Спортсмени повинні володіти швидкою реакцією мислення, переміщення, виконання технічних прийомів, швидко вирішувати тактичні завдання в самих різних ігрових ситуаціях.

Науковці пропонують ширше використовувати дані психології та педагогіки при підготовці студентів-спортсменів. Успіх частіше приходить до тих наставників, які кожне заняття з дітьми будують різноманітно і захоплюючи так, щоб займаючи одержували істинну насолоду, легко переносити фізичні навантаження. Також рекомендується на заняттях в молодших вікових групах приділяти більше уваги загальній фізичній підготовці як бази, на якій в майбутньому повинна удосконалюватись спортивна майстерність спортсменів. На заняттях можна використовувати широкий діапазон різних методів підготовки, роблячи акцент на індивідуальному методі. Для виховання інтересу до командної гри спеціалісти рекомендують ціле направлено формувати у займаючихся в процесі тренувань почуття колективізму та взаємовиручки. Також велике значення повинно приділятися спортивній медицині з молодими спортсменами, необхідності розробки та введення в практику оптимальних змагальних та тренувальних навантажень, об'єктивних контрольних нормативів, систематичного проведення педагогічного і медичного контролю зі студентами.

В Україні велику увагу приділяють пропаганді спортивних ігор серед студентів. Тут стала популярна інтернет програма «Спорт для всіх». Як найбільш ефективно і раціонально виконати ті чи інші технічні прийоми, в чому суть тактики ігор, короткий аналіз виступів збірних команд та провідних клубів - це невеликий перелік питань, які охоплені передачею.

Посилена увага до розвитку спорту в університетах співпало з рішенням такої актуальної цілі, як удосконалення системи підготовки резервів спортсменів в державі, з цілями подальшого розвитку їх майстерності.

Удосконалення розвитку нерозривно пов'язано з поступовим розвитком основних фізичних якостей: сили, швидкості, витривалості, спритності. Тому розглядаючи методи удосконалення фізичної підготовки студентів, ми маємо на увазі методи розвитку фізичних якостей.

2. РУХЛИВІ ІГРИ, ЯК ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Фізична підготовка студентів повинна бути різносторонньою. Одним з засобів рішення цієї проблеми являються рухливі ігри. Якщо говорити про ефективність застосування рухових ігор, то в теперішній час рухливі ігри застосовуються у всіх частинах тренувального заняття.

Складові частини рухливих ігор (зміст, форма і методичні особливості) дозволяють розглядати їх в якості важливих якостей фізичного виховання. Ця якість, при педагогічно оправданому практичному використанні, стає ефективним (ігровим) методом фізичного виховання.

В секціях груп спортивного вдосконалення, рухливі ігри застосовуються як одне з признаних допоміжних засобів в спортивному тренуванні. Рухливі ігри допомагають знімати втому у спортсменів при інтенсифікації тренувального процесу, сприяють здійсненню психологічної готовності до змагань. В цьому відношенні ігри являються якби тренуванням емоцій, служать завданням морально-вольового виховання, допомагають юним спортсменам легше зустрічати та переносити великі нервові навантаження в відповідальні моменти змагань.

Включення в програму тренувань рухливих ігор допомагає виробляти психологічну відповідність партнерів по колективу, яка необхідна в умовах командних змагань. Роль

рухових ігор закладається також і в тому, що їх застосування допомагає уникнути або зменшити в процесі змагань нервову навантаженість, напругу і викликає позитивні емоції. Поряд з розвитком у займаючихся спортом позитивних моральних та волевих якостей, в педагогічній практиці ігровий метод широко використовується при рішенні завдань фізичної підготовки. Фізична підготовка займаючихся спортом повинна передбачати їх усесторонній розвиток, укріплення органів та систем організму, розвиток фізичних якостей і розширення функціональних можливостей. Розрізняється спеціальна і загальна фізична підготовка.

Загальна фізична підготовка повинна бути направлена на укріплення здоров'я займаючихся, їх загартування, розвиток різносторонніх фізичних особливостей, підвищення працездатності організму, що в кінцевому результаті передбачає якісну базу для майбутньої трудової діяльності і спортивного удосконалення. При проведенні занять зі студентами по загальній фізичній підготовці необхідно дотримуватися слідуєчих методичних вимог: підбір вправ здійснювати з урахуванням охоплення всіх м'язових груп, постійно чергувати навантаження м'язові групи, об'єм навантажень в кожному занятті і в кожній серії підвищувати поступово з урахуванням. На заняттях зі спортсменами не рекомендується в продовж довгого часу давати надмірно великі навантаження, так як це веде до зниження працездатності.

На етапі загальної фізичної підготовки займаючихся необхідно пропонувати різні рухливі ігри пов'язані з ходьбою та бігом:

1. Ходьба в колоні «змійкою»;
2. Біг в колоні;
3. Стрибки в колоні;
4. Парні «Перевезення в тачці»;
5. Вправи для трьох: «Двойна тачка»;
6. Парне перевезення, партнера на спині і т. інше.

Вірному підбору рухових ігор на етапі загальної фізичної підготовки здатний аналіз: на яку частину тіла впливає кожна гра. Необхідно слідкувати, щоб ігри не впливали на одну і ту ж частину тіла.

3. РОЛЬ РУХЛИВИХ ІГОР В РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ.

Спеціальна фізична підготовка основана на базі загальної, достатньо високої фізичної підготовки займаючихся і передбачає розвиток таких фізичних якостей, специфічних для студентів, як сила, швидкість, витривалість, спритність. Для цього використовуються спеціальні підготовчі вправи подібні по своїй структурі з основними ігровими діями, рухливі ігри.

Сила - здатність людини подолати зовнішні опори за рахунок м'язових зусиль.

Студентам потрібно розвивати силу всього тіла: тулуба, шиї, рук. Отож, сьогодні значення сили в спорті необхідне. Звичайно, мова ведеться не про те, щоб впасти в іншу крайність і прагнути розвивати силу в ущерб розвитку рухливості. Потрібно різносторонньо розвивати основні групи м'язів поряд з основними робочими групами, забезпечуючи швидкість рухів.

Переважає більшість рухливих ігор сприяє розвитку швидкісно-силових якостей. Недоліки більшості з них в тому, що виконуючи загальні дії, вони затруднюють ціленаправленість дії на ті чи інші м'язові групи, а також в важливості забезпечення безперервності навантажень. Перевага рухливих ігор в їх емоційності.

Приведу приклад деяких рухливих ігор:

а) «Угорське регбі». Змагаються дві команди з рівним складом гравців на зменшеному полі. Перекидаючи набивний м'яч, гравці прагнуть потрапити на половину суперника і покласти м'яч на лицьову лінію. Виграє та команда, яка частіше приземлить м'яч на лицьову сторону суперника. Набивний м'яч потрібно передавати не більше, ніж після 4-х кроків. За кожне порушення правил призначається вільний удар.

б) Гравців розподіляють на дві команди на площадці 24x12. Всі учасники приймають упор лежачи. В поле вкидають м'яч. Учасники відбирають його один у одного руками чи ногами - стараючись забити гол - заставляючи м'яч перетнути лицьову лінію на

стороні противника. Не можна м'яч брати в руки та кидати. Гра продовжується не більше 7-8 хв.

в) Естафета «передача м'яча в півколі».

Дві команди шикуються півколом. В центрі півкола стоїть гравець з набивним м'ячем в руках. Він певним способом кидає - метає м'яч по черзі кожному з партнерів. Кинувши м'яч останньому, гравець стає з краю в півколо, а останній гравець біжить з м'ячем в центр півкола і кидає його також всім гравцям команди. Перемагає команда, в якій швидше в центрі півкола буде гравець, який розпочав гру. Ці рухові ігри використовуються для розвитку фізичної якості - сили.

Розвиток сили - постійне завдання студентів-спортсменів на кожному тренуванні. Силові вправи обов'язкові в кожен період тренувань.

Силова підготовка ведеться під час всього періоду підтримки спортивної форми. Майже на кожному тренуванні спортсмени виконують спеціальні вправи. На протязі цього періоду з методів силової підготовки на перший план виходять рухові ігри, змагання, групові вправи, стрибки.

Силові вправи потрібно включати в кожен половину основної частини тренування - після загальної розминки та вправ на швидкість та стрибучість. Але якщо в змісті основної частини заняття фігурують в основному вправи на техніку, то силовою підготовкою потрібно займатися в кінці основної частини тренування.

Швидкість - спроможність виконувати рухові дії з великою швидкістю. В спорті ця якість проявляється в швидкості переміщення гравців, швидкості виконання технічних прийомів, швидкості тактичного мислення. Швидкість дій кожного гравця і команди в цілому, визначає успіх в змаганнях. Але в багатьох випадках такої швидкості недостатньо. Спортсмени, які швидко бігають по прямій багато, але, одні з них важко розпочинають біг, зупиняючись, або міняючи напрямлення, інші «швидкісники» не спроможні вибирати момент необхідного «вибуху». А буває і таке, спортсмен швидко визначає момент необхідності прискорення, запізнюється з його початком і таке інше.

Сьогодні вже ніхто не наважиться заперечувати важливість швидкості, але і не стане перебільшувати її роль.

Декілька прикладів розвитку швидкості.

а) Старт з положення сидячи спиною до напрямку бігу. По команді добігти до стіни, повернутися до місця старту і зайняти вихідне положення.

б) Старт з положення лежачи на животі. Перестрибнувши через перешкоду добігти до стіни, повернутися назад, знову перестрибнути через перешкоду і зайняти вихідне положення.

в) Естафета з оббіганням стоек. Гравці діляться на дві команди і шикуються в колони по лінії старту. Кожна команда стартує зі свого вихідного положення. Гравці по сигналу оббігають всі стойки і повертаються в свою колону, після чого передають естафету слідуючому гравцю, а самі стають в кінець своїх колон. Перемагає команда, яка закінчила естафету першою.

Вправи, які розвивають швидкість, повинні входити в зміст тренувань весь час. Характер їх та дозування - в відповідності з підготовленістю гравців. Ці вправи потребують великої концентрації зусиль. Тому не рекомендується форсувати розвиток швидкості. З середини періоду фундаментальної підготовки можна виконувати високо інтенсивні вправи, розвиваючи швидкість в великому об'ємі.

В проміжках між вправами потрібно давати спортсменам можливість для відпочинку, постійно пам'ятати про те, що розвивати швидкість можливо тільки виключаючи фізичні та нервові перевантаження. Не можна присвячувати все тренування тільки розвитку швидкості. У спортсменів великий інтерес викликають тренування, насичені цікавими та різноманітними іграми. Зацікавленість до занять ще більше збільшується, якщо тренування забезпечуються декількома рухливими іграми змагального характеру.

Під витривалістю розуміють спроможність спортсмена виконувати тренувальні навантаження достатньо довгий час без значного зниження працездатності.

Витривалість залежить від функціональних можливостей, раціональної техніки і сили волі гравців. З точки зору придатності до футболу витривалими є гравці, які спроможні на протязі всієї гри (без видимих спадів) проявляти технічні та тактичні уміння та навички, а також фізичні здібності.

Витривалість - якість яка добре тренується. Умови для розвитку витривалості до високого рівня - це здорові внутрішні органи та опорно-руховий апарат. Певний рівень (відносно високий) витривалості можна зберегти тільки довгий час, ніж, наприклад швидкість чи стрибучість, рівень яких через деякий час значно падає. При систематичних тренуваннях рівень витривалості значно не знижується.

Організувати естафету можна і як змагання трьох-чотирьох команд, постійно обновлюючи умови суперництва, аж до введення вже відомих гімнастичних, легкоатлетичних, комплексних вправ.

Спортивні ігри - важливий засіб різностороннього виховування студента. По мірі розвитку спорту, зміст рухливих ігор стає більш багатим, ігри набувають більше варіантів, а ускладнюючі умови взаємодії граючих починають поступово наближатися до вимог характерних для сучасного спорту.

Тому рекомендую:

а) більше уваги приділяти розвитку фізичних якостей за допомогою рухливих ігор.

б) використовуючи рухливі ігри добиватися позитивного результату врішенні технічних і тактичних завдань.

в) за допомогою рухливих ігор урізноманітнити і активізувати тренувальний процес. Використовувати рухові ігри на кожному тренувальному заняті.

Література:

1. Шиян Б.В. «Теорія і методика фізичного виховання. Частина 1. /Шиян Б.- Тернопіль навчальна книга.- Богдан, 2008 р. – 137 с.

2. Шиян Б.В. «Теорія і методика фізичного виховання. Частина 2. /Шиян Б.- Тернопіль навчальна книга.- Богдан, 2001 р. – 143 с.

3. Вайнберг Р.С. Психологія спорту/Р.С. Вайнберг, Д. Гоулд.- Київ.: Олімпійська література, 2001 р. -99 с.

4. Брехман И. И. Валеология – наука о здоровье. М., Высшая школа, 1990. - 63 с.

5. Волков Л.В. Теория спортивного отбора/ Л.В. Волков.- К.: Весна, 1997. – 182 с.

6. Вайнер Э. Н. Валеология: Учебник для ВУЗов. М., 2002. – 54 с.

7. Верхошанский Ю. Ф. Программирование и организация тренировочного процесса. М., ФиС, 1985. - 176 с.

8. Решетников Г. С. Ваши мышцы– М.: ФиС, 1977. 164 с.

9. Плахтій П.Д. Основи гігієни фізичного виховання: Навчальний посібник/ П.Д. Плахтій.- Кам.-Под.: Медобори, 2003. – 240 с.

10. Евсеев Ю. И. Физическая культура (учебное пособие для студентов вузов). Ростов н/Д : Феникс, 2004 г. – 67 с.

11. Ильинич В.И. Студенческий спорт и жизнь – М.: АО «Аспект Пресс», 1995. 183 с.

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Процес фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів являє собою багатокомпонентну складну систему, яка охоплює такі аспекти цілісного навчального процесу, як будова, зміст, засоби впливу, форми розвитку тощо. Суттєвим недоліком сучасної системи фізичного виховання є те, що вона не стимулює студентів до занять фізичними вправами, не сприяє самостійному формуванню в них знань, умінь та навичок, не враховує інтереси та побажання студентів щодо видів та форм занять з фізичного виховання. Фактично фізичне виховання студентів здебільшого не є виховним процесом.

Останнім часом фахівцями ведеться інтенсивний пошук нових напрямків, форм і методів фізкультурно-спортивної роботи у ВНЗ, які б дозволили істотно підвищити для студентів привабливість фізкультурно-спортивної діяльності, забезпечити більш повну й ефективну соціокультурну значимість занять фізичною культурою й спортом.

Багато вчених і фахівців одноставні в тому, що зараз зростаючі вимоги до фізичного виховання студентів обумовлюють необхідність модернізації навчально-виховного процесу. А процес фізичного виховання є ефективним лише тоді, коли він будується як методична система. До характерних рис методичної системи фізичного виховання майбутніх педагогів належать [1]:

- науково обґрунтоване планування процесу фізичного виховання;
- єдність і взаємозв'язок теоретичної, методичної і практичної підготовки студентів;
- високий, але доступний рівень труднощів на навчальних заняттях, швидке і якісне опанування техніки виконання вправ та оволодіння методикою їх удосконалення;
- максимальна активність і самостійність студентів під час занять;
- поєднання індивідуальної і колективної фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів;
- забезпечення навчального процесу достатньою кількістю і якістю технічного оснащення та спортивного інвентарю;
- широке використання інноваційних технологій фізичного виховання.

Існуюча традиційна методична система фізичного виховання у різних вищих навчальних закладах освіти зорієнтована переважно на виконання певних фізичних нормативів, які у поєднанні з відсутністю сформованих наукових знань та свідомого розуміння цінності фізичних вправ та їх впливу на організм становлять основну причину недоліків методичної системи, що призвело до несприйняття студентами існуючих форм фізичного виховання й до ототожнення занять фізичними вправами з фізичною працею.

Тому виникає необхідність в модернізації методичної системи фізичного виховання. Одним з перспективних напрямків удосконалення є спортизація навчального процесу фізичного виховання, який передбачає впровадження технологій, правил, принципів спортивного тренування та спрямований на вирішення завдань фізичного виховання незалежно від рівня фізичної підготованості студентів. Навчальні програми з дисципліни «Фізичне виховання» у ВНЗ мають складатися з урахуванням вільного вибору виду рухової активності, забезпечувати реалізацію принципів особистісно-орієнтованого та диференційованого підходу до фізичного виховання студентів з урахуванням їх спортивних інтересів, стимулювати та мотивувати прагнення молодого покоління до рухової активності та безперервної фізкультурної освіти [3].

Методологічними засадами модернізації методичної системи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів є [2]:

1. Взаємозв'язок у діяльності кафедри фізичного виховання з ректоратом, вченою радою, спортивним клубом, студентським профкомом та іншими структурними підрозділами

вищих навчальних закладів. Спільна робота яких повинна сприяти вдосконаленню матеріально-технічної бази; забезпеченню спортивних залів тренажерами, спортивними приладами та обладнанням; збереженню фізичного виховання як обов'язкової навчальної дисципліни у ВНЗ та широкому впровадженню інноваційних технологій для покращення функціонування та роботи у системі фізичного виховання; впровадженню поза навчальних фізкультурно-оздоровчої спрямованості (фітнес-програм аеробної, силової, гімнастичної спрямованості).

2. Активізація шляхів освітньої, фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності студентів, яка має об'єднати навчальні, поза навчальні й самостійні заняття.

3. Гнучкість педагогічних, психологічних, фізкультурно-освітніх, медико-біологічних, екологічних, управлінських та здоров'язберігаючих технологій у системі фізичного виховання.

Отже, щоб фізичне виховання стало діючим методом зміцнення здоров'я й підвищення рівня фізичної підготовленості студентів, основними принципами повинні стати його регулярність, мотиваційний фон та гнучка варіативність, що відображає специфіку навчальної роботи студентів.

Література:

1. Грибан Г.П. Методична система фізичного виховання студентів аграрних університетів: дис. док. пед. наук. – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 563 с.

2. Грибан Г. П. Модернізація методичної системи фізичного виховання студентів аграрних університетів. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків : ХОВНОКУ, 2012, № 9. С. 34–38.

3. Заплішний І.І. Шляхи оптимізації формування у студентів здорового способу життя засобами фізичного виховання. І.І. Заплішний, Ф.С. Сенченко, М.П. Бойко. Вісник ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка. 2007. №.44. С.180-183.

Шутяк Ірина Анатоліївна,

*старший викладач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькова*

МАНІПУЛЯЦІЯ В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ

Потреба в спілкуванні належить до базових потреб людини. Значущість спілкування як базової потреби визначається тим, що «вона диктує поведінку людей з не меншою владністю, ніж, наприклад, так звані життєві потреби». Спілкування – необхідна умова нормального розвитку людини як члена суспільства і як особистості, умова її духовного і фізичного здоров'я. Хоча людське спілкування завжди лежало в основі соціального буття людей, прямим об'єктом психологічного і соціально-психологічного аналізу воно стало тільки в ХХ ст.

Великий внесок у розуміння проблеми маніпуляції свідомістю людини зробили у ХХ ст. Такі представники філософської школи як Е.Фромм, Т.Адорно, Ю. Хабермас. Вони вважали, що усвідомлення диспропорції між зовнішньою соціальною успішністю і труднощами самореалізації особистості неможливе через особливий стан свідомості особистості, який детермінований політичними, ідеологічними, культурними установками, а саме маніпулятивним впливом [1].

Маніпуляція як психологічний вплив одного індивіда на іншого з метою виконання останнім волі першого широко застосовується в практиці ділового спілкування при переговорах, у ділових відносинах, в процесі управління. Тому володіння навичками аналізу та виявлення моделей маніпулятивного впливу значно сприяє ефективному протистоянню такому впливу та захисту своїх інтересів у процесі ділової комунікації [2].

Термін "маніпуляція" походить від латинського "manipulus" - пригорща, жменя (manus - рука, plere - наповнювати) і спочатку позначав ручне управління, ручну дію. У подальшому

цей термін набув переносного значення і став позначати акт впливу на людей, суть якого полягає у прихованому управлінні їх поведінкою.

Маніпуляція - це вид психологічного впливу, майстерне виконання якого веде до прихованого порушення в іншій людині намірів, не збігаються з його актуально існуючими бажаннями.

При цьому для маніпулятора важливо, щоб адресат вважав ці думки, почуття, рішення і дії своїми власними, а не нав'язаними ззовні, і визнавав себе відповідальним за них.

Фромм вважав причиною виникнення маніпулювання – це бажання отримати прихильність, маніпулятор прагне захопити повну владу над іншою особою, яка змушує її робити, думати, відчувати так, як він хоче.

Оскільки ділове спілкування є нічим іншим як передачею і обміном інформацією, розглянемо найбільш важливі процеси, що виникають при спробі маніпуляції під час ділового спілкування. Такими є психологічний тиск і передача інформації.

Маніпулятор починає свої дії, маючи деяку міру упевненості в успіху. Ця упевненість утілюється в прагненні створити потрібну перевагу сил над партнером, що дозволяє осилити його. Для опису даного аспекту взаємин скористаємося поняттями сила і слабкість.

Визначимо силу як перевагу одного партнера над іншим по якомусь параметру дії: кваліфікація, посада, володіння інформацією, контроль над ситуацією. Наявність тієї або іншої переваги часто розкривається лише в самому процесі дії - вже як застосування сили, що не заперечує факту її наявності в потенційному вигляді.

Класифікація видів сил має наступний вигляд:

Власні сили - набір деяких переваг, якими партнер володіє майже завжди:

- 1) статусні: ролева позиція, посада, вік;
- 2) ділові: кваліфікація, аргументи, здібності, знання, аргументи;

Привернуті (запозичені) сили - ті переваги, в створенні яких важливу роль відіграють інші особи, які, як правило, в ситуації не представлені:

- 1) представницька підтримка - опора на силу конкретних третіх осіб;
- 2) конвенціональні переваги - опора на силу узагальнених "інших", на загальні вимоги, норми поведінки, традиції, цінності, мораль.

Процесуальні сили - переваги, які можна отримати із самого процесу взаємодії з партнером:

- 1) динамічні сили: темп мови, паузи, ініціатива в спілкуванні;
- 2) позиційні переваги: експлуатація емоційного тону колишніх відносин;
- 3) договір: результат сумісних угод, що містять в собі юридичну, моральну або раціональну силу.

Інформаційний рівень є логічно нижчим. Але на ньому відбувається реалізація змінних вищого порядку: організація простору взаємодії, діставання доступу до мішеней дії, програмування і інше. Більш того, тонкість "аранжування" психологічної дії найбільшою мірою залежить від майстерності особи у використанні засобів комунікації. Арсенал таких засобів дуже широкий:

Способи інформаційного нехтування з метою надання маніпулятивної дії:

- "універсальні вислови", які в принципі перевірити неможливо, а тому вони і не підлягають обговоренню: "Всі чоловіки поводять себе однаково";
- за віком: "тут роботи на п'ять хвилин, але ж вони люди передпенсійного віку";
- у часі: "завжди", "постійно", "вічно";
- неявна вказівка начебто загальноприйнятої норми: "Ви навіть двері за собою не зачинили";
- маскування: "Не дивлячись на їх відносини, їх все ж таки відправили разом у відрядження", - цим повідомляється про те, які відносини у обговорюваних людей;
- невизначений референтний індекс: "Начальство вважає...", "у відділах говорять що...";

- множення дій, імен, ситуацій: "Понабирали тут всяких... ", "Ну вже мені ці спеціалісти...";
  - "комунікативний саботаж", при якому попередня репліка ігнорується, а у відповідь вводиться новий зміст: "Бач як я підготувався ". - "Тобі сьогодні до нього йти?"
- Способи мовних маніпуляцій:
- двозначність: "Якщо будеш добре старатися - отримаєш свою премію" - вказується, що старання були недостатні;
  - заміщення суб'єкта дії: "Вони не пробачить нам.", "Як ми себе сьогодні відчуваємо?" - в останній фразі добре відчувається ще і підстроювання зверху;
  - підміна нейтральних понять емоційно-оцінними корелянтами і навпаки: "стовідсотково правильна та перевірена контрольна " замість: "контрольна, що вже здавалась";
  - оборотність понять "зробити копію" і "передрати";
  - помилкова аналогія: "Загальний відділ Чернігівської обласної державної адміністрації - це відділ де працюють лише справді чесні та високоосвічені держслужбовці ", - неначе решта всіх держслужбовців Чернігівщини нечесні та без відповідної освіти;
  - тематичне перемикання: "Ну, як, ти поговорив із заступником?" - "А чому у тебе такий тон?"

Дуже часто маніпулятори побоюються, що їх соціальний статус недостатньо високий і тому прагнуть його штучно підвищити, претендуючи на право повчати і володіти особливо значущою інформацією.

Е.Шостром, у відомому бестселері про людину-маніпулятора, відзначила, що в кожному з нас «сидить» маніпулятор і навіть кілька. Вони на різній глибині, у різних іпостасях і в ті чи інші моменти життя то один, то інший береться нами керувати. Е. Шостром змалювала вісім маніпулятивних типів, що об'єднуються у чотири полярні пари. Їх характеристика полягає у наступному:

1. Диктатор – перебільшує свою силу, домінує, наказує, посилається на авторитети, прагне керувати своїми жертвами (Начальник, Бос);
2. Ганчірка – жертва диктатора, перебільшує чутливість. Користується прийомами: забувати, пасивно мовчати, уникати (Підозрілий, Хамелеон);
3. Калькулятор – перебільшує необхідність всіх контролювати; говорить неправду, намагається перехитрити й вивести на чисту воду (Аферист, Ділок);
4. Прилипала – перебільшує свою залежність, прагне дбання, дозволяє і спонукає інших виконувати за нього його роботу (Паразит, Скиглій);
5. Хуліган – перебільшує свою агресивність і ворожість. Контролює людей за допомогою погроз (Кривдник, Ненависник. Гангстер);
6. Гарний хлопець – перебільшує свою дбайливість, любов, вбиває неприродною добротою (Підслесливий, Доброчесний, Мораліст);
7. Суддя – перебільшує свою критичність, нікому не вірить, сповнений обурення, звинувачень, важко прощає (Звинувачувач, Всезнайка, Паплюжник);
8. Захисник – надмірно підкреслює свою підтримку і поблажливості до помилок; псує інших, співчуваючи надмірно і не дозволяючи тим, кого захищає, стати на власні ноги і зростати самостійно (Утішник).

Аналіз всіх типів маніпуляції показав, що кожній особистості відповідають декілька маніпуляторів, які проявляються при різних життєвих ситуаціях.

Е. Шостром приділяла також увагу стратегії (загальний план досягнення мети співрозмовників) маніпуляторів і виокремила 4 основні стратегії інтересів:

- Активний маніпулятор - намагається керувати іншими за допомогою активних методів. Він не демонструватиме свою слабкість у стосунках, а гратиме роль людини повної сил. При цьому він використовує своє соціальне становище, а також застосовує систему прав і обов'язків, наказів і прохань тощо, управляючи людьми як маріонетками.
- Пасивний маніпулятор - являє собою протилежність активному. Цей тип людини вирішує, що оскільки він не може контролювати життя, то відмовиться від зусиль і

дозволить розпоряджатися собою активному маніпуляторові. Пасивний маніпулятор прикидається безпомічним і грає роль «пригнобленого». Він перемагає своєю млявістю і пасивністю, працювати за нього.

- Маніпулятор, який змагається - ставиться до життя як до стану, що потребує постійної пильності, оскільки тут можна виграти або програти: третього не дано. Для такого типу людини життя – це битва, де всі інші люди – то суперники чи вороги. Ця людина хитається між методами «пригноблювача» і «пригнобленого», тому є середньою між активним і пасивним.

- Байдужий маніпулятор - намагається відійти від контактів. Однак насправді його поведінка пов'язана з можливістю обіграти партнера.

Використовуючи маніпуляції оточуючими, людина зазвичай переслідує такі цілі:

- Контроль. Людина-маніпулятор не довіряє іншим, проте вважає, що від людей можна і потрібно домагатися свого, тому в деякому розумінні вона починає сприймати людей як речі, несвідомо, звичайно. Тому люди для неї стають речами, які потрібно знати, керувати ними і використовувати їх.

- Схвалення (Позиціонування). Оскільки людина народжується і виховується в системі, де вона постійно піддається оцінці [батьки, школа], то, виростаючи у дорослого, вона стає залежною, у прямому сенсі залежною, від чужої оцінки своїх думок, почуттів і, головне, вчинків. Тому людина всіма силами намагається справити враження й одержати схвалення від оточуючих.

Маніпуляції, на мою думку, є невід'ємною складовою процесу управління, який дуже часто, майже щоденно, відбувається безпосередньо у вигляді ділового спілкування з іншими особами - колегами, підлеглими та керівництвом різного рівня.

Серед сучасних фахівців-психологів існує точка зору, відповідно до якої одним із найкращих засобів протистояння маніпуляції вважається контратака, тобто використання у зворотному напрямку певних прийомів тиску. Безперечно, кожний вирішує сам, що йому до вподоби, але, на мою думку, кращий спосіб уникнути будь-яких маніпуляцій – намагатися не грати в ці ігри, самому припинивши бути принаймні свідомим маніпулятором. Ми можемо вибрати життя за іншими правилами – спілкуватися на підставі взаємоповаги, довіри і щирості. Це вимагає неабиякої мужності та вольових зусиль, проте і результат буде ефективнішим. До маніпуляції слід ставитися з певною мірою адекватності: не розслаблятися занадто, але й не шукати її всюди з фанатизмом, бо так можливо знайти там, де її взагалі немає.

Література:

1. Лукасевич О. А. Маніпулятивні прийоми: особливості використання в міжособистісному спілкуванні: монографія / О. А. Лукасевич. – Запоріжжя : 2014. – 6 с.
2. Іваскевич Т. Особливості маніпуляції свідомістю в процесі комунікації.
3. Пустовіт Т. М. Моделі маніпулятивного впливу у діловому спілкуванні: монографія / Т. М. Пустовіт, О. Кучеренко О. – Вінниця: 2016. – 3с.
4. Доценко Е.Л. Психологія маніпуляції: феномени, механізми і захист [Текст] / О.Л. Доценко. - СПб. : Мова, 2003. - 304 с.

Янков Сергій Володимирович,

*старший викладач кафедри філософії соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Фізичне виховання у вищих навчальних закладах є невід'ємною частиною освіти. Від якості організації і проведення занять із студентами залежать рівень їх фізичної

підготовленості і здоров'я, а також відношення до фізичної культури після закінчення вищих навчальних закладів. Аналіз реального стану справ у фізичному вихованні студентів України дає підставу вважати, що його ефективність далека від бажаної. Центром уваги в діяльності кафедр фізичного виховання ВНЗ залишаються передбачені навчальними програмами контрольні випробування і тести, а не сам студент, його ціннісні орієнтації і потреби [2,с.33].

За останні роки обсяг навчального навантаження студентів університетів настільки зріс, що загрожує через малорухомість, одноманітність робочої пози протягом 10-12 годин, обмеження м'язових зусиль, що є причиною захворювання різних систем організму. За період навчання в університеті кількість хворих студентів зростає у 2–3 рази, а кількість студентів, які мають порушення постави, досягає 80–90% від загальної кількості студентів. Протидією цим негативним наслідкам обмеження рухового режиму молоді є фізична культура і спорт, які є важливими чинниками збереження і зміцнення здоров'я, всебічного розвитку, покращення працездатності, якісного складання контрольних нормативів, зниження втомлюваності, підвищення опору організму різним захворюванням за період навчання у вищих навчальних закладах [1, с.26].

Вагомих успіхів у розвитку фізичного виховання студентів можна досягти лише за умови його надійного правового, програмного й нормативного забезпечення, що виражається в конкретних документах і матеріалах, розроблених державними органами управління у сфері фізичної культури та спорту. Головними з них є такі державні документи, як закони України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2014), «Про фізичну культуру і спорт» (1994); Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вибір» на 2012–2020 роки (2011); Національна стратегія розвитку освіти України на 2012–2021 роки (2012); Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року; «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016).

На чисельні запити вищих навчальних закладів щодо організації занять з фізичного виховання, згідно вимог наказу МОН України від 09.07.09 р. № 642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» були надані роз'яснення МОН України від 31.08.2009 р. № 1/9 – 582 «Про організацію занять з дисципліни «Фізичне виховання» у ВНЗ України, де наголошується, що при плануванні занять з «Фізичного виховання» необхідно дотримуватися пунктів 1.3 і 1.4 цього наказу та керуватись Положенням про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах (наказ МОН України від 11.01.06 р. № 4, зареєстрований Мін'юстом України 10.06.03 р. за № 249/12123) розділом 3 «Організація навчально-виховного процесу з фізичного виховання та масового спорту», а також іншими чинними нормативними документами (актами), дії яких не скасовані.

Таким чином базовим документом при організації навчальних занять з фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах, відповідно до державного стандарту є наказ МОН України від 11.01.2006 р. № 4 «Про затвердження положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах». Де у 3 розділі «Організація навчально-виховного процесу з фізичного виховання та масового спорту», у п. 3.1 говориться про те, що загальну організацію навчально-виховного процесу з фізичного виховання та масового спорту у вищому навчальному закладі здійснює його керівник, який забезпечує:

- включення в навчальні плани з усіх спеціальностей обов'язкові навчальні заняття з фізичного виховання протягом усього періоду навчання, за винятком останнього випускного семестру, в обсязі 4 години на тиждень;
- створення структурних підрозділів з фізичного виховання та масового спорту та забезпечення їх необхідною кількістю працівників, матеріально-технічною базою, обладнанням, інвентарем тощо [3].

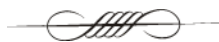
Закон України «Про вищу освіту», який набув чинності в 2014 році, відкрив нові горизонти для реалізації ініціатив у сфері фізичної культури, спрямованих на підвищення якості вищої освіти, невід'ємними складовими якої є розвинений студентський спорт, культура рухової активності та навички здоров'язбереження.

У середині 2015 року Міністерством освіти і науки, Міністерством молоді та спорту, Міністерством оборони та Міністерством охорони здоров'я за участю народних депутатів України, секретаріату Кабінету Міністрів України було створено міжвідомчу робочу групу з модернізації фізичного виховання студентів у вищих навчальних закладах України. Одним з результатів її роботи стало напрацювання Рекомендацій щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах, які створюють умови збереження та розвитку фізичного виховання у вищих навчальних закладах в умовах набуття ними академічної автономії.

Наразі розроблено проект змін до норм часу навчальної роботи у вищих навчальних закладах, яким передбачено віднести низку додаткових видів робіт викладачів фізичного виховання до основного обсягу педагогічної діяльності. Підготовлені пропозиції до Типової форми контракту з керівником державного вищого навчального закладу, які передбачають його персональну відповідальність за розвиток фізичного виховання та щорічний звіт з цього питання перед Вченою радою навчального закладу. Робоча група з розробки методики створення стандартів вищої освіти нового покоління готує включення до переліку загальних компетентностей здатності використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, формування здоров'я людини, а також відповідних результатів навчання.

Література:

1. Булавкина Т.А. Динамика систем личностных конструкторов как результат формирования физической культуры студентов. Теория и практика физической культуры. 2008. №12. С. 24–28.
2. Грузевський В.О Доцільність використання інноваційних технологій у формуванні особистісно-орієнтованої мотивації студентів до фізичного виховання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2014. № 3. С. 19-24.
3. Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11. 01. 2006 р. № 4 // WWW. NAU. KIEV. UA.

Кафедра мовознавства

Нагорна Ольга Олександрівна,
завідувач кафедри мовознавства

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат філологічних наук, доцент

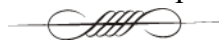
ПОСТУП БРИТАНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Розвиток системи британської юридичної освіти в рамках юридичних шкіл супроводжувався та визначався ідейними змінами в суспільстві. Поява нових пріоритетів в юридичній освіті певною мірою пов'язано зі змінами філософських концепцій та є результатом багаторічних перетворень. Розглядаючи систему вищої юридичної освіти Великої Британії в контексті історичного розвитку, важливим є врахування впливу європейської освітньої традиції на процес її становлення.

Таким чином, звертаючись до витоків британської вищої школи, зауважимо, що важливу роль у розвитку юридичної освіти у Великій Британії відіграли європейські освітні традиції, які наблизили країну до інтелектуального життя континенту. Перші європейські університети, виступаючи взірцем для наслідування, поклали початок процесу інституціоналізації британської юридичної освіти. Аналіз наукової літератури переконує в тому, що для Великої Британії характерна система поділу представників юридичної професії на барристерів і солісіторів. Однак такий традиційний поділ юристів в Великій Британії з часом втрачає свою актуальність, бо не охоплює усі сфери юридичної діяльності.

На сучасному етапі юридичні школи це складова великих науково-навчальних комплексів. Вони самостійні в питаннях організаційної структури, складання навчальних планів, програм, курсів. Центральний уряд не вникає в поточну діяльність навчального закладу, однак забезпечує юридичні школи ресурсами та визначає загальну стратегію їх розвитку.

Британська освітня модель надає великого значення судовому прецеденту попереднім рішенням суду країни в якості джерела права. Саме тому британські юридичні школи завжди відрізнялися спрямованістю на практичне застосування права, не полишаючи осторонь тенденції західноєвропейських університетів, зокрема їх звернення до фундаментальності теоретичної підготовки майбутніх представників юридичної професії.

Голуб Світлана Миколаївна,

старший викладач кафедри мовознавства

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В КОНТЕКСТІ НОВИХ МЕТОДИК ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Суспільний розвиток, здавалось, досягає свого піку, а інформаційні технології з кожним роком перевершують себе. В той же час і лінгвістика не відстає від інших наук, зокрема, в умовах нового складу розуму тих, хто навчається, потреби їх у все нових стимулах до навчання, з'являються нові методики вивчення та, звичайно, викладання іноземних мов. Іноземні ж мови – один із критеріїв розвитку суспільства, орієнтованого на європейські стандарти. В умовах євроінтеграції нові підходи до викладання іноземних мов мають велике значення – це не тільки надання студентам можливості вивчення мови ЄС, за допомогою якої вони будуть вільно себе почувати у європейському просторі, а й надання їм підґрунтя, базису, методик до ефективного навчання загалом. Багато лінгвістів вказують, що вивчення мови – це не тільки вивчення граматики і лексики, а й можливість «навчитись вчитись». Крім цього для студента-юриста це, звичайно, є важливим: йдеться про такі

навички як швидкість опанування інформацією, довгостроковість пам'яті, можливість етимологічно аналізувати терміни, висока швидкість мислення, рівень розвитку асоціативного ряду, тощо. Бачимо, що перераховані є основними когнітивними характеристиками успішного правника сучасності.

Очевидно, більшість з сучасної молоді досконало володіє засобами сучасної комунікації та новітніми інформаційними технологіями. В своєму практичному досвіді ми дійшли висновку, що інформаційні технології не можуть бути насильно прибрані з аудиторій – це суперечить не тільки вимогам права, а й моралі. Це означає, що з ними слід працювати, а не боротись проти них. Від викладача вимагається визначена міра майстерності, аби спонукати студента до активної участі у зайнятті, зайняти його розум у більш грайливій манері, ніж була потрібна, наприклад, десять років тому, змусити студента використовувати свої гаджети в освітніх цілях. Період переходу від підліткового віку до віку «молодої людини» або ж «молодого дорослого» (“youngadult”) зумовлює те, що студенти перших курсів мають деякі особливості. Так, вчені вказують, що «у порівнянні з підлітками, молоді дорослі: потребують більше часу, щоб розглянути складні проблеми, перш ніж вирішити курс дій; на них менше впливає винагорода, пов'язана з поведінкою; більш чутливі до потенційних негативних наслідків, пов'язаних з поведінкою; і мають більш розвинений контроль імпульсів. Іншими словами, відмінності між підлітками та дорослими є великими, а роки між 18 та 26 роками - це коли молоді люди розвиваються психологічно так, щоб усунути ці відмінності» [1, с. 127]. На цих особливостях можна побудувати систему освітнього процесу, коли студент активно задіяний в процесі навчання, його стимулює навколишнє середовище (як інші студенти, так і викладач, а також стимуляція можлива через інформаційні технології та гаджети), він бере активну участь у діяльності всієї групи, але при цьому є прив'язка до конкретних людей у групі. Таким чином, за допомогою явища нейропластичності можна досягти довгострокових позитивних результатів в самому мозку та поведінці студента: розвиток соціальних навичок, збільшення часу неперервної уваги, освоєння навички самомотивації, тощо. Всього цього можливо досягнути саме в межах курсу вивчення іноземної мови.

Перш за все, слід окреслити ознаки ефективного, на нашу думку, практичного зайняття. Студент повинен працювати в групі з кількох інших студентів в межах групи, тобто група розбивається на декілька під-груп. При цьому формування цих груп повинно базуватись на конкретних навичках, характеристиках студента. Переважно, студент має знаходитись або в групі, де повністю може виразити свій потенціал як лідера чи знавця, або ж розширити свої можливості внаслідок натхнення від роботи в команді. Активною діяльністю було б застосування мовленнєвих навичок студентів – це має бути задіяння у розповідях, презентаціях, діалогах, де розвиватимуться поряд із іншими аспектами також говоріння на іноземній мові, лексичний запас, а також пам'ять.

Щодо вивчення лексики чи граматики – для цього пропонуємо застосувати метод «spacedrepetition». «Ефект інтервалу - це спостереження, що люди, як правило, запам'ятовують речі ефективніше, якщо застосовують розрізнені в часі практики повторення (короткі навчальні періоди, що поширюються з часом) на відміну від масових практик (наприклад, «зубріння»). Це явище вперше було задокументовано Еббінгаузом (1885), використовуючи себе як предмет у кількох експериментах для запам'ятовування словесних висловлювань. В одному дослідженні, після дня зубріння, він міг точно переказати 12-складні послідовності. Однак він міг досягти таких самих результатів із половиною кількості практик (6), здійснених протягом трьох днів. Ефект відставання (Мелтон, 1970) - це спостереження, що люди навчаються ще краще, якщо відстань між практиками поступово збільшується. Наприклад, графік навчання може починатися з оглядових занять на кілька секунд, а потім хвилин, потім годин, днів, місяців тощо, з кожним наступним оглядом, що розтягується на більш тривалий і тривалий часовий інтервал» [2, с. 1848]. Таким чином, відхід від старих методів неефективного вивчення лексики можливий: шляхом задіяння новітніх додатків для гаджетів, які базуються на системі spacedrepetition можливо досягти якісно нових результатів у опануванні лексикою. Тому бажано, звичайно, залучити ці технології у викладання іноземних мов.

Отже, ми розглянули значення вивчення іноземних мов для будь-якої європейської держави, а також його значення для молодих людей і їх розвитку. Окрім цього було запропоновано окрім методи викладання іноземних мов, що базуються на новітніх дослідженнях в області когнітивістики.

Література:

1. Stroud, Clare, et al. Investing in the health and well-being of young adults. *Journal of Adolescent Health*. 2015. No 56.2.P. 127-129. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK284782/>.
2. Settles, Burr; Meeder, Brendan. A trainable spaced repetition model for language learning. In: *Proceedings of the 54th annual meeting of the association for computational linguistics (volume 1: long papers)*. 2016. p. 1848-1858. URL: <https://www.aclweb.org/anthology/P16-1174.pdf>.

Гуменчук Ольга Євгенівна,
старший викладач кафедри мовознавства
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Петренко Марина Олександрівна,
старший викладач кафедри мовознавства
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Підготовка майбутніх керівників - це поетапний процес розвитку свідомості і професійної компетентності, корекції, компенсації психологічних ресурсів для успішного формування конкретних професійних рис управлінця. Однією з важливих є комунікативна компетентність.

Комунікативна компетентність – це важлива риса особистості управлінця, яка допомагає йому встановлювати і підтримувати емоційні контакти з будь-якими учасниками спілкування, проявляти доброзичливість, ввічливість по відношенню до людей, вміння слухати.

Важливими предметами в процесі підготовки є: психологія менеджменту, менеджмент, конфліктологія та ін. Саме на цих заняттях викладачі повинні створювати максимально сприятливі умови для формування управлінських вмінь та навичок у майбутніх керівників через комунікативний компонент. Щоб в процесі навчання студенти практично проходили ситуації, які відбуваються в реальних умовах потрібно відтворювати на заняттях зовнішню картину ймовірних дій, наприклад, конфлікт з порушниками трудової дисципліни та надавати можливість кожному студенту здійснювати керівництво підлеглими. При цьому потрібно широко застосовувати різні засоби імітації. Крім цього вважаємо, що перспективними та ефективними є комп'ютерні засоби моделювання умов роботи керівника навчального закладу.

Проте слід звертати увагу не тільки на процес засвоєння студентами навчального матеріалу, а й дотримання ними форми одягу, правил поведінки, володіння емоційно-вольовою сферою. Обов'язково потрібно розвивати компоненти звукової культури мовлення студентів. Перш за все, це стосується інтонації, що відображає сукупність звукових засобів, які фонетично організують мовлення, встановлюють смислове відношення між частинами фрази, дозволяють виражати різні почуття [3, 118]. Враховуючи, що інтонація включає мелодіку, ритм, темп, тембр і логічний наголос, викладачі повинні навчати студентів навичкам: підвищення і пониження голосу для вираження думки, ствердження, віддання наказу, запитання, окрику; рівномірного розподілення наголосних і безнаголосних складів різних за довжиною та силою голосу; регулювання швидкості вимови; зміни висоти тону і сили голосу; смислового виділення

слів шляхом підсилення голосу разом зі збільшенням довжини вимови.

Загалом викладач повинен сприяти самостійному формуванню у студентів навичок вільного і правильного викладання своїх думок, самоконтролю і адекватної самооцінки свого мовлення, позбавленню слів-паразитів та розширенню словникового запасу. Для успішного виступу студентів слід ознайомити з критеріями та показниками, які впливають на успішність усного виступу. Дослідники вказують, що такими критеріями є: зміст усного виступу, методика викладу матеріалу, мова і стиль викладу змісту усного виступу, а також техніка мовлення.

Важливо навчити студента проявляти якості лідера, необхідні для ефективної реалізації управлінських функцій. Враховуючи думку О. Д. Сафіна [6, 54], який досліджував особливості управлінського спілкування успішного керівника, до таких якостей потрібно відносити уміння: орієнтуватися в конфліктних ситуаціях і правильно їх розв'язувати; приймати рішення в невизначених ситуаціях; розпоряджатися своїм часом, розподіляти роботу серед підлеглих, надавати їм необхідні повноваження, оперативно приймати організаційні рішення; критично оцінювати ймовірні наслідки своїх рішень. Формування перелічених умінь можливе за умови оволодіння навичками та прийомами правильного міжособистісного та внутрішньо-групового спілкування. Серйозна увага повинна приділятися вивченню з студентами психологічних умов, які поліпшують управлінське спілкування [4, 115]. Для успішної передачі розпорядження майбутніх управлінців слід навчити: твердо висловлювати основну думку; уміти пояснити сказане, визначити та перевизначити вживані слова, наділяючи їх іншим змістом; спокійно сприйняти будь-яку реакцію, бути готовим до того, що вас зрозуміли не зовсім правильно або зовсім неправильно.

Практика свідчить, що для реалізації стратегії управлінського переконливого впливу майбутнього управлінця потрібно навчати вмінням: проводити діагностику вихідних позицій підлеглого стосовно вимог; конструювати нові особистісні позиції підлеглого, що виражають прийняття вимоги. Використання переконливого управлінського впливу сприяє подоланню застарілих стереотипів у підлеглих, зміцненню взаємовідносин між керівником і підлеглими, згуртуванню педагогічного колективу [7, 81]. Майбутнім управлінцям важливо знати, що ефективність їх управлінської діяльності суттєво залежить від уміння реалізовувати оптимальні стилі професійного спілкування. Вивчаючи індивідуальний стиль професійного спілкування майбутнього керівника, дослідники [5, 121] виділяють такі стилі спілкування: домінантний (висока вимогливість, суворість, жорсткість, принциповість, директивність); статусно-рольовий (чітке дотримання статусної субординації, серйозність, офіційність, особистісна закритість, відокремленість від підлеглих); агресивний (надмірна критичність, холодність спілкування з підлеглими та прояви ворожості у ставленні до них); особистісно-відкритий (передбачає спілкування керівника з підлеглими на рівних); м'який (поступливість, надмірна м'якість, терпимість, делікатність, тактовність, скромність); доброзичливий (чуйність, доброта, ввічливість, розуміння підлеглих).

Результати досліджень [4, 116] свідчать про те, що успіх діяльності молодого керівника, вміння його протистояти різноманітним труднощам залежить від взаємодії трьох компонентів: знань, умінь і мотивації. Слід зазначити, що знання і вміння можуть засвоюватися майбутнім управлінцем наполегливою працею при відсутності здібностей у цій сфері. Майбутній керівник здатний компенсувати брак управлінських здібностей, опираючись на сильні сторони своєї особистості. Компенсація може здійснюватися через отримання знань і умінь, або ж через формування типового стилю діяльності.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що інтенсифікація діяльності викладацького складу щодо формування комунікативних компетентностей у майбутніх керівників передбачає посилення ролі викладача як суб'єкта навчання, виховання, розвитку та самовдосконалення студентів. При цьому головна увага повинна акцентуватися на формуванні в студентів індивідуально-психологічних особливостей, які відображають їх готовність до успішного виконання ролі управлінця.

Література:

1. Діденко Н. Г. Взаємодія управління, влади і держави як предмет філософського аналізу: Автореферат дис... на здобуття наук. ступ. канд. філософських наук: 09.00.03. / Донецький національний університет. – Донецьк, 2002. – 20 с.
2. Карцев В. С. Формування особистості: детермінанти, проблеми, перспективи (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис... доктора філос. наук: 09.00.03 / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. – К., 2003. – 36 с.
3. Корнев М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія / Підручник. – К., 1995. – 304 с.
4. Мотозюк Л. М. Психологічний аналіз труднощів у роботі молодого керівника // Збірник наукових праць № 23. ч. II / Спеціальний випуск: Матеріали науково-практичної конференції "Самовиховання як фактор розвитку особистості". – Хмельницький: НАПВУ, 2002. – С. 114-120.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сост., авт. послеслов. и коммент. А. В. Брушлинский и К. А. Абульханова-Славская. – СПб.: Питер, 2000. – 705 с.
6. Сафін О. Д. Психологія управлінської діяльності командира. – Хмельницький: Вид-во АПВУ, 1997. – 149 с.
7. Уманский Л. И. Методы экспериментального исследования социально-психологических феноменов // Методология и методы социальной психологии. – М.: Наука, 1977. – С.77-86.

Павлик Ольга Борисівна,

доцент кафедри мовознавства

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат педагогічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

Обрана для дослідження тема є актуальною як в процесі здійснення професійної діяльності перекладачами, так і під час підготовки майбутніх юристів на заняттях з іноземної мови. Юридична термінологія є однією із найбільш значущих і, водночас, найбільш важких для перекладу терміносистем. Незважаючи на бурхливий розвиток перекладного термінознавства, юридична термінологія вимагає постійного дослідження, адже у ній постійно з'являються нові терміни і поняття, які потребують чіткого і зрозумілого пояснення. Окрім того, правові системи різних країн мають свої особливості, а інколи й суттєво відрізняються одна від одної, що спричиняє певні труднощі при перекладі чи розумінні певних понять.

Термінологію юридичної науки досліджували багато науковців, таких як Т.Кияк, В.Виноградов, Д.Ушаков, В.Лейчик, М.Газманов, В.Назаров та багато інших.

Термін – це емоційно-нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів. Переклад термінів вимагає знань із тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів як іноземною, так і рідною мовою. Основні ознаки термінів це: точність, системність, однозначність.

Юридичний термін – це слово або словосполучення, яке має юридичне значення, що виражає правове поняття, яке використовується в процесі пізнання та усвідомлення об'єктивної дійсності з погляду права [3, с.53].

За будовою терміни поділяються на прості, які складаються з одного слова: dasGesetz – закон; складні, які складаються з двох чи більше слів (що є особливо характерним для німецької мови): dasArbeitsschutzgesetz – закон про охорону праці; та терміни-словосполучення, які складаються з декількох слів: dasöffentlicheRecht – суспільне право.

У процесі перекладу термінів визначають 2 основні етапи:

- 1) з'ясування значення терміну в контексті;

2) переклад значення рідною мовою [2, с.35].

Головним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквівалента.

Еквівалент – це постійна лексична відповідність, яка точно співпадає із значенням слова. Терміни, які мають еквіваленти у рідній мові, є опорними при перекладі. Від них залежить розкриття значення інших слів.

При перекладі юридичної термінології часто не вдається знайти лексичний еквівалент, тоді застосовують різні перекладацькі трансформації: лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. Головне завдання перекладача полягає у тому, щоб обрати найбільш вдалий перекладацький прийом та якомога точно передати значення.

Розглянемо деякі перекладацькі прийоми, які застосовуються при перекладі юридичних термінів:

1. Прийом опису – це передача слова за допомогою поширеного пояснення значення іноземного слова. Цей прийом застосовується при відсутності лексичного відповідника.

2. Прийом калькування – переклад слова чи словосполучення за його частинами з наступним складанням цих частин. Такий прийом відтворює термін дослівно.

3. Прийом транслітерації – це передача літерами рідної мови звучання іноземного слова. Цей прийом часто використовують при передачі власних назв.

Основну проблему при перекладі юридичних текстів з німецької мови складає велика кількість багатокомпонентних термінів. Переклад таких слів складається із двох етапів: аналітичного і синтетичного. Аналітичний етап є основним, він полягає у визначенні компонентів терміну. Під час синтетичного етапу отримуємо остаточний варіант перекладу багатокомпонентного терміну [3, с.89].

Переклад багатокомпонентного терміну з німецької мови починають із перекладу останнього компоненту. Адже він є головним, а попередні компоненти ніби описують його. Потім поступово здійснюють переклад кожної смислової групи, зазвичай справа наліво.

Певні проблеми можуть виникати із багатозначними словами. Адже існують терміни, які мають різні значення не лише у різних галузях, а й іноді можуть мати різні значення в одній галузі.

Отже, юридичний переклад не дарма вважають одним із найскладніших видів перекладу. Ця складність полягає у юридичній термінології та особливостях її перекладу. Головну проблему перекладу юридичної термінології складають багатокомпонентні терміни, терміни-словосполучення, а також багатозначність слів. Тому, здійснюючи юридичний переклад, необхідно приділяти увагу значенню того чи іншого терміну, звернути увагу на міжкультурні відмінності. При цьому дуже важливу роль відіграє точність. Адже одне неправильно перекладене слово може змінити суть документу.

Література:

1. Алимов В.Ю. Юридический перевод. Практический курс. Английский язык/В.В. Климов – М.:Комкнига, 2005. – 160 с.

2. Газманов М.Т. Техника и специфика юридического перевода/ М.Т. Газманов – М.: Русский язык, 2001. – 236 с.

3. Назаров В.Ф. Курс юридичного перекладу/ В.Ф. Назаров – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 1992. – 120 с.

4. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу/ А.Я. Коваленко - Київ: «Фірма ІНКОС», 2002. – 320 с.

Подольчук Ольга Володимирівна,
старший викладач кафедри мовознавства,
старший науковий співробітник науково-редакційного відділу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКА ПРИ У ТЕКСТАХ ДОКУМЕНТІВ

Сьогодні досі болючим залишається мовне питання. Незважаючи на те, що державною мовою впродовж багатьох років є українська, ми порушуємо мовну норму, послуговуючись калькуванням, а відтак порушуємо мовні норми, знецінюючи мовний скарб, нехтуючи однією з пріоритетних ознак нації – мовою.

Серед таких порушень досить поширеним є неправильне вживання прийменника *при*, використання його у невластивих для української мови формах. Це питання досліджували М. Гнатюк [1], М. Ріпей [2], В. Тимкова [3] та інші, однак і досі на сьогодні маємо прогалину в нашому мовленні, як в усному, так і писемному, незважаючи на те, що нині доступними є як і навчальні посібники і підручники, так і періодичні видання. До прикладу, розглянемо Закон України «Про засади державної мовної політики» (Документ 5029-VI, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 396-IX).

Стаття 5. Цілі та принципи державної мовної політики

2. При здійсненні державної мовної політики Україна дотримується таких цілей і принципів

3) ... при проведенні культурних заходів та в інших сферах суспільного життя в межах територій, на яких такі мови використовуються, та з урахуванням стану кожної мови;

Стаття 6. Державна мова України

1. Державною мовою України є українська мова.

2. Українська мова як державна мова обов'язково застосовується на всій території України при здійсненні повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади...

Стаття 7. Регіональні мови або мови меншин України

5. При проведенні Всеукраїнського перепису населення для виявлення належності фізичних осіб до конкретних мовних груп у переписному листі ...

Стаття 11. Мова роботи, діловодства і документації органів державної влади та органів місцевого самоврядування

2. ... Необхідність забезпечення такої гарантії має враховуватися при доборі службових кадрів.

Стаття 14. Мова судочинства

2. ... Необхідність забезпечення такої гарантії має враховуватися при доборі суддівських кадрів.

Стаття 15. Мова досудового розслідування та прокурорського нагляду

Мовою роботи та актів з питань досудового розслідування та прокурорського нагляду в Україні є державна мова. Поряд із державною мовою при проведенні досудового розслідування та прокурорського нагляду можуть використовуватися регіональні мови або мови меншин України, інші мови...

Стаття 20. Мова освіти

3. Потреба громадян у мові навчання визначається в обов'язковому порядку за заявами про мову навчання, які подаються учнями (для неповнолітніх – батьками або особами, які їх замінюють), студентами привступі до державних і комунальних навчальних закладів, а також, у разі потреби, у будь-який час протягом навчання.

10. Співбесіда або інші форми контролю, якщо такі передбачені при вступі у навчальний заклад, проводяться державною мовою або мовою, якою здійснюється навчання у цьому закладі, за бажанням абітурієнта.

Стаття 28. Мова імен громадян України

3. ... При використанні цього права запис прізвища та імені ... [4].

Як бачимо, маємо словосполучення «при здійсненні», «при проведенні», «при доборі», «при вступі», «при використанні», у яких порушено вживання аналізованого прийменника за часовими відношеннями, адже прийменник *при* у цих словосполученнях використано у невластивому значенні, що вказує на розташування, підпорядкованість чи належність чомусь. Однак вказані характеристики не доречні для зазначених словосполучень, бо ми не спостерігаємо ні просторової близькості, ні підпорядкованості, ні належності. Водночас у тексті Закону зазначені конструкції чітко вказують на час дії, тобто використано віддієслівні іменники, що вказують на процес. Тому аналізовані конструкції правильно вживати з *при* іменником *під час*: «*під час* здійснення», «*під час* проведення», «*під час* добору», «*під час* вступу», «*під час* використання».

Отже, калькований з російської мови прийменник *при* потрібно змінювати на прийменник *під час*, якщо в тексті вжито конструкцію на позначення дії. А прийменник *при* буде доречно вжитий на той випадок, коли він має значення розташування (хоча і тут, зважаючи на різноманіття і багатство української мови, використовуються й інші прийменники на позначення просторової близькості, однак це не є предметом нашого дослідження) або вживається зі значенням підпорядкування, належності чи наявності чогось. Порушення не проаналізованих нами норм буде предметом дослідження у подальших розвідках.

Література:

1. Гнатюк М. Особливості вживання деяких прийменникових конструкцій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6584/1/27.pdf>.

2. Тимкова В. Використання прийменника *при* в українській та російській мовах. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. № 39, Київ, 2019. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/20931.pdf>.

3. Ріпей М. Ненормативне вживання прийменника в газетних матеріалах. *Вісник Львівського університету*. Серія журналістика, 2012. Випуск 36. С.385-391. <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/4767/4794>.

4. Про засади державної мовної політики : Закон України від 3 липня 2012 року № 5029-VI (зі змінами і доповненнями) Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 23, ст.218.(втратив чинність, як такого, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), див. Рішення Конституційного Суду № 2-р/2018 від 28.02.2018).

**Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова**

29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38

Тел.: (382) 71-80-80

Ел. адреса: nauka@univer.km.ua